

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**COĞRAFİ FAKTÖRLER İLE SAVAŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ:
ÇANAKKALE SAVAŞI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ENGİN GÜVEN

İstanbul, 2020

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**COĞRAFİ FAKTÖRLER İLE SAVAŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ:
ÇANAKKALE SAVAŞI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ENGİN GÜVEN

Danışman: Prof. Dr. HAMZA AKENGİN

İstanbul, 2020

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Coğrafi Faktörler İle Savaşlar Arasındaki İlişki: Çanakkale Savaşı Örneği

Engin GÜVEN

Marmara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Coğrafya Anabilim Dalı

İstanbul-2020, XVI+190

İnsanın mekân üzerinde gerçekleştirdiği faaliyetler ve mekan ile olan etkileşimi coğrafyanın inceleme konusudur. Nasıl bir inşaat mühendisliğinin uygulama alanı şantiyeler ise, coğrafya biliminin uygulama alanlarından biri de savaş meydanlarıdır. Savaşların sahnesi, coğrafi mekândır. Coğrafi mekânın sahip olduğu özellikler yani “jeopolitik” yeryüzünde savaşların dağılışında önemli etkilere sahiptir. Diğer yandan savaşlar sonucunda mekân üzerinde hem fiziki hem beşeri bir takım değişiklikler meydana gelir. Bu çalışma coğrafi faktörlerin, savaşların yeryüzündeki mekânsal dağılışını, savaşlardaki engelleyici veya destekleyici rolünü, savaşlarda uygulanan taktikler üzerindeki yerini ve önemini, savaşın sonucu üzerindeki etkisi ile savaştan sonra mekân üzerinde meydana gelen değişimi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çeşitli alt problemler oluşturularak bunlara cevap aranmıştır.

Araştırma doküman analizi yöntemi ile şekillendirilmiş, cevap aranan alt problemlerle ilgili olarak Çanakkale savaş alanına yapılan arazi çalışmasından elde edilen gözlemler ve sahadan çekilen fotoğraflar metin içerisinde kullanılmıştır. Çalışmanın temel kaynağını tarihi metinler, savaş kayıtları, savaşlardaki askerlerin anıları ve bilimsel tarihi metinler oluşturmaktadır. Doküman analizine dayalı bu çalışmada savaşlar ile ilgili çok sayıda bilimsel metin, istatistiki kayıt ve tarihi belge incelenmiş, elde edilen veriler görüşlerimizi, amaç ve alt problemlerle ilişkilendirilerek ispatlamak amacıyla kullanılmış ve konuyu destekleyecek haritalar çizilerek görselleştirilmiştir. Bilimsel metinlerden aktarılanlardan hareketle CBS programında haritalar oluşturulmuş veya bazı haritalar dijital olarak yenilenmiştir. Örnek alan olarak seçilen Çanakkale Savaşları'nın gerçekleştiği Gelibolu Yarımadası'nda yapılan arazi çalışmasında elde edilen görseller kullanılmıştır.

Yeraltı ve yerüstü kaynaklarını ele geçirmek, dini yaymak ve özgürlük için yapılan savaşlar da dahil hemen hemen bütün savaşlar belirli bir mekanın hakimiyetini ele geçirmek için yapılmaktadır. Bunun yanında savaşın gerçekleşeceği alanın belirlenmesinde de coğrafi özellikler

göz önünde bulundurulur. Arazinin engebeli veya sade olması, bozkır veya ormanlık alan olması, kırsal bir alan ya da yerleşim yeri olması buna örnek verilebilir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda, dünya tarihinde pek çok dezavantaja rağmen coğrafi faktörlerden yarar sağlayacak şekilde taktik geliştiren komutanların zafer elde ettikleri görülmüştür. M.Ö. 500 yıllarında, Çin’de yaşamış ünlü komutan Sun Tzu, ‘Savaş Sanatı’ adlı eserinde, savaşlarda coğrafi özelliklerden nasıl avantaj elde edileceğini anlatmaktadır. Mustafa Kemal’in, Cevat Paşa’nın ve diğer Türk komutanların Çanakkale Savaşı’nda ve Kurtuluş Savaşı’nda, coğrafi faktörlere bağlı olarak uyguladığı stratejiler bir ulusun kaderini değiştirmiştir. Özetle şu söylenebilir; coğrafi bilgi yeri geldiğinde bir ülkeyi kurtarabilir, bir ulusun kaderini ve tarihin seyrini değiştirebilir. Tarihte bazı komutan ve hükümdarların coğrafi faktörleri göz ardı etmenin bedelini ağır ödediği görülmektedir. Napolyon, Rusya’da; İmparator Cambyses Nubia’da; İmparator Darius, Scythia’da, İmparator Krezüs, Parthianla’da, karşılarına çıkan pek çok orduyu yendikten sonra coğrafi koşullara yenilmişlerdir.

Fiziki ve beşeri coğrafya unsurlarının savaşın taraflarını engelleyici veya destekleyici rolleri vardır. Bunlar savaşın sonucuna tesir edebilir. Savaşlarda coğrafi faktörleri iyi analiz etmek ve tüm hazırlıkları bu faktörlere uygun şekilde yapmak, bir orduya avantaj sağlar. Şu bir gerçektir; insanların hayatlarının ve ülkelerin bağımsızlıklarının ve önemli çıkarlarının söz konusu olduğu savaşlarda coğrafyayı iyi analiz etmek, coğrafi faktörleri iyi bir şekilde değerlendirmek, bir ulusun kaderini değiştirebilir. Çalışmada bu durumlara tarihten örnekler verilmiştir. Çanakkale Savaşları’nda da coğrafi faktörler hem savaşın nedenini oluşturmuş hem tarafları zaman zaman engellemiş veya desteklemiş hem de her iki tarafta zaman zaman stratejilerini bu faktörlere göre belirlemiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda coğrafi faktörlerin savaşların gidişatı, uygulanan taktikler ve sonucu üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: savaş, coğrafya, coğrafi faktörler, jeostrateji, jeopolitik, Çanakkale.

ABSTRACT

Msc. Thesis

Effectively Factors Between Geography and War: Sample of Dardanelles War

Engin GÜVEN

Marmara University

Institute of Social Sciences

Department of Geography

İstanbul-2020, XVI+190

Human activities on location are the subject of study of geography. Just as the field of application of civil engineering is construction sites, the field of application of geography science is also on battlefields. Features of the geographical location, in shortly, "geopolitical" have important effects on the distribution of wars on earth. On the other hand, as a result of wars, both physical and human structures changes occur on the location. This study aims to reveal the geographic factors, the distribution of wars in the world, their role in preventing or supporting wars, their place and importance on the tactics applied in wars, their effect on the outcome of the war and the change that occurred on the location after the war. For this purpose, various sub problems were created and answers were sought.

The research was shaped by the method of document analysis, and the observations obtained from the field study conducted on the Gallipoli battlefield and photographs taken from the field regarding the sub problems that were sought to be answered were used in the text. The main source of the study is historical texts, war records, memories of soldiers in wars and scientific historical texts. In this documents analysed research, a large number of scientific texts, statistical records and historical documents about wars were examined, the data obtained were used to prove our views by associating them with the purpose and sub problems, and the maps were drawn to support the subject and visualized. Based on the transmitted scientific texts, maps were created in the GIS program or some maps were digitally renewed. As an example, the visuals obtained during the field study conducted in Gallipoli where the Battle of Gallipoli took place, were used.

Virtually all wars are fought for domination of a particular location, including wars for underground and aboveground resources, propagation of religion, and wars for freedom. In the other hand Geographical features are also considered in determining the area where the war will take place. For example, if the land is rough or plain, it is a steppe or forest area, it is an entertaining area or a settlement.

As a result of our research, it has been observed that the commanders who developed tactics to benefit from geographical factors, despite many disadvantages in world history, achieved victory. The famous commander Sun Tzu, who lived in China for B.C. 500 years, explains how to gain advantage from geographical features in wars in his book "Art of War". The strategies implemented by Mustafa Kemal, Cevat Pasha and other Turkish commanders in the Battle of Gallipoli and the War of Turkish National Independence depending on geographical factors changed the destiny of a nation. In summary can be said; Geographical information can save a country, change the destiny of a nation and change the course of history. It seems that some commanders and rulers in history paid the price of ignoring geographical factors. Napoleon in Russia; Emperor Cambyzes in Nubia; Emperor Darius was defeated in Scythia, Emperor Croesus in Parthianla, after defeating "many armies", they were defeated by geographical conditions.

As a result, physical and human geography elements have roles that prevent or support the parties of the war. These can affect the outcome of the war. Analyzing geographical factors well and making all preparations in accordance with these factors provides an advantage for an army. This is a fact; analyzing geography well and making good use of geographical factors can change the destiny of a nation in wars for the lives of people, the independence of countries and their important interests. In the study, historical examples are given to these cases. In the Battle of Gallipoli, geographical factors both constituted the cause of the war and prevented or supported opponents from time to time, and from time to time both sides determined their strategies according to these factors. As a result of the researches, it has been observed that geographical factors have important effects on the course of wars, the tactics applied and the result.

Key Words: Military, geography, war, battle, warfare, strategy, tactics, geopolitics, geostrategy

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	V
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	X
HARİTALAR LİSTESİ.....	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI
ÖNSÖZ.....	XVII

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	10
1.1.Alt Problemler	11
1.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	11
1.3.KONUNUN KAPSAMI.....	12
1.3.ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	12
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

2. COĞRAFİ MEKAN İLE SAVAŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ VE SAVAŞLARIN COĞRAFİ YAYILIŞI.....	17
2.2. Hakimiyet Teorilerinin Coğrafi Unsurlar ile İlişkisi.....	22
2.3. Savaşın Mekan Üzerindeki Etkileri.....	22

2.4 COĞRAFİ ÖZELLİKLERİN SAVAŞIN SEYRİ VE SONUCU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	27
2.4.1. Fiziki Coğrafya Özelliklerinin Savaşlar İle İlişkisi.....	27
2.4.1.1. Yeryüzü şekillerinin Savaşlar ile İlişkisi.....	27
2.4.1.2. Hidrografik Özelliklerin Savaşlar ile İlişkisi.....	41
2.4.1.2.1 Akarsuların Savaşlar ile İlişkisi.....	41
2.4.1.2.2. Deniz ve Okyanusların Savaşlar ile İlişkisi.....	45
2.4.1.2.3. Kanal ve Boğazların Savaşlar ile İlişkisi.....	47
2.4.1.3. İklim Özellikleri, Mevsim Şartları ve Hava Koşullarının Savaşlar ile İlişkisi...	48
2.4.1.4. Bitki Örtüsünün Savaşa Etkisi.....	54
2.4.2. Beşeri Coğrafya Unsurlarının Savaşlar Üzerindeki Etkisi.....	57
2.4.2.1. Ekonomik Özelliklerin Savaşlar ile İlişkisi.....	57
2.4.2.2. Nüfusun Özelliklerinin Savaşlar ile ilişkisi.....	66
2.4.2.3. Göçün Savaşlar ile İlişkisi.....	68
2.4.2.4. Yerleşmelerin ve Tahkimatların Savaşlar ile olan ilişkisi.....	75
2.4.2.5. Ulaşımın ve İletişimin Savaşlar ile İlişkisi.....	84
2.4.2.6. Coğrafi Faktörler ile Savaş Teknolojisi Arasındaki İlişki.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. COĞRAFİ UNSURLARIN ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAKİ ROLÜ.....	102
3.1. ÇANAKKALE BOĞAZI'NIN YERİ VE ÖNEMİ.....	103
3.2. ÇANAKKALE CEPHESİNİN AÇILMASI.....	107
3.4. ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN COĞRAFİ UNSURLAR İLE İLİŞKİSİ.....	109
3.4.1. Fiziki Coğrafya Faktörlerinin Çanakkale Savaşı ile İlişki.....	110
3.4.1.1. Yeryüzü Şekillerinin Çanakkale Savaşı ile İlişkisi.....	110
3.4.1.2. Hidrografik Özelliklerin Çanakkale Savaşı ile İlişkisi.....	129

3.4.1.3. Mevsim Şartları ve Hava Durumunun Çanakkale Savaşı İle İlişkisi.....	131
3.4.1.4. Bitki Örtüsünün Çanakkale Savaşı ile İlişkisi.....	134
3.4.2. Beşeri Coğrafya Faktörlerinin Çanakkale Savaşı ile Arasındaki İlişki.....	135
3.4.2.1. Çanakkale Savaşı'nın Tarafların Sahip Olduğu Ekonomik Özellikler ile İlişkisi.....	135
3.4.2.2. Çanakkale Savaşının Nüfus Özellikleri ile İlişkisi.....	139
3.4.2.3. Çanakkale Savaşı'nın Neden Olduğu Göç Hareketi.....	141
3.4.2.4. Yerleşmelerin ve Tahkimatların Çanakkale Savaşına Etkileri.....	142
3.4.2.4.1. Giriş (Methal) Tabyaları.....	150
3.4.2.4.2. Merkez Tabyalar.....	152
3.4.2.5. Çanakkale Savaşı'nda Ulaşım Faaliyetleri ve Lojistik.....	154
3.4.2.6. Çanakkale Savaşı'nda Coğrafi Faktörler ile Savaş Teknolojisi Arasındaki İlişki.....	164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.BULGULAR.....	168
------------------------	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	178
KAYNAKÇA.....	183

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** Hannibal'ın nehir kenarında uyguladığı taktiği gösteren çizim.....43
- Şekil 2:** Hannibal'ın Kelt Ordusuna karşı uyguladığı savaş planını gösteren çizim.....44
- Şekil 3:** Klasik çağda Milet şehrinin yapısını gösteren çizim.....76



TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 2009 yılında dünyada en çok askeri harcama yapan ilk 10 ülke ve harcamalarının milli gelir içerisindeki payı.....58

Tablo 2: 1660-1661 yılı Osmanlı Devleti'nin sefer bütçesi.....60



FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1: Vietnam Savaşı'nda bombalanma sonucunda bitki örtüsünde meydana gelen tahribat..	23
Foto 2: Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında oluşturulmuş siper ve hendeklerin arazi üzerinde meydana getirdiği değişim.....	23
Foto 3: İkinci Dünya Savaşı'nda kazılmış siperler ile bombalama sonucu oluşan çukurların günümüzdeki görünümü.....	24
Foto 4: Çanakkale Savaşları sırasında kazılan siperlerin günümüzdeki görünümü.....	24
Foto 5: Şam kentinin 2010 ve 2018 yılında çekilmiş fotoğrafı.....	25
Foto 6: Suriye İç Savaşı'nda Halep şehrinde sivillerin tahliyesi.....	26
Foto 7: 1-Thermopylae'nin Akdeniz Havzası'ndaki yeri. 2-Thermopylae savaşının gerçekleştiği yer ve arazinin yapısını gösteren görsel.....	31
Foto 8: Büyük İskender'in Pers seferi sırasında, sahte geri çekilme ile Pers ordusunu çektiği dar geçit	32
Foto 9: II. Dünya Savaşı'nda "Tepe-400" olarak adlandırılan Bergstein tepesinin günümüzde çekilmiş fotoğrafı.....	36
Foto 10: Normandiya çıkarması sırasında halatlar ile falezleri aşan komandolar.....	37
Foto 11: Normandiya çıkartması sonrasında iç kesimlere ilerleyen ABD ordusu.....	38
Foto 12: II. Dünya Savaşı'nda müttefiklerin belirlediği uygun çıkarma noktalarını gösteren haritadan alınmış fotoğraf... ..	40
Foto 13: Normandiya çıkarmasından fotoğraflar.....	40
Foto 14: ABD'nin Irak operasyonu sırasında çölde kumlara saplanmış zırhlı araç.....	49
Foto 15: Tatbikat sırasında çamura saplanmış 1M Abrams tankı.....	50
Foto 16: Barbarossa Harekatı sırasında, Rusya'nın bozkırlarında, Alman ordusuna ait kara saplanan Tiger tankı.....	50
Foto 17: II. Dünya Savaşı'nda Midway'de çamura saplanan ABD'nin Stuart tankı.....	51
Foto 18: Muson ikliminin hakim olduğu Vietnam'da, çamura saplanan Amerikan Tankı.....	51

Foto 19: Sarıkamış Harekatı'nda Türk askerlerinin donmuş halini gösteren fotoğraf.....	52
Foto 20: II. Dünya Savaşı'nda Hürtgen Ormanlarında siperlere menzilenmiş askerler.....	56
Foto 21: Balkanlardan Kağnılarıyla yola çıkan köylüler.....	70
Foto 22: Balkanlardan İstanbul'a gelen göçmenler.....	70
Foto 23: Birinci Körfez Savaşı sırasında Türkiye sınırına yığılan göçmenler.....	73
Foto 24: Suriyeli mültecileri barındıran Birleşmiş Milletler Zaatari Kampı.....	73
Foto 25: Türkiye-Yunanistan sınırındaki Suriyeli mülteciler.....	74
Foto 26: Akçahisar Kalesi'nin günümüzde çekilmiş bir fotoğrafı.....	78
Foto 27: Foto-27: Akçahisar kalesini çevreleyen dağlık kütleler.....	79
Foto 28: Dünya'nın en büyük şehirlerinden bazılarının çevresindeki surlar.....	81
Foto 29: II. Dünya Savaşı'nda yoğun hava saldırısı ve topçu ateşine maruz kalan Stalingrad'da yıkılmamış olan binalar.....	82
Foto 30: Şehirde binanın çatısına halatla iniş yapan askerler.....	83
Foto 31: Şehirlerde çatışmaları gösteren fotoğraf.....	84
Foto 32: M.Ö 302 yılında inşa edilen Appian Yolu'nun günümüzdeki görünümü.....	86
Foto 33: Çin Seddi'nde düşmanı gözlemlemek ve haber vermek için oluşturulmuş gözcü kulesi.....	92
Foto 34: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'ndaki Helyograf ekibi.....	92
Foto 35: İspanya Madrid Ulusal Tarih Müzesinde M.Ö 6.yy'da yapılmış demir silah.....	93
Foto 36: Demir çağından kalma silahlar.....	94
Foto 37: Kuşatma Kulesi modeli.....	95
Foto 38: Fransa'daki Castelnaud Kalesi'nde bulunan trebüşeler.....	97
Foto 39: 1464 yılında Çanakkale Boğazı'nı savunmak için yapılmış top.....	96
Foto 40: 1870-1871 yılları arasında Fransa-Prusya savaşında Fransızların kullandığı top.....	97

Foto 41: Çanakkale Savaşı'nda boğazı savunmak için kullanılan toplardan birinin önünde personeller ile birlikte çekilmiş bir fotoğraf.....	97
Foto 42: Ertuğrul Tabyası'nda kullanılan topun 2020 yılında çekilmiş bir fotoğrafı.....	98
Foto 43: Afganistan'da ABD askerleri tarafından kullanılan modern top.....	98
Foto 44: Ebu Simbel tapınağının duvarına işlenmiş, II. Ramses'in Kadeş Savaş'ında iki okçu ile birlikte savaşını temsil eden figür.....	99
Foto 45: İlk ortaya çıktıkları I. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar üretilmiş tanklar.....	100
Foto 46: Zaman içerisinde geliştirilen uçak modelleri.....	101
Foto 47: II. Dünya Savaşı'nda çıkartma operasyonlarında en büyük coğrafi engel olan denizlerden güvenli ve hızlı bir şekilde personel ve araç taşımak için geliştirilmiş araçlar.....	101
Foto-48: Morto Koyu'nun 2020 yılında çekilmiş fotoğrafı.....	116
Foto 49: Yassıtepe'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki konumu.....	117
Foto 50: Kabatepe'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki konumu.....	118
Foto 51: Kabatepe'nin arazi yapısını gösteren fotoğraf.....	119
Foto 52: İngilizlerin "83 Rakımlı Tepe" adını verdiği Kudsi Bey Tepesi'nin yarımadaadaki konumu.....	121
Foto 53: Softa Tepe'nin harita üzerindeki konumu.....	124
Foto 54: Softa Tepe'nin fotoğrafı.	125
Foto 55: Kocaçimentepe ve Conkbayırı'nın günümüzde çekilmiş fotoğrafı.....	127
Foto 56: Bomba Tepe'nin Yassı Tepe'den çekilmiş fotoğrafı.....	128
Foto 57: I. Dünya Savaş'ında uçak hangarı ve hava alanı.....	134
Foto 58: Kal'a-i Sultaniye'nin günümüzde çekilmiş bir fotoğrafı.....	143
Foto 59: Kilitbahir Kalesi'nin günümüzde çekilmiş bir fotoğrafı.....	143
Foto 60: Nara Kalesi'nin günümüzde çekilmiş fotoğrafı.....	145

Foto 61: Bolayır'ın harita üzerindeki konumu ve savunma hatlarının oluşturulduğu noktayı gösteren fotoğraf.....	147
Foto 62: Çanakkale Savaş'ından önce Ertuğrul Tabyası.....	149
Foto 63: Ertuğrul Tabyasının 2020 yılında çekilmiş fotoğrafı.....	150
Foto 64: Çanakkale savunmasında kullanılan Rus yapımı yüzer mayın.....	165
Foto 65: Çanakkale savunmasında kullanılan Karbonit tipi mayın.....	166
Foto 66: Almanya'dan denizyolu aracılığı ile Çanakkale cephesine gönderilen uçağın limandan indiriliş anı.....	167



HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Çanakkale Boğazı'nın Akdeniz ve Karadeniz'e göre konumu.....	6
Harita 2: Çanakkale Boğazı'nın büyük ölçekli haritası ve Çanakkale Boğazı'nın Yapısı.....	7
Harita 3: Thermopylae Savaşı'nın gerçekleştiği yer. Pers ve Yunan ordularının ilerleyişi ve konumu.....	30
Harita 4: Hannibal Barca'nın izlediği yol.....	33
Harita 5: Hill 400'ün bulunduğu Bergstein'in topografya haritasından alınan bir kesit.....	35
Harita 6: Çanakkale Savaşı'nda İtilaf güçlerinin tespit ettiği uygun çıkarma noktaları.....	39
Harita 7: Suriyelilerin İltica Başvurusu Yaptığı AB Üyesi Devletlerin Dağılımı.....	74
Harita 8: Akçahisar Kalesi'nin yeri.....	77
Harita 9: Moğol ordularının gerçekleştirdiği akınlar ve imparatorluk sınırları.....	91
Harita 10: Çanakkale Boğazının yeri Karadeniz ve Akdeniz'e göre konumu.....	102
Harita 11: Çanakkale Boğazı'nın haritası ve boğazın coğrafi yapısı.....	103
Harita 12: Birinci Dünya Savaşı'nın taraflarını gösteren harita.....	108
Harita 13: Çanakkale Boğazı'nın giriş ve orta kesimi ile karanlık liman ve Gelibolu Yarımadası'nı gösteren fiziki harita	111
Harita 14: Morto Koyu'na çıkarmayı ve Türk birliklerinin savunma pozisyonunu gösteren harita.....	115
Harita 15: Yassitepe'nin topografik haritası.....	117
Harita 16: Kabatepe'nin topografik haritası.....	119
Harita 17: Kirte'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki konumu, Türk ordusunun savunma düzeni ve İtilaf devletlerinin hareket hattı.....	120
Harita 18: Kudsi Bey Tepesi'nin topografik haritası.....	122
Harita 19: Zığındere sırtlarında Türk ve İtilaf birliklerinin konumunu gösteren harita.....	123
Harita 20: Softa Tepe'nin topografya haritası.....	124

Harita 21: Conkbayırı- Kocaçimentepe hareketini gösteren topografik harita.....	126
Harita 22: Kurtgeçidi'nin arazideki konumunu ve önemini gösteren harita.....	127
Harita 23: İtilaf güçlerinin İsmailoğlu Tepe'ye hareketini gösteren harita.....	128
Harita 24: 1889 yılında Bolayır'daki savunma hatları.....	148
Harita 25: Boğazın giriş kısmındaki tabyalar ve bu tabyaların menzilinde olan alanlar.....	151
Harita 26: Merkez Tabyaların konumu ve ateş menzilleri.....	152
Harita 27: 1915 yılı Çanakkale'deki Menzil Teşkilatı istasyon ve irtibat yolları.....	154
Harita 28: 1915 yılında Marmara Bölgesi'ndeki karayolu, demiryolu ve denizyolu ulaşımı..	156
Harita 29: Çanakkale Savaşı boyunca silah altına alınan askerlerin cepheye intikal yolları....	158
Harita 30: 1914-1915 yılları arasında Osmanlı Devleti'ndeki demiryolu ağı.....	160
Harita 31: 1915 yılında Gelibolu Yarımadası'nın ve yarımadanın diğer bölgelerle olan haberleşme ağları.....	162
Harita 32: Boğazın merkez kısmındaki iletişim hattı.....	163
Harita 33: Boğazın giriş kısmındaki iletişim ağı.....	164

KISALTMALAR LİSTESİ

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

Yy: Yüzyıl

Bknz: Bakınız

SIPRI: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

PTT: Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü

ÖNSÖZ

Lisans eğitimine başladığım ilk yılımda Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN'in önerisi üzerine coğrafya ile ilgili bazı kitapları okudum. Bunlardan biri Yves Lacosta'nın 'Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar' adlı kitabıdır. Her ne kadar bu kitabın içeriği, başlığı ile tam örtüşmese de içerisindeki bilgiler ve başlığın kendisi; coğrafyanın, en az nüfus özellikleri, ekonomik faaliyetler ve kültürel özellikler kadar savaşlar üzerinde de önemli etkilerinin olduğu, fikrine kapılmama neden oldu. "Coğrafi faktörler ile savaşların nedenleri ve yeryüzündeki dağılışları arasında bir bağlantı var mıdır", sorusu aklımda yer edindi. Aynı zamanda savaşlarda uygulanan taktikler ve savaşın sonucunda da önemli rolü olmalıydı. O zamanlar bu konuda çalışma yaparak coğrafyanın bu yönünü ortaya koymayı hedefledim. Tarihte zor kazanılmış olan tüm zaferler incelendiğinde, bu zaferlerin arkasında kusursuzca planlanmış bir coğrafi strateji olduğunu gördüm. Büyük İskender, Hanibal Barca, Napolyon, Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmet, M. Kemal ATATÜRK gibi liderlerin en büyük meziyetleri savaştıkları arazinin coğrafi yapısını çok iyi analiz ederek, stratejilerini bu doğrultuda planlamaktı. Buradan da şu sonuca vardım: coğrafi bilgi ülke kurtarır, ülke kurdurtur.

Bu çalışma ile coğrafyanın perde arkasında kalmış çok önemli bir yönünü ortaya çıkartmak istedim. Çünkü bana göre; nasıl inşaat mühendisliğinin uygulama alanının şantiyeler ise coğrafyanın uygulama alanlarından biri de savaş meydanlarıdır.

Öncelikle henüz acemi bir üniversite öğrencisiyken bu konuda ilham yaratacak kitabı elime tutuşturan, sayın hocam Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN'e, Tarihi Coğrafya dersleri ile bu alandaki bilgilerime katkı sağlayan Doç. Dr. Atilla KARATAŞ hocama, tezi yazma aşamasında bana her konuda yol gösteren ve düşüncelerini paylaşan Sayın Hocam Prof. Dr. Hamza AKENGİN'e yine sayın hocam Dr. Hüseyin ARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak beni bu günlere getiren ve desteklerini her zaman arkamda hissettiğim annem Meriç GÜVEN ve babam Şenol GÜVEN'e teşekkür ederim.

Engin GÜVEN

İstanbul-2020

Giriş

Coğrafya ile savaşlar arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Savaş ile coğrafya arasında ne kadar sıkı bir ilişki olduğunu kavrayabilmek için öncelikle savaş olgusuna farklı açılardan bakmak ve çeşitli yönlerini ortaya koymak gerekir. Savaş pek çok farklı açıdan tanımlanabilir, bu bağlamda genellikle şiddet içeren, son derece kötü ve oldukça art niyet içeren bir olgudur. İnsanların savaşlarla ilgili düşünceleri genellikle bütünüyle olumsuzdur. Fakat kulağa tuhaf gelecek olsa da savaşın olumlu yönleri de vardır. Olumlu yönlerini görebilmek için, olaya farklı açılardan bakmak ve savaşın doğasını kavramak gerekir. Savaş bir kaos durumudur. Kaos ortamı ortadan kalkınca bir kazanan ortaya çıkar. Tarih boyunca güçlenmek ve yayılmak için devletlerin uyguladıkları ilk yöntem genellikle savaşlardır. Aynı zamanda Dünya tarihine baktığımız zaman, pek çok devlet ve medeniyetin kurulduğunu görebiliriz. Bazıları hala varlığını sürdürüyor. Birlik olamayan, kendini geliştiremeyen topluluklar karıştlarının açtığı savaşlarda mukavemet gösteremezler ise ortadan kalkarlar. Bu durum doğal seçim olayına benzetilebilir; İnsanlar tarih boyunca doğada pek çok hastalıkla karşı karşıya geldiler ve bu hastalıklarla mücadele ettiler, mücadeleyi kazananlar hayatlarını sürdürebildi ve genlerini bir sonraki nesillere aktarabildi. Bu sayede günümüzde bu hastalıklardan hiç etkilenmeyen insanlar haline geldik. Tıpkı hastalık, virüs ve zararlı bakterilerin ortaya çıkması gibi insanlık tarihinde de savaşlar ortaya çıkar. Savaşlarda tüm zorlu koşullara rağmen ayakta kalmayı başarabilen devletler, milletler devamlılığını sürdürebilir.

Savaş söz konusu olduğunda sadece devletlerin, krallıkların ve imparatorlukların birbirleriyle yaptıkları kitlesel savaşları düşünmemek gerekir. Savaş, tarihin başlangıcı kadar eski, kapsamı bakımından ilk akla geldiğinden daha geniştir. Antik dönemlerde büyük ya da küçük çaplı savaşlar yaşanmıştır. Hititler Mısırlılar ile, Kral Zimri Lim Kral Hammurabi ile, Roma ise uzun yıllar boyunca büyük güçlerin yanı sıra; Pontuslar, Galyalılar, Kartacalılar gibi pek çok küçük krallıkla savaştı...Elbette barışı savaşlara tercih ederiz. Ancak ne yazık ki dünya tarihine hiçbir zaman gerçek barış olmadı. Zira barış, savaşların olmaması demek değildir, ‘savaşın insan zihninde mantık dışı hale gelmesidir’ bu da insanın fitratı ve doğa kanunları gereği mümkün değildir. Arkeolojik araştırmalar, arkaik döneme tarihlenmiş her üç insan iskeletinden birinde mızrak uçları olduğunu gösterir (Carpenter, 1929, s. 123-124). Dünya’da güç dağılımı açısından dengesizlik olduğu sürece, savaşın tamamen ortadan kalkması mümkün değildir. Bir diğerine göre güçlenen veya kazanacağından emin olan bir taraf, kolayca şiddette başvurabilir.

Tarihte krallıklar, imparatorluklar ve ülkeler yaptıkları savaşlarla kurulurlar, büyürler veya ayakta kalırlar. Ülkelerin üzerinde kurulduğu ve geliştiği mekanda, yaptıkları savaşlar ve karşılarına çıkan rakipler bulundukları bölgenin coğrafi özelliklerinin bir parçasıdır. Osmanlı Devleti’nin kurulduğu 1299 yılında Anadolu’da büyük bir siyasi gücün olmaması, devletin

gelişimine ve büyük bir güç haline gelmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Aynı zamanda Anadolu'nun üç tarafının denizler ile çevrili olması, tarih boyunca burada kurulan medeniyetlere yönelik gelebilecek saldırı güzergahlarını sınırlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu 1299 yılından itibaren duraklama dönemine kadar savaşlar, Osmanlı Devleti için fayda sağlayan bir faktördü. Osmanlı'nın kuruluşundan sonra İstanbul'u fethetmesi, daha önce kazandığı savaşların bir sonucudur. Yine İstanbul'un fethi için yapılan savaş Osmanlı'nın büyük ve güçlü bir devlet olmasını sağlamıştır.

Coğrafya ise farklı pek çok bilim dalı ile içli dışlı olan, araştırma alanı çok geniş bir disiplindir. İnsan ve mekan ile ilişkili her konuya coğrafi bakış açısıyla yaklaşmak mümkündür. Bunlara 'ekonomi coğrafyası, turizm coğrafyası, siyasi coğrafya, müziklerin coğrafyası, etnik coğrafya gibi çalışmalar örnek verilebilir. Tartışmasız coğrafi özellikler ve ortam yalnızca insanların değil tüm canlıların hayatlarını büyük ölçüde etkiler. Coğrafyanın, insanların yaşam biçimlerini, tarihini, inançlarını, anlayışlarını, giyim kuşamlarını, yeme içme alışkanlıklarını hatta fiziksel özelliklerini bile etkilediği açıktır. Örneğin; Eskimoların kısa uzuv ve yuvarlak vücut şekilleri, vücut yüzey alanının en aza indirgenmesi nedeniyle, soğuk iklimde sıcaklık kaybını azaltır. Doğu Afrika'daki Masai halkının, ince uzun uzuvlar ve koyu bir ten rengine sahip olması, sıcak ortamda vücut sıcaklığının daha hızlı uzaklaştırılmasını sağlar (Frisancho & Baker, 1970, s. 279).

Ülkemizde Coğrafya ilmi ile ilgili kimseler coğrafyanın; kültürel, sosyolojik, psikolojik, ekonomik, siyasi, jeopolitik gibi daha pek çok yönünü ele alan çalışmalar yaparlar ancak şimdiye kadar coğrafi faktörler ile savaşlar arasındaki ilişkiye çok fazla değinilmemiştir. Collingwood tarih ilmini, "İnsanın zaman içinde neler yaptıklarını, ne olduğunu ortaya koyar ve neler yapabileceğinin tek ipucudur" şeklinde tanımlamıştır (Collingwood, 2001). Bu tanımda bahsedilen "insanın neler yaptıkları" ifadesi büyük ölçüde savaşları kapsamaktadır. Çünkü tarih, genellikle hükümdarların savaş meydanındaki hünelerine, askerlerin kahramanlıkları ile yiğitliklerine ve yapılan barışlardan çok savaşlara odaklanır. Halbuki savaşların coğrafya ilmi ile ilişkisi, tarih ilmi ile olan ilişkisinden daha sıkıdır. Çünkü savaşın coğrafya ile olan ilişkisi, savaşın insan ve mekan ile olan ilişkisine dayanır.

Tüm savaşlar belli bir alanın hakimiyetini ele geçirmek için yapılır. Yves Lacoste'nın kitabının başlığında belirttiği gibi 'Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar'. Hükümdarlar arasındaki üstünlük savaşları, etnik ve kültürel savaşlar, hatta Haçlı Seferleri gibi dini savaşlar da dolaylı yoldan belli bir bölgenin hakimiyeti için yapılır. İnsanların hayatta kalmak, özgürce yaşamak için yaptıkları savaşlar da belirli arazilerin kontrolünü ele geçirmek için yapılır. Bir ulus bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi veriyorsa, o mücadele o mekanın

tamamen kendi kontrolünde olmasını istediği içindir. I. ve II. Dünya Savaşları, Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Irak'ın işgali buna örnek verilebilir. Hepsinin amacı belirli bir bölgenin kontrolünü ele geçirmektir. Burada doğal olarak akıllara şöyle bir soru gelebilir: “Peki ya Haçlı Seferleri, ya da sırf hükümdarlar arasında güç gösterisi için yapılan savaşlar?”. Akıllara gelen bu sorular, varılan sonucu etkilememektedir. Tarih, çoğunlukla binlerce yıldan beri süregelen hükümdarların halkları fethetmek, belirli arazileri ele geçirmek, ganimet elde etmek, dinleri yaymak, diğer hükümdarlara üstünlük kurmak ya da intikam almak amacıyla yaptıkları savaşları anlatmaktadır. Bunlar dolaylı gibi gözükse de sonunda yine her savaş belli bir bölgenin hakimiyetini ele geçirmek için yapılmaktadır. Nitekim bu tür savaşlarda, savaşta galip olan taraf, ele geçirdiği arazi ile belirlenir. Yani kısaca savaşta kazanan tarafı belirleyen şey, savaşın yapıldığı mekanın kimin kontrolüne geçtiğidir. Sonuçta yine her savaş, herhangi bir mekanın hakimiyetini ele geçirmek için yapılır.

Eski imparatorluklar ve krallıklar ile günümüzdeki devletlerin ortaya koyduğu hedefler, ülkelerin dış politikasını ve birbirleriyle olan ilişkilerini belirler. Bu hedefler ve ilişkiler büyük ölçüde coğrafi özellikler ile ilgilidir. Ülkelerin hedeflerine ulaşmak için izledikleri yöntem ve politikaların tümü jeostrateji olarak tanımlanır. Ülkelerin hedeflerini gerçekleştirmek için savaşa başvurması da aynı şekilde jeostratejinin bir parçasıdır. Jeostrateji coğrafi koşul ve faktörlere bağlı olarak, savaşların nerede meydana geleceğini, ve ne şekilde gerçekleştirileceğini belirler.

Savaşın gerçekleştiği alan dışında, tarafların sahip olduğu arazilerin coğrafi özellikleri de savaşlar üzerinde etkilidir. Savaşın taraflarının cephe gerisinde sahip olduğu arazilerin yeraltı ve yerüstü kaynakları, teknolojik ve ekonomik gelişmişlik, nüfus miktarı, gerçekleştirilen savaş üzerinde anahtar rol oynar. Çoğu kez de bu kaynakları ele geçirme arzusu savaşların çıkış noktasını oluşturur. Jeopolitik açıdan önemli bölgeleri elinde tutan taraf, yeraltı-yerüstü kaynaklarını veya ticaret yollarını elinde bulundurur. Kaynakları doğru bir şekilde kullanabilen ülkeler hem ekonomik hem de teknolojik açıdan avantaj elde edebilir. Ekonomik refah ve diğer pek çok medeniyetle etkileşim, savaşlarda kullanılan silah ve her türlü aracın geliştirilmesine olanak tanır. Fatih Sultan Mehmet'in barutu Çinliler gibi havai fişek yapımı için kullanmak yerine büyük toplara ateş gücü sağlamak için kullanması gibi... Bu durum Osmanlı Devleti'ne yaklaşık 300 yıl sarsılmaz bir üstünlük sağladı. Bu konuda verilebilecek diğer güzel bir örnek; çok geniş bir alana yayılmış ve dünya ticaretinde önemli üretim merkezleri haline gelmiş İngiliz kolonilerinin, İngiltere'yi 17.yy'dan 19.yy'a kadar giriştiği savaşlarda, hem askeri hem de ekonomik bakımından desteklemesidir.

Ülkelerin savaş kararı almasında ve savaşların lokasyonunun belirlenmesinde etkili olan coğrafi faktörler, aynı zamanda savaşın işleyişi üzerinde de büyük rol oynar. Savaş alanlarındaki

fiziki ve beşeri coğrafi faktörler savaşlarda uygulanan taktik ve stratejileri belirler. Savaşı komuta eden subayların bu coğrafi özellikleri tespit etmesi ve bu özelliklerden yararlanarak avantaj elde etmesi, savaşın kaderini belirler. Çünkü savaş alanındaki coğrafi unsurlar (dağlar, vadiler, sarp geçitler, iklim ve bitki örtüsü, akarsular, denizler, okyanuslar v.b.) savaşın taraflarından birini engelleyebilir veya tam tersine destekleyebilir. Tarihe adını yazdırmış büyük komutanların en önemli meziyetlerinden biri de savaşıkları arazinin yapısını kavrayarak, taktiklerini ve stratejilerini, coğrafi unsurlardan avantaj sağlayacak şekilde planlamalarıdır. M.Ö. 500 yılında yaşamış tarihin en büyük komutanlarından Sun Tzu' savaşıla ilgili olarak “Savaş Sanatı” kitabını yazmıştır. Sun Tzu bu kitapta hangi arazide nasıl savaşılacağına dair kendinden sonra gelenlere ipuçları verir. Aynı zamanda coğrafi unsurların savaşlar için ne kadar önemli olduğuna da vurgu yapar. Sun Tzu kitabındaki anlatılarının neredeyse tamamının çıkış noktası coğrafi faktörlerdir.

“Dağları, ormanları, geçitleri, boğazları ve bataklıkları bilmeden bir ordu hareket edemez. Yerel bir rehber olmadan coğrafi avantajlardan yararlanılamaz. Savaş bir ülkenin baş sorunu, ölüm kalım yeri, var olma ya da yok olma yoludur; muhasebesiz olmaz. Bu nedenle beş noktayı hesaba katıp ona göre değerlendirme yapmak gerekir: Bir: yol, iki: Gök , üç: Yer, dört: Komutan, beş: Kural”

(Tzu, M.Ö. 500).

Burada Sun Tzu'nun belirlediği 5 noktadan üçü coğrafi faktörler ile ilgilidir. Bu da bize coğrafi faktörlerin savaşlar için ne kadar önemli olduğuna dair ipuçları verir.

Dünya tarihinin seyrini değiştiren savaşların hepsinde coğrafi faktörler, çok önemli roller üstlenmiştir. Savaşlarda rakibine göre dezavantajlı durumda olan taraf, uyguladığı coğrafi stratejiler ile üstün konuma geçerek savaşı kazanabilir. Tarihte en dikkat çekici zaferler, tüm dezavantajlara rağmen en iyi coğrafi stratejinin uygulanması sayesinde kazanılan zaferlerdir. Bir ordu komutanı asker sayısı, silah, cephane, mühimmat, iase, istihbarat bakımından rakibine göre dezavantajlı durumda olsa da uyguladığı taktik ve coğrafi stratejiler sayesinde zafer kazanabilir. Tarihte savaşın yalnızca rakamlarla kazanılmadığını gösteren pek çok örnek vardır. Hannibal Barca'nın, Büyük İskender'in, Fatih Sultan Mehmet'in, Napolyon'un, Mustafa Kemal'in kazandığı zaferler, uygulanan coğrafi taktiklerin ne kadar önemli olduğuna dair belirgin örnekler oluşturur.

Burada dikkat çekici başka bir noktayı belirtmek gerekir; Dünya tarihine ismini yazdıran hükümdarların hemen hepsi çok ciddi bir coğrafya eğitimi almışlardır. Fatih Sultan Mehmet sahip olduğu vasıfları ile aldığı pek çok eğitimin yanında coğrafya eğitimi de almıştır. II. Mehmet, Manisa sancağında döneme damgasını vurmuş alanında uzman kişilerden; Mola Gürani'den hadis, tefsir, kelâm, fıkıh; Rum tarihçi Kritvulos'tan tarih, latince, İspanyolca, İtalyanca, Rumca

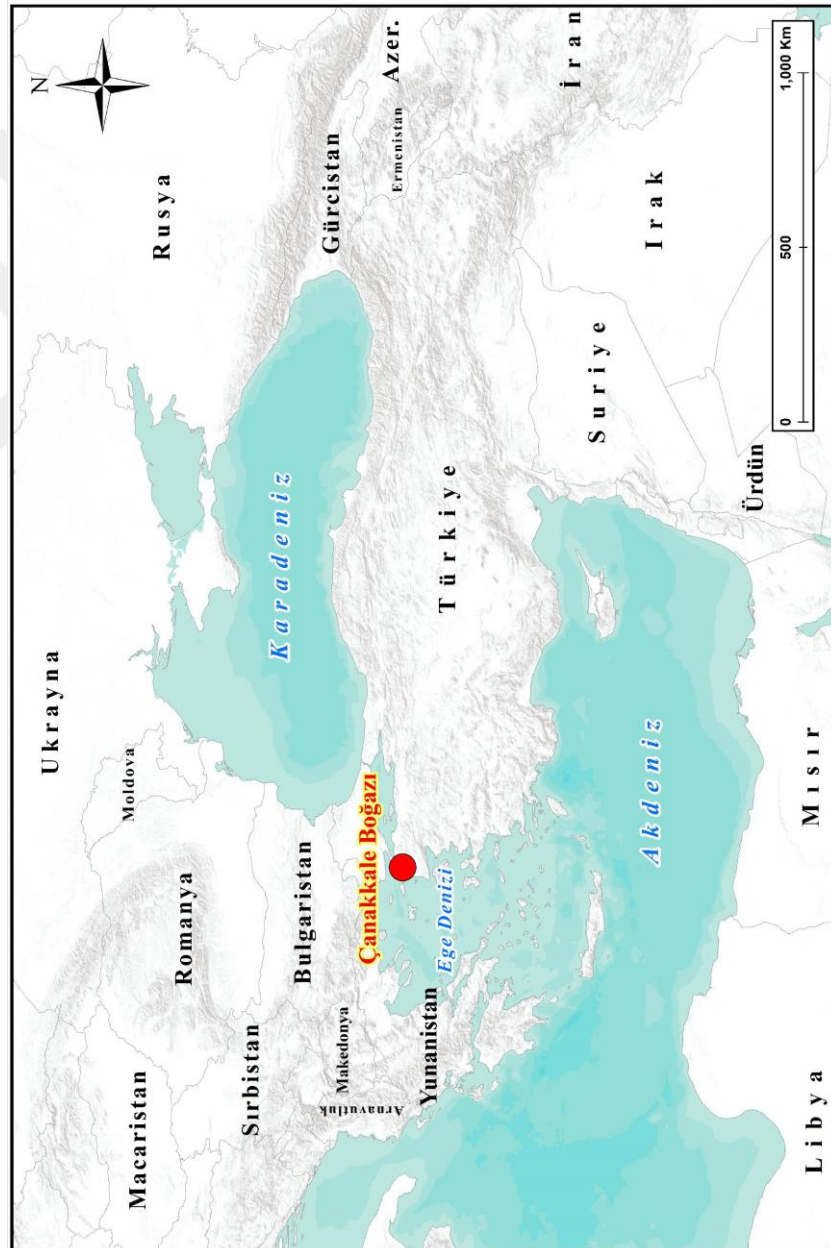
dersleri almıştır. Felsefeye de çok meraklı olan Sultan Mehmet, Avrupa ülkeleri ile diğer kıtalardaki çevre ülkelerin kültürleri ve dilleri ile ilgili eğitimler de almıştır. Bu nedenle “Rönesans Padişahı” olarak da bilinir. Fatih Sultan Mehmet’ten kalan eserler incelendiğinde coğrafya eğitimi aldığı ve coğrafya ile ilgili çalışmalar yaptığı görülür (Babinger, 2003, s. 421). Sultan Mehmet, Nereye sefer düzenleyeceğini, hangi stratejik noktaları tutması gerektiğini doğrudan tespit edebilmekteydi. İyi bir şekilde harita okurdu. Aynı zamanda Batlamyus’un Geographia adlı eserini incelemiş, parçalı haldeki haritaları bir araya getirtmiştir. Makedonya’dan kalkarak Hindistan’a kadar olan toprakları fetheden ve Helen kültürünü başlatan Büyük İskender, erken dönem Yunan filozoflarının en önemlilerinden olan Aristo’dan felsefe, bilim ve coğrafya dersleri almıştır. Henüz genç yaşta coğrafyanın önemini kavrayan Büyük İskender, sonraki dönemlerde tüm askeri savaşlarda bu bilgilerinden yararlanmıştı (biography.com, 2017).

Tarihte coğrafi stratejiyi en etkili şekilde kullanan ve dünya tarihine bu yönü ile ön plana çıkan komutanlardan en bilineni; Hannibal Barca’dır. Barca, gelişmiş silahlara sahip, kendisinden çok daha kalabalık, çok daha profesyonel ve çok daha büyük imkanlara sahip Roma ordusunu, coğrafi faktörlerden yararlanarak defalarca yenmiştir (Kılıç, 2018, s. 26-53). Napolyon; Birinci ve İkinci Koalisyon savaşlarında, kendisine karşı kurulan koalisyon ordularını, tüm dezavantajlara rağmen defalarca yenmesini, uyguladığı coğrafi stratejilere borçludur. Napolyon, seferlerinde klasik savaş taktiklerinde olduğu gibi geçtiği bütün şehir ve arazileri ele geçirerek ilerlemek yerine, en önemli coğrafi noktaları ele geçirerek düşmanın kendisine saldırmasını beklemiştir. (Jomini, 2013, s. 81-82). Bu sayede önemli noktaları ele geçirmek için düşman büyük kayıp vererek yenilmekte, diğer bölge ve şehirler de kendini savunamayacağı için kendiliğinden teslim olmaktaydı. Napolyon savaşacağı noktaları, ele geçirmesi ve elde tutulması gereken yerleri, düşmanın arazideki dağılışını ve hareketlerini çok iyi tespit ederek strateji geliştirmiştir. Bu sayede çok zor durumda kaldığı savaşlardan zaferle çıkabilmiştir. Bu şekilde Napolyon taktiksel savaş yöntemlerinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Buna güzel bir örnek Ulm ve Austerlitz savaşlarıdır. 1805’te Napolyon’un Napoli ve Hannover’i işgal ettiğini duyan müttefikler İngiliz, İsveç ve Rus askerlerinden oluşan 60 bin kişilik bir ordu topladı. Birbirlerinden uzak mesafelerde toplanan iki ordu Napolyon’u yenmek için harekete geçti. Napolyon Napoli ve Hannover’ı yerinde savunmak yerine buraların boşaltılmasını emretti ve Saint Cyr Friol’daki Massena kavşağına gitti. İki ayrı düşman ordusu birleşmeden onları burada ayrı ayrı yendi (Jomini, 2013, s. 121).

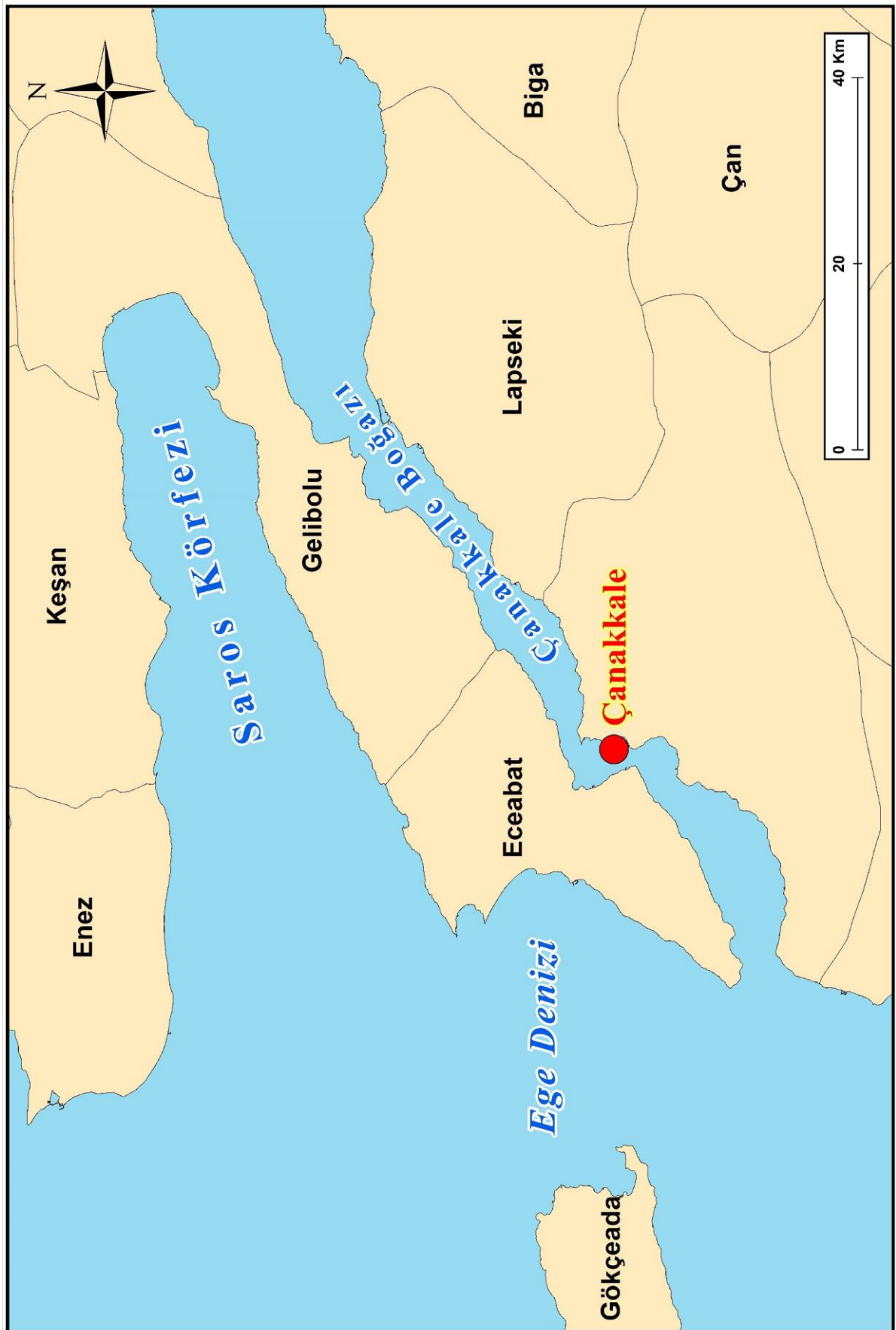
Gemileri karadan yürüterek İstanbul’un en zayıf noktası olan Haliç’e indirmek başta olmak üzere, Boğaza hisar inşa ettirerek trafiği kapatmak ve İstanbul’a gelecek takviyeyi engellemek gibi daha pek çok coğrafi strateji, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethetmesinde önemli rol oynamıştır. Bu konuda diğer önemli bir örnek ise Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı’nda

uygulanan taktiklerdir. Mustafa Kemal Paşa, Cevat Paşa, Kazım Paşa (Karabekir) ve diğer komutanların coğrafi unsurlardan yarar sağlayacak şekilde oluşturdukları taktikler savaşların kazanılmasında önemli etkiye sahiptir.

Özellikle Çanakkale Savaş'ı coğrafi unsurların bir savaşın sonucunu ne kadar etkileyebileceğine çok güzel bir örnektir. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'ye saldırması, buranın bir cephe haline gelmesi, oranın jeopolitik önemi ile ilgilidir. Harita-1 Doğu Akdeniz ve Karadeniz havzası açısından Çanakkale'nin ne kadar önemli bir kilit nokta olduğunu gösterir. Çanakkale Boğazı'nın şekli ise Harita-2'de görülebilir.



Harita-1: Çanakkale Boğazı'nın konumu. Görüldüğü üzere Karadeniz'e kıyısı olan tüm ülkelerin dünya ile olan bağlantısı bu boğaz vasıtasıyla sağlanmaktadır. Aynı zamanda Doğu Akdeniz'in ve buradaki ticaret yollarının güvenliğine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.



Harita-2: Çanakkale Boğazı'nı ve Saroz Körfezi'ni detaylı bir şekilde gösteren harita.

Çok eski dönemlerden beri süregelen Çanakkale Boğazı'nın jeopolitik önemi Birinci Dünya Savaşı'nda daha da artmıştır. Burada çok önemli bir ayrıntıya değinmek gerekir; Çanakkale Savaşı'nın nedenleri çoğunlukla; Osmanlı'yı savaş dışı bırakarak İttifak bloğunda çözülmeyi başlatmak, Rusya'ya ihtiyaç duyduğu yardımı yaparak Almanya'yı doğudan sıkıştırarak batı cephesindeki yükü hafifletmek; Balkan ülkelerini kendi yanlarında savaşa çekmek, şeklinde öne sürülür. Halbuki İngilizler için en önemli olan nokta; Ortadoğu'nun kontrolünü ele geçirmek ve güvenliğini sağlamaktı. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin en zayıf noktasına saldırarak, onu Ortadoğu'dan ve Kafkas cephesinden birlik kaydırmaya mecbur etmeyi planlamıştır (Doğanay, 1993, s. 363-364). Böylece Mısır'da, Musul ve Kerkük'te, Süveyş Kanalı'nda Osmanlı'nın gücü kırılacak ve buralar tamamen İngiltere'nin kontrolüne girecektir. Bu durum jeopolitik önemi yüksek herhangi bir yeri elde etmek için başka bir bölgeye saldırmak şeklinde düzenlenen coğrafi stratejiye güzel bir örnektir. İngiliz ordusu Mısır veya Filistin'de Osmanlı ile çarpışmaya devam etseydi hem savaşı kaybedebilirdi hem de hiçbir şey elde edememiş olurdu. Bu nedenle İtilaf devletleri bir araya gelerek, o zamana kadar dünyanın görmüş olduğu en güçlü donanma ile Çanakkale Boğazı'na saldırmaya karar vermiştir.

Dönemin en büyük ve en güçlü donanmasına sahip olan İngiliz donanması ile Fransız donanması ve bunlara ek olarak tek bir Rus gemisi Çanakkale Boğazı'na bir hareket gerçekleştirmiş ancak başarısız olmuşlardır. Çanakkale Deniz Savaşları'nda İtilaf devletleri donanmasının ağır bir yenilgi almasında, pek çok faktörün yanında boğazın coğrafi yapısı ve Türk ordusunun boğazın coğrafi özelliklerine göre en uygun savunma stratejisini uygulamış olması da etkilidir. Boğazdaki tabyaların konumu ve yapısı, büyük topçu bataryaları ve sahra bataryaları ile mayın hatlarının konumu coğrafi faktörlerin sağlayacağı avantajlara göre belirlenmiştir (Hatip, 2013, s. 21).

Donanmanın yaptığı hareket ile istediği sonucu alamayan İtilaf Devletleri, Gelibolu Yarımadası'nın kontrolünü kara hareketi ile ele geçirmeye çalışmıştır. Çok şiddetli çarpışmaların yaşandığı bu savaşta da coğrafi unsurlar ve coğrafi unsurlara bağlı olarak uygulanan stratejiler, Osmanlı Devleti'nin zafer elde etmesini sağlayan önemli faktörlerden biri olmuştur.

Çanakkale Savaşı'nı çeşitli yönleri ile ele alan yüzlerce çalışma vardır ancak bu çalışmaların hiçbiri coğrafi unsurların bu savaşta ve savaşta uygulanan taktiklerdeki etkisini ele almamıştır. Oysa Türk ve Alman subayların bu savaşta en büyük meziyetleri, araziye analiz ederek coğrafi unsurları en iyi şekilde kullanmalarıydı. Bu konuda özellikle Türk subaylar ile Alman subaylar arasında görüş ayrılıkları olmuştur. Bu görüş farklılıkları ileriki bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Mekanın, coğrafi ve jeopolitik unsurların savaşlar üzerindeki etkisine karşılık, savaşların da mekan üzerinde çeşitli etkileri vardır. Savaşlardan sonra coğrafi mekan üzerinde bir takım değişiklikler meydana gelir. Bunlar şehirlerin yıkılması, nüfusun azalması veya göç etmesi, bitki örtüsü ve ekosistem ile topografik özelliklerde meydana gelen değişikliklerdir. Ancak en bariz değişim kültürel coğrafi görünümde meydana gelir. Savaş kaybedildiğinde el değiştiren bir yerleşmede, savaşı kazanan ordunun mensup olduğu kültürün özellikleri yayılmaya başlar. Özellikle yerleşmedeki mimari doku, giyim-kuşam, ibadethanelerin şekli, yeme içme alışkanlıkları, dil, din ve insanların yaşam biçimi ile toplum yapısında önemli değişimler olur. Bu değişiklik bazen zorla bazen de kendiliğinden zaman içerisinde meydana gelir. Ne şekilde olursa olsun değişim kaçınılmazdır. Buna en güzel örnek Anglo-Saksonların Kuzey Amerika'ya yerleşmeye başladıklarında Kızılderililere karşı başlattıkları savaşlar sonucunda, Kızılderililerin batıya göç ederek geride kalan topraklara Anglo-Sakson toplumların yerleşmesi ve böylece Batı Avrupa kültürünün buralarda yayılmaya başlamasıdır (Arslan H. , 16.yy'da Osmanlı Toplumunda Nüfus Hareketleri - Yönetim, Nüfus, Göçler, İskanlar ve Sürgünler, 2001, s. 165). Günümüzde bu geniş coğrafyada tamamen Anglo-sakson kültürünün egemen olduğu ülkeler bulunmaktadır. Buralardaki yerleşmeler ile mimari yapı, dil, din ve insanların yaşam biçimi önceki sahipleri olan Kızılderililerden çok farklıdır. Dolayısı ile bu durum Kızılderililer ile Avrupalılar arasındaki savaşın mekan üzerinde kendini gösteren yansımalarıdır. Yapılan savaşları Kızılderililer kazanmış olsaydı, muhtemelen Kuzey Amerika'daki kültürel coğrafi görünüm, bugünkünden çok farklı olurdu. Savaşların mekan üzerindeki etkileri her zaman baskı yoluyla olmaz. Örneğin Osmanlı'nın kuruluşundan sonra Balkanlar'daki ülkeleri fethetmiş, buralardaki halkı himayesine almış ve hoşgörü politikası uygulamıştır. Osmanlı toplumlar üzerinde baskı uygulamamasına rağmen Türk-İslam kültürü buralarda benimsenmiş ve yayılmıştır. Mimari yapı, inanç, dil, giyim kuşam, yerleşme dokusu ve yaşam biçimlerine bakıldığında bugün bile buralarda Türk kültürünün izlerine rastlamak mümkündür. Bunun en güzel örneği İstanbul'un fethinden sonra görülmüştür. Fethinden sonra İstanbul'da Türk-İslam kültürünün izleri görülmeye başlanmış şehrin görünümü de buna bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Camiler, medreseler, külliyeler, saraylar şehrin silüetine eklenmiştir. Aradan geçen altı asır sonra, günümüzde fetihden önceki kültürel doku ile fetihden sonra ortaya çıkan kültürel doku ahenk içerisinde görkemli bir bütün oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere coğrafi özellikler; savaşların çıkış nedeni, savaşların yeryüzüne dağılışı, savaşların seyri ve savaşta uygulanan stratejiler ile taktikler üzerinde önemli etkiye sahiptir. Aynı zamanda savaşlar da coğrafi mekan üzerinde değişikliğe sebep olur. Bundan hareketle bu araştırmanın problemi savaşlar ile coğrafi unsurlar arasındaki ilişkinin Çanakkale Savaşı örneği üzerinden araştırılmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu tez çalışması coğrafya ve savaşlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sonraki süreçlerde bu alandaki çalışmalara ilham verebilir. Askeri anlamda savaşlar üzerindeki en önemli faktörlerden birinin coğrafi koşullar olduğunu ortaya koyduğundan, askeri alandaki araştırmalara fayda sağlayabilir.

Bu çalışma ‘coğrafya ne işe yarar, coğrafi bilgiler edinmenin ve coğrafya öğrenmenin önemi nedir?’ sorusuna en güzel cevaplardan birini verir.

Savaşların meydana geldiği arazilerdeki coğrafi faktörlerin her birinin, savaşlar üzerinde büyük etkisi vardır. Bunların başında yeryüzü şekilleri, savaş alanının iklim özellikleri ve mevsim şartları gelir. Örneğin, İlk Çağ ve Orta Çağda ordular kış mevsiminde sefere çıkmazdı. Yine günümüzde etkisi azalmış olsa da herhangi bir bölgedeki dağlık kütleler savaşın taraflarından birinin doğal savunucuları olabilir. Tarihte pek çok örneği olduğu gibi savaş alanlarındaki coğrafi faktörleri iyi analiz etmek ve bunlara bağlı savaş stratejileri belirlemek savaşın sonucunu değiştirebilir. Tarihe ismini altın harflerle yazdırmış hükümdarların ve komutanların en büyük meziyetlerinden biri bu coğrafi faktörleri en iyi şekilde değerlendirmeleriydi. Buradan şu sonuç ortaya çıkar ‘coğrafi bilgi ülke kurtarır ve bir ulusun kaderini değiştirebilir’.

Savaşın yapılacağı arazinin belirlenmesi, savaş sırasında uygulanacak stratejiler; savaşın sonunda bölgenin kimin kontrolüne geçeceği ve savaş sonrasında bölgede meydana gelecek değişiklikler tümüyle coğrafya ve onun alt dallarını ilgilendirir. Çalışmamız coğrafya ve savaş arasındaki bu sıkı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu ilişki ile birlikte jeopolitiğin, jeostratejinin ve savaşlarda uygulanan coğrafi stratejilerin önemini, detaylı şekilde ortaya koyabilmek için, incelenebilecek en iyi örnek Çanakkale Savaşları’dır. Konu ile ilgili öne sürülen ve savaşlar açısından oldukça önemli olan hemen hemen tüm coğrafi faktörlerin, tek bir savaş üzerinden incelenmesi konunun önemiyetinin anlaşılması açısından önemli görüldüğünden; Çanakkale Savaşları bu yönleriyle incelenmiştir.

1.2. Alt Problemler

Çalışmamızın ana problemi savaşlar ile coğrafi faktörler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Yukarıda belirlenen amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır. Bunlar;

1. Din, bağımsızlık, ekonomik çıkarlar ve pek çok farklı nedene bağlı olarak gerçekleştirilen savaşlar üzerinde, coğrafi faktörlerin nasıl bir etkisi vardır?
2. Savaşların yeryüzündeki mekânsal dağılışı üzerinde coğrafi faktörlerin etkisi nedir?
3. Geçmişten günümüze savaşların ortaya çıkış sebeplerinde meydana gelen farklılaşma ile önemi değişen jeostratejik kaynaklar ve jeostratejik noktalar arasında bir bağlantı var mıdır?
4. Fiziki ve beşeri coğrafya faktörlerinin savaş alanının ve zamanının belirlenmesinde bir etkisi var mıdır?
5. Yeryüzü şekilleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
6. İklim özellikleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
7. Bitki örtüsü ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
8. Hidrografik özellikler ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
9. Ekonomik faaliyetler ve ekonomik özellikler ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
10. Nüfus özellikleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
11. Göç olgusu ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
12. Ulaşım sistemleri ve özellikleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
13. Beşeri yapılar ve yerleşmeler ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?
14. Savaşlar coğrafi mekan üzerinde ne gibi değişikliklere neden olur?

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada literatür analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma literatür türünü coğrafi kaynaklar, tarihi kayıtlar, tarihi istatistikler, topografya haritaları, iklim verileri ve kayıtları ile savaşa yönelik yazılı metinler oluşturmaktadır.

Çalışmamız son derece sistemli bir şekilde yürütülmüş ve toplam dört aşamaya ayrılmıştır;

İlk aşamayı konunun belirlenmesi ve meydana getireceği etki ile özgünlüğü değerlendirilmiş, daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması fakat öneminin de göz ardı edilemeyecek olmasından dolayı bu konunun çalışılmasına karar verilmiştir.

İkinci aşamada öncelikle mantıksal olarak savaş ile coğrafi unsurlar arasındaki ilişkilerin neler olabilecekleri düşünülmüş, fikirler ortaya konmuş, bu konu ile ilgili yayınlar taranmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri'ne giriş izni alınmış ve gerekli belgeler incelenmiştir. Coğrafya, Tarih, Jeopolitik ile ilgili kitap, dergi, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri ivedilikle incelenmiştir. Uygun olan eserlerin uygun olan kısımları, daha sonra ortaya koyduğumuz görüşlerimizi desteklemek amacıyla not alınmıştır. Aynı zamanda yurt dışında yayınlanmış bilimsel kaynaklar ile Osmanlıca arşiv belgeleri taranmış ve görüşlerimizi destekleyen kısımlar referans olarak belirtilmiştir.

Üçüncü aşamada çalışmamızın bölümleri, şekilsel planı ortaya konmuş, her bölüm için özgün fikirler yazılmış, daha sonra bu fikirleri desteklemek amacıyla önceki literatür taramasında not alınan yerler uygun noktalara yerleştirilmiştir. Söz konusu bu kaynaklardan elde edilen bilgilerden yararlanılarak CBS programında yeni haritalar oluşturulmuştur. Diğer yandan literatür taramasında elde edilen ve oldukça eski olan bazı önemli haritalar da modernleştirilmiştir.

Dördüncü aşamada ise çalışmamızın II. bölümde ortaya konulan coğrafya ve savaş arasındaki ilişki, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için III. Bölümde Çanakkale Savaşı açısından incelenmiştir. Bu aşamada Çanakkale Savaşı ile ilgili yayınlar, haritalar, görseller titizlikle incelenmiş ve coğrafi unsurlar ile Çanakkale Savaşı'nın arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda çalışmamız biçimsel olarak kontrol edilmiş, gerekli düzeltmeler yapılmış ve son şekli verilmiştir. Bu dönemde Çanakkale Savaşları'nın gerçekleştiği mekana yönelik arazi çalışması yapılmış, çalışmayı destekleyecek önemli fotoğraflar elde edilmiş bunlar çalışmamızın sonuna eklenmiştir.

4. KONUNUN KAPSAMI

Bu çalışmada öncelikle fiziki ve beşeri coğrafya unsurlarının savaşlar ile olan karşılıklı ilişkisini ele almaktadır. Bu ilişki ile ilgili öne sürülen fikirler, dünyada geçmişte yaşanmış veya şu an yaşanmakta olan savaşlardan kısa örneklerle desteklenmiştir. Ancak konunun tüm yönleriyle incelenmesi ve daha iyi anlaşılması açısından tek bir savaş üzerinden bu coğrafi unsurların etkisinin daha iyi ortaya koyacağı düşünüldüğünden Çanakkale Savaş'ı ve bu savaşın gerçekleştiği Gelibolu Yarımadası inceleme sahası olarak belirlenmiştir.

5. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Son derece önemli olan savaş ile coğrafya arasındaki ilişkiyi bütünlükçü bir yaklaşımla ele alan çalışmaların sayısı azdır. Yabancı kaynaklarda ise askeri coğrafya, jeostrateji, jeopolitik ile ilgili önemli çalışmalar vardır.

Suna Doğaner, “Jeomorfolojik Özelliklerin Askeri Strateji ve Harp Sanatı Üzerindeki Etkileri” çalışması ile jeomorfolojik özelliklerin doğal koşulların savaşlar açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar, fiziki coğrafya faktörleri ile savaşlar arasındaki ilişkiye dikkat çeker.

Francis A. Galgano, “Modern Military Geography” çalışması savaşların zaman ve mekana bağlı olduğunu. Dolayısıyla savaşların da coğrafya ilminin bir inceleme alanı olduğunu öne sürer. Francis’e göre tüm askeri operasyonlar gerçekleştirildiği mekanın coğrafi özelliklerine sıkıca bağlıdır. Ayrıca savaşlar ile coğrafya arasındaki ilişkinin 19.yy’da farkına varıldığına ve geçen zaman içerisinde artan önemine dikkat çeker. I. ve II. Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş döneminde jeopolitik ve jeostratejinin genel anlamda coğrafi bilginin, savaşlar açısından ne kadar kritik olduğunu anlaşılmamasını örneklerle açıklar. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında akademisyenlerin, yeni kaynakların elde edilmesi ve yayılmacılık ile ilgili ortaya attıkları kuramlara dikkat çeker. Vietnam Savaşı’ndan sonra ABD’de akademik camiada bu konuya özel bir yönelme olduğunu aktarır.

Rachel Woodward, “Military geography”, çalışması Askeri Coğrafyanın kuramları ve kapsamıyla ilgili görüşler ileri sürer. Askeri organizasyon, strateji, teknoloji, sosyoloji, haritalandırma üzerinde durur. Coğrafya ve savaş arasındaki ilişkiyi, toplum açısından yorumlar. Savaşlar sonucunda meydana gelen değişikliklere değinir. Ayrıca askeri coğrafyanın öneminin, gelecekte daha fazla artacağına dikkat çeker. Askeri coğrafyanın kuramsal yönünü ve disiplinler arasındaki yerini ortaya koyar.

Frank Jacob and Sarah K. Danielsson, “War and Geography” kitabı coğrafi koşulların taktik ve planlamadaki önemine dikkat çektikten sonra, savaşın mekan üzerindeki uzun vadeli sonuçlarına değinir. Coğrafi faktörler ile savaşlar arasındaki ilişkinin tarihin eski çağlarından beri süre geldiğini aktarmaktadır.

Cyril Falls, “Geography and War Strategy” çalışması 1887 ile 1888 yılları arasında İngiltere’de Mackinder’in Kara Hakimiyet Teorisi başta olmak üzere diğer askeri teorilerin çevresinde gelişen jeopolitik akımını detaylı olarak ele alır. Yeni bir yaklaşım olarak askeri coğrafya ya ve coğrafi unsurlardan yarar sağlayacak şekilde uygulanan taktiklerin savaşın sonucunu etkilediğine dikkat çeker. Coğrafi bilgi ile haritaların askeri hareketlerde ne kadar önemli olduğunu, 1902 yılında Afrika’daki İngiliz yenilgisi ve 1905’teki Rusya’nın Japonya yenilgisi üzerinden açıklamaktadır.

Eric V. McDonald, Thomas Bullard, “Military Geosciences and Desert Warfare” kitabı 2011 yılında 9. Kez düzenlenen Uluslararası Askeri Jeoloji Konferansı’nda sunulan bilgilerden oluşan bir derlemedir. Kitap askeri tarih, askeri jeomorfoloji, savaş alanları ve askeri toprakların yönetimi konularına yer verir. Aktarılan bilgilere göre taş ve baltaların kullanıldığı

çağlardan, modern döneme kadar, ister saldırı ister savunma stratejilerinde coğrafi unsurlar çok önemli roller üstlendi. Buna en güzel örnek dünya yüzeyinin neredeyse üçte birini kaplayan çöllerdir. Bu kitap çöllerin geçmiş ve modern savaşlardaki rolünü, çöl bölgelerindeki askeri toprakları yönetmedeki sorunları ve zorlukları, çöllerdeki koşulların askeri teçhizatı ve personeli nasıl etkileyebileceğini incelemektedir.

Steve Pickering, “Understanding Geography and War: Misperceptions, Foundations, and Prospects” kitabı, Jeopolitik ve coğrafya arasındaki ilişki ile bu konular hakkında geniş bir düşünce yelpazesini derlerken, aynı zamanda yeni perspektiflere katkıda bulunur. Jeopolitik ve coğrafya hakkında hem nicel hem de eleştirel perspektifler sunar. Jeopolitik bakış açısını hastalık, spor ve toplu göç gibi küresel olayları içerecek şekilde genişletir.

Trey Haning, “Geography of War: The Significance of Physical and Human Geography Principles” kitabı coğrafi koşulların savaşlarda ne kadar kritik bir rolü olduğuna değinir ve Sun Tzu’dan alıntılar yapar.

Halvard Buhaug, “The Geography of Civil War” çalışması, ülkelerin doğal ortamlarının, büyüklüğünün, diğer ülkelere göre konumunun savaş taktikleri üzerindeki rolüne değinir. Coğrafi faktörlerden yarar sağlayacak şekilde taktik oluşturmanın zafer elde etmedeki önemi üzerinde durur ve tarihteki bazı komutanlardan örnekler verir. Bir komutanın en önemli özelliğinin, coğrafi yapıyı analiz ederek bu yapılardan en iyi şekilde yarar sağlamak olduğunu, bunu başaramayanların da mağlup olmaya mahkum olabileceğini öne sürer ve bu faktörlerin sivil savaşlardaki, özellikle gerilla taktiklerindeki rolüne değinir.

Sun Tzu, “Savaş Sanatı” adlı kitap, aradan geçen 2600 yıl sonra bile modern askeri eğitim için temel bir kaynaktır. Savaşın doğasını ortaya koyan Sun Tzu bu eserinde; savaşın ne için, nerede, nasıl yapılacağına dair öğütler verir. Sun Tzu’nun verdiği öğütlerin çoğu coğrafi unsurlar ile ilişkilidir, arazi yapısına göre nasıl savaşılacağını ya da koşullara göre hangi arazide savaşılması gerektiğini anlatır.

Antoine Henri Jomini, “Savaş Sanatı – Tüm Hatlar” kitabında Fransız, İsviçre, Rus ordularında general olarak görev yapmış olan Jomini savaşın doğasını, savaşla ilgili kuramları aktarmış, kendi yaşadığı dönemde meydana gelen savaşlarda uygulanan taktikleri detaylarıyla anlatmıştır. Jomini’nin bu eseri doğrudan coğrafya ile ilgili olmasa da aynı Sun Tzu’nun kitabındaki gibi savaşlarda coğrafi faktörlerin ne kadar etkili olduğu ile ilgili örnekler verir.

Colin Flint, “Savaş ve Barışın Coğrafyası” adlı eseri savaş taktiklerine değinse de esasen savaşın yeryüzündeki dağılışına odaklanır. Flint bu eserinde, yeryüzündeki bazı alanlarda hiç savaş görülmez iken bazı bölgelerde savaşın hiç bitmediği ile ilgili görüşlerini aktarmıştır.

David Ross Stoddart, “Askeri Coğrafya: Kùltürler, Keşifler ve İmparatorluklar” adlı kitabında Coğrafi bilginin toplumlar, keşifler ve imparatorluklar arasındaki ilişkiye değinmiştir.

Bunun yanında savaş daha çok tarihin inceleme alanı olduğundan, sıklıkla tarihi kaynaklardan da yararlanılmıştır. İmparatorlukların, krallıkların, hükümdarların hüküm sürdükleri dönemle ilgili bilgiler aktaran kitaplar, savaşlar ile ilgili kısım anlatılırken, neden bazı coğrafi bölgelerin ele geçirilmesi gerektiğini, savaşın neden yapıldığını ve coğrafi unsurların bu savaşlar üzerindeki etkilerini aktarır.

Ek olarak bu konu ile bağlantılı olarak jeopolitik ile ilgili çalışmalar vardır. Bu çalışmalar neden bazı bölgelerin kontrolünü ele geçirmek için savaşıldığını, savaşların neden belirli bölgelere odaklandığını ortaya koyar. Bu çalışmalar öne sürdüğümüz fikirleri desteklemek amacıyla kullanılmıştır.

Hamza Akengin, “Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekan Yönetimi” adlı kitabı belirli coğrafi noktaların neden siyasi ve askeri çekişmelere sahne olduğunu açıklar ve hakimiyet teorileri ile hakimiyet alanlarının coğrafi faktörler ile olan ilişkisine vurgu yapar.

Türkiye’de jeopolitik ile ilgili hazırlanmış Yüksek Lisans ve Doktora tezlerine rastlamak mümkündür ancak bunların sayısı bir düzineden fazla olmadığı gibi doğrudan savaş ile coğrafya arasındaki ilişkiye değinmez.

Bu eserlerin çoğu konumuzla dolaylı yoldan alakalıdır ve belirli konulardaki görüşlerimizi desteklerler. Bu nedenle bu çalışmamız Türkiye’de savaş ve coğrafi faktörler arasındaki ilişkiyi bütünsel bir yaklaşımla ortaya koyacak ilk çalışma olma özelliğine sahiptir.

6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma sırasında çok fazla zorlukla karşılaşılmamıştır. Karşımıza çıkan tek zorluk maddi ve zamanla ilgili sorunlardan dolayı, özellikle yurt dışındaki savaş alanlarına arazi çalışması gerçekleştirememek olmuştur.

Bu konuda yabancı yayınlar ön planda olduğundan yabancı kaynaklara erişmede sıkıntılar yaşanmış bazen istenilen kaynaklar elde edilememiştir. Diğer yandan arşiv taramaları yapılırken, savaşlarla ilgili hatıratlar, günlükler ve raporlar okunurken bu belgelerin çözünürlüklerinin düşük olması, düzgünce taranmamış olması anlaşılmasını güçleştirmiştir.

Çalışmanın son hazırlıkları sırasında son kez örnek alan olarak belirlenen Gelibolu Yarımadası'na arazi çalışması covid-19 salgını kapsamında alınan, sokağa çıkma kısıtlaması kararına bağlı olarak, kısa ve daha dar alanla sınırlı tutulmuştur.

Bu araştırmanın sonuçları, ulaşılan literatür kaynaklarından elde edilen istatistik, harita ve benzeri dokümanlardan elde edilen bilgiler ve yapılan arazi çalışması sırasında edinilen tecrübe ile sınırlıdır.



İKİNCİ BÖLÜM

2.1. COĞRAFİ MEKAN İLE SAVAŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ VE SAVAŞLARIN COĞRAFİ YAYILIŞI

Tarihte yaşanmış savaşların hemen hepsi belli bir araziye ya da oradaki yerüstü ve yeraltı kaynaklarını ele geçirmek için yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkış sebepleri resmi kayıtlarda farklı şekillerde açıklansa da temelde bu savaşların, dönemin büyük gücü haline gelmiş emperyalist devletler arasındaki doğal kaynak ve sömürge paylaşımından kaynaklandığı açıkça ortadadır. Emperyalist güçlerin farklı kıtalarda bulunan sömürgeleri ile kıtalar arası dünya ticaretinden elde ettikleri büyük gelirler, pek çok siyasi ve askeri çatışmanın yanında iki dünya savaşının nedenlerini oluşturur. Sömürgecilik ve ekonomik çıkarlar, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan önce de çeşitli siyasi ve askeri çatışmalara yol açmıştır. Buna en iyi örnek; İngilizlerin, Hindistan'ı sömürge haline getirmesi ve bu sömürgesi için pek çok savaşı göze almasıdır. Antik Yunan ve Roma dönemlerinde bile Hindistan'ın zenginliği bilinmektedir. Bu dönemden başlayarak Ümit Burnu'nun keşfine kadar Baharat yolu dünya ticaretinin iki ana hattından birini oluşturmaktaydı. Antik dönemde, ilk çağ ve orta çağda baharat yolu ve ipek yoluna veya bunların bir kısmına hakim olabilmek için pek çok mücadele yaşandı. Savaş yaparak bir araziye ele geçirme isteği; ekonomik ve siyasi çıkarlar ile enerji kaynaklarını yönetme, tarım alanlarını genişletme, dini yayma gibi amaçlara dayanmaktadır. Irak'ın İşgali, Yüzyıl Savaşları, 7 Yıl Savaşları, Napolyon'nun büyük fetih hareketi, Büyük İskender'in Hindistan'a kadar ulaşan fetihleri, Moğolların batıya doğru yaptıkları fetihler... Hepsinin amacı belirli bir bölgenin kontrolünü ele geçirmektir. Günümüzde savaşın nedenleri farklılaşmış olsa da yine temel amaç herhangi bir bölgenin hakimiyetini ele geçirmektir.

Yeryüzündeki herhangi bir noktanın savaşlara neden olması oranın jeopolitik öneminden ileri gelir. Burada coğrafi lokasyon ön plana çıkmaktadır. “Nerede?” Sorusuna cevap veren lokasyonun coğrafyada özel bir anlamı vardır. Üzerinde çalışılan konu kadar, bu konunun üzerinde geçtiği mekanın iyi bilinmesi gerekmektedir. Herhangi bir konu ile ilgili olarak araştırılan yerin veya yerlerin bilinmesi mekânsal dokunun anlaşılması bakımından önemlidir. Mekânsal dokunun anlaşılması, incelenme konusu olan olayın dağılışının anlaşılabilmesi, yorumlanabilmesi için gereklidir. Ekonomik bakımdan büyük ya da askeri bakımdan önemli olan yerler, siyasi bakımdan dikkatlerin toplandığı muhtemel askeri çatışma alanlarıdır. Dünyada bu tür özelliğe sahip çok sayıda yer vardır. Bunlardan bir kaç uluslararası bağlamda siyasi coğrafyada, fiziki coğrafyanın önemini gösterme açısından örnek verilebilir; Panama kanalı, Süveyş Kanalı, Cebelitarık, İstanbul ve Çanakkale Boğazları (Akengin, 2015).

Özellikle 18.yy ile 19.yy'da İstanbul ve Çanakkale boğazları büyük uluslararası çekişmelere neden olmuştur. 18.yy'da önemli gelişme gösteren Rusya boğazlara sahip olan Osmanlı Devleti'ni büyük bir engel olarak görüyordu. Rusya, sömürgelere, ticaret yollarına, özellikle de Doğu Akdeniz'e hakim olmalı ve uluslararası alanda kendini göstermeliydi. Bu nedenle Çar I. Petro'dan itibaren sıcak denizlere inme politikası uygulanmaya başladı. Bu politika daha sonraki Rus Çar ve Çariçeleri tarafından devam ettirildi. Özellikle II. Katerina bu politikayı adım adım gerçekleştirmeyi düşündü. Öncelikli olarak Kırım'ı ilhak edecek, Karadeniz'e hakim olacak ve Osmanlı Devleti'ni yıkarak boğazları daha sonra da Akdeniz'i ele geçirecekti. Bu nedenle Rusya 1768'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı ve 1771'de Kırım ile Kefe'yi işgal etti (Kurat, 1993).

Rusya kadar İngiliz ve Fransızlar da Çanakkale ve İstanbul boğazı ile yakından ilgilidiler. Boğazların birbirinden farklı çok önemli jeopolitik öneme sahip olması, başta İngiliz, Fransız, Rus devletleri ile diğer bazı devletlerin de katıldığı siyasi krizlere, uluslararası çatışmalara ve birden çok savaşa yol açmıştır. Boğazlar 18. ve 19.yy'da uzun süre boyunca uluslararası siyasetin ana gündemlerinden biri olmuştur.

Örneğin 2 Şubat 1808'de Rusya ile Fransa Osmanlı Devleti'nin paylaşımı ile ilgili görüşme yapmış, Fransa Çanakkale Boğazı'nın kendilerinde, İstanbul Boğazı'nın da Ruslarda kalması fikrini öne sürmüştür. Her iki boğaza sahip olamadıktan sonra böyle bir eyleme kalkışmak anlamsız olacağından Rusya bu teklife sıcak bakmadı (Kocabaş, 1991, s. 35-39). Bu durum, boğazların Rusya için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

İstanbul ve Çanakkale boğazları Karadeniz'i Akdeniz'e ve açık denizlere bağlayan su yoludur. Çarlık döneminden günümüze Rusya'nın tarihi ideallerinden biri olan sıcak denizlere inme arzusunun gerçekleşebileceği en kestirme güzergah boğazlardır. Günümüzde Hazar kıyılarından çıkarılan ve boru hatları ile Karadeniz kıyısındaki limanlara nakledilen petrolün tankerlerle, başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere dünya pazarına taşınmasında, geçmek zorunda olduğu su yolu yine boğazlardır. Bütün bunlar boğazların stratejik önemini göstermektedir. İstanbul ve Çanakkale boğazları ile İstanbul, tarihin her döneminde önemliydi. Gelecekte de önemini muhafaza etmeye devam edecektir (Akengin, 2015, s. 15). Bu durum boğazların sadece Rusya için değil Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ile Akdeniz havzasında çıkarı bulunan bütün ülkeler için büyük öneme sahip olduğunu gösterir. Bu nedenle boğazları elde etmek için yapılan savaşlardan bazıları doğrudan boğazlar üzerinde değil, uluslararası siyasette güç elde edilebilecek, boğazlardan uzak bölgelerde yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ise doğrudan Çanakkale Boğazına bir hareket düzenlenmiş, bu boğazın kontrolünü ele geçirmek için İtilaf Devletleri ve Osmanlı güçleri arasında çok şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Burada bahsedilen

Ülkelerin boğazlar için mücadelesi, boğazların jeopolitik öneminin yüksek olmasının bir sonucudur. Ülkelerin boğazların hakimiyeti için başvurdukları her türlü siyasi ve askeri yöntem uyguladıkları jeostratejinin bir sonucudur.

Herhangi bir noktanın jeopolitik önemi zaman içerisinde artabilir veya azalabilir. Yeryüzündeki savaşlar ve çatışmalar da bu değişime paralel olarak dağılış gösterir. Günümüzde Anadolu Yarımadası jeopolitik açıdan çok önemlidir. Ancak nceki ağlarda Anadolu’nun jeopolitik öneminin çok daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü o dönemde bilinen dünya 3 kıtadan ibaretti. Anadolu da bu üç kıtanın birleştiği noktada yer aldığından kıtalar arasında ulaşım büyük ölçüde Anadolu Yarımadası üzerinden gerçekleştirilmiştir. Anadolu Yarımadası, coğrafi keşiflerle yeni güzergahlar keşfedilene kadar; İpek Yolu, Baharat Yolu , Kral Yolu gibi dünya ticaretinin büyük kısmının icra edildiği ticaret yollarının keşişme noktası olmuştur. Aynı zamanda o dönemde en önemli ekonomik faaliyetler olan tarım ve hayvancılık için de mkemmел özelliklere sahiptir. Coğrafi keşişlerden önceki dönemlerde Anadolu Yarımadası, dünyanın süper güçlerinin odak noktası olmuştur. Bu yüzden tarihte pek çok krallık ve imparatorluk sık sık Anadolu Yarımadası’nda birbirleriyle savaşmıştır. Yeni ticaret yollarının keşfedilmesi, teknolojinin ve ulaşımın gelişmesi, yeni kaynakların ortaya çıkması ile birlikte savaş farklı alanlara kaymıştır. Örneğin bugün zengin yeraltı kaynakları nedeniyle Orta Doğu uzun zaman boyunca çatışmaların hiç bitmediği bir yer haline gelmiştir.

Savaşların yeryüzündeki dağılışını etkileyen ekonomik aktörlere örneklerden biri, Orta Doğu petrol rezerv alanlarıdır. Dünyanın sayılı petrol rezerv alanlarından biri olan Orta Doğu lkelerindeki petrol üretim sahası ve çevresindeki ülkelerin karşı karşıya bulunduğu siyasi istikrarsızlık, etnik sorunlar ve dünyanın en önemli sıcak çatışma alanlarından biri olması, petrol ile ilişkilidir. Bu rnekler lokasyonun stratejik öneminin ve ekonomik çıkarların çatışmalara etkisini göstermesi bakımından önemlidir (Akengin, 2015, s. 18).

“İngiliz Doğu Hindistan şirketinin kurulması, İngiliz sömürgeciliğinin ciddi anlamda ilk adımı olmuştur. Doğu Hint adalarında Hollanda ile rekabet edemeyen şirket, Hindistan alt kıtasına yönelerek önce ticaret üsleri kurmaya başlamış daha sonra da Masulipatam, Madras ve Bombay’ı ele geçirmiştir.” (zcan A. , 1998). Böylece savaş emperyalist gler tarafından, Hindistan’a ve Güneydoğu Asya’daki diğer ülkelere de taşınmıştır. Sonraki yüzyıllarda İngilizler, başta Afrika ve Doğu Asya olmak üzere dünyanın dört bir yanında pek çok sömürgeye sahip olmuştur. 1860 yılında ilk kez Mısır’da bir kanal açılması fikri üzerinde İngilizler, Hindistan’dan başlayarak Aden Körfezi ve Arap Yarımadası’nı güney kıyılarındaki önemli yerleşmeleri ve şehirleri ele geçirmiştir. Burada yerli kabileler ve Osmanlı Devletine bağlı yerel yöneticiler ile bölgesel çatışmalar yaşanmıştır. Sonraki süreçlerde Süveyş Kanalı’nın ve Mısır’ın hakimiyeti pek çok

devlet arasında hem siyasi hem de askeri çatışmalara neden olmuştur. Böylece savaş, Arap Yarımadası'na da taşınmıştır. Kuzey Afrika başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında kendini gösteren bu sömürgecilik yarışı, ülkeler arasındaki gerilimlerin zaman içerisinde artmasına ve sonucunda da Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi devriminden önce genelde yerüstü kaynakları, yani verimli tarım toprakları, ticaret yolları için yapılan savaşlar ön plandayken, sanayi devriminden sonra yeraltı kaynakları için yapılan savaşlar ön plana çıkmıştır. Bu yüzden sanayi devriminden sonraki süreçlerde savaş genellikle yeraltı kaynakları bakımından zengin olan alanlara yayılmıştır. Günümüzde hala belirgin şekilde olmasa da pek çok ülke sahip olduğu yeraltı kaynakları yüzünden başka devletlerin kontrolü altındadır. Bu kontrol genellikle şirketler aracılığı ile bazen de ülke yönetiminde söz sahibi olan belirli siyasi örgütlerin veya kişilerin desteklenmesi ile sağlanır.

Ekonomik çıkarların yanında, günümüzde savaşların ortaya çıkmasını sağlayan diğer önemli nedenler, toplumların özgürlük, bağımsızlık ve egemenlik için verdikleri mücadelelerdir. Oldukça ulvi bir amaç taşıyan ve takdir edilmesi gereken bu mücadeleler de, bir halkın sahip olduğu topraklar üzerinde, kendi kaderini tayin etme hakkını elde etmek için verdiği savaşlardır. Bir millet için bağımsızlık, egemenlik kavramlarının anlamı basit bir ifade ile belirli bir toprak parçası üzerinde kontrolün tamamen kendisine ait olmasıdır. Bu kontrolü sağlayan, yöneten ve gerektiğinde koruyan siyasi örgütlenmeye devlet denilmektedir. Bu konuda dünyanın en güzel örneklerinden birini Türk ulusu vermiştir. Kurtuluş Savaşı, Anadolu ve Trakya'daki toprakların bizim egemenliğimizde kalmasını sağlamıştır. Bugün bu topraklarda millet olarak özgürce kaderimizi tayin etme hakkına sahibiz.

1770-1780 arasında Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yayınlanması ve Kuzey Amerika'daki kolonilerin bağımsızlıklarını kazanmaları, özgürlük ve ulusalcılık fikirlerinin önce Batı Avrupa'ya daha sonra zamanla çok daha geniş alanlara yayılmasına neden olmuştur. Önce Fransız Devrimi yaşanmış, zaman içerisinde sırasıyla Orta Avrupa ve Doğu Avrupa'daki topluluklar kendi topraklarının kontrolünü tamamen elde etme amacıyla bağımsızlık savaşlarına girişmiştir. Bu nedenle bu dönemdeki savaşların yeryüzündeki dağılışı, bağımsızlık fikirlerinin yeryüzündeki dağılışı ile paralellik göstermiştir (History, 2019).

Eski çağlardan başlayıp günümüzde de belirli oranda devam eden etnik ve dini çatışmalar yaşanmaktadır. Burada dünya tarihinde karşımıza çıkan en büyük örnek ilki 9.yy'da başlayan ve sonuncusu 15.yy'da düzenlenen Haçlı Seferleridir (O'Callaghan, 2003, s. 19). Papa II. Urban tarafından başlatılan Haçlı Seferlerinin en temel amacı Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak, Türkleri Anadolu ve Orta Doğu'dan atmak ve Hristiyanlığı yaymaktır. Dolayısı ile dini nedenlerden dolayı yapılan Haçlı seferlerinin amaçları da aslında belirli bölgelerin kontrolünü ele

geçirmek ve o bölgelerde kendi dini görüşlerini yaymaktır. Sonuçta I. Haçlı Seferi 1096 yılında, VIII. Haçlı Seferi 1268 yılında düzenlenmiştir. 1096 ile 1270 yılları arasında 174 yıllık süreçte düzenlenen Haçlı Seferleri, savaş kavramını Anadolu ve Orta Doğu'daki Müslüman bölgelere taşımış, sonucunda Anadolu'daki diğer savaşlara Haçlı Seferleri de eklenmiştir.

Günümüzde birbirinden farklı gruplar arasında yaşanan etnik çatışmalar da yine bir bölgenin hakimiyetini ele geçirmek için yapılır. Boşnaklar ve Sırpalar arasındaki çatışmalar ile 1994 yılında Ruanda'da yaşanan Tutsi-Hutu çatışmalarının sebebi diğer etnik grubu yok etmek ya da göçe zorlayarak o bölgenin kontrolünü tamamen kendi eline almak istemesinden kaynaklanmıştır. Asimile ve baskı şeklindeki çatışmalarda yine temel amaç belli bir bölgede kendi kültürel hakimiyetini sağlamaktır. Bir halkın sahip olduğu kültür, yaşadığı topraklardan bağımsız düşünülemez. Sonuç olarak dini ve etnik çatışmalar da herhangi bir bölgeyi kontrol etmek, veya söz konusu bölgeyi kültürel anlamda hakimiyet altına almak için yapılır.

Ulusalılık fikirlerinin yayılması ve bağımsızlık savaşları ile kaynaklar ve sömürgeler için yapılan Birinci ve İkinci Dünya savaşlarından sonra, bazı ülkeler büyüme ve küresel güç olma şeklinde hedefler ortaya koymuştur. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi yolunda dünyada aralarında herhangi bir bağlantı olmayan sıcak ve soğuk savaş alanları ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş yeryüzünün büyük kesimine yayılmış ve dünyayı iki kutba ayırmıştır. Soğuk savaşın her iki kutbundaki büyük güçler karşılıklı çatışmalardan kaçınmış, aralarındaki rekabeti başka ülkelerdeki sıcak çatışmalar üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Bu büyük aktörlerden biri herhangi bir ülkede yaşanan savaşta taraflardan birini desteklerken, diğer büyük güç ise savaşta diğer tarafı desteklemiştir. Bazen taraflardan biri doğrudan bir ülkede savaş başlatmış, bu durumda diğer taraf da bu ülkedeki direniş gruplarını desteklemiştir. Bu dönemde ortaya çıkan çatışmalar ve savaşlar tamamen ülkelerin coğrafi lokasyonuna ve jeopolitik önemine dayanmaktaydı. Buna en güzel örnek Vietnam Savaşı'dır. 1955 yılında başlayan Vietnam Savaşı'nda Doğu Blok'unun iki süper gücü Çin ve Rusya, Kuzey Vietnam'daki komünist güçleri desteklerken, Batı Blok'unun iki süper gücü ABD ve İngiltere, Güney Vietnam'daki Anti-Komünist grupları desteklemiş, bu gruplar kendi hakimiyetlerini ilan etmiş ve Kuzey ile Güney Vietnam arasında savaş çıkmıştır. Hem batı bloğu hem doğu bloğu savaşın taraflarını öncelikle silah, ekipman ve finansal açıdan desteklemiştir. Ancak Güney Vietnam'ın giderek geri çekilmeye başlaması üzerine ABD, Vietnam'a asker göndermiş ve fiilen savaşa girmiştir. Bu savaş kuzeylilerin zaferi ile sonuçlanmıştır. Benzer durum Kore Savaşı'nda da yaşanmıştır. Soğuk savaşın karşı karşıya gelmek istemeyen büyük güçleri savaşlarını, stratejik önemlerinden dolayı bu ülkeler üzerinden gerçekleştirmiştir.

Görüldüğü üzere savaşın sebebi her ne olursa olsun mutlaka jeopolitik, jeostrateji ve coğrafi faktörler ile bağlantılıdır. Bu coğrafi unsurlar ve arazi üzerinde hakimiyet kurma istekleri, hem savaşın nedenlerini hem de savaşın yeryüzündeki dağılışı belirler.

2.2. Hakimiyet Teorilerinin Coğrafi Unsurlar ile İlişkisi:

Ulusal devletlerin yapılanması tamamlandıktan sonra, bu devletler arasında güç ve dünya hakimiyeti mücadelesi baş göstermiştir. Ülkelerin hem dünyada söz sahibi olmak hem de kaynakları elde etme amacı, yeryüzündeki bazı kritik coğrafi noktaların kontrol edilmesini zorunlu kılar. Hindistan ve Mısır, İngilizler için bu noktalardan sadece ikisidir. Aynı şekilde Pasifik Okyanusu'ndaki adalar ABD için stratejik öneme sahiptir. Ancak diğer ülkelerin de hakimiyet yarışına girmesiyle uluslararası rekabet artmış, daha fazla coğrafi stratejik nokta ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda iki dünya savaşı yaşanmıştır. Bu süre zarfında jeopolitik ve jeostrateji alanında çalışan bazı akademisyenler çeşitli hakimiyet teorileri ortaya atmışlardır. Bu teoriler dünya hakimiyetini elde etmek ya da modern anlamda dünya politikasına yön verecek güce ulaşmak için kontrol altına alınması gereken stratejik noktaları ortaya koymaktadır.

Mackinder, Kara Hakimiyet Teorisi'ni; Nicholas J. Spykman Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi'ni; Alfred Thayer Mahan, Deniz Hakimiyet Teorisi'ni; Hausy Scitaklian'ın Hava Hakimiyet Teorisi'ni ortaya atmıştır. Bu hakimiyet teorilerinin her biri kendisine göre dünya hakimiyeti için ele geçirilmesi gereken coğrafi stratejik noktalar öne sürer ve neden bu noktaların önemli olduğunu da coğrafi nedenlerle açıklarlar.

2.3. Savaşın Fiziki ve Beşeri Unsurlar Üzerindeki Etkisi:

Savaşlar gerçekleştiği arazi üzerinde hem fiziki hem de beşeri değişikliklere sebep olur. Savaş sırasında bitki örtüsü tahribata uğrar ve tamamen ortadan kalkabilir (Foto-1). Bombalama sonucunda yeryüzünde meydana gelen çukurlar, kazılan tüneller ve siperler; arazi üzerinde savaşlar sonucunda oluşan değişikliklerdir (Foto-2, Foto-3). Bunun yanında savaşın beşeri unsurlar üzerindeki etkilerine; nüfus yoğunluğunun değişmesi, ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesi, ulaşım sistemlerinin tahribatı, göçlerin ortaya çıkması ve şehirlerin yıkıma uğraması örnek verilebilir (Foto-4, Foto-5, Foto-6).



Foto-1: 1971 yılında Vietnam Savaşı'nda Bien Hoa bölgesinde bombalanma sonucunda bitki örtüsünde meydana gelen tahribat ve bombalama kraterleri¹.



Foto-2: Birinci Dünya savaşlarında oluşturulmuş siper ve hendeklerin arazi üzerinde meydana getirdiği değişim. Beaumont-Hamel Newfoundland Anıtı / Fransa ².

¹ Arthur H. Westing: Pioneer on the Environmental Impact of War Foto-4.2.

² <https://www.theatlantic.com/photo/2018/05/the-fading-battlefields-of-world-war-i/561353/> (Erişim tarihi: 11.03.2020.).



Foto-3: I. Dünya Savaş'ında kazılmış siperler ile bombalama sonucu oluşan çukurların günümüzdeki görünümü. Beaumont-Hamel Newfoundland anıtı / Fransa³.



Foto-4: Çanakkale Savaşları sırasında kazılan siperlerin günümüzdeki görünümü.

³ <https://www.theatlantic.com/photo/2018/05/the-fading-battlefields-of-world-war-i/561353/> (Erişim tarihi: 11.03.2020.).



Foto-5: Üstte, Suriye İç Savaş'ından önce Şam kentinin 2010 yılında çekilmiş fotoğrafı. Altta, Şam'ın 2018 yılında İç Savaştan sonra çekilmiş hava fotoğrafı⁴.

⁴ <https://www.portalcohab.com/copia-doutrina> (Erişim tarihi: 11.04.2020).



Foto-6: Suriye İç Savaşı’nda Halep şehrinde sivillerin tahliyesi. Tahliye sonucunda Halep’te sivil nüfustan tamamen yoksun hale gelmiştir⁵.

Buraya kadar anlatılanlar kısa vadede ve genelde savaş sırasında savaşların, mekan üzerinde meydana getirdiği değişikliklerdir. Ancak savaşların coğrafi mekan üzerinde meydana getirdiği değişiklikler uzun vadede kendini daha iyi gösterir. Herhangi bir bölge el değiştirdiğinde kültürel anlamda büyük değişikliğe maruz kalır. Roma İmparatorluğu fethettiği bölgelere kendi kültürünü, ekonomik yapısını, sanatını ve inancını da yaymıştır. Aynı şekilde yeni fethettiği yerlere yatırım yaparak gelişmesine katkıda bulunmuştur. Osmanlı Devleti de fethettiği bölgelere kendi kültürünü, inancını, sanat anlayışını taşımış ve buralara yatırımlar yapmıştır. Yaşanan onca savaşa ve aradan geçen uzun yıllara rağmen, bugün Balkanlar’da asimile olmamış, Türk kültürü ile bağını koparmamış, benzer gelenek ve görenekleri sürdüren topluluklar vardır. Aynı şekilde bu bölgelerde Osmanlı Kültürü’ne ait çok sayıda mimari eserin varlığı, Osmanlı’nın buralara yatırım yaptığını göstermektedir.

Büyük İskender, Makedonya’dan yola çıkarak giriştiği büyük Hindistan seferinde çok geniş toprakları fethetmiş, bu topraklarda kültür alışverişi hızlanmış ve sonucunda “Helen Kültürü” ortaya çıkmıştır. Bu kültüre ait bazı özellikler günümüz kültürlerine de yansımıştır.

⁵ <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-38354962> (Erişim tarihi: 11.04.2020).

1071 yılında Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamış, bu durum Anadolu'nun kaderini etkilemiştir. Aynı şekilde İstanbul'un fethi için yapılan savaştan sonra, şehirde zaman içerisinde meydana gelen değişim, savaşların mekan üzerinde meydana getirdiği değişime çok güzel bir örnektir.

Coğrafi keşiflerden sonra Batı Avrupa kültürü ve Hristiyan inancı, dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Pizarro ve Cortez'in, Amerika'daki İnka ve Aztek imparatorluklarına karşı yürüttükleri savaş sonucunda, Latin kültürü buralara yayılmıştır. Günümüzde Güney Amerika'daki ülkelerin neredeyse tamamında Latin kültürü egemendir. Bu ülkelerdeki dini inanç Hristiyanlık, konuşulan dil ise ya İspanyolca ya da Portekizce'dir. Aynı şekilde insanların yaşam tarzı da tam olarak Latin kültürünün özelliklerini yansıtır.

Tüm bunlar savaşların mekan üzerinde meydana getirdiği pek çok değişikliğe örnektir. Şüphesiz savaşların mekan üzerinde en çok etkilediği özellik, "kültürel coğrafi görünümüdür. Savaşlar sonucunda mimari yapı, inançlar, dil, yaşam biçimleri, gelenek-görenekler, giyim kuşam gibi pek çok kültürel unsur değişikliğe uğramaktadır.

2.4. COĞRAFİ ÖZELLİKLERİN SAVAŞIN SEYRİ VE SONUCU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.4.1. Fiziki Coğrafya Özelliklerinin Savaşlar İle Arasındaki İlişki:

2.4.1.1. Yeryüzü Şekillerinin Savaşlar ile İlişkisi:

"Arazinin kolay geçilene, kolay girilip zor çıkılanı, dolambaçlısı, geçit vermeyeni, sarp ve uzak olanı vardır. Dağları, ormanları, tehlikeli ve engebeli yerleri, sulak alanları, bataklık gibi geçit vermeyen arazi koşullarını bilmeden asker yola çıkarılamaz. Yerel rehberler olmadan arazi koşullarından yararlanılamaz"

(Tzu, M.Ö. 500).

Sun Tzu'nun da belirttiği gibi, yeryüzü şekilleri savaşlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu yerler, dağlar, tepeler, sırtlar, sarp ve derin vadiler, nehirler doğal savunma hatlarını oluşturur. Harekat düzenlenecek ülkenin yeryüzü şekillerinin dağlık ve engebeli olması, hareketi en çok zorlaştıran etkenlerden biridir. Elbette günümüzde yeni savaş araçları ve teknolojiler sayesinde, yeryüzü şekillerinin engelleyici görevi İlk ve Orta Çağ dönemine göre daha azdır. Ancak yine de modern araçların aşamayacağı doğal engeller vardır. Örneğin tanklar tepeleri tırmanabilir, dağların yamaçlarına çıkabilir ancak çok dik, arazinin aşırı engebeli olduğu yerlerde veya zeminin gevşek yapılı unsurlardan oluştuğu alanlarda

ilerleyemezler. Var olan hiçbir tank modeli, herhangi bir kırgıbayır topografyasında, bataklık alanda veya çöl bölgesinde, pek çok sorun ile karşılaşmadan ilerleyemez. Aynı şekilde helikopterler havadan ilerlerler, ancak mühimmat ve askerleri indirmek için düz bir zemine ihtiyaçları vardır. Yeryüzü şekillerinin, teknolojik imkanların geliştiği günümüz savaşlarında bile bu kadar çok etkisi olduğunu düşünülürse, şüphesiz ilk ve ortaçağdaki savaşlarda günümüzdekinden çok daha fazla etkiye sahiptiler.

“Dağlık bölgelerden geçilirken vadilere yakın olmalı, askeri kamp yerleri için yüksek ve güneşe karşı yerler seçilmeli, savaşmak için yükseklerdeki düşmanın üzerine gidilmemelidir. Bunlar dağlık alanlarda askerin savaş düzenidir. Düşmana yamaç yukarı saldırma, yamaçtan aşağı gelen düşmanın önünde durma(...) Ordunun ilerleyebileceği, ancak zor geri çekilebileceği araziye kolay girilip zor çıkılan arazi denir; bu arazilerde düşman hazırlıklı değilse aniden saldırıp zafer kazanılabilir, eğer düşman hazırlıklıysa hücum edilip zafer kazanılamaz, geri çekilip beklemek gerekir. Hem ordunun hem düşman ordusunun saldırmasının avantajlı olmadığı araziye dolambaçlı arazi denir; dolambaçlı arazide düşmana saldırmak avantajlı gibi görünür ancak saldırmamak gerekir, bu tür arazide düşman ancak yolun yarısında ise saldırı yapmak avantajlıdır. Geçit vermeyen arazide ordu önceden konuşlanır ve yeterli sayıda askerle düşmanın üzerine gelmesini bekler. Eğer düşman erken davranmış ve konuşlanmışsa saldırmamak gerekir, eğer arazinin tamamını kontrol etmiyorsa taarruz edilebilir. Sarp arazilerde ordu önceden konuşlanabilirse mutlaka yüksek ve görüşü açık bir yerde bulunulmalı ve düşmanın saldırısı beklenmelidir; eğer düşman önceden konuşlanmışsa ordu oradan uzak tutulmalı ve saldırı yapılmamalıdır. Bunlar araziden en iyi şekilde faydalanmanın yollarıdır. Bu arazilerin özelliklerini hesaba katmadan savaşa tutuşmak olmaz. Arazi savaşta ordunun ve komutanın en önemli desteğidir. Düşmanın durumunu gözetlemek, zafer kazanacak stratejiyi belirlemek, tehlike ve zorluğu, uzaklık ve yakınlığı hesaplamak akıllı komutanın işidir. Bunu bilenler savaşı kazanır, bilmeyenler yenilgiye mahkûmdur. Denir ki: düşmanını ve kendini tanı, göğü ve yeri bil, her savaştan zaferle çık.”

(Tzu, M.Ö. 500).

Dik vadiler, çevresine göre çukurda kalan alanlar, kolay girilip çıkması zor olan araziler, yüksek dağlar ve bu dağlar arasındaki dar geçitler, bataklıklar ve yürümesi zor olan engebeli arazilerden uzak durmak ordu için yararlı olur. Bu özelliklere sahip arazilerin gerisinde bekleyip, zorlu coğrafi koşullarla mücadele etmeyi düşmana bırakmak ve bu alanları belirli aralıklarla gözetim altında tutmak son derece akıllıca bir coğrafi stratejidir. Tam tersine saldırıda olan ordu için, bu engelleri aşmak savaşta en büyük zorlukların başında gelir. Bu coğrafi özellikleri en iyi

şekilde değerlendirerek, en uygun stratejiyi belirlemek, savaşın sonucu üzerinde anahtar rol oynar.

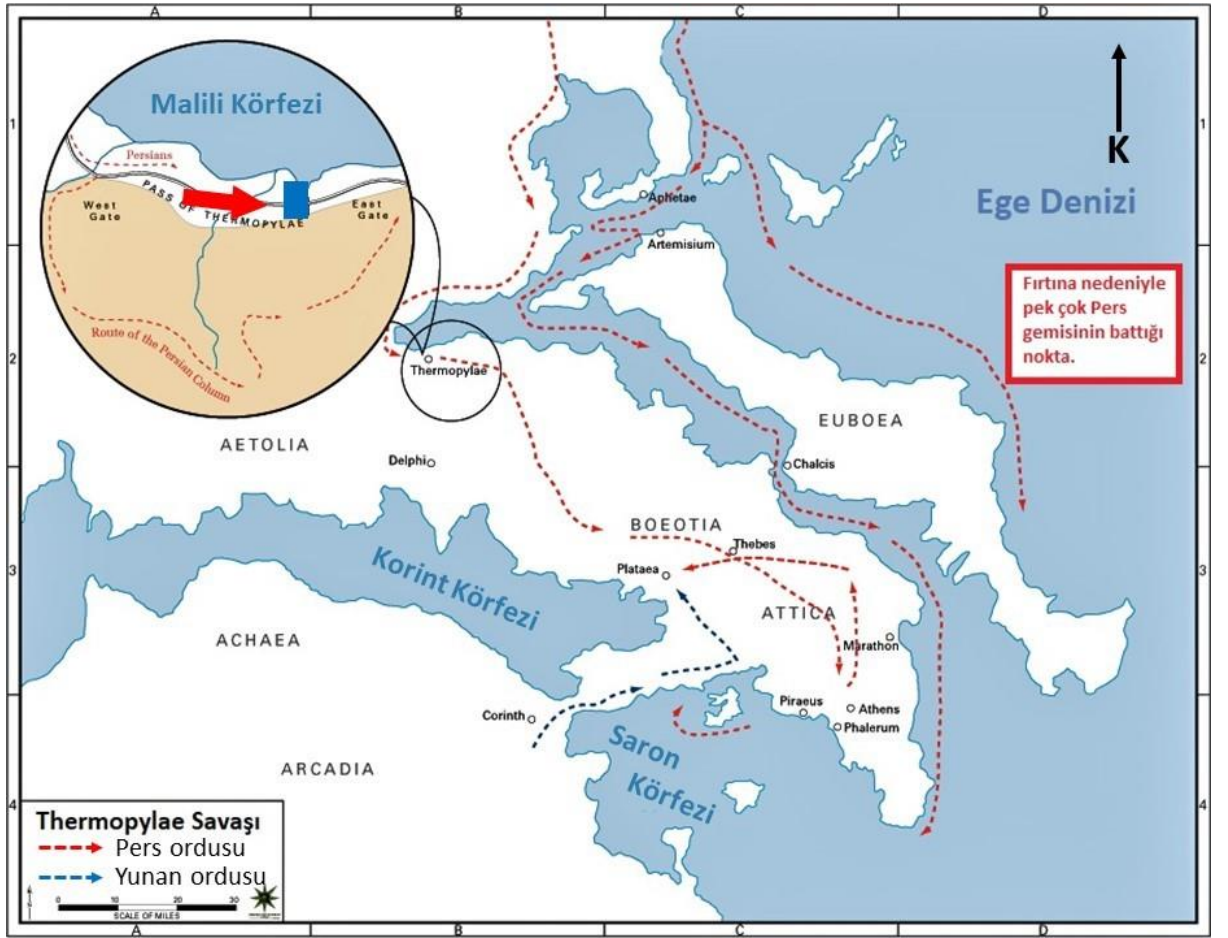
“Düzlüklerde konuşlanmak kolaydır, ancak sırtını yamaca vermeli, ön cephe alçakta, arka cephe yüksekte olmalıdır. Bunlar düzlükte askerin savaş düzeni kuralıdır”

(Tzu, M.Ö. 500).

Yüksek dağ sıraları, tepeler ve dar geçitler bir ülkenin doğal savunma hatlarını oluşturur. Bu yüzden dağlık ve engebeli olan ülkeler savunma konusunda avantajlı durumdadır. Dağlar düşman ordusunun geçişine imkan vermediği gibi orduyu belirli güzergahı kullanmaya mecbur eder. Bu ülkelerde belirli geçitleri kullanmak zorunludur ve bu geçitler her zaman bir ordunun sığılabileceği büyüklükte değildir. Diğer yandan savunan tarafın zafere ulaşmak için sadece bu geçitleri tutması yeterlidir. Spartalılar ve Persler arasında yaşanan antik dönemin en büyük savaşlarından biri olan Termopylae savaşı, dağlık ve engebeli yeryüzü şekilleri ve geçitlerin varlığından yararlanılarak uygulanan savunma stratejisinin en eski ve en belirgin örneklerinden biridir.

M.Ö. 480 yılında Sparta kralı Leonidas ve Yunan General Themistocles, Yunanistan'ı Pers saldırısına karşı savunmak için, şehir devletlerinin birleşerek oluşturduğu ordu ile Termopylae'deki Ateş Geçitleri'ne geçidine yönelmiştir (Harita-3, Foto-6).

Spartalılar, Pers İmparatoru I. Serhas'ın ordusunun sayıca kendilerinden kat kat fazla olmasından dolayı düşmanlarını burada karşılamayı seçmiştir. Bu dar geçit düşman ordusu ne kadar büyük olursa olsun saldırıların küçük gruplar halinde yapılmasını zorunlu kılarak, ordunun topyekün bir taarruza geçmesini engellemiş, aynı zamanda başka herhangi bir noktadan geçişe de imkan vermemiştir (Harita-3). Böyle bir geçitte Pers ordusunun sayıca üstün olmasının hiçbir önemi kalmamıştır. Sayıları yüz binlerle ifade edilen büyük Pers ordusunun bu kadar dar bir alanda tutunabilmesi, kolayca manevra yapabilmesi mümkün değildir. Ayrıca kıyı kesimi olmasından dolayı iye sağlama ve barınma ile ilgili sorunlar da ortaya çıkmıştır. Persler bu sebeplerden dolayı burada çok fazla tutunamamış ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Tarihi belgelerde savaşın gidişatı ve kayıplarla ilgili rakamlar, Spartalıların coğrafi faktörlere bağlı olarak, ülkelerini savunma konusunda en iyi stratejiyi uyguladıklarını göstermektedir (Lazenby, 1993, s. 248-253).



Harita-3: Thermopylae Savaşı'nın gerçekleştiği yer. Pers ve Yunan ordularının ilerleyişi ve konumu⁶.

Söz konusu savaş Yunanistan'ın başka bir noktasında gerçekleşmiş olsaydı, Persler karşısında hiç şansları olamazdı. Bu savaşta Yunanlılar zafer kazanamamıştır. Ancak iki tarafın kayıpları ve Yunanlıların uzun süre geçidi savunabildikleri gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, dağların ve geçitlerin sağladığı bu avantajı kullanmanın ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer bir taktiği Büyük İskender, Perslere karşı uygulamıştır (Foto-7).

⁶ http://www.emersonkent.com/map_archive/battle_of_thermopylae_480_bc.htm



Foto-7: 19.yy'da John Steeple Davis tarafından çizilmiş, Termopylae savaşını temsil eden tablo. Bu tablo geçidin ne kadar dar olduğunu ve iki ordunun da hareket kabiliyetinin ne kadar az olduğunu betimliyor. Tablo bugün Louvre müzesinde sergilenmektedir⁷.

⁷https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Thermopylae#/media/File:Scene_of_the_Battle_of_the_Thermopylae.jpg (Erişim tarihi: 14.09.2018).



Foto-8: Büyük İskender'in Pers seferi sırasında, sahte geri çekilme ile Pers ordusunu çektiği dar geçit⁸.

Dağlar tarafından oluşturulan doğal savunma hatlarının avantajdan çok dezavantaj yarattığı durumlar da olabilir. Saldırı altındaki bir ülkenin ordusu, bu dağların sağladığı korumaya dayanarak kuvvetlerini belirli geçitlere yönlendirirse ve savunma tahkimatlarının hepsini bu noktalarda yaparsa, düşman ordusunun bu durumu avantaja çevirme ihtimali vardır. Roma İmparatorluğu M.Ö. 2.yy'da Hannibal Barca'nın Roma'ya karşı başlattığı seferde, böyle bir hata yapmıştır. Verilebilecek kayıpları, çekilecek zorlukları göze alarak bir ordu dağlardan geçirilebilir. Yürümesi zor olan, bir yamacın veya uçurumun kenarındaki engebeli patika yollar, yükseltiden dolayı ağırlaşan iklim koşulları, açlık, susuzluk, saldırgan insan toplulukları ile yabani hayvanlar, bu yolları bir ordu için tehlikeli hale getiren unsurlardır. Ancak geçiş başarılı olduğunda, savunmada olan ordu ile karşılaşmadan, savaşın ilk cephesi kazanılmış olur. Önemli stratejik noktalar ve kaynaklar ele geçirilir, düşman savunması arkadan kuşatılabilir, her şeyden önemlisi doğrudan başkent alınarak ülkenin kontrolü ele geçirilebilir.

Hannibal Barca M.Ö 218'de İspanya'da topladığı kuvvetlerle Roma üzerine yürümeye başlamıştır. Kıyılardan Roma'ya giden yol, ordusu için tehlikeliydi çünkü Roma İmparatorluğu, Alp Dağları ve Pirenelerin varlığından dolayı Hannibal Barca'nın bu güzergahı kullanacağını varsayarak kuvvetlerinin tamamını Alpler'deki geçide yönlendirmiştir. Aynı zamanda bu geçit denizden Roma İmparatorluğuna ait donanma ile de denetlenmekteydi. Bu güzergah üzerindeki

⁸ <http://www.travelswithdiesel.com/pages/Per2017-28.html> (Erişim tarihi: 14.09.2018)

şehirler ve buralarda yaşayan halklar da Roma'ya sadıktı. Bu durumda Hannibal Barca yolu kısaltmak, Ren Nehri vadisine Roma ordusundan önce gidip konuşlanmak için Fransa, İtalya ve İspanya arasında doğal bir sınır olarak kabul edilen Pirene ve Alp dağlarını aşmaya karar vermiştir. Hannibal Barca, düşmanını şaşırtmak ve beklenmedik bir yerde beklenmedik bir anda karşısına çıkmak için bu yolu seçmiştir.

Pirene ve Alp dağlarını geçişe başlamadan önce Hannibal'ın ordusunda 38 bin piyade, 8 bin süvari ve 38 fil olduğu tarihi kayıtlarda yer almaktadır (Lancel, 1999, s. 60). Romalı tarihçi Titus Livius'a göre Hannibal'ın, Alpleri geçişi çok zor olmuştur. M.Ö. 203 ile M.Ö 120 arasında yaşadığı düşünülen Yunan tarihçi Polibios'a göre; Hannibal İtalya'ya girdiğinde ordusunda 20 bin piyade, 4 bin süvari ve birkaç fil vardı. Aktarılan rakamlara göre; Hannibal, ordusunun neredeyse yarısını, henüz savaşmadan, Alplerdeki zorlu arazi koşullarından dolayı kaybetmiş demektir (Livy, M.Ö 1, s. 21-36).

Alpleri kendileri için doğal bir savunma hattı olarak gören Romalılar, Hannibal Barca liderliğindeki Kartaca ordusunu İber yarımadasının kıyı şeridinde karşılamayı beklemiştir. Roma donanması ve ordusu bugünkü Marsilya açıklarına geldiğinde, Hannibal Barca'nın Pirenelere yöneldiği haberini alarak Marsilya'ya demir atmıştır. Romalı general Publius Cornelius Scipio' Kartaca ordusunun kendisini çoktan pas geçtiğini geç fark etmiş ve birliklerin bir kısmını bölgede asayişi sağlamak için ayırarak, kalan ordusu ile İtalya'nın kuzeyinde Po Ovası'nı savunmak için yola koyulmuştur. Böylece Hannibal Barca, Roma ordusuna karşı savaşmadan zafer kazanmıştır. Harita-4, Hannibal Barca'nın izlediği yolu göstermektedir.



Harita-4: Hannibal Barca'nın izlediği yol⁹.

⁹ <http://www.patriotfiles.com/forum/showthread.php?t=110130> (Erişim tarihi: 14.09.2018)

Anadolu Türk tarihi açısından, 1176 yılında gerçekleşen Myriokephalon savaşı çok önemlidir. Bu savaşın gerçekleştiği alan hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerin hepsi Denizli ile Konya arasındaki alan sınırları içerisindedir. Ancak son yapılan çalışmalar yüksek ihtimalle savaşın gerçekleştiği noktanın Konya'daki Bağirsak Boğazı olduğunu göstermektedir. Sultan II. Kılıç Arslan, kalabalık, zırhlı ve donanımlı Bizans ordusu ile geniş bir alanda savaşmak ya da Konya'yı kuşatmaya karşı savunmak yerine Bizans ordusunun manevra kabiliyetinin ve sayı üstünlüğünün azalacağı bir araziye seçmiştir. Bölgenin coğrafi koşullarını çok iyi bilen Sultan II. Kılıç Arslan, Bağirsak Boğazı'ndaki coğrafi özelliklerden çok iyi yararlanmış ve zafer kazanmıştır (Ceylan, 2016, s. 69-94).

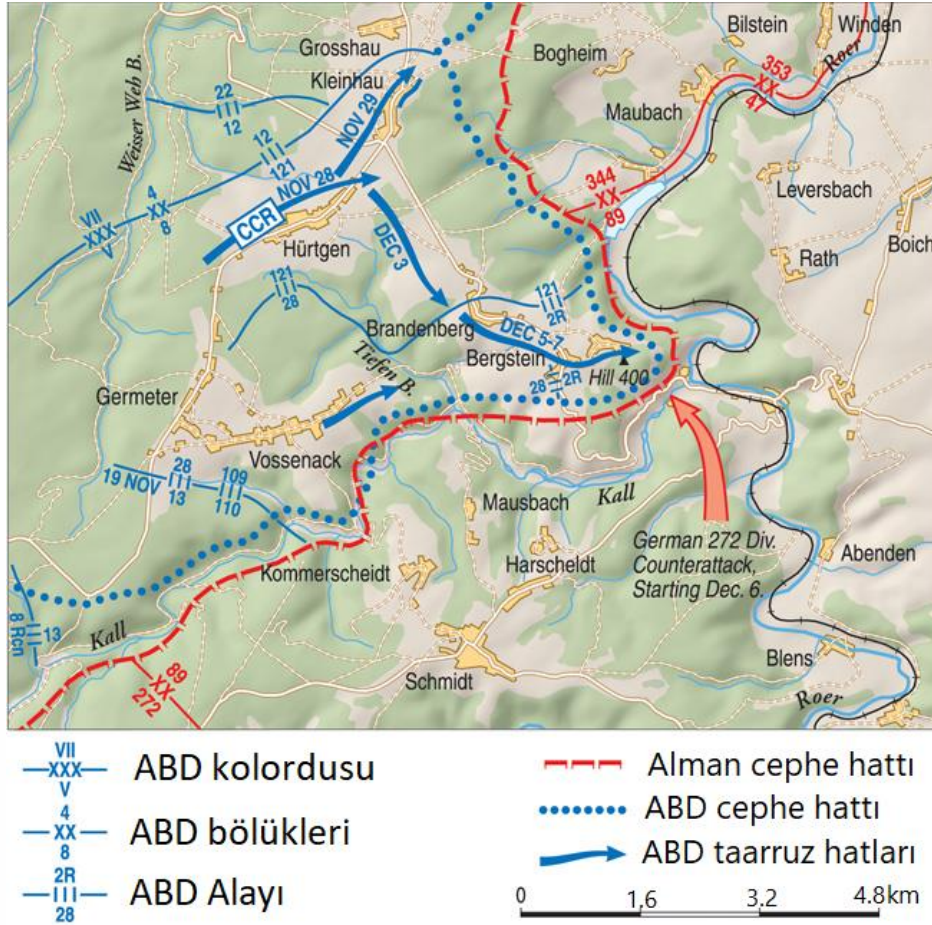
Görüldüğü üzere yeryüzü şekilleri savaşta savunma yapan tarafa avantaj sağladığı gibi, bu coğrafi özellikleri iyi analiz edebilen bir komutanın bundan yararlanmasıyla, düşmana karşı avantaj sağlayabilir.

Yeryüzü şekillerinin dağlık ve engebeli olması, geçitlerin darlığı, ordunun birkaç kola ayrılmasını zorunlu kılar. Bu nedenle büyük orduların sayı üstünlüğünün önemi bu tür arazilerde oldukça azalır. Bir aradayken sayı üstünlüğünden dolayı güçlü olan bir ordu, belirli güzergahları geçmeye zorlanarak ya da bölünmesini gerektirecek noktalarda saldırılarak sahip olduğu sayı gücü kırılabilir. Diğer yandan herhangi bir ülkeyi işgal eden ordu, bu geçitlerden geçmeyi başararak ülkenin iç kesimlerine sokulduktan sonra beklenmedik bir yenilgi karşısında çok zor durumda kalabilir. Bu geçitler geri çekilme ve kaçış manevralarını kısıtlar veya geçitler düşman tarafından kapatılabilir. Dağlık kütleler veya diğer yeryüzü şekilleri ordunun geri çekilirken birkaç kola ayrılmasını zorunlu kılabilir. Bu gibi durumlarda istilaya gelen ordu büyük kayıplar verebilir. Örneğin; altmış bin kişilik bir ordunun önünden kırk bin kişilik bir ordunun çekildiğini düşünelim. Eğer çekilen ordu, kuvvetlerini her biri onar bin kişilik dört tümene bölerse, düşman da kuvvetlerini otuzar bin kişilik iki bölüme ayırıp, bir manevra yaparak kaçış yolunu kapatabilir. Bu durumda, çekilmekte olan ordunun bin kişilik dört tümeni ayrı ayrı yok edilebilir. Böyle bir felaketten kurtulmanın tek yolu da kuvvetleri mümkün olduğunca bir arada tutmaktır (Jomini, 2013, s. 151).

Genellikle kurmaylar orduyu yüksek yerlerde, güneşli yerlerde, suyun ve yiyeceğin kolay temin edileceği yerlerde konuşlandırır. Savaşlarda taarruz eden taraf için temel hedefler arazideki tepelerdir. Bunun örneğini pek çok savaşta görmek mümkündür. Örneğin; Almanya ile Belçika sınırında bulunan ve Köln, Düsseldorf, Bonn şehirleri başta olmak üzere Almanya'yı önce Archen havzası ve Belçika'ya sonrasında Fransa'ya bağlayan güzergah üzerinde bulunan, yaklaşık 380 metre yüksekliğe sahip Bergstein, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından çok

sıkı bir şekilde tahkim edilmiştir. Çünkü çok geniş bir araziyi gözetleme ve kontrol etme imkanı sunarken, Ruhr Nehri de tepenin doğu-güneydoğu istikametinden yapılacak bir saldırıyı imkansız kılmaktadır (warfarehistorynetwork, 2020).

Almanlar geri çekilmeye başladığında, müttefiklerin Almanya'nın doğal sınırlarını geçmek ve Berlin'e girmek için önce bu tepenin ele geçirilmesi gerekmektedir. Bergstein'in 1km doğusunda bulunan, "Tepe 400" olarak adlandırılan bu tepeyi ele geçirmek için müttefik orduları çok büyük zayıat vermiştir (warfarehistorynetwork, 2020). Harita-5 ve Foto-9, Bergstein'in ne kadar önemli bir noktada olduğunu göstermektedir.



Harita-5: Tepe 400'ün bulunduğu Bergstein'in topografya haritasından alınan bir kesit ¹⁰.

¹⁰ <https://warfarehistorynetwork.com/2017/05/19/taking-hill-400-army-rangers-vs-fallschirmjagers/> (Erişim tarihi: 04.10.2018).



Foto-9: II. Dünya Savaşı’nda “Tepe-400” olarak adlandırılan Bergstein tepesinin günümüzde çekilmiş fotoğrafı¹¹.

Harita-4 ve Foto-9, dikkatli şekilde incelenirse, Tepe-400’ün çevresine göre önemli bir yükselti oluşturduğu, çevresindeki arazilere geniş ölçüde hakim olduğu görülür. Herhangi bir ordu bu tepeye mevzilenirse tepenin kuzeyi, güneyi, batısı ve doğusunda uzanan bütün arazileri gözlemlene ve kontrol etme gücüne sahip olur.

Dağlık, engebeli araziler büyük orduların mücadelesi için uygun değildir. Aksine bu tür araziler büyük ordular için tehlike arz eder. Ordu manevra yapamaz, savunma pozisyonu almak zorlaşır ve açık hedef haline gelir. Aksine bu tür araziler sayıca dezavantajlı durumda bulunan ve ağır savaş ekipmanlarına sahip olmayan küçük ordular ile direniş grupları için büyük bir avantaj sağlar. Küçük gruplar bu tür arazilerde daha hızlı hareket eder ve daha kolay saklanırlar. Öte yandan büyük ordular kolay kolay saklanacak ve mevzi alacak bir yer bulamaz, ordunun bulunduğu yer her daim küçük düşman gruplar tarafından bilinir. Bu yüzden vur-kaç şeklinde, üstün olan düşmanı yavaş yavaş yıpratmaya yönelik taktikler uygulanır. Gerillalar veya direniş grupları düşmanlarını bu tür arazilere çekmeye gayret gösterirler. Son derece güçlü ve modern silahlarla donatılmış Amerikan Ordusu’nun Vietnam Savaşı’ndan hezimetle ayrılması bunun açık kanıtıdır.

Jeomorfolojik özelliklerin savaşlar üzerindeki etkisi açık bir şekilde çıkarılma hareketlerinde gözlemlenir. Çıkarma hareketinde, çıkarma yapılacak kıyıların çok sayıdaki askerin ve aracın mevzilenebileceği büyüklükte olması gerekir. Kısa bir kıyı şeridi, dar kumsallar, falezler ile kıyı

¹¹ <https://www.tracesofwar.com/sights/107051/Hill-400-Burgberg.htm> (Erişim tarihi: 04.10.2018).

akıntılarının ve gelgitin yüksek olduğu kıyılar çıkarma yapmak için uygun yerler değildir (Foto-10). Bazı ülkelerin kıyıları çok sarp olup, kıyı şeridinin çok küçük bir kısmı yanaşıp çıkarma yapılmasına elverişlidir. Buralar savunan birliklerce devamlı gözetlenirse çıkarma da zorlaşır. Uygun koşulların sağlandığı kıyılar tespit edildikten sonra, çıkartma yapılan kıyının düşman ateşine karşı korunaklı olması, çıkartma tamamlandıktan sonra ordunun rahatça iç kesimlere intikalini sağlayacak, uygun geçitlerin ve yolların bulunduğu kıyıların belirlenmesi gerekir. Çıkarma başarılı bir şekilde gerçekleştirildikten sonra, hemen kara içlerine doğru ilerlenemez ve mevzi elde edilemez ise ordu, arkasındaki deniz ile düşman hattı arasında sıkışarak çok zor durumda kalabilir (Foto-11). Böyle bir durumda ordunun geri çekilip, tekrar düzene girebileceği ve savunma pozisyonu alabileceği bir yer yoktur. Geri çekilme sadece tahliye kararı ile mümkündür ve bu karar gerçekleştirilene kadar askerler ölüm kalım savaşı vermek zorundadır. Tahliye operasyonunda da başladığı andan bittiği ana kadar çok fazla kayıp vermek kaçınılmazdır. Bunun yanında geride bir miktar askerin de gözden çıkartılması gerekir, çünkü son birliklerin tahliyesi sırasında güvenliği sağlayacak ve düşman ordusunun ilerleyişini yavaşlatacak birliklere ihtiyaç vardır (Jomini, 2013, s. 155).



Foto-10: Normandiya çıkarması sırasında halatlar ile falezleri aşan komandolar. Pointe du Hoc-Fransa¹².

¹² https://www.geocaching.com/geocache/GC74T2T_pointe-du-hoc-heros?guid=554a1bd5-291d-43f4-8634-575caa71c5bd (Erişim tarihi: 05.10.2018).

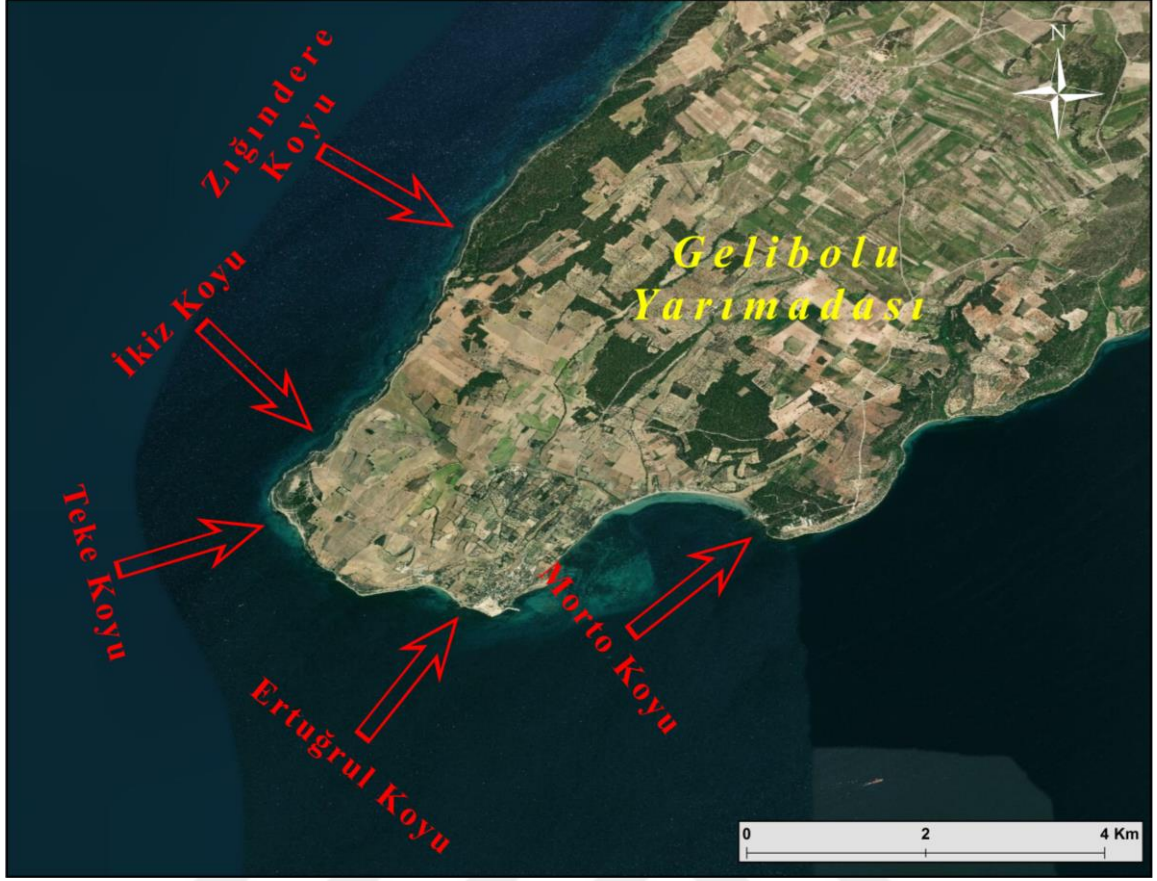


Foto-11: Normandiya çıkartması sonrasında iç kesimlere ilerleyen ABD ordusu. Omaha Sahili-Fransa¹³.

Birinci Dünya Savaşı'nda itilaf devletleri, Çanakkale'deki başarısız deniz hareketından sonra karadan bir hareket yaparak boğazın kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştı. Bu hareket için yapılacak çıkarma operasyonu için 671km kıyı uzunluğuna sahip Gelibolu Yarımadası'nda toplam 5 çıkarma noktası tespit edilmiştir. Bunlar: Morto Koyu, Ertuğrul Koyu, Teke Koyu, İkiz Koyu, Zığındere Koyu'dur (Harita-6). Bu noktalara dikkatli bir şekilde bakılırsa yarımada'nın diğer kesimlerine göre coğrafi şartlar bakımından çıkarma hareketi için daha uygun olduğu görülmektedir. Yarımada'nın diğer kısımlarında kıyılar sığdır, sualtında iri bloklar ve kayalar bulunur, kıyı şeridinin büyük kısmı falezlerle kaplıdır. Buralara araçların yanaşması, askerlerin indirilmesi ve çıkarmadan sonra iç kesimlere doğru ilerlenmesi oldukça zordur. Bu yüzden İngilizler çıkarma için yarımada'nın güneybatısındaki bu noktaları ana çıkarma noktası olarak belirlemiştir. Ayrıca bu kıyıların üç tarafı da denizlerle çevrili olduğundan, üç taraftan da donanma ateşine tutulabilecek, böylece donanma gücünden üstün bir şekilde yararlanılabilecekti.

13

https://tr.wikipedia.org/wiki/Normandiya_%C3%87%C4%B1karmas%C4%B1#/media/Dosya:NormandySupply_edit.jpg (Erişim tarihi: 05.10.2018).



Harita-6: Çanakkale Savaş'ında İtilaf güçlerinin tespit ettiği uygun çıkarma noktaları¹⁴.

Müttefikler istihbarat raporlarına göre yarımadaının güneyindeki arazinin kuzey bölgelere göre nispeten ilk hedef olan Alçıtepe'ye kadar düz olmasına dayanarak, karaya çıkacak ordunun kuvvetli bir deniz topçusu bombardımanı ile ilerleyebileceğini düşünmüştür (Oglander, 2005, s. 175). Ancak Türk ordusu çok üstün bir başarı göstermiş ve topraklarını düşman ordusunun eline bırakmamıştır.

Bu konuda diğer bir örnek de Normandiya çıkarmasıdır. II. Dünya Savaşı'nda müttefiklerin Fransa kıyılarına çıkarma harekati yapması gerekmiştir. Operasyonun planlanma aşamasında Churchill, yoğun bir şekilde savunulan Fransız kıyıları yerine Akdeniz üzerinden bir çıkartma yapmayı önerse de bu plan üst düzey komutanların incelemesi sonucu kabul görmemiştir. Bunun nedeni çıkarma yaptıktan sonra zorlu geçitleri aşmak, Fransa'ya kadar uzun bir yol kat etmek ve ordunun hem deniz üzerinde kat ettiği yolun hem de çıkarma yapıldıktan sonra kat etmesi gereken yolun uzun ve zorlu olmasıdır. Bu plana göre her şey başarılı ve sorunsuz halledilse dahi Fransa'daki Alman işgaline müdahale etmek gecikecekti. Hava gözlemleri, arazi incelemeleri, detaylı haritaların hazırlanması sonucu çıkartmanın yapılacağı yerler belirlenmiştir. Zira falezleriyle ünlü Fransız kıyılarında bu boyutlardaki bir çıkarma operasyonunun

¹⁴ Harita Google Earth aracılığı ile oluşturulmuştur.

gerçekleştirilebileceği çok fazla kumsal yoktu. İngiliz Korgeneral Frederick E. Morgan, çıkartma yapılabilecek dört bölge belirlemiştir bunlar: Bretonya, Kotentin Yarımadası, Normandiya ve Pas de Calais'dir. Görüldüğü üzere yaklaşık 1750km uzunluğa sahip Fransa'nın batı kıyılarında toplam 5 nokta tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla Foto-12'de gördüğümüz; Utah, Omaha, Gold, Juno, Sword kumsallarıdır (www.worldatlas.com, 2018). Bu çıkarma noktaları 80km uzunluğundaki Seine Körfezi güney kıyılarında bulunur.

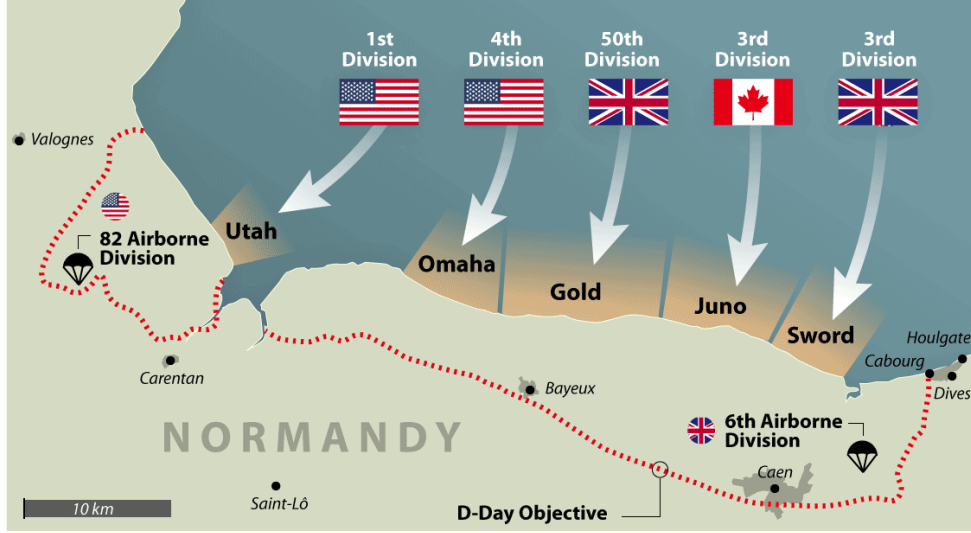


Foto-12: II. Dünya Savaşı'nda müttefiklerin belirlediği uygun çıkarma noktalarını gösteren haritadan alınmış fotoğraf¹⁵.



Foto-13: Normandiya çıkarmasından fotoğraflar¹⁶.

¹⁵ <https://www.studentnewsdaily.com/daily-news-article/d-day-75th-anniversary/> (Erişim tarihi: 04.10.2018).

¹⁶ <https://www.dw.com/en/d-day-is-joint-commemoration-possible/a-49038041> (Erişim tarihi: 04.10.2018).

2.4.1.2. Hidrografik Özelliklerin Savaşlar ile İlişkisi:

En az jeomorfolojik özellikler kadar hidrografik özelliklerin de savaşlarla arasında yoğun bir ilişki vardır. Deniz, okyanus ve akarsular doğal savunma unsurları olarak kabul edilebilir. Bu açıdan tarih boyunca nehir kenarları doğal koruyucular olmuşlardır. Denizi veya nehri geçerek taarruz yapmak, saldıran taraf için oldukça zor bir süreçtir. Saldıran ordunun en savunmasız olduğu an, askerlerin suyun içinde olduğu andır. Su ile temas eden ordunun hareket hızı düşer, askerler ıslanan ekipmanlardan dolayı savaşma ve karşı koyma güçlerini kaybederler ve sonuçta savunmasız kalırlar. Üstelik beklenmedik bir durum karşısında geri çekilmekte oldukça zordur. Çok fazla kayıp vermek kaçınılmazdır.

Savaşta savunma yapan taraf yakınlarda bir nehir veya deniz varsa hemen onun kıyısında konuşlanmayı tercih eder. Hidrografik unsurlar doğru kullanıldığı takdirde her iki tarafa da yarar sağlayabilir. Örneğin denizden çıkarma yapan ya da denize veya nehir kenarında konuşlanan bir ordu geri çekilmek durumunda kalırsa kayıpları çok ağır olabilir. Ancak konuşlanan ordu kıyıda tutunmayı başarır ve ilerlemeye devam ederse, deniz veya nehrin varlığı ordunun lojistik faaliyetlerini büyük ölçüde kolaylaştırır. Çünkü Deniz veya nehir aracılığıyla tek seferde büyük miktarda yük kısa zamanda taşınabilir.

2.4.1.3. Akarsuların Savaşlar ile İlişkisi:

Irmaklar ve nehirler başta olmak üzere akarsular; savunma hattı, ikmal ve irtibat yolu ya da su kaynağı olarak kullanıldığından savaşlarda önemli bir yere sahiptir. Sun Tzu, Savaş sanatı kitabında bu durumla ilgili bir öneride bulunmuştur:

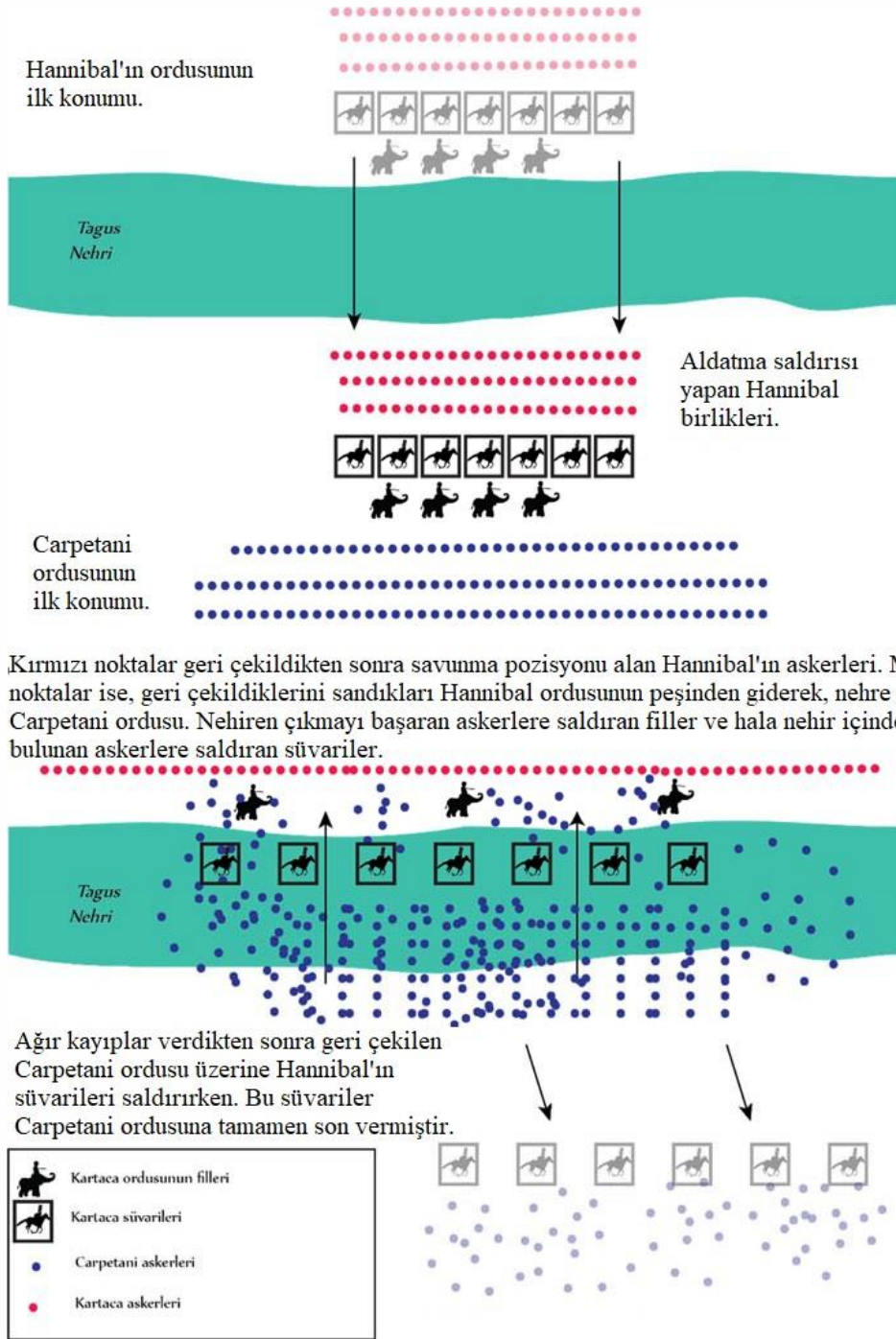
“İrmağı geçince sudan uzakta durmak gerekir; düşman ırmağı geçmek için geliyorsa onu suyun içinde değil, ırmağın yarısını geçerken karşılayarak saldırmak avantajlıdır; savaşa tutuşmak istiyorsan düşmanı ırmak kıyısında karşılama; güneşe karşı yüksek bir yerde mevzilen; tekneleriyle akıntı yönünde gelen düşmanı karşılamaya kalkma. Bunlar ırmakta askerin savaş düzeni kurallarıdır”

(Tzu, M.Ö. 500).

Dünya tarihinde nehri kullanarak savunma ve saldırı yapma şeklindeki taktikler çok yaygındır. Bunlardan en belirgin olanı Hannibal Barca tarafından uygulanmıştır. MÖ 220 yılında Hannibal Barca, İber Yarımadası'nda kontrolü ele geçirerek kuzeye yönelmiş, Tagus nehrini geçerek topraklarını kuzeye doğru genişletmiştir. Hannibal Barca, nehrin kuzeyindeyken, Carpetani kabilesi Hannibal'a karşı bir isyan başlatmıştır. Hayatında ilk defa bu kadar büyük bir

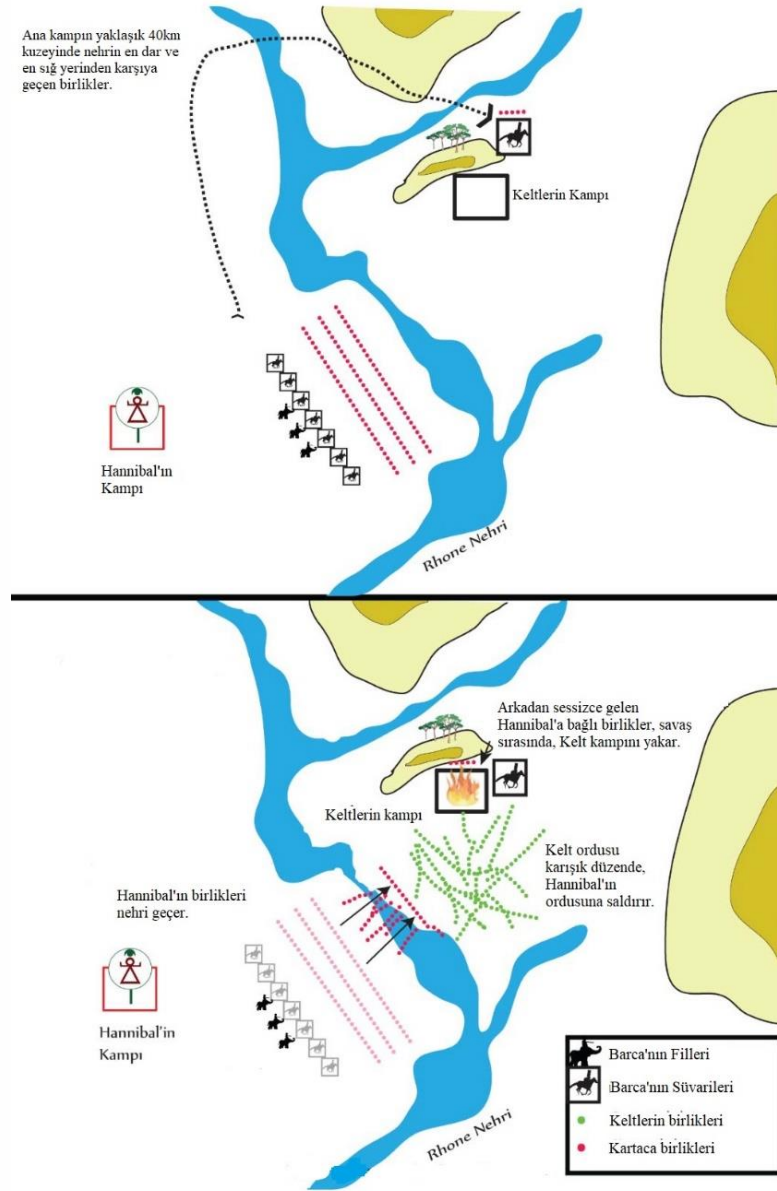
ordu ile karşılaşan Hannibal Barca'nın normal koşullarda savaş kazanması oldukça zordu. Carpetani'nin topladığı 100 bin kişilik ordu Tagus nehrini arkasına alarak, nehir kenarında savunma hattı kurmuştur. Burada amaç Barca'nın ordusunun nehri geçmesini engellemektir. Ancak Hannibal Barca, dezavantajlı olduğunu düşünerek, Carpetani'ye doğrudan bir saldırı yapmaktan kaçınmış ve arazinin kuzeydoğusunda kamp kurarak beklemeye başlamıştır. Ordudan dinlendikten sonra birkaç birlik, akşam karanlığında nehrin başka bir noktasından karşı kıyıya geçmiştir. Hannibal, ayrılan askerlere kamptan ayrılmadan önce, ateşler yaktırmış ve düşmanın hala kampta olduklarını zannetmelerini sağlamıştır. Böylece ilk hareketi Hannibal Barca yapmış, Carpetani üzerine aldatıcı bir saldırı yapmak için öncü birlikler göndermiş, kısa saldırının ardından birlikler geri çekilmiştir. Hannibal'ın ordusunun kaçtığını düşünen Carpetani ordusu, pozisyon değiştirerek geriye dönmüş ve kaçan askerlerin peşine düşerek nehri geçmeye başlamıştır. Nehrin diğer tarafında bekleyen Kartaca ordusunun önce atlı birlikleri saldırıya geçmiştir. Nehrin içerisinde dengede durmakta bile zorlanan Carpetani askerleri için Hannibal'ın bu saldırısı yıkıcı sonuçlar doğurmuş, Carpetani ordusu büyük kayıplar vermiştir. Karşı kıyıya çıkmayı başaran askerler ise Hannibal'ın fillerinin altında ezilmiştir (Şekil-1, Şekil-2) (Hoyos, 2003, s. 89-91). Hannibal, nehrin kenarında piyadelerden bir savunma hattı kurup karşıya geçmeyi başaranlarla çarpışabilirdi, ancak o zaman asker kaybı fazla olurdu. Bunun yerine Hannibal, piyadelerini nehrin kıyısından uzakta bir hat şeklinde dizerek, saldırı için süvarileri, kıyıyı geçen askerlere karşı savunma olarak da fillerini kullanmıştır (Hoyos, 2003, s. 91).

Tagus nehri savaşından sonra, Hannibal Rhone nehrine yaklaştığında Alpleri geçmeden ve Roma ordusu ile savaşmadan önce Keltlerle savaşmak zorunda kalmıştır. Hannibal'ın ordusunu yağmalamak isteyen Keltler, doğal bir savunma hattı olan Rhone nehrinin en dar yerinde mevzilenerek Kartaca Ordusunu beklemiştir (Prevas, 1998, s. 92). Karşıda bir düşman kuvveti olmadan bile Rhone gibi büyük ve derin bir nehirden geçmek hem çok zor hem de çok fazla zaman kaybettiren bir işken buna bir de karşı kıyıda bekleyen Kelt ordusu eklenmiştir. Hannibal nehri zamanında geçemeseydi, Alplere kış mevsiminden önce ulaşamayacak ve çok daha sert iklim koşulları altında Alpleri geçmek zorunda kalacak, daha da kötüsü Publius Scipio liderliğindeki Roma ordusu ile Kelt ordusunun arkasından gelmesiyle iki düşman ordusu arasında kalıp yok olma tehlikesi ile yüzleşecekti (Hógáin, 2003, s. 91). Hannibal, hem zaman kaybetmemek hem de en az kayıpla ordusunu bu durumdan kurtarmak için, arazinin özelliklerini kullanarak dahiyane bir plan yapmıştır. Arazide keşfe çıkan Hannibal, bulundukları noktanın 40km kuzeyinde nehrin iki yakasının daraldığı bir nokta seçmiş, bu noktanın biraz ilerisinde nehir yatağına engeller konularak suyun akış hızı yavaşlatılmıştır. Suffet Bomilcar ve Hanno küçük bir kuvvetle karşı kıyıya geçmiş, yavaşça Keltlerin arkasına sokulmuştur. Daha önce belirlenen konumdaki bir tepeye gelen birlik, yerlerini aldıklarına dair Hannibal'e işaret vermiştir. İşareti alan Hannibal, ordusuna nehri geçerek Keltlere saldırmasını emretmiştir.



Şekil-1: Hannibal'ın nehir kenarında uyguladığı taktiği gösteren çizim (Kılıç, 2018, s. 27).

Kartacalıların nehri geçtiğini gören Keltler düzene girmeden kör nizamda saldırıya geçmiştir. Hannibal Barca daha önce Keltlere arkadan sokulmuş birliklere işaret vererek Kelt ordusunu arkadan kuşatmış, Kelt ordusunda panik artmış, ordu kaçmak veya savaşma fikriyle ikiye bölünmüştür. Kelt ordusu Hannibal'ın ordusu tarafından tamamen kuşatılarak ve yok edilmiştir (Livy, s. 20). Hannibal'ın Kelt ordusu ile yaptığı bu savaş, Şekil-2 üzerinde incelenebilir.



Şekil-2: Hannibal'ın Kelt Ordusuna karşı uyguladığı savaş planını gösteren çizim (Kılıç, 2018, s. 29).

Görüldüğü üzere nehirleri, saldırı pozisyonunda ve savunma pozisyonunda nasıl etkili şekilde kullanacağını bilmek savaşın kaderini önemli ölçüde etkilemektedir. Aynı zamanda nehir kenarlarına konuşlanmak ordu için çok elzem olan su ihtiyacının kolayca karşılanmasını sağlar.

Sulak alanlar ve bataklıklardan ise mümkün olduğunca uzak durulmalıdır. Buralardan bir ordunun geçirilmesi oldukça tehlikelidir. Bataklıklarda ordu hareket edemez hale gelir, aynı zamanda ordu içerisinde salgın hastalıklar yayılmaya başlar. Sivri sinekler, çeşitli haşereler, orduda zayıflığa neden olur. Bu nedenle mümkünse bataklık ve sulak alanlardan uzak durulmalı başka seçenek yoksa bu tür araziler çabuk geçilmelidir.

“Tuzlu bataklıkları oylanmadan geçmeli; eğer bataklık ortamda düşmanla savaşa tutuşursan sazlıklara saklanıp ağaçlıklar arkaya alınmalıdır. Bunlar bataklıklarda askerin savaş düzeni kurallarıdır.”

(Tzu, M.Ö. 500).

2.4.1.4. Deniz ve Okyanusların Savaşlar ile İlişkisi

“Denizlere hakim olan bir ulusun başka bir şeye ihtiyacı yoktur.”

(Jomini, 2013).

Nehirler gibi denizler de savaşın taraflarına stratejik üstünlük sağlayabilir. Denizler bir ülke için çok güçlü doğal coğrafi savunma sistemidir. Bir yarımada veya ada üzerinde hüküm süren ülkelerin istila edilmesi çok zor bir iştir. Hatta geçmiş dönemlerde bu ülkelerin kültürleri bile bu yüzden uzun yıllar değişmeden kalabilmiştir. Ek olarak bu ülkelerin güçlü bir donanması varsa ve çevre denizlere hakimse, herhangi bir savaşta karşısına çıkabilecek düşman ordusuna karşı çok güçlü konumdadır. Bu yüzden Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı’nda çoğu Avrupa ülkesi işgal edilirken, İngiltere sadece havadan bombalanabilmiş, işgale uğramamıştır. Aynı şekilde Napolyon da pek çok Avrupa ülkesini kendi topraklarına katarken, en çok düşmanlık beslediği İngiltere’yi işgal edememiştir. Jomini’ye göre Napolyon, amfibik harekatta ortaya çıkaracak problemlerin çok ciddi olacağını anlamıştı, çünkü yazılarında çıkarma kuvvetlerinin deniz ve rüzgara maruz kalacaklarına değinmişti. O küçük botlarla yapılan çıkarmalar sırasında deniz tutmuş birliklerin azalmış bir muharebe gücüyle karaya çıkacaklarını zamanımızın amfibik plancıları kadar doğru kestirebilmiştir (Jomini, 2013, s. 54).

Eğer bir ulus geniş kıyılara ve iyi bir donanmaya sahipse ve başka bir ulusla da ittifak halindeyse bu ülkenin girdiği savaşların sonucunu veya istila edilip edilemeyeceğini saptamak daha kolaydır (Jomini, 2013, s. 55). İngiltere’nin coğrafi keşiflerin ve sömürgecilik hareketinin başladığı tarihten günümüze kadar askeri alanda en çok önem verdiği unsur donanmadır. İngiltere dünyanın en güçlü donanmalarından birine sahiptir ve bu donanma gücü hem kendi topraklarını hem de uluslararası çıkarları ile dünyanın değişik bölgelerindeki İngiliz çıkarlarını korumaktadır. Bu donanmanın prestiji Çanakkale Savaşı’nda sarsılsa da halâ dünyanın en güçlü donanmalarından biridir.

Aynı şekilde ABD kendi topraklarında hiçbir zaman savaşın yıkıcı etkisini görmemiştir. I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Vietnam Savaşı ve Afgan Savaşı da dahil olmak üzere girdiği tüm küresel çatışmalar düşünülürse, ABD sadece 1941 yılının Aralık ayında, Japonların sürpriz bir şekilde gerçekleştirdiği, Pearl Harbor baskınında savaşın yıkıcı etkisini kendi topraklarında

görmüştür ve bu da sadece Hawaîi'deki bir liman ile sınırlıdır. Çünkü A.B.D giriştiği tüm savaşlarda düşmanlarından geniş okyanuslar ile ayrılmış haldeydi.

Tarihte pek çok ordu doğal bir engel olan denizleri aşmak için çıkarma hareketi yapmıştır. Deniz ve Okyanusların çıkarma hareketini zorunlu kılması gibi kıyıların jeomorfolojik özellikleri ve akıntılar da çıkarma hareketini büyük ölçüde etkilemektedir. Herhangi bir orduyu deniz yolu ile başka bir kara parçasına çıkartmak oldukça zor, çok fazla kaynak isteyen ve muhtemelen ağır kayıplar vermeden başarılamayacak bir harekattır. Jomini, askerlik hayatını Kıta Avrupası'nın savaş alanlarında geçirmesinin sonucunda amfibik teori kavramını ortaya atmıştır. Bu konudaki düşüncelerinin ilk cümlesinde amfibik hareket teorisinin en can alıcı noktasına dokunur ve denizden karaya çıkışın, silahlı mücadelelerin en nazik ve en güç bölümü olduğunu vurgular ve bu konuda şöyle der: *“Eğer düşman iyi hazırlanmışsa, bu tip hareketler savaşın en zor bölümlerini oluşturur”* (Jomini, 2013, s. 55).

Burada dikkat çekilecek diğer bir husus, denizin yalnızca tek başına doğal bir engel oluşturmadığıdır. Denizler üzerinden yapılacak bir harekatta, tek sorun denizi aşmak değildir. İklim, hava durumu ve kıyı şekilleri gibi pek çok coğrafi faktörün de hesaba katılması gerekir. Denizler üzerinde hava koşulları oldukça değişkenlik gösterir, hava kütleleri ani yer değiştirebilir ve rüzgar pürüzsüz yüzeylerde çok hızlı eser. Uygun olmayan hava koşulları kayıpların artmasına veya hareketin başarısız olmasına neden olabilir.

Çıkarma hareketleri, coğrafi unsurlara karşı en hassas olan hareket türleridir. Herhangi bir amfibik hareket planı yapılırken göz ardı edilemeyecek coğrafi unsurlar vardır. Bunlar;

- Uygun hava koşullarının meydana gelmesi.
- Dalga, akıntı ve gelgit genliğinin uygun olması.
- Aldatma çıkartması için uygun noktanın belirlenmesi.
- Demir atmak için güvenli bir alan.
- Harekatın sürekliliğini ve kıyıda tutunmayı sağlayacak stratejik noktaların tespit edilmesi.
- Çıkarma araçlarının engeller ile karşılaşmadan yanaşabileceği temiz bir deniz tabanı morfolojisi.
- Araçların yanaşıp sabit kalabileceği ve askerler ile teçhizatın hemen inip konuşlanabileceği bir kumsal.

-Birlikler karaya çıktıktan sonra kolayca iç kesimlere ilerleyebilecekleri intikal yolları.

-Birliklerin siper alabileceği unsurların varlığı. Örneğin; Çanakkale Savaşı'nda kum tepeleri ve kayalar askerlere koruma sağlamıştı, Normandiya çıkartmasında kumsal, bu tür unsurlardan yoksun olduğundan ağaç ve metalden plakalar uçaklardan sahile atılmış, uçaklar sahili bombalayarak sahilde askerlerin konuşlanabileceği çukurlar açmıştır. Herhangi bir çıkarma hareketinde tüm bu coğrafi unsurların bilinmesi gerekir.

Dip akıntıları, kıyı akıntıları, okyanus akıntıları da hem deniz savaşlarını hem de çıkarma hareketlerini etkiler. Deniz savaşlarında şiddetli akıntının olduğu yerlerde gemiler manevra yapmakta, hareket etmekte ve sabit kalmakta zorlanırlar. Aynı zamanda hedef almak ve isabetli atış yapmak da zorlaşır. Çıkarma hareketlerinde ise akıntılar birlikleri sürükleyerek belirlenen noktadan farklı bir yere çıkmalarına ya da karaya hiç ayak basamamalarına neden olur. Çanakkale Savaşı'nda Arıburnu ve Suvla çıkarmalarında buna örnek durumlar yaşanmıştır.

2.4.1.5. Kanal ve Boğazların Savaşlar ile İlişkisi:

Boğaz ve kanallar, ekonomik faaliyetler kapsamında önemli ticaret yollarının kontrol edildiği ve yüksek miktarda gelir sağlayan noktalardır. Uluslararası ilişkiler ve devletler arası siyasette de önemli bir dayanak noktasıdır. Çünkü boğaz ve kanalları elinde bulunduran ülkelerin yaptırım gücü, bu su yollarına doğrudan veya dolaylı olarak bağlı olan ülkelere karşı oldukça yüksektir. Örneğin Birinci Dünya Savaş'ında, Doğu Avrupa'da, Almanlar karşısında ağır yenilgiye uğrayan ve iç karışıklıklarla mücadele eden Rusya'nın İttifak devletlerinden ekonomik ve askeri yardım alabilmesinin tek yolu Çanakkale Boğazı'ndan geçen deniz yoluydu. Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazı'nı kapatması, İtilaf Devletleri donanmasını mağlup ederek buradan geçişine izin vermemesi Rusya'yı çok zor durumda bırakarak savaştan çekilmesine ve yönetimin değişmesine neden olmuştur.

1492'de başlayan coğrafi keşifler ile okyanuslar ve denizler üzerindeki su yollarının, dolayısıyla boğazların önemi artmıştır. Bu dönemde Batı Avrupa ülkeleri büyük atılımlar yapmışlar, yeni yerler keşfetmişler, yeni sömürgeler kurmuşlar ve dünya ticaretinde de söz sahibi olmuşlardır. Bu dönem limanların, boğazların, kanalların ve suyollarının öneminin katlanarak arttığı bir dönem olmuştur. Dünya ticaretinin güzergahı yeniden şekillenmiş ve bunların hemen hepsi Avrupalı devletlerin kontrolüne girmiştir. Bugün bile önemini koruyan ticaret yolları, boğaz ve kanallar ile küresel etkiye sahip mega şehirler (New York, Antwerp, Valencia, Malezya, Rotterdam, Singapur, Tokyo v.b.) Batı Avrupa devletlerinin önemli ticaret noktalarıydı. Dünya tarihinde buralara hakim olabilme arzusu, savaşları da kaçınılmaz kılmıştır. Buna güzel bir örnek Süveyş Kanalı ve Mısır için verilen mücadelelerdir.

1875'te Süveyş Kanalı açıldıktan sonra, İngiliz hükümeti yavaş yavaş Mısır'a el koymaya başlamıştır. İngiltere, Mısır'a ait kanalın hisse senetlerini satın aldıktan sonra Mısır meselesine müdahale etmek için önemli bir sebep de elde etmiştir (Hunter, 2008, s. 195).

Osmanlı Devleti 1877-1878'de İstanbul ve Çanakkale boğazları için Rusya ile savaşa girince İngiltere'nin tutumu son derece önemli olmuştur. Savaş öncesinde Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerine olan ilgisi artmaya başlamıştı. Savaşın başlaması üzerine Avrupa devletleri ve İngiltere tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak İngiltere, kendi menfaatlerini ilgilendiren bir durum ortaya çıktığında müdahaleye mecbur kalırsa tarafsızlığı bozulabileceğini deklare etmiştir. İngiltere'nin dikkat ettiği en önemli noktaların başında ise Süveyş Kanalı'nın işgal veya abluka edilmesi vardı. Hindistan yolunun tehlikeye girmesini veya ticaretin zarar görmesini de istemiyordu. Bu nedenle Basra Körfezi ve civarında herhangi bir değişiklik veya saldırı durumu ortaya çıkarsa İngiltere müdahale edeceğini açıklamıştır (Türkgeldi, 1987, s. 24-25).

Kanal uzun yıllar boyunca Osmanlı, İngiltere, Fransa ve diğer başka ülkeler arasında şiddetli çekişmelere neden olmuştur. Pek çok uluslararası toplantı, ikili görüşme, gizli görüşmeler yapılmış, gerekli durumlarda ultimatolar gönderilmiştir. 1882 yılında Osmanlı, Fransa ve Rusya, uluslararası camiada Süveyş Kanalı'ndan çok daha önemli sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Bunu fırsat bilen İngiltere, 15 bin kişilik bir kuvvet ile Mısır'ı işgal etmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında Osmanlı Devleti, Mısır'daki durumu öğrenmek için bir heyet göndermiş, heyetten gelen raporda İngilizlerin Mısır'a asker çıkarttığı ve Kahire'de İngiliz bayrağı dalgalandığı bildirilmiştir (Danyal, 1951, s. 342).

Görüldüğü üzere kanalların ve boğazların kontrolü çok ciddi uluslararası sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar bazen doğrudan bazen de dolaylı yoldan çatışmalara neden olmuştur. Burada doğrudan savaştan kasıt, direkt kanalı savunma veya kanal çevresinde savaştır. Dolaylıdan kasıt ise başka bir bölgede siyasi üstünlük elde etmek ve bu üstünlük ile kanal üzerindeki hakimiyeti sağlamlaştırmaktır.

2.4.1.6. İklim Özellikleri, Mevsim Şartları ve Hava Koşullarının Savaşlar ile İlişkisi:

“Gök denen şey, karanlık-aydınlık, soğuk-sıcak, zaman ve mevsimdir.”

(Tzu, M.Ö. 500).

İklim özellikleri ve hava durumu, savaşları en çok etkileyen faktörlerin başında gelir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de kurmaylar hareket planlarını hazırlarken iklim özelliklerini de göz önünde bulundururlar. Saldırının ne zaman yapılacağı, hangi güzergahların kullanılacağı, hangi ekipmanların gerekli olduğu, savaşın süresi, ordunun her türlü ihtiyacının temin edilmesi

iklim özellikleri ve hava koşullarına bağlıdır. Herhangi bir iklim bölgesi için özel olarak tasarlanmış araçlar varken, bazı araçların da bazı iklim bölgelerinde kullanılmaması gerekir. Buna güzel bir örnek tankların ve zırhlı araçların çöllerde kumlara, aşırı nemli iklim bölgelerinde ise çamura saplanmasıdır. Foto-14, 15, 16, 17, 18 bu durumu bize açık şekilde gösterir.



Foto-14: ABD'nin Irak operasyonu sırasında çölde kumlara saplanmış zırhlı araç¹⁷.

Soğuk iklim bölgelerinde yakıtları donduğundan dolayı zırhlı araçlar kullanılamaz hale gelebilir. II. Dünya Savaşı'nda Alman orduları Barbarossa Harekatı'na başladıktan sonra tanklarını Rusya'nın soğuk bozkırlarına sürmüşlerdir. Alman ordusunun daha önce Batı Avrupa'da uyguladığı Yıldırım Harekatı taktiği burada işe yaramamıştır. Rusya'nın soğuk bölgelerinde Alman ordusunun en önemli gücü olan tanklar ve diğer savaş araçları yakıtları donduğundan veya çamura saplandıklarından işlevsiz kalmışlardır. Bu yüzden Alman ordusu burada, önceki operasyonlardaki çevikliği gösteremedi. Aynı şekilde askerlerin giyim kuşamı ve ekipmanları da yine iklim özelliklerine göre değişiklik gösterir. Rusya'nın geniş ve soğuk bozkırlarında Alman askerleri, Rus ordusundan ziyade; soğuk, açlık ve hastalıkla mücadele etmiştir (Twile Timeline Word War 2, 2020).

¹⁷ <https://www.modernghana.com/news/292714/the-us-pull-out-from-iraq.html> (Erişim tarihi: 15.05.2019)



Foto-15: Tatbikat sırasında çamura saplanmış 1M Abrams tankı¹⁸.



Foto-16: Barbarossa Harekatı sırasında, Rusya'nın bozkırlarında, Alman ordusuna ait kara saplanan Tiger tankı¹⁹.

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=m7eRqK51oQ0> (Erişim tarihi: 15.05.2019).

¹⁹ http://ghdi.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=3147 (Erişim tarihi: 15.05.2019).



Foto-17: II. Dünya Savaşı'nda Midway'de çamura saplanan ABD'nin Stuart tankı²⁰.



Foto-18: Muson ikliminin hakim olduğu Vietnam'da, çamura saplanan Amerikan Tankı²¹.

²⁰ <https://warfarehistorynetwork.com/2018/12/15/battle-of-makin-amphibious-assault-on-the-gilbert-islands/> (Erişim tarihi: 15.05.2019).

²¹ <https://yuripasholok.livejournal.com/11954885.html> (Erişim tarihi: 15.05.2019).

Benzer bir durum Osmanlı Ordusu'nun gerçekleştirdiği Kafkas Harekatı'nda da gerçekleşmiştir. Osmanlı askerlerinin Kafkas Bölgesinin iklim koşullarına uygun ekipmanlara sahip olmaması, mevsim bakımından zamanlamanın uygun olmaması, Rus ordusu ile savaşmadan harekatın sonlanmasına neden olmuştur. Bu operasyon sonucunda Sarıkamış'ta 23 bin Osmanlı askeri donarak şehit olmuştur (Mayatepek, 2015, s. 103-124). Foto-19 Sarıkamış Harekatı'nda Türk askerlerinin donmuş hallerini göstermektedir.



Foto-19: Sarıkamış Harekatı'nda Türk askerlerinin donmuş halini gösteren fotoğraf²².

Osmanlı tarihinde de görüldüğü gibi ordular savaşmak için hava koşullarının uygun hale gelmesini beklemiştir. Soğuk ve yağışlı havada ordunun bir yerden başka bir yere intikal etmesi zorlaşacak ve intikal süresi de uzayacaktır. Soğuk ve yağışlı havalarda askerler görmekte, yürümekte zorlanırlar. Kat edilen yol asfalt ya da beton değilse arazi çamurla kaplanır ve bataklık haline gelir, böyle bir durumda ekipmanları taşımak zorlaşır. Bu da askerlerin normalden çok daha fazla yorulmasına, zorlanmasına ve orduda moral düşüklüğüne sebep olur.

Soğuk ve yağışlı havalarda askerlerin bağışıklık sistemi zayıflayacağından hasta olma ihtimali çok yüksektir. Bu durumda önlem alınmaz ise hastalık yayılır ve büyük kayıplar verilebilir. Orduda salgın hastalıklar görülmeye başlar. Askerler savaşamaz hale gelir. Bu nedenle modern öncesi dönemde İmparatorluk ve krallıklar sonbahar ve kış mevsimi geldiğinde, zorunlu olmadıkça savaşmaktan kaçınmışlardır. Ordular ancak ilkbaharda ve yaz mevsiminde sefere çıkarılmıştır.

Yağışlı, sisli, puslu ve rüzgarlı havalarda menzilli saldırı yapmak zorlaşır. İlk ve Orta Çağ savaş aletleri açısından düşünülürse okçular, topçular, mancınık erleri, uygunsuz hava koşullarında, atış yapmakta ve isabet ettirmekte zorlanırdı. Günümüz silahlarında da yine bu tür

²² <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sarikamis-harekati-nedir-sarikamis-harekati-neden-yenilgi-ile-sonuclandi-6106413> (Erişim tarihi: 18.05.2019).

hava koşullarında nişan almak ve atış yapmak zordur. Atış yapılsa dahi herhangi bir askerin hedefi isabet ettirme ihtimali büyük ölçüde azalır. Günümüzde son teknoloji ile donatılmış modern helikopterler, hava koşullarının uygun olmadığı durumlarda kullanılamazlar. Savaş uçakları uygunsuz hava koşullarından önemli derecede etkilenirler.

Bunun yanında havanın karanlık ya da aydınlık olması savaşın taraflarına avantaj ya da dezavantaj sağlayabilir. Cephe savaşlarında düşmanına göre dezavantajlı durumda olan ordu için karanlıkta, karşı tarafa sızma şeklinde yapılan saldırılar, çok büyük yarar sağlar. Nitekim Çanakkale savaşında Osmanlı ordusuna bağlı 77. Alay, Kanlısirt'ı ele geçirmek için taarruza kalktığında düşman uçağı tarafından fark edilip çok yoğun donanma ateşine maruz kalmış, sonra da mecburen geri çekilmek zorunda kalmıştır (Genelkurmay, 2002, s. 335).

Bir ordu hava saldırısına veya yoğun topçu ateşine maruz kalmamak için saldırılarını gece düzenleyebilir. Aynı şekilde cephe konusunda sıkıntı çeken ve düşmanı hızla cepheden geriye atmak isteyen bir ordu saldırılarını gece düzenlerse büyük avantaj elde edebilir. Saldırı sırasında sessiz olmaya da özen göstermek gerekir. Sessizlik içerisinde düşmana iyice sokulduktan sonra aniden saldırıya geçilmelidir. Çanakkale savaşında bu şekilde yapılan ilk taarruzlarda askerlerin kendi siperlerinden itibaren, bağırarak saldırıya geçmesi Osmanlı Ordusu'nda zayıflığın armasına neden olmuştur. Daha sonra Mustafa Kemal ve diğer subaylar, bundan sonra yapılan gece taarruzlarında siperlerden çıkarken ve düşman mevzilerine doğru ilerlerken sessiz olunması ve düşmana yeteri kadar yaklaştıktan sonra taarruz emri ile saldırıya geçilmesi konusunda askerleri uyarmıştır (Babüroğlu, 2016, s. 217).

Çanakkale Savaşı'nda gece yapılan hareketler ile ilgili kayıtlar şöyledir:

“7.Tümen Komutanlığı taarruz emrini aldıktan sonra birliklerini taarruz için mümkün olduğu kadar düzene sokmak için gayret sarf etti. Taarruz saati geldiğinde birlikler tam bir sessizlik içinde düşman hatlarına yaklaşmaya başladılar. Şiddetli ateşe rağmen bazı yerlerde düşman siperlerine girilebildi ve ilerlenebildiyse de harekât daha fazla geliştirilemedi” (T.S.K.T., 1980, s. 247).

Karanlıktan yararlanılarak yapılan hareketlerde sessizlik çok önemlidir. Sessizlik bir avantaj olabileceği gibi dikkat edilmez ise dezavantajda olabilir.

“(…)Albay Von Zodenshtem açılarak ilerleyip taarruz etmesini kılıcıyla ay aydınlığında toprak üzerine çizmek suretiyle gösterdi. Fakat tabur açılırken o kadar çok gürültü patırdı yaptı ki bu sırada görünüşe göre bizden belki 300-500 metre ileride ve belki de daha yakında bulunan bir düşman bataryası geçici sessizlikten yararlanarak bu gürültüyü

duydu. 83 Tepesi'ni ve gerilerini şiddetli bir top ateşi altına alarak taburdan birkaç yüz kişiyi saf dışı bıraktı. Sonunda bu taburda karanlıklara dalarak kayboldu”.

Kurmay Yüzbaşı Mehmet Nihat.

Bunlara ek olarak Çanakkale savaşında Türk ordusu her türlü lojistik faaliyetler ile birlik kaydırma işlemlerini ağırlıklı olarak gece yapmayı tercih etmiştir. Çünkü Marmara Denizi'nde İtilaf devletlerine ait denizaltıların bulunması cepheye gönderilen ve ihtiyat birliklerini taşıyan gemiler için büyük tehlike arz etmiştir. Ayrıca havanın aydınlık veya karanlık olması, askerlerin savaşta gösterdikleri performansı etkiler. Hem koşulları zorlaştırır hem de olumsuz psikolojik etkiler yaratır. Bu konuda Sun Tzu'nun tespiti dikkate değerdir:

“Sabah askerlerin savaşıma isteği yüksek, gün ortası biraz daha az olur ve akşam da geri çekilmeye meyilli olurlar.”

(Tzu, M.Ö. 500)

Görüldüğü üzere, yaşanan mevsimin, iklim özelliklerinin, hava durumunun ve havanın karanlık ya da aydınlık olmasının savaşlar üzerindeki etkisi oldukça fazladır.

2.4.1.7. Bitki Örtüsünün Savaşlar ile İlişkisi:

İklim özellikleri gibi bitki örtüsünün de savaşlar üzerinde etkisi vardır. Öncelikle iklim ve bitki örtüsü bir bölgede yaşayan halkların ve kültürün karakterini etkilediğinden, orduların savaş şekli ve kullandıkları ekipmanlar da bu koşullara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İlk ve orta çağda yaşanan savaşlarda kullanılan binek hayvanları bunlara örneklerdir. Savaşçılar; bozkırlarda atları, çöllerde develeri, tropikal bölgelerde ise filleri kullanmışlardır. At tropikal yağmur ormanlarında kullanılamaz, fili de bozkırlarda hayatta tutmak oldukça zordur.

Bilindiği gibi Türk tarihi açısından atın önemi büyüktür. Eski çağlarda Türkler, ister barış zamanı olsun ister savaş zamanı olsun atları hiçbir zaman yanlarından eksik etmemiştir. Hatta eski Türk tarihinde “ad alma törenlerinde” ata binilmiş, atla ilgili sporlar icra edilmiş, yarışlar yapılmıştır. Türkler savaş alanlarında atlarıyla tek vücut olmuştur. Bu yüzden at simgesi Türk kültürü ile özdeşleşmiştir. Eğer Türkler Orta Asya'daki bozkırlarda değil de İngiltere'nin çayırlarında veya Amazon Ormanlarında yaşasaydı, böyle bir durum ortaya çıkmazdı. Geniş düzlüklerden oluşan bozkırlarda bitki örtüsünün seyrekliği atın kullanımı için oldukça uygun bir ortam sunar. Atların bozkırlarda engellere takılmadan çok süratli bir şekilde rahatça hareket etmesi, bozkırlarda gerçekleşen, geniş arazi savaşlarında büyük bir üstünlük sağlar. Eğer atlı birliklerden oluşan, bozkırda karşısına çıkan tüm düşmanlarını yenmeyi başarmış bir Türk ordusu, Amazon ormanlarındaki bir savaşa katılsaydı, zafer kazanması çok zor olurdu. Gür bitki örtüsü, ormanlık alanlar atlar için engeller oluşturur.

Atlar bu arazilerde hızlı hareket edemezler ve gözleri de bozkırdaki gibi net göremez. Aynı durum günümüzün mekanize birlikleri için de geçerlidir. Sık orman örtüsü içerisinde yol almak oldukça zor, yavaş ve tehlikelidir.

Ormanlar, diğer herhangi bir yerde meydana gelen savaşlarda uygulanan yöntemlerden çok daha farklı savaş yöntemlerinin uygulanması gereken yerlerdir. Pek çok savaş alanında uygulanan ortak özellikler, ormanlarda geçerliliğini yitirir. Hem eski çağlarda hem de günümüzde ormanlar, çok iyi şekilde saklanılabilecek, tuzak kurulabilecek, sayıca güçlü olan düşmanın gerilla taktikleriyle yıpratılabileceği alanlardır. Atlı veya menzilli silahlara sahip olan orduların bu avantajları, ormanlarda ortadan kalkar, görüş alanı daralır, nişan almak zorlaşır, menzilli silahlar sık bitki örtüsünden dolayı kullanılamazlar. Büyük ve düzenli ordular orman içerisinde girdiğinde dağılır, saflar tamamen bozulur, ordunun kuvvet kolları arasındaki iletişim zayıflar. Bu yüzden tarihte kendisinden daha büyük, daha profesyonel ve menzilli ateş gücü ya da atlı birlikler bakımından üstün olan ordulara karşı savaşanların, savunma noktası olarak ormanları tercih ettiği bilinmektedir. Bunun en güzel örneği 1800 yılında, Fransızlar ile Avusturya-Bavyera ittifakı arasında gerçekleşen Hohenlinden savaşıdır. Bu savaşta Fransız General Jean Victor Moreau, geriye doğru çekilirken peşindeki düşman ordusunu orman içerisinde pusuya düşürerek mağlubiyeti zafere çevirmiştir (Arnold, 2005, s. 229-233).

M.S. 1.yy'da Varus Savaşı'nda (Teutoburg Ormanı Savaşı olarak da bilinir) Germen kabileler, Roma ordusuna sahte bir saldırı düzenleyerek Teutoburg ormanlarına çekilmiş, Germen savaşçıları takip eden Roma ordusu, ormana girdiğinde, hafif kılıçlar ve uzun mızraklarla donatılmış Germen savaşçıları saklandıkları yerden çıkarak lejyon hatlarına saldırmıştır. (Spilsbury, 2010). Roma ordusu, ağır zırhlı lejyonlar ve süvarilerden oluştuğundan ormanlık alanda savaşmak için gerekli olan çevikliği gösterememiştir. Görüşün kısıtlanması, düşmanların zor tespit edilmesi, siper alınabilecek binlerce ağacın varlığı okçu birliklerinin de işlevsiz kalmasına neden olmuştur. 3 lejyon birliği, 6 okçu birliği, 3 süvari birliğinden oluşan Roma ordusu ağır kayıplar vermiş ve tamamen dağılmıştır. Savaş alanındaki arkeolojik araştırmalar Germen kabilelerinin kayıplarının çok fazla olmadığını göstermektedir (Bordewich, 2005, s. 74-81).

Aynı zamanda ormanlar savunma yapan tarafa saklanma, barınma, tuzak kurma imkanı verdiği gibi, araç gereç yapmak ve ısınmak için gerekli kaynakları da sağlar. Ormanlar aynı zamanda saldıran ordunun lojistiğini zorlaştırır. Geçmişten günümüze düşmanına karşı pek çok açıdan dezavantajlı durumda olan toplulukların ormanlarda savaşmayı tercih ettiği görülür. Nitekim örnek verdiğimiz İlk Çağ'da gerçekleşen savaştan sonra modern dönemde de pek çok savaş ormanların içinde yürütülmüştür.

Küba Devrimi ile 1948 yılında Malezya’da Komünist Partisi’nin İngilizlere karşı başlattığı operasyonlar, Afrika’daki kabilelerin Portekiz’e karşı başlattığı bağımsızlık savaşı ve son olarak da ABD’nin, Vietnam’da Kuzey Vietnam gerillaları ve Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi’ne karşı başlattığı operasyonlar ormanlarda gerçekleşmiştir. Ormanların sağladığı avantajların iyi değerlendirilmesi ile savunmacılar bu savaşlarda kendilerinden; askeri, ekonomik ve teknolojik anlamda çok üstün olan düşmanlarına karşı zafer kazanmışlardır. Ormanlar kadar olmamakla birlikte çalılık alanlar da saklanmak, pusu kurmak için uygun ortamı sağlamaktadır. Çanakkale Savaş’ında Osmanlı güçleri ile İngilizler zaman zaman çalılıkları kamuflej amacıyla kullanmışlardır (Karataş, 2017, s. 9-10). İkinci Dünya Savaşı’nda da bazı çatışmalar ormanlarda gerçekleşmiştir (Foto-20).

Tundralar, bozkırlar ve çöllerde bitki örtüsünün çok seyrek olması, buralarda bir tahkimat yapmayı, saklanmayı imkansız hale getirir. Özellikle günümüzde uzak menzilli balistik füzelerin, uzun menzilli topların, İHA’ların, savaş uçaklarının, helikopterlerin ve uyduların ne kadar etkili olduklarını düşünürsek, bitki örtüsünün sağlayacağı gizlilik, çok büyük öneme sahiptir.



Foto-20: II. Dünya Savaşı’nda Hürtgen Ormanlarında siperlere menzilenmiş askerler²³.

²³ <https://bloodybucket.eu/battle-in-the-huertgen-forest/> (Erişim tarihi: 26.05.2019).

1963 yılında ABD, Vietnam Savaşı'na dahil olmuş, savaş boyunca bölgeye 543 bin asker olmak üzere toplamda 2.7 milyon personeli Vietnam Savaşı'na göndermiştir. Bu savaşta Amerikan ordusu; teknoloji, asker, mühimmat ve silah varlığı bakımından Kuzey Vietnamlılara karşı oldukça iyi durumdaydı. Ancak savaşı kazanamadı. Vietnamlılar ormanlarda mevzilenmiş, sık ağaç örtüleri arasında uzaktan tespit edilemeyen üsler kurmuş, hendekler ve tüneller kazmışlardır. Orman örtüsünün çok sık olması, havadan keşif yöntemlerini etkisiz kılmıştır. Vietnamlılar kamuflajı çok iyi kullanmış, ABD askerlerine etkili pusu ve tuzaklar kurmuşlardır. ABD ordusunun lojistiğini sağlayan helikopterlerin Vietnam'ın ormanlık alanlarında ağaçlardan dolayı incek yer bulamaması, savaş alanlarının çok yüksek ve dağlık alanlarda yer alması, başta ormanlar olmak üzere coğrafi unsurların ordunun lojistik desteğinin kısıtlanmasına iyi bir örnektir.

2.4.2. Beşeri Coğrafya Özelliklerinin Savaşlar ile İlişkisi:

2.4.2.1. Ekonomik Özelliklerin Savaşlar ile İlişkisi:

“Savaşa girmek demek, bin tane hafif savaş arabası, bin tane ağır nakliye arabası, yüz bin zırhlı piyade, ayrıca kilometrelerce uzağa taşınacak yiyecek, ülke içinde ve dışında yapılacak harcamalar, konuklar için ağırlamalar, ıvır-zıvır malzeme, araba ve zırhların bakımı, her gün binlerce altın gider demektir. Ancak bundan sonra yüz bin kişilik bir ordu harekete geçebilir.”

(Tzu, M.Ö. 500).

Sun Tzu'nun da dediği gibi savaşa girmek çok büyük harcamaları gerektirir. Bir ülke ekonomik anlamda ne kadar güçlü ise savaş meydanlarında da o kadar güçlü olur. Güçlü ekonomiye sahip ülkeler her şeyden önce savaş araç gereçleri ve mühimmat açısından avantajlı durumdadır. Ekonomik refah seviyesinin yüksek olması, ülkede askeri teknolojiye daha fazla kaynak ayırılabilmesine imkan tanır. Bu sayede ülke ordusuna çok daha fazla yatırım yapılabilir.

İster eski çağlardaki savaşlar olsun ister günümüzdeki savaşlar olsun büyük bir ordunun varlığı ülke için büyük gider demektir. Devasa boyuttaki bir orduyu beslemek ve askerlere maaş ödemek için güçlü bir ekonomi gerekir. Bununla birlikte bir ordunun hareket ettirilmesi, silahların, araç gereçlerin, her türlü ekipmanın, iaşenin, orduya hizmet veren personelin güvenli ve hızlı bir şekilde nakli, büyük ve masraflı bir nakliye operasyonu gerektirir. Ordunun istenilen yere hızlı bir şekilde sorunsuz intikal ettirilmesi, düşmandan önce önemli mevkiilerin, stratejik noktaların ele geçirilmesini mümkün kılar bu sayede üstünlük sağlanmış olur. Bu durum yine ülkenin ve ordunun sahip olduğu ekonomik ve teknolojik seviye ile mümkündür. Örneğin ABD ordusu bugün Dünya'nın herhangi bir yerine en hızlı konuşlanabilecek orduların başında gelir.

Bu da tartışmasız büyük bir üstünlük sağlar. Bunun yanında ordunun uzak mesafelerde konuşlanması, savaşın geniş bir alana yayılması ve savaşın gereğinden fazla uzaması ülke ekonomisini sıkıntıya sokar.

Bir ülkenin ekonomik seviyesi ne kadar yüksekse, ordusunun sahip olduğu imkanlar da o derece yüksek olur. Bu konuda en somut veri ülkelerin yaptığı yıllık savunma harcamalarıdır. Örneğin 2019 yılı verilerine göre ABD'nin askeri harcaması 732 milyar dolar iken, Irak'ın harcaması 7.6 milyon dolardır (SIPRI Fact Sheet, 2020). Orduların harcama kalemlerindeki bu fark personel sayısı, teknoloji kullanımı ve ar-ge çalışmalarının iki ordu için oldukça farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle ekonomik üstünlük aynı zamanda teknolojik üstünlük anlamına gelmektedir. Bu da savaşın kaderini belirleyen en önemli unsurlardan biridir.

2019 yılında dünya genelinde ülkelerin yaptığı askeri harcamaları incelersek, en büyük askeri harcamaları, gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerin yaptığı görülür. Yaptığı harcama bakımından ilk sırada yer alan ülkelerin çoğu aynı zamanda dünyanın en güçlü ordularına sahip ülkelerdir (Tablo-1).

Sıra	Ülke	Toplam Harcama (\$)	Milli gelir içindeki payı %
1	Amerika Birleşik Devletleri	732,000,000,000	4.3
2	Çin	261,800,000,000	2.0
3	Hindistan	71,271,000,000	2.5
4	Rusya	65,316,000,000	2.3
5	Suudi Arabistan	62,000,000,000	3.5
6	Fransa	50,022,000,000	1.3
7	Almanya	49,859,000,000	0.9
8	İngiltere	48,257,000,000	8.2
9	Japonya	47,427,000,000	1.7
10	Güney Kore	43,600,000,000	2.6

Tablo-1: 2019 yılında dünyada en çok askeri harcama yapan ilk 10 ülke ve harcamalarının milli gelir içerisindeki payı (The SIPRI Military Expenditure Database,2009).

Osmanlı Devleti kurulduğu dönemden çöküş döneminin başlarına kadar binlerce kilometrelik mesafelere sayısız sefer düzenlemiştir. Osmanlı Devleti'nde sefer hazırlıkları ve lojistik çok titizlikle ve profesyonelce yürütülmüştür. Seferden önce, seferden sonra askerlere ulûfe dağıtılmış, gerekli silahlar ve iaşe hazırlanmıştır. Sefer güzergahı belirlendikten sonra öncü birlikler gönderilmiş, yolların güvenliği ve uygunluğu denetlenmiştir. Güzergah üzerinde onarılması gereken yollar ve köprüler onarılmış, gerekirse yeni yollar köprüler yapılmıştır. Osmanlı'nın her sefer hazırlığı devlet hazinesinden büyük miktarda harcama gerektirmiştir (Afyoncu, 2019). Örneğin, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Adana'da Misis köprüsünün tamirine ve Suriye, Tartus'a bağlı Avrad Adası'nda bir kalenin inşasına masraf yapılmıştır (Kahraman & Dağlı, 2010, s. 364).

Elbette seferdeki harcamalar yalnızca bakım onarım, imar çalışmaları ve askerlere ödenen para ile sınırlı değildir. Örneğin Osmanlı Devleti herhangi bir sefere karar verdiği zaman karşılaştığı en büyük problemlerden biri, seferin devlet maliyesine yüklediği ağır maliyetin hafifletilmesi için hazine temininin yanı sıra, asker için erzak ve ordunun ağırlıklarını taşıyan hayvanlar için yem hazırlanması olmuştur (Murphey, 2007, s. 108-109).

Osmanlı Devleti'nde ordunun gelir kaynaklarını gösteren Hazine Ruznamçe Defterleri bulunmasına rağmen, bu defterler ordu hazinesinin gelirlerini ve savaş için yapılan masrafları tam olarak göstermezler. Bunun temel sebebi; bu defterlerin ordunun İstanbul'dan hareketi anından itibaren günlük olarak tutulmaması ve hudutlara yığınak yapılması, menzillerin düzenlenmesi, zahire ve mühimmat nakli gibi masrafları içermemesidir. Yine sefer sırasında pek çok işin aynı ve bedenî vergilendirme sistemiyle yapılmasından dolayı, bu masraflar hazineye yansıtılmadığı için savaşların gerçek maliyetinin hesaplanması oldukça zordur (İşbilir, 2002, s. 156). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin katıldığı savaşların maliyeti ile ilgili bir tahmin ortaya koyamıyoruz. Ancak aşağıda verdiğimiz, Osmanlı Devleti'ne ait 1660-1661 sefer bütçesi, bir seferin maliyetinin ne kadar büyük olduğu konusunda fikir verir. Tablo-2'de verilen gelir ve giderler hesaplandığında, sefer için toplam 84,059,465 akçe harcandığı görülmektedir. Bu rakamlar bir seferin, Osmanlı Devleti'nin ekonomisi için, ne kadar büyük bir gider kalemi olduğunu göstermektedir. Kuruluş sürecinden bu yana sürekli savaş içerisinde olan Osmanlı Devleti'nde savaşların malî kaynaklarına çok önem verilmiş ve çağdaşı diğer devletlerden farklı olarak, Osmanlı Devleti, savaşı dışarıdan ekonomik yardım ve destekler ile değil bizzat kendi öz kaynakları ile devam ettirmiştir (İnalcık, 2004, s. 596-598).

İcmâl-i muhâsebe-i vâridât ve mesârif ve ihrâcât-ı emvâl-i gayr-ı mukarrere-i memâlik-i mahrûse der-sefer-i hümâyûn elvâkî' fî sene 1071. Ber-mûceb-i defâtir-i hazîne-i âmire	Hane	Nakdiyye	Kîse	Küsûr akçe
A Fi'l-asl Îrâd-ı emvâl-i gayr-ı mukarrere				
A.1 An mâl-ı bedel-i nüzûl-i vilâyet-i Rumeli ve Anadolu beher hane fî 200 akçe fermân-şode	176.825	35.365.000		
A.2 An mâl-ı bedel-i sürsat-ı vilâyet-i Rumeli ber-mûceb-i defter-i mevkûfât		35.738.230		
A.3 An mal-ı bedel-i nüzûl-i eyâlet-i Budin ve Bosna ve Kanije ve Eğri ve Temeşvar ve bedeli sürsat-ı livâ-i Vulçitrin ve Alacahisar		13.382.190		
A.3.1 An mâl-i bedel-i nüzûl-i eyâlet-i Budin ve Bosna ve Kanije ve Eğri ve Temeşvar		12.379.840		
A.3.2 An mâl-i bedel-i sürsat-ı livâ-i Vulçitrin ve Alacahisar		1.002.350		
A.4 An bakiyye-i bedel-i kürekciyân dervilâyet-i Anadolu		1.000.000		
A+ Yekûn		85.485.380		
mümteni' u'l-husûl an bedel-i nüzûl ve kürekciyân ve bedel-i sürsat		3.700.000		
Toplam		81.785.380	2.044,50	5,380
Minhâ				
B El-mesârif berây-ı sefer-i hümâyûn vesâire ber-mûceb-i defâtir-i hazîne-i âmire				
B.1 Be-cihet-i mesârif-i Serdâr Ali Paşa berây-ı mühimmât-ı sefer-i hümâyûn		13.382.190		
B.2 Be-cihet-i lahm-ı meydân-ı yeniçeriyân ve matbah-ı âmire der-kışlak-ı Edirne ve mesârif-i gayr-i ez-Âstâne		28.000.000		
B.3.1 Be-cihet-i bahâ-i istirdâd-ı zahîre berây-ı asâkir-i mansûre der-menâzil-i Boğazhisarı ve kışlak-ı Edirne ma'a bahâ-i hınta ve revgan-ı sade ve asel berây-ı matbah-ı âmire		11.679.570		
B.3.2 Bahâ-i saman		106.055		
B.3		11.785.625		

B.4 Be-cihet-i mesârif-i mühimmât-ı cebehânei âmire ve bahâ-i vesâire ve Âstâne-i Saadet ber-mûceb-i defter-i muhâsebe-i evvel		3.080.330		
B.5 Be-cihet-i mesârif-i Cîsr-i Mîsis bermûceb-i defter-i muhâsebe-i evvel		8.000.000		
B.6 Be-cihet-i mesârif-i kal‘a-i cedîde-i cezîre-i Avrad ber-mûceb-i muhâsebe-i evvel		2.400.000		
B.7 Be-cihet-i mühimmât-ı otağ-ı hümâyûn bemübâşeret-i Mustafa Ağa ser-mehterân-ı hayme ber-mûceb-i defter-i muhâsebe-i evvel		6.600.000		
B.8 Be-cihet-i mesârif-i kal‘a-i Han Geçidi dernehr-i Uzun gayr-ı ez-mevâcib-i neferât-ı kal‘ai mezbûre ve mühimmât		1.300.000		
B.9 Be-cihet-i bahâ-i bârgîrân berây-ı mühimmât-ı sefer-i hümâyûn iştirâ şode bermûceb-i defter-i hazîne-i âmire		3.600.000		
B.10 Be-cihet-i ücret-i mekkâriyân an bahâ-i şütürân ve esterân berây-ı nakl-gerde matbah-ı âmire ve gayruhû ber-mûceb-i rûznâmçe-i hümâyûn		2.600.000		
B.11 Be-cihet-i ücret-i mekkâriyân an bahâ-i rençberân berây-ı nakl-gerde ve zahîre-i mîrî an iskân-ı Tekfurdağı ve Burgaz ıla mahmiyyei Edirne be-mübâşeret-i Mehmed Ağa emin-i cev		594.000		
B.12 Be-cihet-i mesârif-i emîn-i şehir berây-ı mühimmât-ı sarây-ı âmire ve ma‘mûre-i hümâyûn ber-mûceb-i defter-i muhâsebe-i [evvel]		2.557.320		
B.13 Be-cihet-i bahâ-i hınta berây-ı neccârân ve ırgâdân der-Cîsr-i Mîsis ve cezire-i Avrad ber-mûceb-i defter-i muhâsebe-i [evvel] 4.000 Keyl bargir ma‘a yol fî 40 akçe		160.000		
B+ Yekûn Mesârif-i gayr-ı mukarrere		84.059.465	2.101	19.465
C Ziyâde-i masraf-ı sefer anı’l-îrâd		2.274.085	56,5	14.085
Sefer-i hümâyûn vâki‘ oldukça bâlâda zikr olunan emvâl-i mukarrerinin îradı yüz yetmiş altı bin sekiz yüz yirmi beş haneden beher hane ikişer yüz akçe bedel-i nüzûl ziyâde tahsil olunup üç yüz elli üç yük altmış beş bin akçe tahsil olunur ve menâzil için tâyin olunan aynı sürsat zahîresi ihrâc olunan mahallerden mâ‘adâ menâzile taahhüd olunan kazalardan bedeli sürsat akçesi üç yüz elli				

yedi yük otuz sekiz bin iki yüz otuz akçe ve Budin ve Bosna ve Kaniye ve Eğri ve Temeşvar eyâletlerinin bedel-i nüzûli mâlından yüz yirmi üç yük yetmiş dokuz bin sekiz yüz kırk akçe ve Vulçitrin ile Alacahisar sancakları bedel-i sürsâtından on yük iki bin üç yüz elli akçe ve Anadolu'da vâki' taahhüd-i bedel-i kürekciyândan iki yük akçesi sînîn-i sâbık üzere ber-vech-i tahmîn mümteni' u'l-husûl olmakla bu takdirce otuz yedi yük akçesi mümteni' u'l-husûl olup hala sekiz yüz on yedi yük seksen beş bin üç yüz seksen akçe emvâl-i gayr-ı mukarrereden tahsil olmuş olur ki kîse hesabı üzere iki bin dört buçuk kîse ile beş bin üç yüz seksen akçe eder meblağ-ı mezbûrdan sefer-i hümâyûn mühimmâtı için Serdâr Ali Paşa tarafından yüz otuz üç yük seksen iki bin yüz doksan akçesi masraf olunup ve hareket-i hümâyûnda şevketli pâdişah-ı âlem-penâh hazretlerinin rikâb-ı hümâyûnları ile olan dergâh-ı âli yeniçerileri meydânına ve menâzil ve kışlak-ı Edirne'de matbah-ı âmire ile sâ'ir ta'yinât için verilen lahm-ı ganem bahâsına iki yüz seksen yük akçe ve Edirne kışlasında ve menâzilde iştirâsı fermân olunan şa'ir ve hinta ve revgan ve saman ve asel bahâlarına yüz on yedi yük seksen beş bin altı yüz yirmi beş akçe ve cebehâne-ı âmire mühimmâtı için otuz yük seksen bin üç yüz otuz akçe ve cîsr-i mîsis tamir ve binasına dahi seksen yük akçe ve Cezire-i Avrad'da müceddeden bina olunan kal'a mesârifine yirmi dört yük akçe ve Âstâne'de tecdîden fermân olunup mehterbaşı Mustafa Ağa mübâşeret-i ile olan otağ-ı hümâyûn mühimmâtına altmış altı yük akçe ve nehir üzerinde vâki' Han Geçidi nam mahalde cedîden bina olunan mesârif-i kal'a ve mühimmât-ı sâ'iresine on üç yük akçe ve ıstabl-ı ma'mûre ve matbah-ı âmire ve helvahâne ve gayrı ve yeniçeri ve topçu ve cebeci cemâ'atleri ocağı için iştirâ olunan bârgirler bahâsına dahi otuz yük akçe ve matbah-ı âmire vesâir mühimmât-ı sefer nakli için mekkârî araba ve deve ve katırlara verilen rûznâmçe-i hümâyûn mücebince yirmi altı yük akçe ve Edirne kışlasında Tekfurdağı ve Boğaz iskelelerinden rençberân arabaları ile nakli fermân olunan arpalar vesâir ücretlerine beş yük doksan dört bin akçe ve sefer-i hümâyûnda şehremini kulları yedi ile fermân olunan sarây-ı âmire ile sâir mühimmâta yirmi beş yük elli yedi bin üç yüz yirmi akçe ve Cîsr-i Mîsis ve Cezire-i Avrad neccârân ve ırgâdân nafakaları için dört bin kile hinta bahâsına yüz altmış bin akçe ki bu cümle mesârif-i gayr-ı mukarrerelerin yekûnu sekiz yüz kırk yük elli dokuz bin dört yüz altmış beş akçe olur ki kîse hesabı üzere iki bin yüz bir kîse ile on dokuz bin dört yüz altmış beş akçe eder. Bu takdirde sefer-i hümâyûn mesârif-i irâdından her kîsesi kırk bin akçe olmak üzere elli altı buçuk kîse ile on dört bin seksen beş akçe ziyâde olmuş olur.

Tablo-2: 1660-1661 yılı Osmanlı Devleti'nin sefer bütçesi (Selçuk, 2016, s. 19-21).

Savaşlar sırasında birçok ekonomik kaynak seferber edildiğinden, ülkenin kaynakları tükenme durumuna gelebilir. Herhangi bir savaşta kullanılan maddî finansmanın ve kaynakların telafisi ise, ancak savaşların zaferle sonuçlanmasına bağlıdır (Genç, 2007, s. 215-216). Osmanlı Devleti'nin ekonomisi tarım ve reayadan alınan vergilere dayanıyordu. Savaşlarda üst üste yenilgiler alınınca hem toprak kaybından dolayı vergiler azalmış, tarımsal üretim azalmış aynı zamanda iş gücü kaybı olmuştur. Uzun süren ve arka arkaya gelen savaşlar çalışma çağındaki

erkek nüfusun önemli oranda azalmasına yol açmıştır (Dumrul & Dumrul, 2014). Sıkıntıya giren ekonomide orduya gerekli harcamalar yapılamamış, bir süre sonra eksik veya ayarı düşük akçelerle ödeme yapılması Yeniçerilerin ayaklanmasına ve ordu da disiplinin bozulmasına neden olmuştur. Aynı zamanda orduya gerekli kaynakların ayrılamaması, ordunun teknolojik bakımdan Avrupa ordularının gerisinde kalmasına yol açmıştır.

“Ülkenin fakirleşmesi ordunun uzak sefere çıkmasındandır; uzak sefer halkı yoksullaştırır. Ordunun yakınında fiyatlar yüksek olur, fiyatlar yüksek olursa halkın ekonomik gücü tükenir. Ekonomi zora girince acilen özel vergiler tahsil edilmeye başlanır. Güç tükenir, elde avuçta bir şey kalmaz, ülke halkı dara düşer. Böylece giderlerin onda dokuzu halkın omuzlarına yüklenir. Devletin harcamaları ise kırık arabalar, hastalanan atlar, zırhlar, miğferler, oklar, yaylar, kargı ve kalkanlar, yük öküzleri ve ağır yük arabaları için yapılan harcamalar gelirin onda altısı demektir. Bu nedenle akıllı bir komutan bunları düşmandan sağlamaya dikkat eder”

(Tzu, M.Ö. 500, s. 6).

Ordu belirli bir bölgeye konuşlandıktan sonra orada tutunmasını sağlamak için de yine büyük harcamalar gerekir. Araç ve gereçlerin yakıt ihtiyacı, yiyeceğin, içeceğin ve sağlık hizmetlerinin sağlanması, mühimmat ve cephanenin sürekli olarak takviye edilmesi hayati önem taşır. Tüm bu nakliye işleminin sürekliliğini sorunsuz bir şekilde sağlamak ve ordunun birlikleri arasında ulaşımın güvenliğini sağlamak için de ayrıca önlemler almak gerekir. Bu da daha fazla harcama yapmayı gerektirir. Uçaktan atılan füze, gemiden atılan top, silahtan çıkan bir mermi savaşan ülke için harcanan para anlamına gelir.

Görüldüğü üzere ülkelerin sahip olduğu ekonomik özellikler savaşları en çok etkileyen faktörlerin başında gelir. Bunun yanında ekonomik kaygılar savaş taktiklerini de etkiler. Tarihte savaşan taraflardan bazılarının savaştaki ilk hedeflerinin, yeraltı ve yerüstü kaynaklar bakımından zengin veya ulaşım sistemlerinin gelişmiş, önemli kavşak noktaları olduğu görülür. Savaşan ülke, savaşı daha iyi finanse edebilmek için öncelikle bu alanları ele geçirmeye çalışır. Buna güzel bir örnek II. Dünya Savaşı'nda Almanların Sovyetler Birliği'ne karşı düzenlediği “Barbarossa Harekatı”dır. Almanya, 1940 yazında hammadde krizi yaşarken ve Sovyetler Birliği ile Balkanlar'da bir çatışma olasılığı giderek artarken; Hitler, Sovyetler Birliği'nin işgaline tek çözüm olarak bakmaya başlamıştır. Hitler'e göre bu, onun gerçek ve en önemli misyonuydu. Bu yüzden asıl hedef Moskova olsa da Alman ordularının ilk hedefi Stalingrad ve Leningrad olmuştur. Hitlerin buralarda öngördüğü ek kazanımlar vardı.

Sovyetler Birliği yenilgiye uğratıldığında, ordunun büyük bölümünün terhis olması nedeniyle Alman endüstrisinde yaşanan işgücü eksikliği de giderilmiş olacaktı. Ayrıca Ukrayna,

istikrarlı tarımsal kaynaklar sağlayacaktı. Sovyet halklarının köle işgücü kaynağı olarak kullanılması, Almanya'nın jeostratejik konumunu önemli ölçüde geliştirecekti. Alman ekonomisinin daha fazla petrole gereksinim duymasından dolayı, Bakü Petrol Sahası'nın kontrolü de ele geçirilmeliydi. Alman Silahlanma ve Savaş Üretim Bakanı Albert Speer, savaş sonrasındaki sorgusu sırasında, istila kararında "petrole olan acil gereksinim, birincil nedendi" demiştir (Yergin, 1991, s. 334).

Güçlü bir ekonomiye bağlı olarak üretimin artması ve yapılan yatırımlar sayesinde ordu son teknoloji cihazlarla donanır ve güçlenir. Savaş alanlarında da düşman ordusuna göre avantajlı hale gelir. Ekonomik gelişmişlik seviyesi birbirinden farklı olan ülkelerin savaşması halinde, teknolojik gelişmişlik bakımından aralarında büyük fark olan orduların gerçekleştirdiği savaşa, “asimetrik savaş” denilmektedir.

Asimetrik savaşın tarihte en yakın örneği ABD'nin Irak'ı işgalidir. 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve İngiltere'nin başını çektiği koalisyon güçleri Irak'ı işgal ettiklerinde, koalisyon güçleri, operasyonun ilk yılında Irak ordusuna göre çok fazla kayıp vermemiştir. Bunun nedeni ABD ve İngiltere ordusunun son teknolojiler ile donatılmış olmasıdır. Operasyonun başlamasından yalnızca 7 saat içerisinde ABD ordusu 70'ten fazla hedefi vurmuştur. Vurulan hedefler insansız hava araçları ve uydular tarafından anında tespit edilen Irak Ordusu'nun haberleşme merkezleri, hava savunma üsleri ve topçu garnizonlarıydı. Bu operasyonlarda tüm saldırılar başarı ile sonuçlanmıştır. Haberleşme ağının kesilmesi Irak ordusunu daha henüz savaşın başında zor durumda bırakmıştır (The SAS 1983-2014). Yine 24 Mart günü Kut bölgesinden gelen takviye ile birlikte Irak ordusu karşı saldırıya geçmiştir. Saatlerce süren çatışmalar sonrası ancak 25 Mart'ın ilk saatlerinde Irak ordusu saldırısı bastırılabilmiş, karşı saldırıda bulunan Irak ordusu 200 ile 300 arasında kayıp vermiştir. Saatlerce süren çatışmada Amerika Birleşik Devletleri ordusu kayıp vermemiştir (The Washington Post, 2003). Görüldüğü üzere savaşta teknolojik üstünlük asker kaybını önemli ölçüde azaltmakta, başarı şansını arttırmaktadır. Güçlü bir askeri teknoloji de güçlü bir ekonomi ile mümkündür.

Tüm bu sebeplerden ötürü savaşa giren ülkenin ekonomik yapısı, savaşın ekonomik yükünün altından kalkabilmelidir. Böyle bir ekonomi de ülkenin sanayi üretimine, ithalat ve ihracat hacmine, enerji kaynaklarına sahip olmasına, bu kaynakları en iyi şekilde değerlendirmesine ve uluslararası ticarete etkin bir role sahip olmasına bağlıdır. Ülkenin sahip olduğu arazilerde zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları, sanayi üretim merkezlerinin varlığı, gelişmiş ulaşım sistemleri, ticaret ve turizm faaliyetleri açısından önemli bir jeopolitik noktada bulunması, ülke ekonomisi üzerinde etkin bir rol oynamaktadır. Ülkenin sahip olduğu arazilerdeki tüm bu ekonomik etkinlikler, savaşta gerekli olan maddi desteği sağlamaktadır.

Tartışmasız savaşlar ülke ekonomileri üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşları'nın ekonomik yükünü Amerika'daki kolonilerin üzerine yıkması, bu kolonilerde bağımsızlık hareketini tetiklemiştir. Savaşın ortaya çıkardığı yük genellikle vergi artışı veya yeni vergiler ile giderilmeye çalışıldığında, toplumsal huzursuzluk ortaya çıkar. Bu durumda halk yönetime karşı ayaklanabilir. Ne yazık ki Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bozulan ekonomik yapı ve maaşların ayarı düşük akçe ile ödenmesi pek çok ayaklanmaya neden olmuştur. İstanbul kuşatması sırasında XI. Konstantin'in ekonomik imkanları çok kısıtlı olmasaydı; İstanbul'un Fethi, Osmanlı Devleti için daha zor bir hal alabilirdi.

Birinci Dünya Savaş'ında ortaya çıkan ekonomik kayıpların Almanya'nın üzerine yıkılması İkinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri olmuştur. Yakın tarihte Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi, ABD'nin Vietnam'a müdahalesi ve yine ABD'nin Irak'a müdahalesi, bu ülkelerin ekonomilerinde büyük bir yük oluşturmıştır. İngiltere, Fransa ve ABD'nin Suriye'ye düzenlediği 4 saatlik hava saldırısının maliyeti yaklaşık 240 milyon dolardır (Sabah Gazetesi, 2014). Günümüzde Türk Ordusu'nun Suriye'de gerçekleştirdiği operasyonların da Türkiye ekonomisindeki yükü oldukça fazladır. Bu nedenle savaşlar hem ülkenin sahip olduğu ekonomik güçten etkilenmekte hem de ekonomiyi etkilemektedir.

2.4.2.2.Nüfus Özelliklerinin Savaşlar ile ilişkisi:

İlk Çağ ve Orta Çağ'da yani uzun menzilli ateşli silahların ve konvansiyonel silahların ortaya çıkmasından önce, bir ordunun gücü genellikle sahip olduğu asker sayısı ile ölçülmekteydi. Bu durum taş devrindeki ilkel kabilelerin küçük savaşları için olduğu kadar ilk ve orta çağdaki hükümdarların yaptığı savaşlarda da geçerli olmuştur. Bir hükümdarın ülkesinde, nüfus miktarı ne kadar yüksek ise o kadar büyük ordu toplama şansına sahip olmuştur. Bu görüşümü destekleyen en önemli olgu, dünyadaki ilk nüfus sayımlarının askere alınabilecekleri belirlemek için yapılmış olmasıdır. Bilindiği gibi bu sayımlarda yalnızca erkekler sayılmıştır. Bunun yanında nüfus miktarının savaşlar üzerindeki belirgin rolü yalnızca orduya asker temin etmek değildir. Savaş sırasında orduya iye sağlayacak, ekonomik faaliyetleri ve ticareti sürdürerek savaşı finansal açıdan destekleyecek ve gerektiğinde de orduya lojistik destek sağlayacak nüfus kitlelerinin varlığı büyük öneme haizdir.

Modern savaşlarda ise nüfus miktarının etkisi azalmıştır. Modern ordular asker sayısından çok sahip olduğu teknolojiye, istihbarata ve geliştirdiği stratejilere önem verir. Fakat bu noktada da nüfusun belirgin bir etkisi vardır. İyi yetişmiş, yüksek nitelikteki bir nüfus, ülkenin ekonomisinin gelişmesini dolayısıyla ordunun sahip olduğu imkanların da artmasını sağlar. Nitelikli bir nüfus kitlesi doğrudan ordu için yeni teknolojiler üretebileceği gibi başka şekillerde ürettiği mal ve hizmetleri satarak uluslararası ticaretten yüksek gelir elde eder. Bu da ülkenin

gelişmiş bir ekonomiye sahip olmasını, dolayısıyla ordunun da istenilen düzeyde geliştirilmesini sağlar.

Her ne kadar günümüzdeki savaşlarda ordunun sahip olduğu asker sayısından çok yukarıda belirttiğimiz faktörler önem kazanmış olsa da herhangi bir istila durumunda bu durum tam tersine dönebilir. Diğer bir ifade ile eğer bir ülkenin ordusu savaşı kaybederse, ülke istilaya uğrarsa ve karşı koyacak düzenli bir ordu kalmamışsa, vatansever milliyetçi gruplar harekete geçebilir. Bu noktada nüfusun hem miktarı hem de etnik yapısı önemli rol oynamaktadır. Tarihte yabancı güçlerin istilasına uğramış hemen hemen bütün ülkelerde çeşitli milis güçleri ve gerilla grupları ortaya çıkmıştır. Ülkenin yüksek nüfusa sahip olması, ortaya çıkan bu milis güçlerinin de sayıca fazla olmasını sağlayacağından, düşmana karşı daha güçlü bir direniş sergilenebilir. Bunun en önemli örneği kendi tarihimizde görülmektedir. Emperyalist güçlerin işgalinden sonra Anadolu'nun dört bir yanında çeşitli milis grupları kurulmuştur. Kuvâ-yi Milliye adını verdiğimiz bu grupların her birinin, bulundukları bölgede vatanlarını savunmak için gösterdikleri gayret takdire şayandır. Ülkedeki Kuvâ-yi Milliye mevcudu, 1919 yılı sonuna kadar, Batı Anadolu'da 6.500-7.500 arasında değişmiştir. 1920 yılı ortalarında ise, bu mevcudun yaklaşık 15.000 kişiye ulaştığını tahmin edilmektedir (Kasalak, 2009, s. 1001).

Nüfus miktarının az olduğu, nüfusun etnik yapısının çok çeşitli olduğu ülkelerde bu direniş gruplarının, işgalci güçlere karşı yüksek mukavemet göstermesi beklenemez. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman orduları Baltık ülkelerini, Benelüks ülkelerini ve Fransa'yı işgal etmiştir. Fransa dışında bu ülkelerde Alman ordusuna karşı ciddi bir milis direnişi olmamıştır. Ancak bu ülkelere göre daha büyük bir nüfus kitlesi olan, nüfusun daha az etnik gruplara ayrıldığı, milli duygularla dolu bir topluma sahip olan Fransa'da çeşitli bölgesel milis güçleri ortaya çıkmıştır. *La Résistance* adını alan bu oluşum, Fransa'nın işgalden kurtuluşuna kadar süren dönemde çok önemli görevler üstlenmiştir (Summer, 2012, s. 36-37).

Tüm bunlara ek olarak taarruz pozisyonunda olan bir ordunun her an savunmaya geçmeye mecbur kalabileceği akıllardan çıkarılmamalıdır. Bu yüzden ister taarruz pozisyonunda olsun ister savunma pozisyonunda, bütün ordular yedek birliklere ihtiyaç duyar. Bu birlikler doğrudan savaşa dahil olabileceği gibi, ana ordunun yükünü hafifletmek için cephe gerisindeki stratejik noktaları tutabilir, lojistiğin ve iletişimin güvenliğini sağlayabilir ya da yorulan veya çok fazla yıpranan ana muharebe birliklerinin dinlenmesi için kısa süreliğine onların yerini alabilir. Yedek birliklerin ana birlikler ile birleşmesi ve savaş hattına dahil olması sonucu zaman kaybetmeden yeni yedeklerin oluşturulması gerekir. Çanakkale Savaşı'nda Osmanlı mevzilerinde zafiyete uğrayan, tehlikeli duruma düşen noktalar sürekli olarak bu yedek birliklerle desteklenmiştir (Borlat, 2018, s. 105-121). Bu noktada Osmanlı'nın önemli miktarda insan gücüne sahip olması

önemliydi. Bu durumun Çanakkale zaferi üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Çanakkale Zaferinin destansı yönünün kaynağı da budur. Dönemin süper güçlerinin bir araya gelerek oluşturduğu orduya karşı, Çanakkale’de zafer kazanmanın bedeli bizim için ağır oldu; Ulusumuz bu savaşta nesiller kaybetti.

2.4.2.3. Göçün Savaşlar ile İlişkisi:

Göç tarihin başlangıcı kadar eski bir olgudur. İnsanlar tarih boyunca çeşitli sebeplere bağlı olarak göç etmiştir. Göçün birbirinden farklı pek çok nedeni olabilir. Aynı zamanda göç olgusuna farklı bakış açılarıyla yaklaşmak mümkündür. Sınırların ötesinde olması, kıtalar arası olması, yönü ve nedenine göre farklı tanımlamalar yapılabilir. Ancak en çok kabul gören tanımlamalar ‘göçün nedenine’ bağlı olarak ortaya atılan tanımlamalardır (Arslan H. , 2001, s. 151). Göç ile savaşlar arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Göç genelde savaşın sonuçlarından biri olduğu gibi herhangi bir savaşın nedeni de olabilir.

Göç ve savaş arasındaki ilişki düşünüldüğünde ilk akla gelen, 375 yılında başlayan 568 yılına kadar devam eden, kavimler göçüdür. Bu göç hareketi Orta Asya’dan başlayarak batıya doğru göç eden kabileler tarafından gerçekleştirilmiş, her kavim kendinden bir önceki kavmi batıya doğru göç etmeye zorlamıştır. Birbirinden farklı pek çok etnik grup ve kabile zaman içerisinde Kıta Avrupası’nın iç kesimlerine kadar girmiştir. Romalıların barbar olarak adlandırdığı bu kavimler önlerine çıkan diğer kavimleri de önlerine katarak İspanya’ya hatta Kuzey Afrika’ya kadar ilerlemiştir (Halsall, 2007, s. 376-568). Bu göç olayı sonucunda Avrupa da pek çok yeni devlet ortaya çıkmış, Avrupa Hunları Atilla İmparatorluğu’nu kurmuşlardır (Arslan H. , 2001, s. 159).

Göçün ilk yıllarında Cermen kabileleri Roma İmparatorluğu’nun batı kesimindeki birçok bölgeyi ele geçirmiştir. 376’da Hunlarla savaşan Got kabilesi Tervingiler, Roma topraklarına girmiştir. Tervingiler ayaklanmış ve Got kabilesi olan Vizigotlar 410’da İtalya’yı istila etmiştir. Galya’da ise Franklar ağır ağır Roma topraklarına girmiştir. Allemanni’deki savaşları kazanan Vizigotlar geleceğin Fransa ve Almanya’sı olacak Frank Krallığı’nı kurmuştur. Büyük Britanya’ya gelen Anglo-Saksonlar ise Roma’nın Britanya’daki sonunu getirmiştir (Wolfram, 2001). Bu olaylar sırasında önce Doğu Avrupa’ya yerleşen Hunlar hakimiyet alanlarını Kıta Avrupası’nın kalbine taşımıştır. Bu büyük göç hareketi 375-568 yılları arasında Avrupa’da pek çok savaşın yaşanmasına neden olmuştur (Halsall, 2007, s. 376-568). Yaşanan savaşlar Avrupa’da büyük değişikliklere neden olmuş, Avrupa kıtasının kaderi tamamen değişmiştir. Bu olay göçün savaşlara, savaşların da mekanlar üzerinde meydana getirdiği kültürel, etnik ve siyasi değişimlere güzel bir örnektir.

Göç ile savaş arasındaki ilişkinin diğer tarafı, günümüzde kendini daha çok gösterir. Herhangi bir bölgede meydana gelen savaş veya çatışma durumu yoğun göç hareketlerini tetikler (Arslan H. , 2001, s. 151).

Burada verilebilecek ilk örnek Osmanlı'nın Avrupa'da toprak kaybetmesi ile başlayan ve Balkan Savaşlarıyla kitlesel boyutlara ulaşan Balkan Türklerinin İstanbul ve Anadolu'ya yaptıkları göçlerdir. Bu göçler II. Viyana Kuşatması ile seyrek şekilde başlamış, Osmanlı'nın yaptığı çok kritik iki savaş olan; 93 Harbi ve I. Balkan Savaşı'nda aldığı yenilgilerden sonra yoğunlaşmıştır. Söz konusu savaşlardan sonra balkanlardaki Osmanlı tebaası, etnik, siyasi, ekonomik, dini baskılara maruz kalmıştır. Şüphesiz bu dönemde Balkanlar'da yaşanan olaylarda batılı emperyalist devletler ile panslavist politika uygulayan Rusya'nın da büyük rolü olmuştur. Kesin bir rakam verememekle birlikte Bilal Şimşir'in aktardığına göre; 93 Harbinden başlayarak, Balkan Savaşları'nın sonuna kadar yaklaşık 440 bin Türk Balkanlar'dan Anadolu'ya göçmüştür (Şimşir B. , 1986, s. 207). Bu devletlerin amacı kendilerine bağlı homojen ulus devletleri yaratmak olduğundan, buradaki Müslümanlar onlar için çok büyük bir engel teşkil etmekteydi. Burada önemli bir noktaya değinmek gerekir, eğer bu savaş Avrupa'nın diğer toplulukları arasında yaşanmış olsaydı, savaşın sonunda bu kadar zulüm yapılmaz, bu kadar büyük boyutlarda da göç hareketi yaşanmazdı. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar Alsas-Loren'i aldıklarında burada yaşayan Fransız halkı bu tür uygulamalara maruz kalmamıştır. Aynı şekilde II. Dünya Savaşı'nda müttefikler Berlin'in kapılarına dayandığında geride müttefiklerin elinde kalan topraklarda yaşayan Alman halkı böyle bir zulme uğramamıştır. Bu nedenlerden dolayı Balkanlar'da yaşanan bir savaştan sonra bu tür olayların yaşanacağını kestirmek çok zor değildir. Bu yüzden kendini güvende hissetmeyen Osmanlı tebaası toplu bir şekilde göç etmeye başlamıştır.

Bu dönemlerde Sırp, Hırvat, Rum ve Bulgarların Türk ve Müslümanlara karşı yaptıkları baskı sonucunda 1806-1812 yılları arasında 200.000 civarında Müslüman göç etmek zorunda kalmıştır. Bunların bir kısmı İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçerken bir kısmı ise Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğinde bulunan köy ve kasabalara yerleşmiştir. 1820-1830 yılları arasında Yunan ayaklanmasının olduğu Mora Yarımadası'ndan da Türkler çıkartılmış, Eflak ve Boğdan'daki Türkler ile diğer Müslümanlar da göç etmek zorunda kalmıştır (Foto-21, Foto-22, Foto-22) (Çavuşoğlu, 2007, s. 123).



Foto-21: Balkanlardan İstanbul'a gelen göçmenler²⁴.



Foto-22: Balkan savaşlarından sonra İstanbul'a gelen göçmenler²⁵.

²⁴ <http://www.eskiistanbul.net/3940/sirkeci-balkan-gocleri-1912>(Erişim tarihi: 12.11.2020).

²⁵ <http://www.eskiistanbul.net/3940/sirkeci-balkan-gocleri-1912>(Erişim tarihi: 12.11.2020).

“ ...Rumeli göçüyordu. Sırp, Karadağ, Bulgar, Yunan askerlerinin işgal ettiği yerlerde kanlı bir katliam başlamıştı. Hayat, servet, namus, her şey ayaklar altında idi...”

Şevket Süreyya Aydemir

Trakya’daki Doğu Ordusu ile Makedonya’daki Batı ordusu arasındaki bağlantının kesilmesi ve Osmanlı ordusunun I. Balkan Savaşı’nı kaybetmesiyle Türk ve Müslüman halk cephe gerisinde ordusuz ve hükümete kalmış ve bundan dolayı telaşa düşmüştür. Gerek Balkan devletlerinin gizlice destekledikleri çetelerin gerekse Bulgar, Sırp, Rum ve diğer unsurlardan yerli ahalinin Müslüman halka karşı yağma ve etnik temizlik hareketine girişmeleriyle göç zorunlu hale gelmiştir. Bu insanlar canlarını kurtarabilmek için ulaşım şekli olarak at ve öküz arabalarıyla vapur ve trenle araç bulamamaları durumunda da yaya olarak yollara düşmüşlerdir (Ağanoğlu, 2001, s. 21). İstanbul’a doğru kaçan ardı arkası kesilmeyen kabilelere rastladığından bahseden Lauzanne, kadın, çocuk, ihtiyarların şaşkın ve telaşlı olarak kaçtıklarını, hepsinin yüzünde korku izleri, hepsinin halinde şaşkınlık olduğunu belirtmiştir (Lauzanne, 1990, s. 47-48).

Rumeli’nin Müslüman halkı karayolu, denizyolu, demiryoluyla ne araç bulursa onunla göç etmeye başlamıştır. Kasım 1912 başlarında Bulgar taarruzundan kaçan göçmen kitlesi Trakya’dan Gelibolu’ya ve İstanbul’a doğru yönelmiş, buradan İstanbul’a gelen göçmen sayısı kısa sürede 100.000’e ulaşmıştır. Rumeli göçmenlerinin en çok yığıldıkları şehirlerden birisi olan Edirne’nin nüfusu 120.000’e çıkmış, şehirde erzak sıkıntısı çekilmeye başlanmıştır. Göçmenlerin geçiş yeri olan Edirne’ye bir yandan göçmenler gelirken diğer yandan da bunların bir kısmı İstanbul’a gitmek için şehirden çıkmışlardır. Edirne yakınlarında çarpışmaların başlaması ile nüfusun %25’i şehri terk etmiş ve çok sayıda Müslüman ve Musevi aileleri İstanbul’a göç etmiştir (Şimşir, 2014, s. 264-266).

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordusunun geçtiği bölgelerdeki Müslümanlar katliamdan kaçabilmek için dağlara ve ormanlara sığınmıştır. Rus ordusunun Edirne üstüne yürümesi ve Edirne’den çıkan küçük Rus birliklerinin Çorlu, Silivri ve Enez’e kadar bütün kasaba ve köyleri talan etmesi, İstanbul’da panik havası yaratmış ve bundan etkilenen Güney Trakya Türkleri yurtlarını bırakarak İstanbul’a göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001, s. 113-114). Burada belirtmek gerekir Trakya’daki bu topluluklar daha önce de Balkanlardan Trakya’ya göç etmişlerdir. 1878 yılında Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i işgal etmesi sonucunda da çok sayıda Müslüman önce Trakya’ya oradan da İstanbul ve Anadolu’ya göç etmiştir. Rusya’nın Kırım’ı, Bulgaristan’ı, Kafkasları ve hatta Edirne’yi alması buralarda yaşayan Türklerin ve Osmanlı Devleti’ne bağlı diğer etnik grupların Anadolu’ya göç etmesine neden olmuştur. Kırım’ın ve Kafkasların Rus kontrolüne girmesi ile 1 milyon 400 bin Tatar Türkü ve 600 bin Çerkez Anadolu’ya göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001, s. 113-114).

II. Dünya Savaşı sırasında ve savaş başlamadan hemen önce, Almanya'dan yurt dışına önemli oranda beyin göçü yaşanmıştır. Beyin göçüne tabii olan bireylerin en fazla tercih ettikleri ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Türkiye o dönemde batılı ülkeler kadar ekonomik refaha sahip olmasa da her alanda çok hızlı gelişme gösteren, savaşın etkisinden uzak, huzurlu bir ülkedi, aynı zamanda yeni nesillere yol gösterecek ilim insanlarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Almanya'dan İsviçre'ye iltica eden bir grup bilim adamı, Alman bilim adamlarının selameti için 'Alman Bilim Adamları Yardım Birliği'ni kurmuştur. Bu birliğin amacı Almanya'daki akademisyenler ile uygun çalışma ortamına sahip ülkeler arasında aracı olmaktı. Bu birliğin Türkiye ile temaslarda bulunması sonucu, Türkiye akademisyenleri davet etmiş ve onlar için bugünkü İstanbul Üniversitesi'nde yer ayarlanmıştır. 1933 yılı ile 1941 yılları arasında profesörler, doçentler, öğretim görevlileri, çevirmenler ve okutmanlar da dahil toplamda 481 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Cremer & Przytulla, 1991, s. 32). Bu durum savaşların yalnızca mülteci göçü değil beyin göçü üzerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

2 Ağustos 1990'da Irak'ın güneydoğu komşusu Kuveyt'i işgal etmesi uluslararası tepkilere neden olmuş, tepkilerin sonucu olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından, Irak'a karşı bir dizi ekonomik yaptırım uygulamaya konulmuştur. Bunun sonucu olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en geniş çaplı askeri koalisyon gücü ortaya çıkmıştır (Peters & Deshong, 1995, s. 5). Bu savaştan önce ve savaş sırasında yaklaşık 1.5 milyon insan yerinden olmuş, bunların büyük kısmı Türkiye sınırına yerleşmiştir (Foto-23).

Yakın tarihte savaşların neden olduğu zorunlu göçlere verilecek en iyi örnek 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşıdır. Nisan 2011 tarihinde Suriye Ordusu eylem ve ayaklanmaları bastırmak için görevlendirilmiş ve askerler ülke genelinde göstericiler üzerine ateş açmıştır. Kısa süre sonra isyanlar ülke geneline yayılmış, çatışmalar şiddetlenerek savaş boyutuna ulaşmıştır. Adeta ikiye bölünmüş olan Suriye'de Devlet Başkanı Beşar Esad'ı destekleyenler ve Suriye ordusunun muhalif kanat üzerindeki baskısı artınca, toplu bir göç hareketi başlamıştır (Foto-24).



Foto-23: Birinci Körfez Savaşı sırasında Türkiye sınırına yığılan göçmenler²⁶.



Foto-24: Suriyeli mültecileri barındıran Birleşmiş Milletler Zaatarı Kampı²⁷.

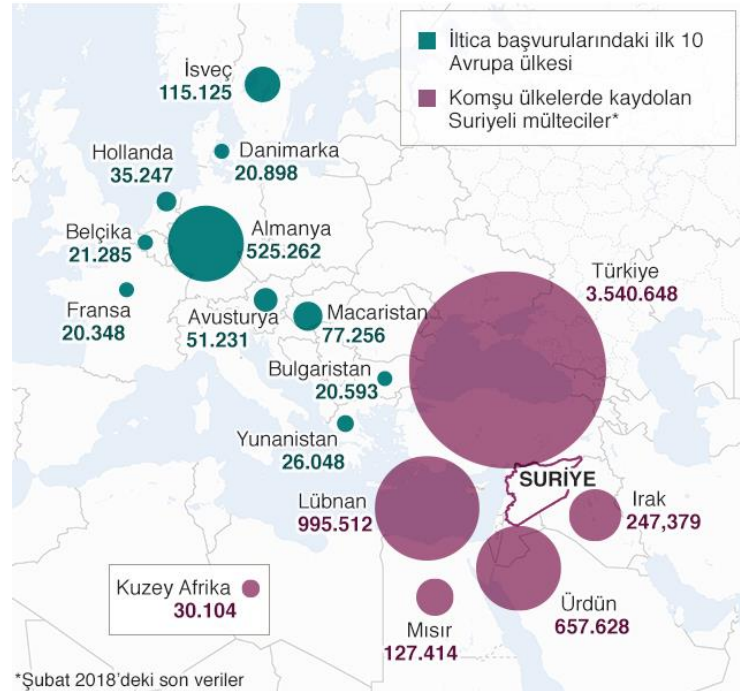
²⁶ bianet.org, “90’lı yıllarda Kürt Göçü

²⁷ pri.org, 2013. Suriyeli Mülteci Krizi, Ürdün, 2013

2011 yılında Suriye’de iç savaşın başlamasından itibaren 2020 yılına kadar 6.6 milyon insan yer değiştirmiştir. 2017 yılı verilerine göre Türkiye’deki Suriyeli mülteci sayısı 3 milyonu aşmıştır (Arslan H. , 2019, s. 377-378). Türkiye’den sonra Lübnan gelmektedir. Burada savaştan kaçanların büyük kısmının yakınlardaki güvenli ülkelere yayıldıkları anlaşılmaktadır. Bunlar dışında mültecilerin büyük kısmının hedefi Avrupa’ya ulaşmaktır. Avrupa Kıtası’nda en fazla mülteci barındıran ülke ise 525 bin Suriyeli ile Almanya’dır (UNHCR, 2020). Bu rakamlar aşağıda yer alan haritadan anlaşılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir, Suriye iç savaşı nedeniyle yaşanan bu göç hareketi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada görülen en büyük göç hareketidir. Aynı şekilde büyük bir mülteci sorununu teşkil etmektedir (Foto-25, Harita-7).



Foto-25: Türkiye-Yunanistan sınırındaki Suriyeli mülteciler (Anadolu Ajansı, Edirne, Pazarkule, 2020).



Harita-7: Suriyelilerin İltica Başvurusu Yaptığı AB Üyesi Devletlerin Dağılımı (BBC, 2018).

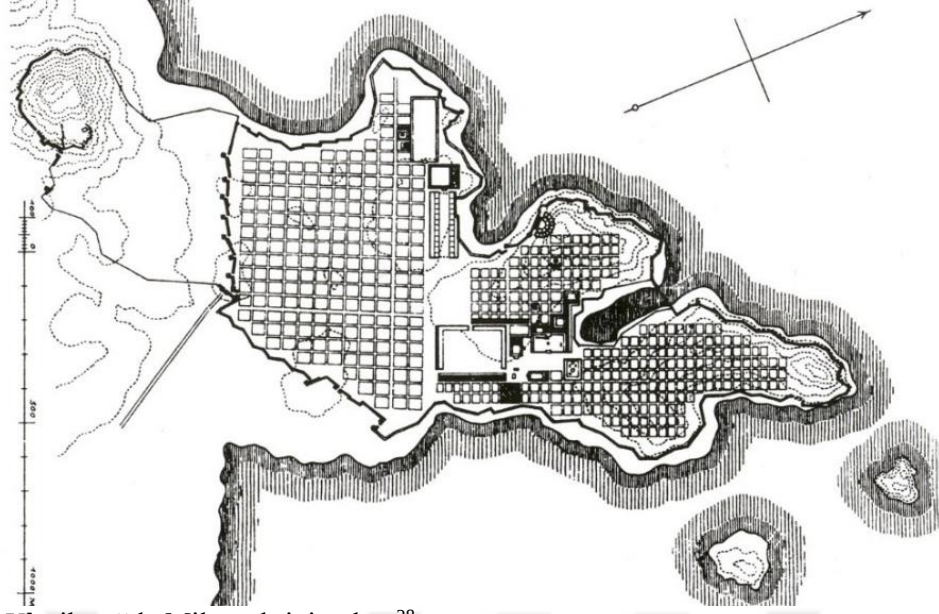
Ne yazık ki 1980 sonrası dönemde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, terör olaylarından dolayı pek çok insan ülkenin başka yerlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçlerin hepsi zorunlu göç statüsünde olmakla birlikte bazen bireylerin ve toplumsal grupların kendilerince bazen de devlet tarafından sağlanan imkanlarla gerçekleştirilmiştir. İnsanların can ve mal güvenliğinin tehlikede olduğu yerleşmeler boşaltılmış, daha güvenli olan bölgelere yerleştirilmiştir. 2015 yılında başlayan Hendek Operasyonları sonucunda Türkiye’de terör olayları büyük ölçüde sona ermiştir. Bu bölgelerde devlet öncülüğünde bölgesel kalkınma ve yenilenme çalışmaları başlatılmıştır. Yakın bir zamanda bölgeye verilen teşvik uygulamaları ve yatırımlar ile bu göç hareketinin tam tersi yönde olması muhtemeldir. Savaş ve çatışmaların ülkemizde neden olduğu iç göç hareketine örnek verdikten sonra bu bahsi burada sonlandırıyoruz.

2.4.2.4. Yerleşmelerin ve Tahkimatların Savaşlar ile olan ilişkisi:

Herhangi bir stratejik noktanın savunmasını daha iyi hale getirmek için oluşturulan yapılara genel olarak tahkimat denir. Kaleler, şatolar, sığınaklar, surlar, kuleler, gözcü kuleleri ve daha pek çok yapı savaşlarda kullanılan tahkimatlardır. Taarruzda bulunan tarafın ele geçirmeyi amaçladığı stratejik noktalarda, önemli yollar ve kavşaklarda, düşman kaleleri ve şehirleri bulunabilir. Kaleler genellikle bir tepe, yamaç, dağ veya bir geçit üzerinde kurulur ve geniş bir bölgeyi sürekli gözetim altında tutarlar. Günümüzde kalelerin yerini karakollar ve karargahlar almıştır. Taarruzun gidişatı için bu noktaları kuşatarak ele geçirmek son derece önemlidir. Kuşatma bittikten sonra geniş bir arazinin kontrolü ele geçirilmiş olur. Bunun sonucunda ordu hem dinlenebileceği güvenli bir noktaya hem de çekilme durumunda savunma yapabileceği bir mevkiye sahip olur.

Ordunun ilerleyebilmesi için zorunlu olarak ele geçirilmesi gereken kale ve benzeri yapılar, çok geniş bir araziyi kontrol ederler, yaklaşan ya da sınır hattını geçen ordular için ciddi tehdit oluştururlar.

Savaş sırasında daha kolay savunulabilmesi için kale ve şehirler genellikle sarp arazilere; bulunduğu bölgenin ya da dağın en yüksek noktasına ya da kara ile bağlantısının kesintiye uğradığı yarımadalara kurulmuştur. Yarımada üzerine kurulmuş bir şehrin savunulması gerektiğinde odaklanılması gereken tek bir hat vardır. Şehri savunmak için yalnızca kara ile bağlantısının olduğu yerde sur kurmak yeterli olur. Eğer şehrin kıyıları da surlarla çevriliyse bu sefer mutlaka kara ile bağlantının sağlandığı hattın surları daha sağlam ve büyük şekilde inşa edilir. Bu faktörler genel anlamda şehrin savunmasını kolaylaştırır da şehri hem denizden hem de karadan kuşatıldığında zor durumda bırakmıştır. Örneğin Milet Antik kenti bir yarımada kurulmuştur (Şekil-3). Zira şehrin tarihte birkaç kez çok küçük boyuttaki kara birlikleri kullanılarak, uzun süre kuşatma altında tutulduğu tarihi kayıtlarda yer alır (Crouch, 2004, s. 180).



Şekil-3: Klasik çağda Milet şehrinin planı²⁸.

Tarihte pek çok kez büyük ve güçlü ordular tarafından kuşatılmış ancak dik, sarp ve yüksek mevkiilerde bulunmasından dolayı ele geçirilemeyen kale ve şehir örnekleri vardır. Bunlara en güzel örnek Osmanlı Ordusu'nun Akçahisar Kalesi'ni defalarca kuşatmasına rağmen ele geçirememesidir. Akçahisar Kalesi 1444'te İskender Bey'in hakimiyetine geçmiştir. Akçahisar Kalesi'nin sırtını dağlara dayaması ve dik bir yamaç üzerinde kurulması kuşatmayla ele geçirilmesini imkansız hale getirmiştir.

1448 yılında II. Murad ve Şehzade Mehmet Arnavutluk seferine çıkarak Kocacık kalesini fethetmiş ancak Akçahisar Kalesi'ni ele geçirmede başarısız olmuşlardır. Kale 1450 yılında tekrar kuşatılmış ancak yine sonuç alınamamıştır. İskender Bey hakimiyeti altındaki coğrafyanın özelliklerini çok iyi bildiğinden, dağlık ve ormanlık alanlarda saklanarak gerilla taktiği ile Osmanlı Ordusu'nu yıpratma yöntemini uygulamıştır. Akçahisar'ın bir türlü ele geçirilememesi sorununu babasından miras alan Fatih Sultan Mehmet, 1457'de kuşatma için bir ordu göndermiştir. Osmanlı Ordusu'nun manevra kabiliyetini azaltmak ve kaçış imkanı vermemek için İskender Bey, Mat Nehri kenarında Osmanlı Ordusu'na ani bir baskın düzenlemiş, Osmanlı kuvvetleri mağlup olmuştur. Yaklaşık 6 yıl sonra 1462'de Fatih bu kez sırasıyla Sinan Paşa, Hüseyin Paşa ve Yusuf Paşa'nın komutasında üç kuvvet göndermiştir. Bu kuvvetler de dağlarda ve ormanlarda saklanarak savaştan İskender Bey'in kuvvetlerine mağlup olmuştur. 1463 yılında Fatih bu kez Balaban Paşa'yı Akçahisar'ı alması için görevlendirmiştir. İskender Bey, Balaban Paşa'ya geniş bir vadiye açılan Yukarı Debre'de Osmanlı kuvvetlerine yukarıdan bir baskında vadiye sıkıştırarak mağlup etmiştir. Bunun üzerine Fatih 1466 yılında bizzat Akçahisar'ı kuşatmıştır. Arazi çok engebeli ve dağlık olduğundan top götürülemez. Fatih'te topları

²⁸ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Miletos_stadsplan_400.jpg

buraya taşımak yerine, dağlarda sarp arazilerde dökümhaneler kurdurarak topları burada imal ettirmiştir. Ancak buna rağmen Akçahisar bir kez daha ele geçirilememiştir. Fatih çetin coğrafi koşullardan dolayı bu kaleyi ele geçirmenin zorluğunu anlamış ve bu kalenin ancak yakın mevkilerden sürekli baskı altına alınarak ele geçirilebileceğine kanaat getirmiştir. Bu yüzden de 25 km uzaklıkta çok geniş bir alanı görebilen ve geniş bir alanda kontrol sağlayan Yund Ovası'nda İlbasan Kalesi'ni inşa ettirmiştir. 1467'de Balaban Paşa tekrar Akçahisar'ı kuşatmış ancak başarısız olmuştur. Fatih aynı yılın yaz mevsiminde tekrar sefere çıkmıştır. Güzergah boyunca dağlarda vadilerde saklanan düşman birliklerine karşı ihtiyatlı davranılmış, arazide bulunan tüm mağara, hendek, tepe, ormanlık, çalılık gibi düşman kuvvetlerinin saklanmış olabileceği yerler için gözcüler görevlendirilmiştir. Siperler ve kalelerin içerisine de belirli miktarda asker yerleştirilmiştir. Tüm bunlardan sonra bizzat Fatih tarafından ikinci kere kuşatılan Akçahisar yine fetih edilememiştir (Harita-8)(Afyoncu, 2018, s. 136-143).



Harita-8: Akçahisar Kalesi'nin yeri²⁹.

²⁹ Harita Google Earth aracılığı ile oluşturulmuştur.

İskender Bey'in, II. Murad döneminden başlayarak Fatih'in hükümdarlığının ortalarına kadar, oldukça uzun bir süre dönemin en büyük askeri gücü olan Osmanlı Devleti'nin Akçahisar kalesini alamaması; arazinin zorlu olması, düşman ordusunun arazide iyi tahkimatlanması, düşmanın merkez üssü sayılan, Akçahisar Kalesi'nin bulunduğu arazinin coğrafi özelliklerinin kaleye ulaşımı zorlaştırmasıdır. Foto-26 ve Foto-27'de Akçahisar kalesinin dağlar tarafından doğal bir şekilde korunduğu görülebilir.

Görüldüğü üzere coğrafi koşullar ve uygulanan coğrafi stratejiler, birkaç kaleye, küçük bir hakimiyet alanına ve Osmanlı'nın sahip olduğundan çok daha küçük bir orduya sahip olan İskender Bey'in, Osmanlı Devleti gibi dönemin süper gücü karşısında pek çok kez zafer kazanmasını sağlamıştır.



Foto-26: Akçahisar Kalesi'nin günümüzde çekilmiş bir fotoğrafı. Fotoğrafta ne kadar engebeli ve dağlık bir arazide bulunduğu görülebiliyor³⁰.

³⁰ <https://www.atlasobscura.com/places/kruje-castle> (Erişim tarihi: 17.02.2020).



Foto-27: Akçahisar kalesini çevreleyen dağlık kütleler. A-kuzeybatı, B- kuzey, C- kuzeydoğu³¹.

Savaşlar yerleşmeler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. İnsanların komünler halinde yerleşik hayata geçmeye başlamaları, bir araziye sahiplenip oranın etrafını çitlerle çevirmeleri, savaşların niceliği ve niteliğini değiştirmiştir. Sedanter döneme ait verilere baktığımızda yerleşmelerin savaşlarda avantaj elde etmek amacıyla hendekler, kazıklar veya surlarla çevrelenmiş olduğunu görürüz. Bu durum arazinin hem fiziki hem de beşeri coğrafi özelliklerini etkilemiştir. Surların varlığı daha fazla nüfusun daha küçük bir alanda yaşamasını gerekli kılmış ve şehirler mecburi olarak dikey yönde gelişme göstermiştir. Sur içlerinde yer sıkıntısından dolayı meskenler, ticarethaneler, kamu binaları ve ibadethaneler yer alırken; geniş alan kaplayan çiftlikler surların dışında kurulmuştur.

³¹ Fotoğraflar Google Earth'ten alınmıştır (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

İlk ortaya çıktıkları dönemden beri yerleşmelerin güvenliğini sağlamak önemli bir zorunluluk arz etmiştir. Herhangi bir yerleşme sahip olduğu yiyecek stoklarından dolayı saldırıya uğrayabilmekteydi. Çiftçilik ile uğraşan köylüler yerleşmelerini yağmalama ve saldırılara karşı daha iyi savunabilmek için taşlar veya kazıklı çitler ile savunma tahkimatları oluşturmuşlardır. Yerleşmelerin giderek büyümesi ve önem kazanması ile güvenlik önemli bir sorun haline gelmiş, yeni yapı tekniklerinin geliştirilmesi ile birlikte şehirlerin çevresindeki tahkimatlar da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu tahkimatlardan en önemlisi surlardır. Surların boyutları ve genişliği de yerleşmelerin gelişimiyle paralel olarak artmıştır. Bir şehri boydan boya saran, yerleşme alanındaki binalardan daha yüksek surlar inşa edilmeye başlanmış, surlar savunma açısından büyük avantaj sağlamış ancak bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir.

Şehir büyümeye devam ettiğinde yerleşim alanının da büyümesi gerekir, surların varlığı bu durumu önemli oranda engellemektedir. Tarihte sürekli olarak gelişen ve günümüzün en önemli şehirlerinin çevresinde birden fazla sur sıralarının olduğu görülmektedir. Bazen bilinçli bir şekilde üç sıra şeklinde surlar inşa edilirken bazen de önceden planlanmadığı halde, yeni yerleşmelerin ilk surların dışına taşması sonucu ikinci bir sur inşa edilmesi zorunlu olmuştur. Örneğin İstanbul'un surları üç kademe olarak yapılmıştır, surlar arasında da yerleşmeler yoktu. Ancak Paris'te farklı bir durum meydana gelmiştir. Paris önce bir sıra sur ile çevrilmiş, sonraki süreçlerde şehrin büyümesine bağlı olarak ikinci bir sur hattının çekilmesi zorunlu olmuştur. Ancak zaman içerisinde ikinci sur sırasının da dolmasıyla daha pratik bir çözüm ortaya çıkmıştır; binaların katlarını yükseltmek (Tümertekin & Özgüç, 2015, s. 405-406). Bu durum savaşın dolaylı yoldan şehirlerin görünümü üzerinde etkili olduğunu gösterir. Amerika kıtasından, Asya kıtasına, Afrika kıtasından Avrupa kıtasında dünyanın hemen her yerindeki büyük ve tarihi şehirlerin çevresinde surları görmek mümkündür. Türkiye'de İstanbul, Fransa'da Paris, İtalya'da Roma, Hırvatistan'da Dubrovnik, İspanya'da, Galiçya'da ve Avila'da, ABD'de San Francisco'da, Gürcistan'da Tiflis'te ve dünyadaki pek çok şehrin çevresinde surlar vardır (Foto-28). Sonuç olarak surlar büyük toprakların aktif olarak kullanılmasına kadar şehirler için hayati derecede önemli ve şehirlerin bir parçası olduklarından beşeri hayatın da önemli bir parçası olmuştur.

Yerleşmeler de, kaleler gibi önemli savunma noktaları olabilir. Ordunun ele geçirmeden ilerlemesinin mümkün olmadığı yerleşmeler vardır. Bu yerleşmeler ordunun geçişi sırasında orduya zarar verebilir veya ordu geçtikten sonra da ona saldırabilir. Bu nedenle sefer sırasında mutlaka ele geçirilmesi gereken yerleşmeler vardır. Aynı zamanda bir ordu bir başka bir ülkeyi işgale giriştiğinde, ne olursa olsun kendi topraklarındaki kadar güven vermeyecek, geçici üsler oluşturmak zorundadır.



1-İstanbul Surları



2-Kartegena Surları



3-Galiçya Surları



4-Avila Surları



5-Tallin Surları



6-Dubrovnik Surları



7-San Francisco Surları



8-Tiflis Surları



9-Paris Surları



10-New York Surları

Foto-28: Dünya'nın en büyük şehirlerinden bazılarının çevresindeki surlar³².

³² Fotoğraflar Vikipedi'nin "City Walls" maddesinden alınmıştır (Erişim tarihi: 27.12.2020).

Birliklerin toplanabileceği, araç-gereç ve iaşenin güvenle saklanabileceği, depoların oluşturulabileceği, ulaşımın ve istihbaratın güvenle sağlanabileceği bu üsler için en uygun yerler şehirlerdir. Ancak bu şehirler düşman toprağı olduğundan hiçbir zaman ihtiyatı elden bırakmamak gerekir. Direniş grupları ani saldırılar düzenleyebilir. Bunun en iyi örneği II. Dünya Savaş'ında Almanya'nın 14 Haziran 1940'da Paris'i işgal ederek burayı önemli bir üs haline getirmesinin ardından, 19 Ağustos 1944 yılında Fransız Direniş Örgütü'nün, Alman ordusunun önemli noktalarına koordineli saldırılar düzenlemesidir (Crowdy, 2007, s. 49).

Sanayi devriminden sonra dünyada şehirlerin hem sayısı hem de nüfus miktarı önemli oranda artmıştır. Aynı zamanda şehirlerin görünümü ve yapısı da değişmiştir. Bu durum şehirlerin savaşlar ile olan ilişkini de etkilemiştir. Şehirler, alansal olarak büyümeleri, nüfus miktarının artması, binaların yoğunluğunun ve yüksekliğinin artmasıyla çok büyük ve karmaşık bir mekan haline gelmiştir. Bu yönüyle şehirler gür ormanlara benzetilebilir ve aynı şekilde ormanda geçerli olan savaş taktikleri, şehirlerde de uygulanabilir. Hatta şehirlerde bu yöntemleri uygulamak daha kolaydır. Şehirlerde çok fazla karmaşık yapıların bulunması tespit edilmeyi zorlaştırır, hiç tespit edilmeden bir orduya büyük hasar verilebilir. Pusular ve tuzaklar kurulabilir. Keskin nişancılar için de tespit edilmeden savaşılabilecekleri bir çok nokta vardır. Savunan taraf yerel halktan yardım alabilir. Şehir sakinleri milis gücü olarak savaşa doğrudan dahil olabilir. Şehirlerdeki metro istasyonları, tüneller ve kanalizasyonlar; irtibat, manevra ve lojistik hattı olarak kullanılabilir. Metro hatları, kanalizasyonlar, tüneller ve binalar hava bombardımanı ve topçu ateşine karşı etkin koruma sağlar. Hava saldırısı, toplar ve mermiler binalarda önemli tahribata yol açsa da çoğu bina direkt yıkılmamaktadır. Yıkılan binaların oluşturduğu moloz tepeleri de siper olarak kullanılabilir (Foto-29).



Foto-29: A-Yıkılan molozların oluşturduğu tepeler. B-II. Dünya Savaşı'nda yoğun hava saldırısı ve topçu ateşine maruz kalan Stalingrad'da yıkılmamış olan binalar³³.

³³ (A: <https://cove.army.gov.au/article/the-battle-stalingrad> / B: <https://rarehistoricalphotos.com/statue-center-stalingrad-1942/>

Karmaşık bir yapıya sahip olmalarından şehirlerde bazı araçların kullanımı oldukça zorlaşır. Savaşlarda etkin bir güç olan tanklar için şehirlerde savaşmak tehlikelidir. Tankların hareket kabiliyeti şehir içerisinde ciddi oranda düşer, tank personelinin düşmanı ve olası tehditleri tespit etmesi çok güçtür. Küçük düşman birlikleri patlayıcılar, roketler ve anti tank silahları ile gizlendikleri yerden zırhlı araçları yok edebilirler (Foto-31). Başta helikopterler olmak üzere hava araçları da şehirlerde hem rahat hareket edemez hem de inecek yer bulamazlar. Helikopterlerle taşınan askerler binaların çatılarına halatla iniş yaparlar. Şehirlerde indirme sırasında ya da devriye sırasında hava araçlarının güvenliğini sağlamak da oldukça zordur (Foto-30).



Foto-30: Şehirde binanın çatısına halatla iniş yapan askerler³⁴.

Şehirlerin savunan tarafa sağladığı bu avantajlardan dolayı savunmacı olan taraf, savunmasını şehirlerin içerisinde yapmayı tercih edebilir. Bununla birlikte şehir içerisinde sivil halkın varlığı da saldırıda bulunan taraf için caydırıcı bir unsurdur. Sivillerin bulunduğu bölgelerde hava saldırısı, topçu ateşi gibi silahları kullanmak, savaş hukukuna ve Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olduğundan savaş suçu sayılır. Özellikle tarihte bazı diktatörlerin bombardımanlara karşı, sivilleri kalkan olarak kullandığı savaşlar olmuştur. Bombardıman konusunda üstün konumda olan düşmanın hava gücü ile uzun menzilli ateş gücünü etkisiz hale getirmek için şehirler savunma noktası olarak tayin edilebilir.

³⁴ https://www.reddit.com/r/MilitaryPorn/comments/4ozuxf/polish_and_canadian_soldiers_practice_fastroping/ (Erişim tarihi: 27.05.2020).



Foto-31: A- Çatıda mevzilenmiş nişan alan askerler. B- Bina içerisine konuşlanmış hazırda bekleyen askerler. C- Bir binaya baskın yapmaya hazırlanan askerler. D- Molotof saldırısı sonucu etkisiz hale getirilmiş bir zırhlı araç³⁵.

ABD'nin Irak'a müdahalesinde Saddam Hüseyin'in orduları ABD hava gücünden korunmak için, savunmalarını genellikle şehir içlerinde yapmışlardır. Aynı zamanda 2003 yılında başlayan ve günümüze kadar yürütülen bu operasyonda ABD ordusuna yönelik bombalı saldırılar ve tuzaklar düzenlenmiştir (www.brookings.edu, 2020).

Tüm bu sebeplerden dolayı şehirlerde klasik savaş yöntemlerinden çok farklı yöntemler uygulanmaktadır. Bir şehre işgal amacıyla giren ordu, şehir tamamen kontrol altına alınmadığı sürece her zaman tehdit altındadır.

2.4.2.5. Ulaşımın ve İletişimin Savaşlar ile İlişkisi:

Savaşlardaki tüm stratejilerin ana dayanak noktası; gerekli büyüklükteki kuvvetleri, arazideki gereken yere, gereken yollarla, gerektiği zamanda hareket ettirilmesidir. Bu nedenle savaş lojistiği çok büyük bir öneme haizdir. Ordunun birlikleri arasında sürekli iletişimi sağlamak, ordunun ihtiyaç duyduğu iaşe, cephane, silah ve diğer her türlü desteği sürekli olarak sağlamak savaş lojistiğinin inceleme konusudur. Bu da ulaşımın savaşlar açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar.

³⁵ A: <https://mwi.usma.edu/city-not-neutral-urban-warfare-hard/> (Erişim tarihi: 27.05.2020).

B: <https://www.armytimes.com/news/your-army/2018/04/25/congressional-group-asks-army-to-look-at-building-an-urban-warfare-center/> (Erişim tarihi: 27.05.2020).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kullanılmaya başlanan Lojistik terimi, anlamı itibarı ile; istenilen yer ve zamanda, yeteri kadar ve kesintisiz olarak personel, hizmet ve kolaylık imkanı sağlamak suretiyle; barışta, krizde ve savaşta askeri kabiliyetin oluşturulması, idamesi ve geliştirilmesi için yapılan; her türlü silah, araç, gereç ve malzemenin temin, tedarik, depolama, ulaştırma, dağıtım, bakım, onarım, eğitim, tahliye ve malzemenin hizmet dışı bırakılması ile inşaat, emlak, sağlık ve işletim faaliyetlerini ihtiva eden işlemlerin tümüdür (Kara Kuvvetleri Yönergesi, 2003, s. 9).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tanımına göre lojistik bir çok bölüme ayrılmaktadır, bunlar;

- Tedarik lojistiği; lojistiğin araştırma, tasarım, geliştirme ve imalat ile ilgilenen koludur ve konsepte dayalı ihtiyatlar sistemine göre Kara Kuvvetlerinin ihtiyacı olan malzemelerin, işletme - idame malzemelerinin ve sefer stoklarının temin ve tedarik faaliyetlerini kapsar.
- İşletme ve idame lojistiği; malzemelerin depolanması, dağıtımı, ulaştırılması, bakımı, kullanılması ve envanterden çıkarılması faaliyetlerini kapsar.
- İkmal: Kara Kuvvetlerinin barışta ve savaşta ihtiyaç duyacağı her türlü ikmal maddelerinin; ihtiyaçlarının tespiti, tedariki, depolanması ve depoda iken bakımı, dağıtımı, envanterden çıkartılması faaliyetleridir.
- Bütünleme: Teşkilat ve malzeme kadrolarında, istihkak ve tahsis listelerinde gösterilen miktarlardan sarf ve tüketim yoluyla veya diğer herhangi bir nedenle eksilen ikmal maddelerinin yerine konmasıdır.
- Ulaştırma: Harekat ile lojistik sevk ve idarenin isteklerine uygun olarak, personelin/birliklerin intikal ve yer değiştirilmeleri ile her çeşit ikmal maddesinin yük aktarma faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yapılan planlama, gerekli araçların temin/tahsis, programlama, icra ve kontrol faaliyetlerini kapsayan hizmetlerin tümüdür (Kara Kuvvetleri Yönergesi, 2003, s. 2-16).

Bunlar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin savaş lojistiği tanımlamalarıdır.

Savaş lojistiği ne kadar iyi yürütülürse ordunun savaşdaki başarı şansı da o kadar artar. Savaşta meydana gelen ani ve beklenmedik durumlar karşısında hemen önlem alınabilir. Her şeyden önemlisi lojistiğin iyi bir şekilde yürütülmesi ordunun gerekli noktalara hızlı bir şekilde intikal etmesini sağlayarak, önemli stratejik noktaların düşmandan önce ele geçirilmesini, arazinin incelenerek en uygun şekilde tahkimat yapılmasını, düşmandan önce ordunun dinlenmesini sağlar. Savaş veya sefer kararı alındıktan sonra yapılması gereken ilk işlerden biri seferde kullanılacak güzergahın tespit edilmesidir.

Mevcut olan her yoldan bir ordu geçirilemez. Yolun ordunun geçişi için uygun ve güvenli olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nde sefer kararı alındıktan sonra, sefer güzergahları titizlikle belirlenmiştir. Seferden önce birlikler gönderilmiş, yolların durumu ve güvenliği kontrol edilmiştir. Bozuk yollar, yıkık köprüler hemen tamir ettirilmiştir (Kurtaran, 2012, s. 2282).

Ulaşım sistemlerinin gelişmiş olması ülkenin savunmasına avantaj sağladığı gibi işgalci güçlere karşı da avantaj sağlayabilir. Bu yüzden savaşlarda çok yaygın şekilde uygulanan taktiklerden biri; geri çekilmek zorunda kalan ordunun ardında bıraktığı ulaşım sistemlerini, düşmanın kullanmaması için tahrip etmesidir. Daha önce hakimiyet teorilerinde bahsedildiği üzere Mackinder’in “Kara Hakimiyet Teorisi”nin gerçekleşmesinin ön koşullarından biri de Doğu Avrupa ve Sibirya’nın gelişmiş bir ulaşım sistemine sahip olmasıydı. Mackinder, teorisinin gerçekleşmemesini ulaşım sistemlerinin eksikliğine bağlamıştır.

Roma İmparatorluğu’nun sahip olduğu gelişmiş ulaşım alt yapısı, Roma’nın başarılarına katkı sağlamıştır. Roma İmparatorluğu’ndaki yollar ulaşımın ve iletişimin çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine imkan sağlamış, İmparatorluk’taki 113 bölge 372 büyük yolla birbirine bağlanmıştır. Drenaj sistemi, süslemeli kaldırım taşları olan yaklaşık 400km uzunluğundaki yolun 80 bin km’lik bölümü taşlarla döşenmiştir. Çok sayıda köprü ve geçitleri bulunan bu yolların bazıları hala kullanılmaktadır. En önemlilerinden biri olan Via Apia yolu İtalya’yı bir uçtan diğer uca kat etmektedir (Gabriel, 2002, s. 9). Roma İmparatorluğunun gelişmiş yol sistemi, herhangi bir yer saldırıya uğradığında ya da herhangi bir yerde ayaklanma çıktığında haberlerin hızla yayılmasını ve hızlı bir şekilde gerekli müdahalenin yapılmasına imkan vermiştir (Foto-32).



Foto-32: A- M.Ö 302 yılında inşa edilen Appian Yolu’nun günümüzdeki görünümü. B- Pompeii şehrindeki yolun günümüzdeki görünümü³⁶.

³⁶ <https://www.casaeditormaggiore.com/en/alla-scoperta-dellappia-antica/> (Erişim tarihi: 15.07.2019).

Herhangi bir ulaşım hattı veya kavşak noktası savaşın gidişatına göre çok önemli bir stratejik nokta haline gelebilir. Düşmanın ikmal hattını kesmek, ordunun ihtiyaç duyduğu lojistik desteği sağlamak, savaş alanını kontrol altında tutmak, savaş alanının geride kalan kısımlarının (garnizonlar, birlikler, karargahlar, şehirler v.b.) güvenliğini sağlamak bu amaçlardan bazılarıdır. Bu yollar çok büyük stratejik önem arz ederler ve savaşın kaderi üzerinde anahtar rol oynamaktadırlar. Bu yüzden harekate başlamadan önce hedef noktalar belirlenmeli, daha sonra bu hedefleri gerçekleştirmek için uygun olan en iyi güzergâhlar tespit edilmelidir. Bu güzergâhlar daha sonra savaşın gidişatına göre değişebilir. Genel olarak ordunun kanatları ile merkezi arasında irtibatı sağlayan yollar ulaşım hattının ana çekirdeğini oluşturur.

Bir ordunun savaş sırasında hareket ettiği alan manevra hatları olarak tanımlanırlar ve arazinin coğrafi yapısına sıkı sıkıya bağlıdır. Coğrafi manevra hatları, düşmanın arazi üzerindeki tahkimat şekline, ulaşım hatlarına, ikmal noktalarına bağlı olarak şekillenirler. Coğrafi manevra hatları, coğrafi stratejik noktaların ele geçirilmesi, düşman üzerine yönlendirilecek her türlü girişimin uygulanmasını sağlayan hareket yollarıdır. Bazı durumlarda da ortaya çıkan bir avantajı değerlendirmek, düşmanın ikmal depolarına, irtibat yollarına saldırmak, ulaşımını kesmek amacıyla da coğrafi manevra hatları kullanılır. Bir savaşı kazanmak için en önemli hedef coğrafi stratejik noktaları elinde tutmaktır. En uygun coğrafi manevra hattını belirlemek ve onu en iyi şekilde kullanmak, coğrafi stratejik noktaları elde etmenin en büyük anahtarıdır. Coğrafi manevra hatları, stratejik coğrafi noktaları birbirine bağladığından veya uygulanan taktikler ile ilişkili olduğundan büyük öneme sahiptir.

Sahip olunması halinde çeşitli vadilerin kesişmelerini ve ana ulaştırma hatlarının merkezinin kontrolünü sağlayan noktalar aynı zamanda belirleyici coğrafi noktalardır. Bu hatlar savaşın sonucunu etkileyebilecek, düşmanı zor durumda bırakacak, büyük bir avantaj sağlayacak taktiklerin uygulanması için kullanılan hatlardır. Bunun yanında önemli stratejik hedeflere ulaşmak için de yine bu hatlar kullanılır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları, I. Dünya Savaşı'nda çok büyük öneme sahipti çünkü müttefiklerin denizyolu ulaşımını kısıtlamaktaydı. İtilaf devletlerinin bu ulaşım hattını kontrol altına almak istemesi sonucu Çanakkale Savaşı'ı başlatmıştır. İtilaf devletlerinin Çanakkale'de başarısız olması I. Dünya Savaşı ve Çarlık Rusya'sının kaderini etkilemiştir. Çanakkale Boğazı bu savaşta hem bir hedef noktası hem de bir harekât hattı olmuştur.

Bir harekât bölgesinde, ülkenin jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerinden dolayı ordunun kullanabileceği tek bir harekât hattı bulunabilir. İyi bir planlama ile arazi koşulları zorlanarak bu sayı ikiye veya üçe çıkartılabilir. Savaş alanlarındaki her yol harekât hattı olarak kullanılamaz. Ancak her koşulda harekât hatlarının, bölgeye ulaşan geniş ulaşım sistemleriyle desteklenmesi

gerekir. Daha önce bilinmeyen herhangi bir ulaşım yolu, çok mecbur kalındığında birliklerin güvenliği tehlikeye atılarak harekât hattı olarak kullanılabilir. Bu durum uzun sürerse, lojistik ağı düşman tarafından ele geçirilebilir, irtibatın, istihbaratın, iaşenin ve ihtiyat birliklerinin ulaştırılmasında sorun yaşanır. Ordu büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalabilir.

Yol kenarları ve kavşaklar güven teşkil etmeyen noktalardır. Savunmacılar buraları etkili şekilde kullanarak hareket halindeki orduya veya konvoyu tuzak kurabilir. Tersine savunma yapan taraf için buralarda tahkimat noktası oluşturmak oldukça avantajlıdır. Yolların kesişme noktaları genelde ticaretin gelişmiş olmasından dolayı büyük yerleşmelerin bulunduğu yerlerdir. Yolların güvenliği, yerleşmelerde yaşayan insanlar tarafından gözlenmekte ve kısıtlı da olsa istihbarat sağlamaktadır. Bu kavşak noktalarında savunma yapan taraf için iletişim ve ulaşım genellikle hızlı gerçekleştiğinden büyük avantaj sağlar.

Ordunun bulunduğu ve düşmana doğru atılım yapabileceği alana harekât bölgesi denilmektedir. Diğer bir deyişle bir ordu ile düşman ordusu arasındaki arazinin tümü 'harekât bölgesi' olarak adlandırılır. Her harekât bölgesinde ordunun ileri-geri atılım yapabileceği, birlikler arasında ve cephe gerisi ile haberleşmeyi sağlayabileceği yollara 'İrtibat yolları' (ulaşım hatları) denir. İrtibat yolları harekât bölgesi boyunca farklı mevkiiler işgal eden farklı ordu birlikleri arasındaki kullanılabilir yolları tanımlar.

Bir savaşta ulaşım hatları 9 ana kategoriye ayrılmaktadır;

1. Basit ulaşım hatları: Bir sınırdan hareket eden, büyük bağımsız alt birliklere bölünmemiş, tek bir ordunun kullandığı ulaşım hattıdır.
2. İkili ulaşım hatları: Aynı sınırdan ilerleyen, aynı general tarafından komuta edilen, aynı büyüklükteki birbirinden uzak iki ordunun kullandığı ulaşım hattıdır.
3. İç ulaşım hatları: Cephe gerisinde birlikler arasındaki irtibatı sağlamak için kullanılan kısa, dar bağlantı yollarıdır. Bu yollar patika şeklinde olabilirler. Yoğun yerleşme alanları, yoğun bitki örtüsünün olduğu alanlarda tüneller açarak iç irtibat hatları oluşturulabilir.
4. Dış hatlar: Düşman ordusunun ana sıklet merkezinin dışında, kanatlara veya hassas olan başka bir noktasına, aniden gerçekleştirilecek, iyi planlanmış çok kritik stratejik operasyonlar için geçici süreliğine oluşturulan yollardır. Bu yollar ana cephe hattını aşmak için kullanılabilirler. Anlık olarak oluşturulurlar ve harekât bittikten sonra kullanılmaları tehlikeli sonuçlar doğurabilir.
5. Eş merkezli ulaşım hatları: birbirinden uzak noktalarda başlayıp savaş alanına yakın bir noktada birleşen yollardır. Bazen farklı hedeflere yönelik eş zamanlı harekâtlar için ordunun bölündüğü durumlarda kullanılırlar.

6. Manevra hattı: Her komutan yönettiği operasyonun gidişatı ne olursa olsun beklenmedik bir durum karşısında ordunun geri çekilmek için kullanacağı yolu belirlemek zorundadır. Bu yol çok titizlikle, her detay, her olasılık hesaba katılarak yapılmalıdır. Aksi halde geri çekilme sırasında çok kötü sonuçlarla karşılaşılabilir. Kullanılacak yol ordunun hızını azaltacak ve güvenliğini tehlikeye atacaktır (pusu ve tuzak kurmaya imkan vermeyecek) herhangi bir coğrafi engelin olmadığı güzergahtan geçmelidir.
7. Sürpriz ulaşım hattı: Savaş alanında meydana gelen olaylar sonucu beliren avantajlardan yararlanmak için aniden geliştirilen taktiklerin uygulanması sırasında kullanılan kısa ve geçici hatlardır.
8. Nihai ulaşım hattı: Zafer elde edileceğinden emin olunduktan sonra düşman üzerine yöneltilecek topyekun bir operasyon veya büyük bir taarruz sırasında iki ordu arasında kalan ve en hızlı, en kestirme yoldan düşmanın sıklet merkezine giden hatlardır. Savaşın sonunu getirecek hareketlerde kullanılır (Jomini, 2013, s. 78).

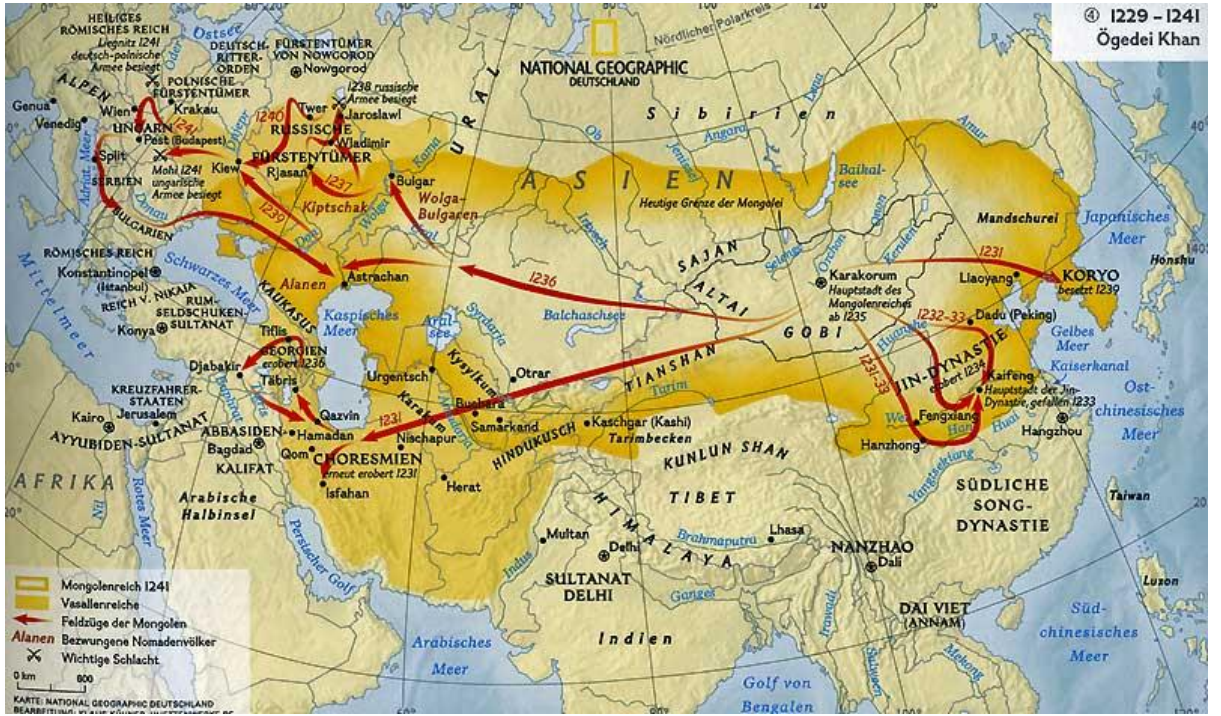
Düşman ordusunun merkezine saldırmak, geri çekilmeye zorladıktan sonra merkez hattından daha ileri atılmak veya kanatlardan dolaşarak düşmanın kaçış yolunu kesmek çok kritik bir manevradır. Dikkatli davranılmaz ise saldıran ordunun birlikleri ile garnizon arasındaki irtibat hattı kopabilir ve ordu kapana kısılabılır. Bu yüzden bu tür hareketlerde de mutlaka kanatlardan ek bir kaçış yolu belirlenmelidir. Bu tarz yollar da stratejik ulaşım hatlarına örnek teşkil eder. Bir ordu ister saldırı, ister savunma, ister bekleme durumunda olsun, mutlaka kaçış yapabileceği ya da geri çekilme yapabileceği bir ulaşım hattı belirlemiş olmalıdır.

İki ayrı tugay ya da iki bağımsız ordu mümkün olduğunca aynı hareket hatlarını kullanmamalıdır. Bunun tersi yönde bir strateji ancak ordulardan biri müttefik ülkeye ait ise veya coğrafi koşullardan bu şekilde avantaj sağlanacaksa uygulanabilir. Böyle bir durumda da her iki ordunun komutası tek bir merkezden yürütülmelidir. Herhangi bir savaşta çift hareket hattı kullanmak her zaman daha avantajlıdır. Böylece herhangi bir ani saldırı karşısında ordular kendilerine ait olan hareket hatlarını kullanarak merkezde birleşebilirler. Bu durum iki orduya da rahat bir manevra alanı sağlar. Beklenmedik bir saldırı karşısında geri çekilmek zorunda kalan ordular hareket hatlarını değiştirerek geri çekilme hattına yönelebilirler. Bu çok titizlikle yürütülmesi gereken bir manevradır. İyi planlandığı ve uygulandığı takdirde olumlu sonuçları olacağı gibi iyi bir şekilde uygulanmadığı takdirde çok kötü sonuçlar ortaya çıkar.

Öncelikle ulaşım sistemlerinin varlığı ve niteliği, savaş alanları ile geride kalan saha arasındaki iletişimin kolay ve hızlı olmasını sağlamaktadır. Bu sayede ordu iyi bir şekilde desteklenebilir. Cephe içerisinde de taktiklerin uygulanması ve birliklerin hareket ettirilmesi ulaşım sistemlerine, bu ulaşım sistemleri de yeryüzü şekillerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Yeryüzü şekilleri ulaşım sistemlerinin kurulmasını kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir. Engebeli ve dağlık yerlerde demiryolu ve karayolu yapmak zordur. Yapılsa bile dolambaçlı ve uzun olmaktadır.

İstihbarat veya bilginin bir yerden başka bir yere taşınması iletişim olarak ifade edilir. İstihbarat savaşlardaki en önemli unsurlardan biridir. Bilgi güçtür, bu güç savaşlarda ne kadar hızlı aktarılırsa o kadar avantaj elde edilmiş olur. Düşmanın ne zaman ne yapacağını bilen ve hızlı bir şekilde ilgili mercilere aktaran bir ordu her zaman karşı önlemler alabilir. Bu ordunun mağlup olma ihtimali çok düşüktür. Bilginin bir yerden bir yere ulaştırılması günümüzde olduğu gibi tarihte yaşanan savaşların sonucu üzerinde de anahtar rol oynamıştır. İletişimin bir ülke ve bir ordu için ne kadar önemli olduğuna dair ilk örnekleri Moğol İmparatorluğunda görülmektedir. Moğol İmparatorluğu, dönemine göre çok gelişmiş bir haberleşme ağına sahip olmuştur. Çünkü Moğol ordusu genellikle atlı birliklerden oluşturulmuş, bozkırlarda atlı olmaları da onlara avantaj sağlamıştır. Bu nedenle ordunun en güçlü özelliği hızlı olmasıydı. Ordunun çok hızlı hareket edebilmesi haberleşmenin çok daha hızlı olmasını zorunlu kılmıştır. Cengiz Han istihbaratın ve haberleşmenin önemini kavramış “Yam” denilen haberleşme sistemini oluşturmuştur. Bu sistemde imparatorluk topraklarında, birbirinden belirli mesafe uzaklıkta bulunan, posta istasyonları kurulmuştur. İstasyonlar birbirlerinden genellikle 32km ile 64km arasında değişen mesafelerde kurulmuştur. İstasyonlarda postacılara ve elçilere ücretsiz yiyecek, içecek ve konaklama sağlanmıştır. Yam sisteminde, herhangi bir haberci veya bir elçi istasyona vardktan sonra, elindeki bilgiyi istasyonda hazır bekleyen diğer posta görevlisine teslim ettikten sonra dinlenmeye çekilmekteydi. Haberler, zincirleme bir şekilde, bir istasyondan diğerine hiç durmadan ulaştırılmıştır. Bu posta sisteminde bir haberci günde 200-300 km yol yapabilmekteydi (Weatherford, 2004). Bu sistem Cengiz Han İmparatorluğu’ndan Altın Ordu’ya onlardan da Çarlık Rusya’sına geçmiştir. Tarihte pek çok imparatorluk ve krallıkta, benzer sistemler kullanılmıştır ancak bu sistemler Moğol İmparatorluğu’ndaki gibi etkili olmamıştır. Yine de genel olarak böyle bir sisteme sahip, bilginin hızlı şekilde iletilebildiği, krallıklar ve imparatorluklar başarılı olmuşlardır. Harita-9, bize Moğol İmparatorluğu’nun en geniş sınırlarına ulaştığı dönemde, ne kadar geniş alanlarda, uzak mesafelere seferler düzenlediğini gösterir. Bu denli büyük ve uzun seferlerin başarısı, gelişmiş bir ulaşım sistemi ve iyi organize olmuş bir iletişim şebekesine ihtiyaç duymaktadır.



Harita-9: Moğol ordularının gerçekleştirdiği akınlar ve imparatorluk sınırları³⁷.

Sonraki süreçlerde haber alma teşkilatları hem askeri hem sivil hayatın bir parçası olmuştur. Demiryollarının gelişimiyle birlikte haber ve istihbarat, demiryolları ile taşınmaya başlanmıştır. Balonun ulaşımında kullanılmasıyla balonlar, balonlardan sonra da uçaklar haber iletmede kullanılmıştır. Ancak en büyük değişikliklerden ilki telgraf ikincisi telefon dördüncüsü ise internetin ortaya çıkmasıyla yaşanmıştır.

Savaşlarda haberleşme ile ilgili ilk uygulamalar, ateş, duman, işaret kuleleri veya güvercinlerin kullanılmasıdır. İşaret kulelerinde ateş yakarak veya davulların oluşturduğu ritim ile haberleşmenin ilk örnekleri M.Ö. 200 yıllarında Çin Seddi'nin savunmasında kullanılmıştır. Aynı zamanda Çin Seddi'nin ötesinde İpek Yolu'nun güvenliği için çok sayıda işaret kulesi inşa edilmiştir (Foto-33). Bunun dışında bazen de düşmanın durumunu ve büyüklüğü hakkında bilgi veren renkli bayraklar kullanılmıştır (Rossabi, 2014, s. 203).

³⁷ helloworldciv.squarespace.com



Foto-33: Çin Seddi'nde düşmanı gözlemlemek ve haber vermek için oluşturulmuş gözcü kulesi³⁸.

Davulların oluşturduğu ritim ile haberleşme, sömürgecilik döneminde Afrika'daki kabileler tarafından, Avrupalılara karşı yürüttükleri çatışmalarda kullanılmıştır. Bu sistem o dönemde Avrupalıların kullandığı optik haberleşme sisteminden daha hızlıydı. 1789'daki Fransız Devrimi'nden sonra, Fransa kendisine karşı birleşen koalisyon orduları ile yürüttüğü savaşta güvenilir ve hızlı bir haberleşme sistemine ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle 1790 yılında Optik telegraflar geliştirilmiştir (Foto-34). Optik telegraflar hava koşullarından çok fazla etkilenmekteydi. Yine de 1880 yıllarına kadar kullanıldılar (Burns, 2004, s. 200-201).



Foto-34: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'ndaki Helyograf ekibi³⁹.

³⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Wall_of_China

³⁹ <https://tr.pinterest.com/pin/397090892136268713/>

Telgrafın icat edildikten sonra savaşlarda yoğun olarak kullanılmaya başlanmış, bu sistem de daha sonra geliştirilerek hızlı ve etkili bir hale getirilmiştir. Günümüzde uzun ve kısa menzilli çok gelişmiş telsizler, kuantum iletişim aygıtları bir ordunun ana unsurlarının başında gelir ve savaşta çok büyük yarar sağlarlar (Burns, 2004, s. 420-424). Haberleşmenin askeri açıdan ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan diğer bir husus da internetin ilk olarak askeri amaca yönelik ortaya çıkmasıdır. İnternet, 1960-1970 yılları arasında, Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı'nın finansal açıdan desteklediği araştırmalar sonucunda ortaya çıkmış ve ilk kez ABD ordusunda haberleşmeyi kolaylaştırmak için kullanılmıştır (Hauben, 1997, s. 1).

2.4.2.6. Coğrafi Faktörler ile Savaş Teknolojisi Arasındaki İlişki:

Yeryüzünde savaşın ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar teknolojinin savaşlar üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Antik dönemde ortaya çıkmış pek çok uygarlık çeşitli madenleri işleyerek silaha dönüştürmüştür. Bu madenlerin ergitilmesi, işlenmesi ve silah yapımında kullanılan teknik ve teknolojiler uygarlıkların savaş alanındaki kaderini etkilemiştir. İlk Çağlarda bir ülkenin zengin demir yatakları ile bu madeni işleyebilecek teknoloji ve bilgiye sahip olması, savaş meydanlarında o ülkeye büyük yarar sağlamıştır (Foto-35, Foto-36). Olasılıkla bu durum, demir yataklarına sahip olmayan, demiri işleyemeyen, ya da bunu ekonomik gücüyle elde edemeyen toplulukların sonunu getirmiştir.



Foto-35: İspanya Madrid Ulusal Tarih Müzesinde M.Ö 6.yy'da yapılmış demir silah⁴⁰.

Günümüz toplumlarının gözünde insansız hava araçları, füzeler, radar sistemleri ne kadar değerli ise; o dönemdeki toplumların gözünde de demirden yapılmış silah ve mühimmatlar da benzer bir değer taşımıştır. Bu nedenle ülkeler için yeraltı kaynaklarının zengin olduğu arazilere sahip olmak oldukça önemlidir.

⁴⁰ <https://www.alamy.com/sword-with-iron-blade-and-bronze-knob-iron-age-i-late-urnfields-culture-6th-century-bc-tossal-de-los-regallos-candanos-province-of-huesca-aragon-spain-national-archaeological-museum-madrid-spain-image231241673.html> (Erişim tarihi: 18.07.2019).



Foto-36: Demir çağından kalma silahlar⁴¹.

Geçmişten günümüze savaşlarda kullanılan aletler ve silahlar çok değişmiş ve çeşitlenmiştir. İlk Çağ'da mızrak, yay, ok, tatar yayı kullanılmış, Orta Çağ'da fitilli ve barutlu tüfekler, günümüzde ise mermili tam otomatik silahlar, makineli tüfekler kullanılmaktadır. Yine uzun menzilli silahlardan ilkçağda mancınıklar, Ortaçağda toplar ve sahra bataryaları kullanılmış, günümüzde roketatarlar ve obüsler kullanılmaktadır. Zaman içerisinde daha önce eşi benzeri olmayan, tank, uçak, helikopter gibi araçlar da ortaya çıkmış, nükleer bomba icat edilmiştir. Bu savaş araç gereçlerinden bazıları coğrafi engelleri aşmak ve ya onlardan yarar sağlamak amacıyla icat edilmiştir.

Buna ilk örnek şehirleri çevreleyen beşeri bir yapı olan surları aşmak için icat edilen araçlardır. Fatih Sultan Mehmet'in, İstanbul'u fethettiği döneme kadar, şehirlerin çevresindeki surlar güvenlik açısından büyük önem arz etmiştir. Antik dönemde yerleşmelerin çevresi ağaçlar ve kazıklarla çevrilirken daha sonra büyük duvarlar inşa edilmeye başlanmıştır. Sur sistemleri zaman içerisinde gelişmiş, çok yüksek, kesintisiz, kuleleri, burçları, hendek ve köprüleri olan güvenlik sistemine dönüşmüştür. Bu surları aşabilmek için çeşitli savaş araçları ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilk akla geleni kuşatma kuleleridir (Foto-37). Bu kuleler ilk olarak M.Ö. 305 yılında Rodos adası kuşatmasında kullanılmıştır. Bu kuşatmada ne kadar büyük öneme sahip oldukları anlaşılmış ve daha sonra Büyük İskender'in ordusunda da kullanılmıştır (Siculus, M.Ö. 60, s. 277). Kuşatma kuleleri ordunun surları aşmasını sağlamıştır ancak süreklilik ve birliklerin güvenliği konusunda eksiklikleri vardı. Bu yüzden surları üzerine çıkarak aşmak yerine, onları yıkarak geçmek daha güvenli bir yöntem haline gelmiştir. Bu nedenle uzak menzilden büyük kütleler fırlatabilen ve surlara zarar verebilen mancınık icat edilmiştir.

⁴¹ <https://archaeologynewsnetwork.blogspot.com/2020/02/5000-year-old-sword-discovered-in.html> (Erişim tarihi: 18.07.2019).



Foto-37: Kuşatma Kulesi modeli, Selanik Bilim Merkezi ve Teknoloji Müzesi⁴².

Mancınık ortaya çıktığı dönemden, 1453'te İstanbul'un fethine kadar olan zaman boyunca kuşatmaların en önemli unsuru haline gelmiştir (Foto-38). İstanbul'un fethinden sonra yerini toplara bırakmıştır. Fatih Sultan Mehmet, pek çok görgü tanığının da aktardığı üzere İstanbul'un fethinde topu, etkin bir şekilde kullanmıştır (Foto-39) (Petrusi, 2004, s. 40). Toplar daha sonra günümüze kadar savaşlardaki en önemli unsurlardan biri haline gelmiş ve zaman içerisinde yeni modeller ortaya çıkmıştır (Foto-40,Foto-41,Foto-42,Foto-43).

İlk ve Orta Çağ'da hakimiyet alanı çok geniş olan krallık ve imparatorluklar için merkezi otoriteyi ve sınırların güvenliğini sağlamak çok zor ve önemli bir sorun olmuştur. Bu nedenle hakimiyet alanının her yerine en hızlı şekilde intikal edebilmek için tekerlekli savaş araçları ve süvariler daha uzun yol alabilsin diye, eğer icat edilmiştir. Bu sayede çok uzun mesafeler daha kısa sürede kat edilebilir hale gelmiştir. Ayrıca düz arazilerde, ovalarda, platolarda, bozkırlarda ve çöllerde yapılan savaşlarda, savaş arabaları büyük avantaj sağlamıştır.

⁴² <https://en.wikipedia.org/wiki/Helepolis> (Erişim tarihi: 19.07.2019).



Foto-38: Fransa'daki Castelnaud Kalesi'nde bulunan trebüşeler⁴³.



Foto-39: İstanbul'un fethinde kullanılan toplar ile aynı tasarıma sahip, 1464 yılında Çanakkale Boğazı'nı savunmak için yapılmış top. (İngiltere Ulusal Tarih Müzesi, Kraliyet Silah Koleksiyonu)⁴⁴.

⁴³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Trebuchet> (Erişim tarihi: 19.07.2019).

⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Dardanelles_Gun (Erişim tarihi: 19.07.2019).



Foto-40: 1870-1871 yılları arasında Fransa-Prusya savaşında Fransızların kullandığı top⁴⁵.



Foto-41: Çanakkale Savaşı'nda boğazı savunmak için Ertuğrul Tabyası'nda kullanılan toplardan birinin önünde personeller ile birlikte çekilmiş fotoğraf⁴⁶.

⁴⁵ <https://www.alamy.com/stock-photo-franco-prussian-war-1870-1871-french-artillery-position-133384733.html> (Erişim tarihi: 19.07.2019).

⁴⁶ https://www.wikiwand.com/en/Dardanelles_Fortified_Area_Command. Erişim tarihi: 19.07.2019.



Foto-42: Ertuğrul Tabyası'nda kullanılan topun 2020 yılında çekilmiş bir fotoğrafı.



Foto-43: Afganistan'da ABD askerleri tarafından kullanılan modern top⁴⁷.

⁴⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/M777_howitzer (Erişim tarihi: 19.07.2019).

Mısırlıların boyunduruk eğerini icat etmeleri ve savaş arabalarını iki tekerlekli, manevra kabiliyetleri yüksek, hafif ve hızlı arabalara dönüştürmeleri dünyada o zamana kadar görülmemiş hızla hareket edebilen orduların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mısır ordusu bu sayede normalde ilerlemenin çok zor olduğu çöl koşullarında hızla hareket edebilir hale gelmiş ve düşman ordulara karşı büyük bir üstünlük sağlamıştır. Düşman ordusu çölde hareket etmekte zorlanırken, Mısır ordusu bu araçlarla düşmanlarına kolayla yaklaşıp, saldırıp hemen geri çekilme şeklinde taktikleri kolayca uygulamıştır. II. Ramses'in, Kadeş Savaşı'nda, iki okçu ile birlikte bu arabalardan birinin üzerindeki figürü Ebu Simbel tapınağının duvarına işlenmiştir (Davies & Kitchen, 2011, s. 16-17) (Foto-44.)

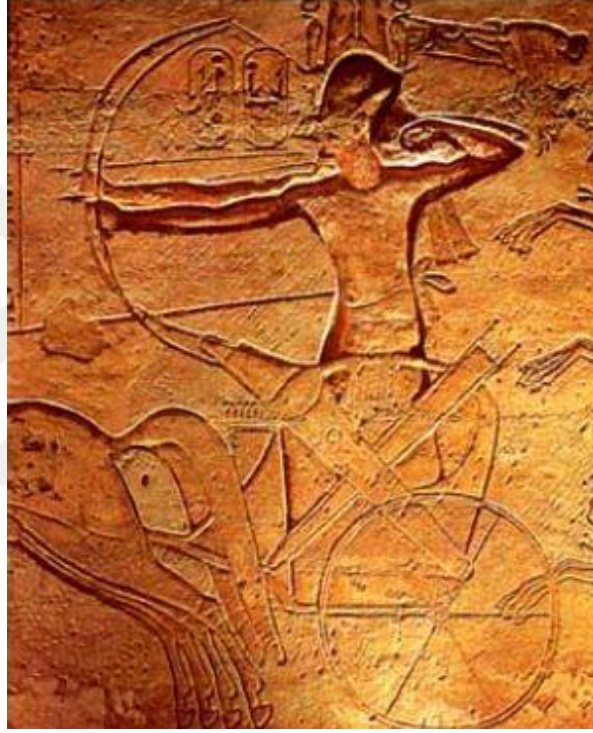


Foto-44: Ebu Simbel tapınağının duvarına işlenmiş, II. Ramses'in Kadeş Savaşı'nda iki okçu ile birlikte savaşını temsil eden figür⁴⁸.

I. Dünya Savaşı'nda Batı Avrupa'da taraflar araziden en iyi şekilde yararlanmak ve savunmalarını güçlendirmek amacıyla hendek ve siperler oluşturmuştur. Savaşın, cephe savaşlarına dönüşmesi ve çıkmaza girmesi üzerine, bu durumun üstesinden gelmek için İngilizler tarafından, tank icat edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda tankların hareket kabiliyetleri kısıtlıydı, ateş güçleri de çok yüksek değildi. Genel olarak siperleri ve hendekleri aşmak, düşman mevzilerini yıpratmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla savaşta rolü, destekleyici nitelikte olmuştur. Kısaca tankın en büyük özelliği savaş alanlarındaki zorlu arazi koşullarının ortaya çıkardığı dezavantajı ortadan kaldırmak olmuştur (Foto-45).

⁴⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Kadesh (Erişim tarihi: 25.09.2019).



Foto-45: İlk ortaya çıktıkları I. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar üretilmiş tanklar (Üst satırdakiler I. Dünya Savaşı'nda üretilen, ikinci satırdakiler II. Dünya Savaşı'nda üretilen, son satırda günümüzde üretilen tank modelleri).

Tanklar gibi silahlı savaş uçakları da ilk kez I. Dünya Savaşı'nda kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan önce askeri alanda kullanılan uçaklar olmuştur ancak bunlar silahsızdı ve sadece istihbarat toplama amacını taşımaktaydı. Uçaklar ilk kez İtalyanlar tarafından Trablusgarp savaşında, Osmanlı ordusunun savaş alanındaki pozisyonunu tespit etmek amacıyla kullanılmıştır (Bull, 2004, s. 7). Uçaklar sayesinde arazinin yapısı, düşmanın arazi üzerindeki pozisyonu, kritik noktalar, geçitler çok net bir şekilde görülebilir. Daha sonra uçaklar silahlandırılmış ve zaman içerisinde yeni teknolojilerle birlikte gelişme göstermiştir (Foto-46).

Savaşlarda karşılaşılan en büyük coğrafi engeller okyanuslar, denizler ve nehirlerdir. Bu engelleri aşmak için gerçekleştirilen çıkarma hareketlerinin ne kadar zor bir iş olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu zorluğu biraz olsun azaltmak için çeşitli savaş araçları geliştirilmiştir. Foto-47, çıkarma hareketlerinde kullanılmak üzere geliştirilen araçlardan bazılarını göstermektedir. Bu araçlar çıkarma sırasında coğrafi engelleri daha kolay aşmak için geliştirilmiştir. Görüldüğü üzere savaşlarda coğrafi engelleri aşmak için çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Bu da bize coğrafyanın pek çok alanda insan hayatını etkilediği gibi, savaşların mahiyetini ve şeklini, kullanılan ekipman ve silahların geliştirilmesinin yanında, teknolojik gelişmeleri de etkilediğini gösterir.



Foto-46: Zaman içerisinde geliştirilen uçak modelleri (1-İlk kez keşif amaçlı kullanılan Wright Model A, 2- II. Dünya Savaşı'na damga vuran İngiliz Spitfire, 3- II. Dünya Savaşı'nda kullanılan bombardıman uçağı, 4- F4 Phantom, 5-günümüzün en yaygın çok amaçlı savaş uçağı F-16, 6- son teknoloji ile donatılmış B2 bombardıman uçağı).

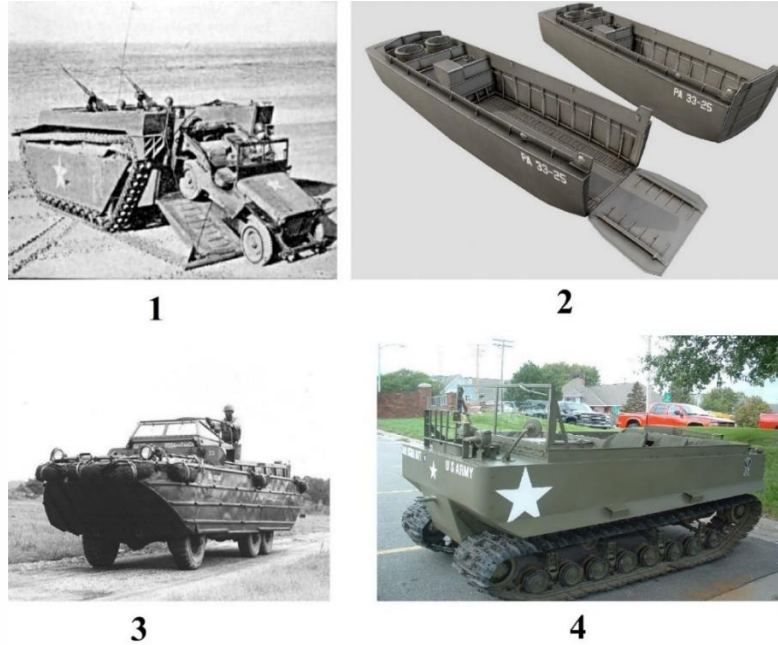


Foto-47: II. Dünya Savaşı'nda çıkartma operasyonlarında en büyük coğrafi engel olan denizlerden güvenli ve hızlı bir şekilde personel ve araç taşımak için geliştirilmiş, hem karada hem denizde giden araçlar. Bu araçlar bugün dahi kullanılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COĞRAFİ UNSURLARIN ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAKİ ROLÜ

3.1. ÇANAKKALE BOĞAZI'NIN YERİ VE ÖNEMİ

Türk boğazları, tarihin en eski dönemlerinden başlayıp, her dönemde çok önemli roller oynamış, kilit nitelikteki su yollarıdır. Siyasi tarih açısından diğer uluslararası boğazlarla karşılaştırıldığında, Türk boğazlarının ne denli önemli olduğu görülmektedir. Bu önem tarih boyunca dünya egemenliği peşinde koşan devletlerin, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına her zaman çok önem verip, bu doğal su yolları üzerinde egemenlik kurmak için uğraş vermelerinden kaynaklanmıştır (Harita-10, Harita-11) (Tuncoku, 2002, s. 9).



Harita-10: Çanakkale Boğazı'nın Akdeniz'deki konumunu gösteren harita⁴⁹.

⁴⁹ Harita CBS aracılığıyla oluşturulmuştur. <dyn type="document" property="service layer credits" separator="\n" showLayerNames="false" layerNameSeparator=": "/>



Harita-11: Çanakkale Boğazının yeri ve boğazın yapısı⁵⁰.

Türk boğazlarının önemi zaman zaman artmış zaman zaman azalmış ancak yüzyıllar boyunca jeopolitik önemini korumuştur. Özellikle sıcak denizlere inerek dünyaya açılmak isteyen güçler ile Orta Doğu, Akdeniz ve Hint ticaret yollarının hakimiyetini elinde bulundurmak isteyen güçlerin daima odak noktası olmuştur. 18. ve 19.yy’larda ise neredeyse dünya politikasına tek başına yön vermiştir (Sedat, 2007, s. 127).

Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı ile yalnızca Rusya’nın değil, Karadeniz havzasında yer alan ülkelerin hepsinin dünyaya açılan kapılarıdır. Özellikle havayolu ulaşımının olmadığı, dünya ticaretinin denizyolu üzerinden gerçekleştirildiği ve denizlere hakimiyetin çok önemli bir hale geldiği bu dönemde boğazların önemi oldukça artmıştır.

Kurulduğu dönemden çöküşüne kadar Osmanlı Devleti çok uzun süre boyunca Çanakkale ve İstanbul boğazlarını tutmuş, Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başladığı 18.yy’a kadar boğazlara karşı uluslararası boyutta ciddi bir tehdit olmamıştır. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Osmanlı Devleti’nin hakimiyetinde olması hem Karadeniz’i hem Avrupa ile Asya arasındaki ticaret yollarını hem de Akdeniz’i sürekli kontrol altında tutma gücü vermiştir. Coğrafi keşiflerden sonra dünya ticareti önemli derecede gelişmiş, yeni ticaret yolları, sömürgeler ve sömürge imparatorlukları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dünya ticaretinin büyük kısmının deniz

⁵⁰ Harita CBS aracılığıyla oluşturulmuştur. <dyn type="document" property="service layer credits" separator="\\n" showLayerNames="false" layerNameSeparator="": ">

yolu ile yapılmaya başlanmış ve İngiltere ile Hollanda gibi batı Avrupa ülkelerinde kraliyetin desteği ile büyük ticaret şirketleri kurulmuştur. Zaman ilerledikçe sömürgecilik faaliyetleri hızlanmış, sömürgeci devletler arasında da rekabet kızışmıştır. Bu dönemde Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının jeopolitik önemi bir miktar azalmış, Güney Afrika, Güneydoğu Asya, Doğu Asya'nın jeopolitik önemi artmıştır. Ancak 1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla, ticaret yolları Orta Doğu'ya yönelmiş, Doğu Akdeniz'in dünya ticaretindeki önemi yeniden artmıştır. Süveyş Kanalı, dünyanın en işlek su yolu haline gelmiş, Çanakkale ve İstanbul boğazları jeopolitik açıdan önem kazanmıştır.

18. ve 19.yy'da Doğu Akdeniz'in ve Süveyş Kanalı'nın güvenliği açısından bu boğazlar çok önemli hale gelmiştir. Çünkü başta Rusya olmak üzere Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerden gelebilecek tehditleri engellemektedir. Bu nedenle İngiltere boğazların kontrolünün başka bir ülkenin eline geçmesinden zayıf durumda olan ve ekonomik anlamda kendisine bağlı olan Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olmasını tercih etmiş, bu yüzden de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ancak yine de boğazların kontrolünü ele geçirmek ve buralardan geçerek İstanbul'a ulaşma düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce pek çok kez gündeme gelmiştir. İngiliz kaynaklarında, "Çanakkale Boğazı'nı zorlayıp geçmek ve dar deniz geçidine hâkim olmak meselesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel yüzyıllar boyunca harp harekâtının en güçlerinden olduğu kadar en önemlilerinden biri kabul olunmuştu," ifadesine yer verilmesi, İngiltere açısından Türk Boğazlarının ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Oglander, 2005, s. 45).

Bunlara ek olarak Kuzey Afrika'da sömürgelerin kurulması nedeniyle Akdeniz'in güvenliği çok önemli bir hale gelmiştir. Rusya ise sömürgelerden ve dünya ticaretinden pay almak, dini açıdan önemli gördüğü Kudüs'ü kontrol altına almak ve dünya siyasetinde söz sahibi olmak için Akdeniz'e inmek istemiştir. Bu nedenle Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, aslında onu sıkışıp kaldığı coğrafi lokasyondan kurtararak, dünya siyasetinde diğer ülkeler gibi etkili olmasını sağlayacak ve uluslararası arenada güçlü bir konuma getirecek politikaydı. Ancak bu planın önündeki en büyük engel İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Osmanlı'nın elinde bulunması olmuştur.

Rusya ile çetin mücadeleler yürütmüş olan Napolyon, boğazlar ile ilgili şu sözleri sarf etmiştir: "İstanbul bir anahtardır, İstanbul'a egemen olan dünyaya hükmedecektir. Eğer Rusya, Çanakkale Boğazı'nı ele geçirecek olursa, Toulon, Napoli ve Korfu kapılarına kadar dayanmış olacaktır" (Moorehead, 1956, s. 285).

Küçük Kaynarca Anlaşması ile Kırım, Rusya'nın eline geçmiş, Ruslar ilk kez Karadeniz'de gemi bulundurma hakkına sahip olmuş ve Karadeniz bir Türk gölü olmaktan çıkmıştır. Bu olaylar neticesinde Akdeniz ve Boğazların güvenliği daha hassas bir boyuta gelmiş ve 18 ile 19.yy'ın uluslararası siyasetinin odak noktası olmuştur.

Boğazlar için devletler birbirleriyle, gerek askeri gerek siyasi çok sıkı bir mücadele ortaya koymuşlardır. Bu boğazlar 18. ve 19.yy'da Osmanlı Devleti'nin gücünün zayıflaması nedeniyle İngiltere, Fransa ve Rusya'nın pek çok kez karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. 18.yy'da Çar 1. Petro tarafından, Rusya'nın uluslararası camiada ve küresel ticarete söz sahibi olmasının Rusya'nın geleceği için zaruri olduğu düşüncesi dolayısı ile de sıcak denizlere inmesinin bir zorunluluk olduğu fikri ortaya atılmıştır. Rusya'nın ana politikalarından biri haline gelen bu fikir daha sonraki Çar ve Çariçeler tarafından aynı şekilde kabul görmüştür (Kurat, 1970, s. 326). 1720 tarihinde Rusya, Belgrad Anlaşması ile ilk defa Azak denizi kıyılarına ve Karadeniz'de ticaret gemisi bulundurma hakkına sahip olmuştur. 1771 yılında Ruslar, Kırım'ı ele geçirmiştir (Kurat, 1970, s. 25-27).

Kırım için Osmanlı'ya karşı açılan savaş sonucunda Küçük Kaynarca anlaşması imzalanmış, anlaşmaya göre Rusya ilk kez Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma ve inşa etme hakkını elde etmiştir (Kurat, 1970, s. 1-4). Böylece Rusya sıcak denizlere inme politikasının ilk basamağı olan Karadeniz'de etkin bir güç olma hedefine ulaşmıştır.

Bunun yanında Mısır'ın 1798'de Napolyon tarafından işgal edilmesi üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmış, Rus donanması İstanbul'a gelip demir attıktan kısa süre sonra Osmanlı donanması ile birlikte Mısır'a yelken açmıştır. Rus donanmasının boğazlardan serbestçe geçerek Akdeniz'de etkin bir rol oynamaya başlaması, İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır. Bu yüzden Fransa ve İngiltere aralarında bir uzlaşma sağlayarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını benimsemiştir. İngiltere 1809'da Osmanlı Devleti'ne müttefik olmayı teklif etmiş, yapılan anlaşma sonucunda boğazların barış zamanı tüm savaş gemilerine kapalı olması kararı alınmıştır (Abisel, 1945, s. 12-13).

Daha sonraki süreçlerde Karadeniz ve boğazların durumu çok çetin uluslararası çekişmelere ve savaşlara neden olmuştur. Kısa süre sonra boğazlardan geçiş hakkını tekrar almak isteyen Rusya, Osmanlı Devleti'ne göz dağı vermek için prens Mençikof'u çok sayıdaki asker ve donanma ile İstanbul'a göndermiştir. Diplomatik zorlamalar ile boğazlardan geçiş talep eden Mençikof istediğini elde edememiş ve İstanbul'u terk etmiştir. Bunun sonucunda boğazlara doğrudan saldıramayan I. Çar Nikola Eflak-Boğdan'ı işgal etme tehdidinde bulunmuştur (Danişmend, 1955).

1853 yılında Osmanlı Devleti, Karadeniz sahillerinin güvenliğini sağlamak amacıyla 8 gemiden oluşan bir donanmaya devriye görevi vermiştir. Bu donanma Sinop'ta demirlediği sırada Rus donanması tarafından ani bir saldırı ile yok edilmiştir (Özcan B. , 1990, s. 110-112). Bu durum İstanbul'daki İngiliz ve Fransız donanmalarının Osmanlı donanması ile birlikte Karadeniz'e açılmasını sağlamıştır. Çünkü Fransa ve İngiltere için bunun anlamı Akdeniz ve Hindistan ticaret yolu ile Mısır'ın, Süveyş Kanalı'nın, Kızıl Deniz'in ve Arabistan Yarımadası'ndaki önemli limanların Rus tehdidine açık hale gelmesi demektir. Üç ayrı devlete ait donanmaların Karadeniz'e girmesi sonucu Rusya 1853 yılında Eflak-Boğdan'ı işgal etmiştir. Taraflar arasında gerilimin artması ile Avusturya, İngiltere, Fransa, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 1853 yılı Temmuz ayında Viyana Kongresi toplanmıştır. Rusya'nın savaş alanında ciddi bir darbe almadan anlaşma şartlarını kabul etmeyeceği anlaşılmıştır. Bu yüzden kongreden sonuç alınamamış, Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Boğazlar tekrar Rus gemilerinin tümüne kapatılmış, Osmanlı, İngiliz, Fransız donanmaları Rusya'nın Sivastopol limanını kuşatmıştır. 1855 yılı Eylül ayında Sivastopol ele geçirilmiş sonrasında ise Rusya'ya tekrar bir anlaşma teklifi sunulmuştur. Yapılan uzun görüşmeler sonucunda 30 Mart 1856 tarihinde, taraflar arasında Paris Barış anlaşmasını imzalamıştır (Keleş, 2008, s. 186). Bu anlaşma ile boğazların kapalılığı korunmuş, Karadeniz'de de birkaç gemi dışında savaş gemisi bulundurulmasına ve tersane inşa edilmesi de kısıtlanmıştır.

Bu anlaşmadan sonra İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya, Sardunya ve Osmanlı Devleti arasında 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan 4 maddelik ek bir antlaşma ile boğazların barış zamanı savaş gemilerine kapalı olması garanti altına alınmıştır. Buna göre barış zamanı sadece küçük savaş gemileri ancak Padişahın onayı ile boğazlardan geçebilecekti (Keleş, 2008, s. 149-194). Bu anlaşma sonucunda boğazların ve Karadeniz'in durumu Londra Boğazlar sözleşmesindeki statüsüne geri dönmüştür. Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmanın ve tersane inşa etmenin engellenmesi, boğazların savaş gemilerine kapatılması, eskiden olduğu gibi Rusya'yı bulunduğu coğrafyaya hapsedmiştir. Böylece İngiltere ve Fransa uluslararası alanda güçlü bir rakip ile karşılaşmanın önünü kesmiş, Akdeniz'deki ticaret yollarının, Süveyş Kanalı'nın ve Hindistan'a giden sömürgeler ile Kuzey Afrika'daki sömürgelerin güvenliğini sağlamıştır.

Tarihte pek çok kez boğazlar hem diplomatik çekişmelere hem de kendilerinden uzaktaki başka alanlarda savaşılmaya neden olmuştur. Herhangi bir nokta üzerindeki hedefleri gerçekleştirmek için başka alanların veya düşmanı anlaşılmaya mecbur bırakacak kadar önemli olan bir lokasyona saldırılması jeostratejik bir hareket olarak değerlendirilmektedir. Şüphesiz Kırım Savaşı, Sivastopol kuşatması, Eflak-Boğdan'ın işgal edilmesinin nedeni aslında boğazlardır (Hearnshaw, 1923, s. 349).

Tüm bu örnekler İstanbul ve Çanakkale boğazlarının jeopolitik önemini ortaya koymaktadır. Bu önem Birinci Dünya Savaş'ında daha da artmış ve sonucunda Çanakkale'ye yönelik bir deniz harekâtı ile çıkarma harekâtının yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden coğrafi lokasyon genellikle savaşların ana nedenidir.

3.2. ÇANAKKALE CEPHESİNİN AÇILMASI:

Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya savaşının cephelerinden biridir. Bu nedenle savaşın çıkış sebepleri Birinci Dünya savaşının nedenleri ile yakından ilgilidir.

Boğazların ne kadar önemli su yolları olduğunu çalışmanın önceki bölümlerinde ifade etmiştik. Boğazların jeopolitik önemi, Birinci Dünya Savaşı'nda daha da artmıştır. Çanakkale'de bir savaşa girilmesi önceleri yalnızca bir fikirten ibaret iken Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatı bu cephenin açılmasını zorunlu kılmıştır.

Cephenin açılma nedenleri şöyle sıralanabilir;

1. Avrupa'daki savaş cephe savaşına dönüştüğünden savaş bir çıkmaza girmiş, bu nedenle savaş uzamaya başlamış, Almanya'nın lehine bir durum oluşmuştur.
2. Batı cephesinde Almanya'ya karşı ilerleme kat edilememiştir. Almanya batı cephesinde güçlü olması, doğudan da saldırı altına alınmasını gerektirmiştir. Bu plana göre Almanya kuvvetlerini bölmek zorunda kalacağından batı cephesi zayıflayacaktı ya da bunu yapmasa bile iki cepheyi birden savunmak zor olacağından doğudaki Alman savunma hattının Rus ordusu tarafından yarılabilmek şansı ortaya çıkacaktır.
3. Rus ordusu asker sayısı bakımından iyi durumda olduğundan, Avusturya-Macaristan ordularına karşı başarı elde etmiştir ancak Alman ordularına karşı başarı elde edebilmesi için teknoloji, silah, mühimmat ve cephane açısından desteklenmesi gerekmektedir.
4. Rusya'nın mühimmat, cephane, silah ve ekonomik yardıma ihtiyaç duyması gibi İtilaf devletleri de Rusya'dan gelecek gıda maddelerine ihtiyaç duymuştur. Ancak Fransa ve İngiltere'nin Rusya ile bağlantısı İttifak Devletleri tarafından kesilmiş, Kuzey Denizi ve Baltık Denizi Alman donanması kontrolüne girmiş, Kuzey Buz denizi ise donmuştur. Bu nedenle Rusya ile irtibatın sağlanması için tek seçenek Çanakkale Boğazı'ndan geçmektir (Harita-12).



Harita-12: Birinci Dünya Savaş’ında tarafların durumu. Görüldüğü üzere Rusya’nın diğer itilaf devletleri ile bağlantısı ittifak devletleri tarafından kesilmiştir. Sırbistan ve Romanya dikkatleri çekebilir ancak bu devletler de daha sonra İttifak Devletlerinin kontrolüne girmiştir⁵¹.

5. Eğer Rusya’ya gerekli olan yardım yapılabilirse Rusya, Doğu Avrupa’da Almanlara karşı, Kafkaslar’da Osmanlı ordusuna karşı daha güçlü duruma gelebilecektir.
6. Osmanlı Ordusu, Çanakkale’yi savunmak için buraya birlik kaydırarak dolayısıyla diğer cephelerde zayıflayacaktı. Çanakkale Boğazı’nın geçilmesi demek; İstanbul’un düşmesi, Osmanlı Devleti için savaşın bitmesi anlamına gelmekteydi. Bu yüzden stratejik önemi çok yüksek olan bir coğrafi noktadır.
7. Çanakkale cephesi açıldığında Almanya buraya destek göndermek zorunda kalacak, Çanakkale geçildiği takdirde de Osmanlı Devleti savaş dışı kalacak, Almanya önemli bir müttefikini kaybedecektir.
8. Taraf seçme konusunda kararsız kalan Balkan ülkeleri, İttifak Devletleri yanında savaşa girecek bunun sonucunda da Almanya güneydoğudan da kuşatılabilecekti.
9. 2 Ocak 1915’te Rusya’nın başkenti Petrograd’daki İngiliz Büyükelçisi’nden İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na gelen bir telgrafla; “Güçlü bir Türk ilerlemesi karşısında Rusların Kafkasya’daki durumlarının umutsuz olduğu açıklanmış, Türk baskısının azaltılması için

⁵¹ <http://bilelimmi.com/1-dunya-savasi-oncesi-osmanlinin-genel-durumu/>

İtilâf Kuvvetleri'nin karadan veya denizden Türkiye üzerine bir harekât yapmasının Rus Çarı tarafından istendiği" bildirilmiştir. Savaş Bakanı Lord Kitchener, Rusya'ya bu konuda hazırlıkta bulunulduğunu bildirmekten geri kalmamıştır (Lorey, 1936). Bu şekilde Rus ordusunun Kafkaslar'daki yükü hafifleyecektir.

10. İngiltere'nin Çanakkale'de yeni bir cephe açmak istemesinin en büyük nedeni Ortadoğu'daki konumunu sağlamlaştırmak ek olarak Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı ve Doğu Hindistan ticaret yolunun güvenliğini sağlamak istemesiydi. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Osmanlı Devleti, İngiltere ile Ortadoğu'da çarpışmayı planlamıştı. Bu nedenle de tüm güçlerini buraya kaydırmış, Alman-Osmanlı savunması bütünüyle buraya odaklanmıştı. Burası İngiltere için çok önemli bir coğrafi stratejik nokta olmuştur. Osmanlı-Alman ittifakının burada güçlü olmasından dolayı İngilizlerin, Orta Doğu'da başarı elde etmeleri çok güç bir hal almıştır. Bu nedenle İngiltere özellikle de Winston Churchill, Rusya'nın önerisinden önce Çanakkale'ye hareket planlamaktaydı. Eğer Çanakkale'ye bir hareket düzenlenirse Osmanlı Devleti hem Kafkaslar'dan hem de Ortadoğu'dan birlik kaydırmak zorunda kalacak, bu bölgelerdeki Osmanlı savunması zayıflayacaktı. Bunun sonucunda İngiltere'nin Ortadoğu'daki ilerleyişi kolaylaşacaktır (Doğanay, 1993, s. 363-364).
11. Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı ve Doğu Hindistan ticaret yolu güvence altına alınmış olacaktı. İngilizler için Çanakkale Savaşı'nın en önemli getirisi bu olmuştur. Çanakkale Boğazı, Osmanlı'nın en hassas noktasıydı ve stratejik önemi çok büyüktü. Üstelik hazırlıksız yakalanacaklardı. Osmanlı savaştığı tüm cephelerde başarı elde etse dahi Çanakkale geçildiği takdirde İstanbul işgal edilecek ve savaş kaybedilecekti. Bu durum satranç tahtasında Veziri almak için şah çekmeye benzetilebilir. Böylece Çanakkale Savaşı, çok büyük bir jeostratejik planın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

3.4. ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN COĞRAFİ UNSURLAR İLE İLİŞKİSİ

Söz konusu savaşta hem deniz hem kara hareketinde her iki tarafın yaşadığı olaylar ve uyguladığı taktiklerde coğrafi faktörlerin ne kadar önemli rol oynadığı bariz şekilde görülebilir. Gemilerin sabit kalmasını zorlaştıran güçlü akıntılar, çıkarmaya elverişli kıyıların azlığı, kıyıların dik ve sarp olmasından dolayı iç kesimlere ilerlemenin zorlaşması, istihkamların toprak altında ve deniz seviyesine yakın yükseklikte boğazın en stratejik noktalarına inşa edilmiş olması, bunlardan bazılarıdır. Yeryüzü şekillerinin yanında; klimatolojik, hidrografik özellikler ile beşeri anlamda ekonomi, nüfus gibi coğrafi unsurlar da Çanakkale savaşında büyük rol oynamıştır.

Buradaki coğrafi unsurların engelleyici gücü büyük ölçüde İngiliz kuvvetleri üzerinde kendini göstermiştir. İngiliz ordusu için savaşın en zor kısımlarından biri bu coğrafi engelleri aşmak olmuştur. General Ian Hamilton notlarında karşılaştığı zorlukları ve yaptığı planlarda coğrafi faktörleri göz önünde bulundurduğunu şöyle aktarmıştır:

“Saros Körfezi ile Enez arasındaki araziden çıkartma yapılmasının bizim için uygun olduğunu kabul ederim. Belki Rodos adasında üslenip güneyden, bir diğer kanadımızla Edirne’den, bir başka kanadımızla Bolayır’dan saldırıya geçmeliydik, ama o zaman da donanmayla ilişkimiz kesilecek ve filo desteği kaybolacaktı. Oysa donanma desteğinden ve eşgüdümünden ayrılmayı temel kabul eden bir plan yüzünden nakliyelerdeki malzemeleri toparlayabilmek için bile, yeniden bir ay yada altı hafta daha beklemek zorunda kalırız. Üçüncüsü; Asya yakası, Gelibolu Yarımadası’na egemen değildir, ama Kilitbahir yaylası Asya yakasına egemendir. Dördüncü olarak, burada bulunuşumuzun bütün nedeni, donanma ile beraber çalışmak içindir. İlk adımda donanmanın, Çanakkale Boğazı’nı aşmasını destekleyeceğiz. İkinci olarak, Rusların İstanbul’u işgallerine yardım edeceğiz”

(Hamilton, 1999, s. 69-70).

İtilaf güçlerinin Çanakkale hareketinin başındaki kişi olan General Ian Hamilton’un bu sözleri, hareket sırasında coğrafi faktörlerin karşılarına çıkardıkları zorlukları ve savaşta uyguladıkları taktiklerin coğrafi faktörlere bağlı olduğunu göstermektedir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde bu faktörleri tek tek ele alacağız.

3.4.1 Fiziki Coğrafya Faktörlerinin Çanakkale Savaşı ile Arasındaki İlişki:

Çalışmamızın önceki bölümlerinde değinildiği gibi fiziki coğrafya faktörleri, yaptığımız araştırmalara göre Çanakkale Savaş’ında da etkisini göstermiştir. Yeryüzü şekilleri, yüzey akıntıları, hava durumu, bitki örtüsü gibi fiziki faktörler savaşın her iki tarafını da etkilemiştir. Ancak fiziki coğrafya faktörlerinin engelleyici gücü itilaf güçleri üzerinde daha etkili olmuş, Osmanlı ordusuna bir miktar avantaj sağlamıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu faktörler tek tek ele alınacaktır.

3.4.1.1. Yeryüzü Şekillerinin Çanakkale Savaşı ile İlişkisi:

Üç boğumdan oluşan Çanakkale Boğazı 53km uzunluğunda 5km genişliğindedir. İlk boğum giriş kısmından Kepez Burnu’na kadar devam eder. İkinci boğum ise Kepez Burnu’ndan başlar Kilitbahir önlerine kadar devam eder. Burada boğaz oldukça daralır. Son olarak üçüncü

paralel mayınlar döşenmesini emretmiştir. Boğazdaki ana geçiş güzergahı üzerine değil de geri dönüş manevrası üzerine yerleştirilen bu mayınlar İtilaf donanmasında beklenmedik kayıplara neden olmuştur (Babüroğlu, 2016, s. 42). Bu strateji son derece başarılı olmuş, itilaf donanması çok büyük kayıplar vermiştir. Çanakkale savaşında coğrafi koşullardan yararlanarak uygulanan stratejinin bilinen en yaygın örneği budur.

Yine boğazın dar olması mayınların etkinliğinin artmasını sağlamıştır. Boğazın en dar noktalarına yerleştirilen mayınları temizlemeden buradan geçmenin bir yolu yoktu. Türk ordusunda uzun menzilli toplar olmadığından ana hedefleri düşman gemileri değil mayın hatlarını korumak olmuştur. İtilaf Donanmasına ait gemiler çok uzun menzilden tabyaları ve Türk bataryalarını uzun süre şiddetli bombardımana tutabilirdi, Türk topçusu da bu durumda karşılık veremezdi. Ancak Türk topçusu mayın hatlarını koruduğu sürece İtilaf devletlerinin boğazı geçmesinin bir imkanı yoktu. Bu nedenle İtilaf güçlerinin uzun menzilli toplarının bir önemi kalmamıştır. Mayın hatları ile kıyıdaki obüsler ve hareketli sahra bataryaları bu stratejiye göre konumlandırılmıştır.

Hem savaştan çok önce kurulan tahkimatlar hem de savaştan hemen önce uygulanan savunma yapıları boğazın coğrafi yapısına uygun olarak yapılmıştır. Tabyalar, toplar başta olmak üzere buradaki tüm tahkimatlar, boğazın coğrafi özellikleri ile birleşince etkilerini daha da arttırmıştır.

Kara hareketlerinde ise her iki tarafın da hedefleri her zaman araziye hakim yüksek tepeler ve sırtlar olmuştur. İlerleme kat etmek isteyen tarafın önce bu sırtları alması ve ilerlemeye imkan veren geçitlere yönelmesi gerekmiştir. Bu durum İtilaf ordularının ilerlemesini engellemiş, orduyu büyük ölçüde yavaşlatmıştır. İtilaf ordusunun karşısındaki en büyük zorluklardan biri de bu olmuştur. Savaşın uzaması İtilaf güçleri için hiç iyi olmamıştır, her geçen gün kıyılarda tutunmak zorlaşmış, sürekli ateş altında denizden ikmal yapılması gerekmiştir. Ayrıca su kaynakları da kısıtlıdır. Türk ordusu da savaş uzadıkça cephe gerisinden yeni ihtiyat birlikleri ile desteklenmekteydi. Öte yandan Türk ordusunun savaş alanına daha önce gelip araziye hakim yüksek tepe ve sırtlara konuşlanması, onlara atış üstünlüğü vermiştir.

İngiliz kaynakları, Anzak'ların Arıburnu'na yaptıkları çıkarmada, hiç beklemedikleri şekilde çok büyük zorluklarla karşılaştığını aktarır (Genelkurmay, 2002, s. 205). Zaten akıntı nedeniyle planlanan noktadan 2 km kuzeye çıkmışlardır. Burası Türk ordusunun ciddi olarak savunmadığı bir noktaydı. Kıyıya ayak basan birlikler iç kesimlere doğru ilerlemeye başlamıştır. Buradaki birliklerin ilk hedefi Kabatape-Topçular Sırtı ve Kocaçimentepesi'ni almak, sağlam bir savunma hattı oluşturmak ve sonradan kıyıya yapılacak çıkarmaların güvenliğini sağlamak olmuştur. Tüm birliklerin karaya çıkışı tamamlandıktan sonra Maltepe yönüne ilerlenecek ve

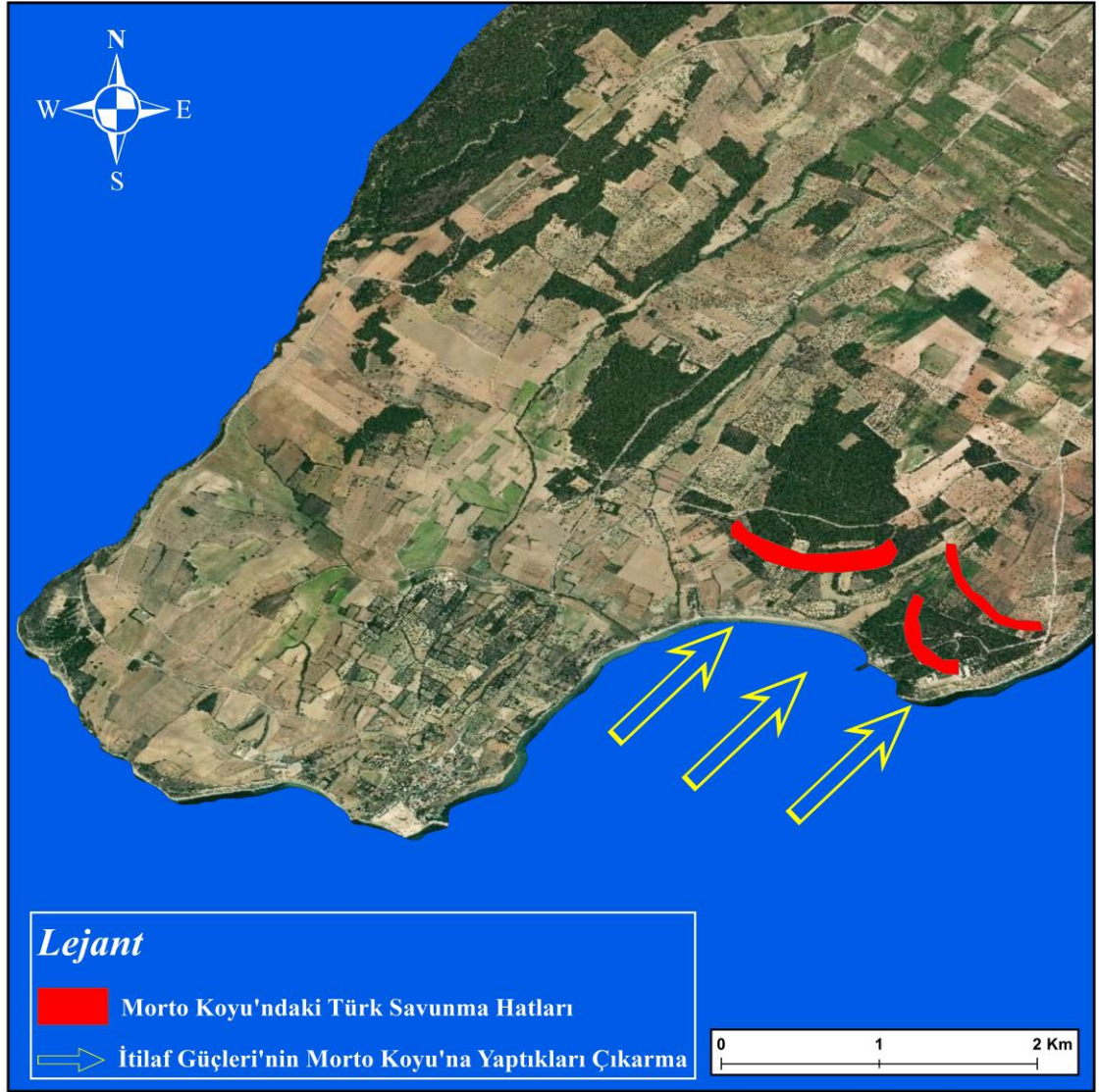
böylece bütün yarımada'nın kontrolü ele geçirilecek, Kuzeyi ile Güneyin bağlantısı kesileceğinden güneyde kalan Osmanlı Birlikleri teslim olmak zorunda kalacaktı. Bu harekatta her iki taraf içinde Kocaçimentepe ve Conkbayırı'nın ele geçirilmesi çok önemli bir hal almıştır. Bu tepeler çok geniş bir alanı gözetleme ve kontrol etme imkanı vermektedir. Bu bölgenin sağlayacağı stratejik değeri bilen Yarbay Mustafa Kemal, emir almamasına rağmen daha kuzeyde bulunduğu bölgeden süratle buraya geldi ve emrindeki kuvvetler ile düşmandan önce Conkbayırı'na yerleşmiştir. Bu harekatta Anzak birliklerinin karşılaştıkları en büyük zorluklardan biri arazinin yapısıdır. Yeryüzü şekillerinin ilerlemeyi oldukça güçleştirdiği bu arazide Anzak'lar 800m kadar içeriye girebilmiş ancak sonrasında Türklerin etkili savunma ve karşı saldırıları nedeniyle geri çekilmek zorunda kalarak, donanmanın desteği ile kıyıdan içeriye 600m'lik mesafede zor koşullarda tutunabilmiştir (Oglander, 2005, s. 18).

Ertuğrul Koyu'na yapılan çıkarma harekatında tek seferde çok sayıdaki birliği aniden kumsala indirmek için, eski bir kömür gemisi olan River Clayde'nin karaya oturtulması planlanmıştır. Böylece çok sayıda askeri taşıyan River Clayde, kumsala iyice girecek, askerler açılan kapaktan çıkarak hemen sahile yayılacaktır. Aynı zamanda River Clayde gövdesi ile askerlere siper olacaktı. Ertuğrul Koyu'na yapılan çıkarma harekatında birlikler neredeyse hiç karaya çıkamamıştır. Dubalarla sabitlenecek ve birbirine bağlanarak oluşturulacak yüzer iskele, akıntı ve dalgalar nedeniyle bir türlü oluşturulamamış, birlikler planlandığı gibi kolayca karaya ayak basamamıştır. Çıkarma daha başladığı anda coğrafi bir engel ile son bulmuştur. Kıyının sığ olması ve burada denizaltı morfolojisinin oldukça engebeli olması River Clayde'nin kumsala varmadan kayalıklara takılıp kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle bu planla büyük bir avantaj yakalayacaklarını düşünen İngilizler tam tersi bir durumla karşılaşmıştır. River Clayde'dan çıkan ilk birlikler çok fazla kayıp vermiş, askerler geminin içerisinde mahsur kalmıştır (Hamilton, 1999, s. 105). Bu koyda da baskın şeklinde, etkili bir çıkarma harekatı, mümkün olmamıştır. Çünkü hem kıyı akıntıları hem de denizaltı morfolojisinin arızalı yapıda olması etkili bir çıkarma harekatını engellemiştir.

Sarıtepe Altı çıkarması 25 Nisan 1915 tarihinde gerçekleştirilmiştir. İtilaf güçleri için en zorlu olan çıkarmalardan biri burası olmuştur. Bu çıkarma için Zığındere'nin denize döküldüğü ağız kısmından 1,5 km kuzeydeki çok dik yamaçlı bir kıyı seçilmiştir. Çok sarp ve dik olmasından dolayı Türk ordusu buralara savunma yerleştirmemiştir. Ancak diğer çıkarma noktalarında istedikleri başarıyı elde edemeyen İngilizler, arazideki topografik zorluklara rağmen buraya çıkarma yapmayı tercih etmiştir. Topografik zorluklara rağmen savunmanın olmamasından dolayı İngiliz birlikleri karaya çıkarak Zığındere hattının batısındaki alçak sırtlara yerleşmiştir. Buraya çıkarma yapılacağı bilgisi 6. Bölük komutanına iletilmiş, ancak komutan bunun ya bir yanlışlık olduğunu ya da şaşırtmaca bir taktik olduğunu düşünmüştür. Çünkü coğrafi şartlardan dolayı bu

noktaya çıkartma yapılabileceğine ihtimal vermemiştir. İngilizlerin küçük birliklerden oluştuğunu düşünse de daha fazla vakit kaybetmemesi gerektiğini düşünerek durumu Kirte'deki karargaha bildirmiştir. O sırada Kirte'de iki takımlık bir kuvvet bulunmaktaydı. Harekat alanının derinliklerine sokulmuş ve tüm savunma hatlarını tehdit eden İngiliz Tugayına karşı yalnızca bu iki takım savaşıyordu. Bu birlikler hemen Zığındere tarafına gönderilmiş ve buradaki sırtlara tırmanmaya başlamışlardır (Oglander, 2005, s. 239). Osmanlı ordusunun coğrafi koşullarından dolayı savunmasız bıraktığı bu noktaya İngilizlerin çıkarma yapması da coğrafi koşullardan yararlanarak taktik uygulamaya ibr örnektir. Harekatın ilerleyen dönemlerinde buradaki sırtlar ve tepeler savaşın gidişatı açısından çok önemli hale gelmiştir. Eğer düşman Zığındere sırtlarında tutulmasaydı, tüm harekat hattı çökecek, Türk ordusu büyük ölçüde geri çekilmek zorunda kalacak böylece İngilizler kıyılara rahatça çıkarma yapacaklarından, onları durdurmak daha zor bir hal alacaktı.

Eskihisarlık'taki çıkarma ile İngilizler çok büyük avantajlar elde edeceklerini düşünmüşlerdir. Morto Koyu'nun doğusunda araziye hakim bir noktada bulunan Eskihisarlık'tan, Morto Koyu boydan boya kontrol altına alınabilirdi. Buranın sağladığı yükseklik avantajı sayesinde Türk topçusu da baskı altına alınabilirdi. Donanmanın yoğun ateşinden dolayı gerideki mevzilere çekilmiş olan Türk askerleri, İngiliz çıkarma birliklerinin görülmesiyle tekrar ağır bombardıman altında kıynın gerisindeki hakim tepelere yerleşmiştir. İngiliz çıkarma birlikleri kıyıya yaklaşıp kadar bekleyen Türk askerleri, düşman kumsala iyice yaklaştığında ateşe başlamış, onları en savunmasız anında yakalamıştır. Buradaki coğrafi yapı Türk askerlerine geniş bir görüş açısı ile etkili ateş açma imkanı vermiştir. Denizden karaya geçerken askerlerin ayaklarının suda olduğu an; siper alamayacakları, kendilerini koruyamayacakları ve zor koşullarda hareket edebildikleri andır. İtilaf askerlerinin suyun içinde olması onları açık hedef haline getirmiştir (Oglander, 2005, s. 263). Harita-14 Morto Koyu'na çıkarma yapılan güzergah ile Türk askerlerinin pozisyonunu göstermektedir.



Harita-14: Morto Koyu'na çıkarmayı ve Türk birliklerinin savunma pozisyonunu gösteren harita⁵³ (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Türk askerlerinin konuşlandığı sırtlar hem onlara mükemmel ateş açma olanağı sağlamış hem de düşmanın kolayca ilerlemesini engellemiştir. Bu nedenle düşman askerlerinden karaya çıkan olsa bile ilerleyememiştir. Çıkarmanın ilk aşamasında- düşman kuvvetlerinin ilerleyişi kırılmıştır. İngiliz ordusunda pek çok asker daha filikadan inmeden vurulmuştur. Şans üzeri karaya çıkabilenler kumsalın biraz ilerisindeki dik yamaçların altında hareketsiz kalarak hayata tutunabilmiştir. Buradaki dik yamaçlar, İngilizleri hayatta tutan tek şey olmuştur (Foto-48). Arazi düz yada hafif meyilli olsaydı muhtemelen İngilizler kendilerini hayatta tutabilecek bir şey bulamayacaktı (Yılmaz, 1999, s. 136-139).

⁵³ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/yucel-ozkorucu/251-seddulbahir-cikarmalari-2-pinarici-koyu-morto-koyu> (Erişim tarihi: 14.06.2020).



Foto-48: Morto Koyu’nun 2020 yılında çekilmiş fotoğrafı. Fotoğraf Türk mevzilerinin bulunduğu noktadan çekilmiştir. Söz konusu noktanın tüm sahile ne kadar hakim bir konumda olduğu görülmektedir.

Savaşın ilerleyen dönemlerinde İtilaf güçleri Zığındere-Eskihisar arasındaki hatta yerleşmiş, Türk birlikleri de bu hattın gerisine çekilerek savunma pozisyonu almıştır. İtilaf ordusu Alçıtepe’ye yapılacak taarruza hazırlanmaktaydı ancak ordu çok bitkin ve yetersizdi. Askerler biraz dinlenip moral topladıktan sonra taarruza geçilmesi planlanmıştır. Yapılan plana göre Alçıtepe batıdan geniş bir şekilde kuşatılacak, Yassı Tepe ele geçirilecekti. Harita-14 Yassı Tepe’nin ne kadar önemli bir stratejik nokta olduğunu ortaya koymaktadır.

Yassı Tepe, Alçıtepe’nin kuzeybatısında bulunan hemen hemen aynı yükseklikte bir tepedir (Foto-45). Buranın ele geçirilmesi ile Alçıtepe çok iyi bir şekilde gözlenebilecek ve baskı altına alınabilecekti. Bu tepeleri kontrol altına alan tüm yarımada’nın kontrolünü ele geçirerek, savaşı bitirebilirdi. Bu yüzden her iki tarafta bu tepeleri ele geçirmek veya savunmak için çok büyük mücadeleler vermişlerdir. İki tarafın çetin çarpışmaları sonucunda İtilaf orduları Yassı Tepe, Alçıtepe ve Kirte’yi ele geçirememiştir. Bu tepeleri ele geçirmeden de Seddülbahr’e yönelmek imkansızdı çünkü ordu arkadan kuşatılmış olacaktı. Buradaki muharebelerden sonra İngilizlerin bu stratejisi ve hareket hattı üzerindeki beklentileri son bulmuştur (Erickson, 2015, s. 150-151).

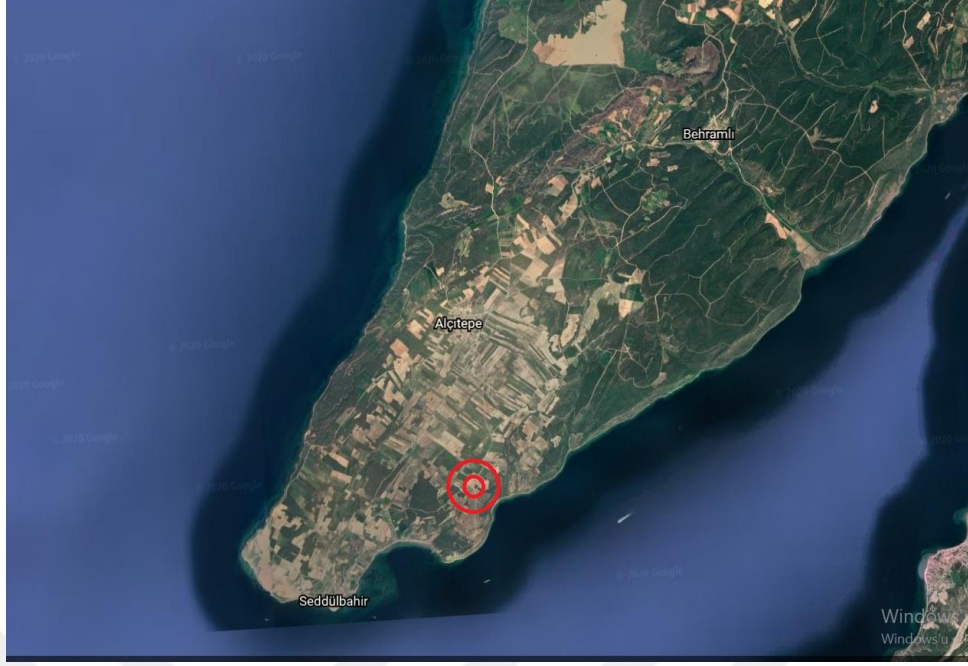
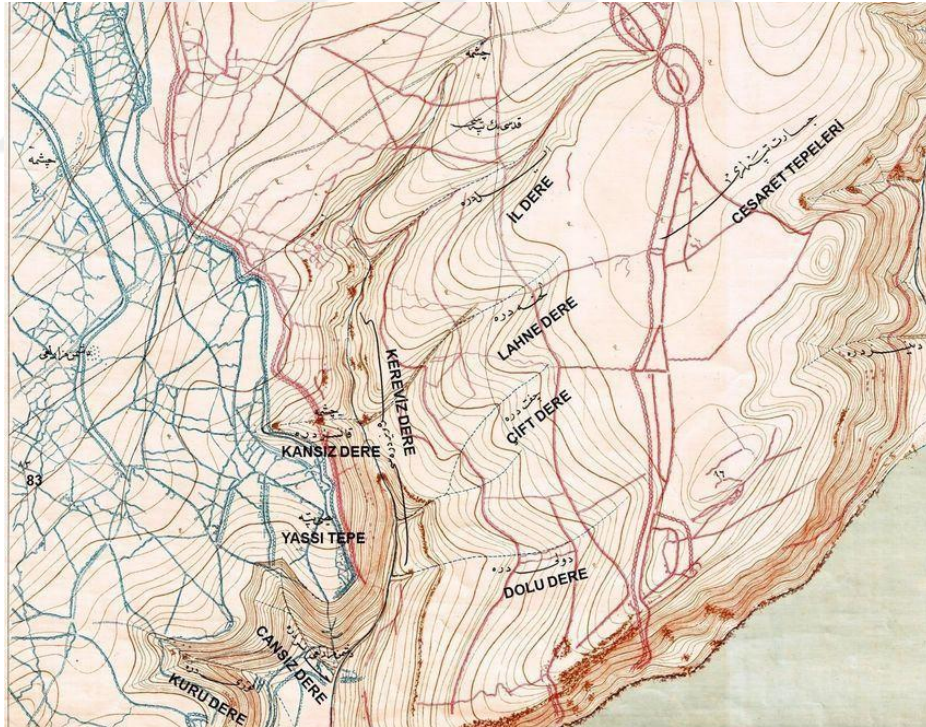


Foto-49: Yassı Tepe'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki konumunu gösteren haritadan alınmış fotoğraf⁵⁴.



Harita-15: Yassıtepe'nin topografik haritası. Yassıtepe'nin bulunduğu mevkide yamaçların ne kadar dik ve kumsalı her açıdan görebilecek bir yapıda olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır⁵⁵.

⁵⁴ Görsel Google Earth'ten alınmıştır.

⁵⁵ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/seddulbahir/157-yassi-tepe> (Erişim tarihi: 17.06.2020).

3-5 Mayıs arasında İtilaf güçleri Kabatepe'yi ele geçirmek için harekete geçmiştir. Bu tepe Arıburnu kıyılarını ve kıyından denize doğru uzanan çok uzun bir menzile etkili atış imkanı vermektedir. Ayrıca burada Türk ordusuna ait bataryalar bulunmaktaydı. Bu bataryalar ve topçu mevzileri, hem kıyıya çıkmaya çalışan birlikleri hem de açıktan bombardıman yapacak gemileri engellemektedir. Bu yüzden Kabatepe, büyük öneme sahip olmuştur (Foto-50, Harita-16, Foto-51).

Savaş boyunca İngiliz ve Fransızlar Alçıtepe ile Kirte'yi defalarca almayı denemiş ancak başarısız olmuşlardır. Alçıtepe ve Kirte çok önemli yüksek hakim noktalar. Özellikle Kirte tam bir hareket merkezi olmuştur. Bu yüzden her iki tarafta çok çetin mücadeleler vermiştir. İtilaf güçleri buraya yaptıkları taarruzda 4500 İngiliz, 2000 Fransız olmak üzere toplam 6500 subay ve er kaybetmiştir. Elde edilen mesafe ise yalnızca 1,5km'dir. Buradaki çok kanlı ve çetin mücadele buranın coğrafi yapısı ve jeostratejik öneminden ileri gelmiştir. Bu durum Harita-17, üzerinde açıkça görülmektedir.

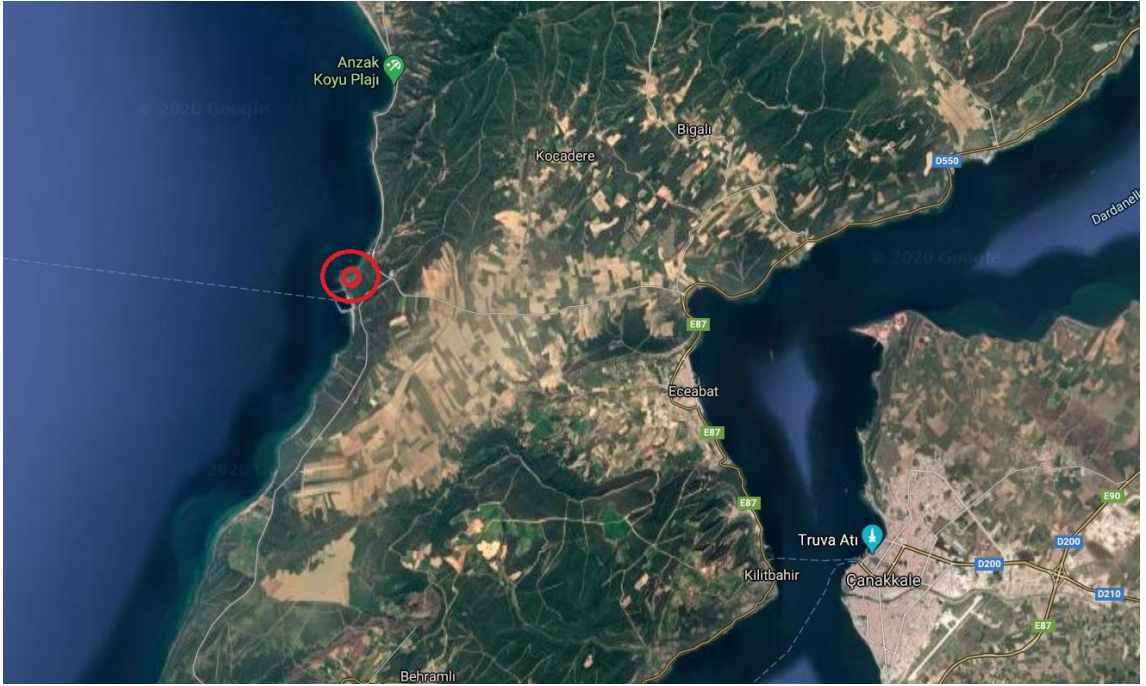


Foto-50: Kabatepe'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki konumu⁵⁶.

⁵⁶ Görsel Google Earth'tan alınmıştır.



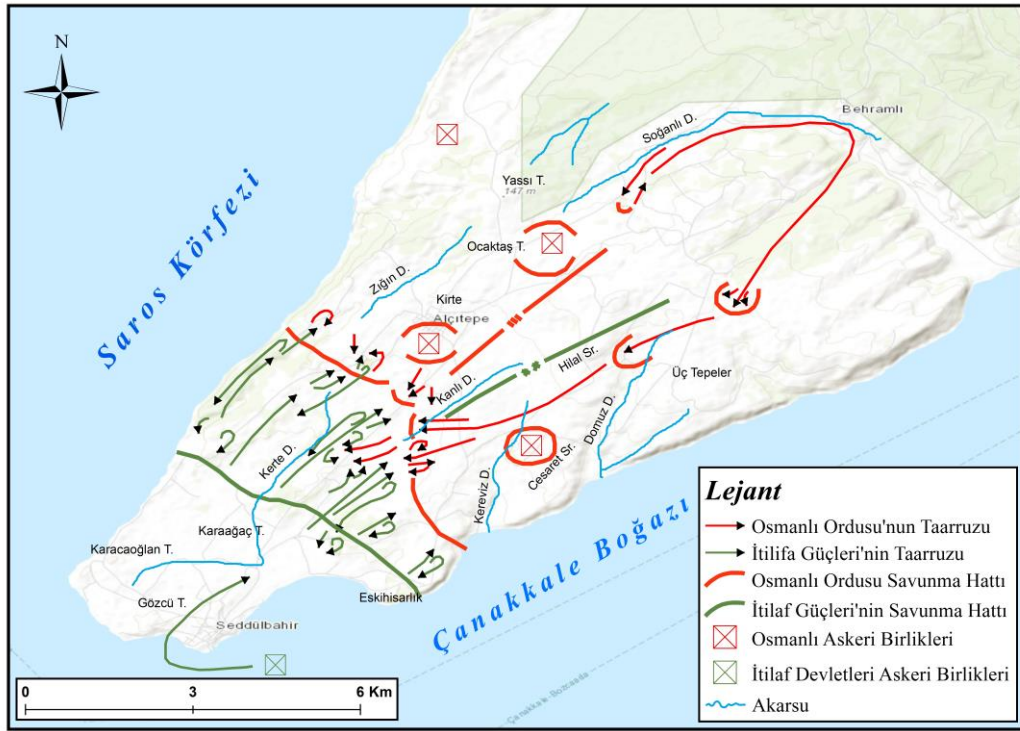
Harita-16: Kabatepe'nin topografik haritası. Denize doğru çıkıntı yapan kesimin ne kadar dik yamaçlara sahip olduğu ve çevresindeki geniş alanlara ne kadar hakim bir yükseklikte bulunduğu görülebilir⁵⁷.



Foto-51: Kabatepe'nin arazi yapısını gösteren fotoğraf. Anzak birliklerinin kendilerini savunmak için kazdıkları küçük çukurlar görülmekte⁵⁸.

⁵⁷ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/ariburnu/267-kaba-tepe> (Erişim tarihi: 18.06.2020).

⁵⁸ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/ariburnu/267-kaba-tepe> (Erişim tarihi: 18.06.2020).



Harita-17: Kırte'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki konumu, Türk ordusunun savunma düzeni ve İtilaf devletlerinin hareket hattı⁵⁹ (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

19 Mayıs'ta Arıburnu'nda İngilizlere karşı yapılan taarruzda, Türk ordusu kısa sürede çok fazla kayıp vermiştir. Ordunun %30'luk kısmı kısa sürede erimiştir. Bunun en büyük nedeni ise küçük bir alanda, dar hareket hatları içerisinde normalde olması gerekenden daha fazla birlik bulundurulmasıdır. Herhangi bir savaşta herhangi bir hareket hattına gönderilebilecek en uygun asker sayısını hesap etmek gerekmektedir. Harekattaki asker sayısının gereğinden fazla olması hem hareketi zorlaştırıp karmaşık bir hal almasına neden olur hem de kayıpları artırır. 19 Mayıs'ta yapılan bu taarruzda alanın ve hatların gerektiğinden fazla asker ile doldurulması nedeniyle Türk ordusunda toplam şehit sayısı 10.000 civarını bulmuştur. İlerlendikçe Mehmetçikler mevzilerde üst üste sıkışmış makineli tüfek ve topçu atışlarının kurbanı olmuşlardır. Bu yüzden sonraki birkaç gün içerisinde Kuzey Grubu Komutanlığı, tüm taarruzları durdurma kararı almıştır. Dar ve çakışık hendeklerde üst üste sıkışmış bulunan birlikler ileriye atılmak isterlerken birbirlerine girmişler, diğer irtibat hendeklerine düşmüşler ve ileride asıl siperlere vardıkları zaman da nereye geldiklerini ve hangi istikamette hareket edeceklerini kestirememişlerdir. Birbirlerine ateş eden birlikler dahi olmuştur. Böyle bir durumda bu taarruzdan sonuç alınamayacağından iptal edilmiştir. (Yılmaz, 1999, s. 152)

⁵⁹ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/yucel-ozkorucu/276-birinci-kirte-muharebesi> (Erişim tarihi: 18.06.2020).

Arıburnu'ndaki bu taarruzdan sonra hareket alanındaki ölenlerin kaldırılması ve uygun şekilde defnedilmesi için kısa bir ateşkes imzalanmıştır. Bu ateşkese göre ortaya bir hat çekilecek, taraflardan hiçbiri o hattı geçmeyecektir. Herkes kendi taraflarındaki ölülerini toplayacak karşı tarafa ait ölümler ise ortadaki çizgiye getirilerek karşılıklı teslim edilecektir. Bu sırada bu faaliyetlerde sadece erler yer alacak hiçbir subay görevlendirilmeyecektir. Ancak bunu fırsat bilen İngiliz ve Fransızlar subaylara er üniforması giydirerek ölümlerin toplanması işinde görevlendirmiştir. Bu subayların asıl görevi, coğrafi yapıyı ve Türk savunma hatlarının zayıf yerlerini, tespit etmek olmuştur (Yılmaz, 1999, s. 154).

Bu ateşkesten sonra 5 Haziran günü oldukça titizlikle hazırlanmış bir taarruz planı ile İngiliz siperlerine saldırıya geçilmiştir. İngilizlerin elindeki ikinci siper hattı ele geçirilmiş, ele geçirilen tahkimatlar hemen yön değiştirilerek onarılmıştır. Sonraki süreçlerde Türk askerleri birinci siperlerin çoğunu ele geçirmiş, kısa süre sonra da 127. Alay Harapkilise sırtlarını ele geçirmeyi başarmıştır. Bu sırtlar İngilizleri baskı altında tutacak önemli bir coğrafi noktalarıdır (Yılmaz, 1999, s. 158).

Fransız birlikleri 21-22 Haziran 1915 tarihinde Kudsi Bey Tepesi'ni ele geçirmek için bir taarruz başlatmıştır. Bu tepelik alan çevresine göre koruma sağlayacağı ve çok geniş bir alanı gözetleme imkan vereceğinden büyük önem arz etmiştir (Foto-52, Harita-18). Aslında bu hareketin asıl amacı Kerevizdere'ye hakim olan sırtları ele geçirmektir. Ancak Türk ordusunun yaptığı savunmadan dolayı, 100-150 metre kadar ilerlenebilmiş sadece Kemal Bey Tepesi'nin bir kısmı ele geçirilebilmiştir (Yılmaz, 1999, s. 159-162).

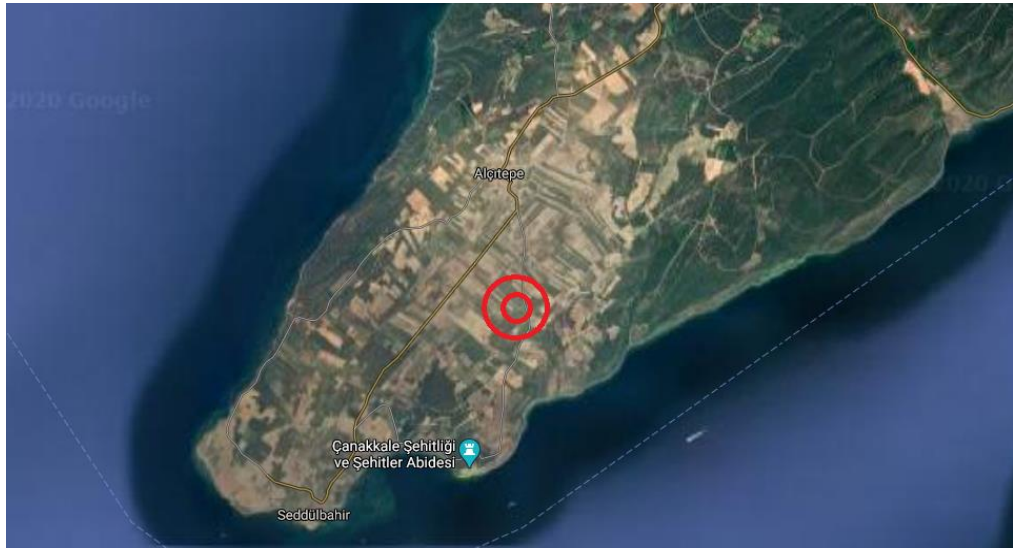
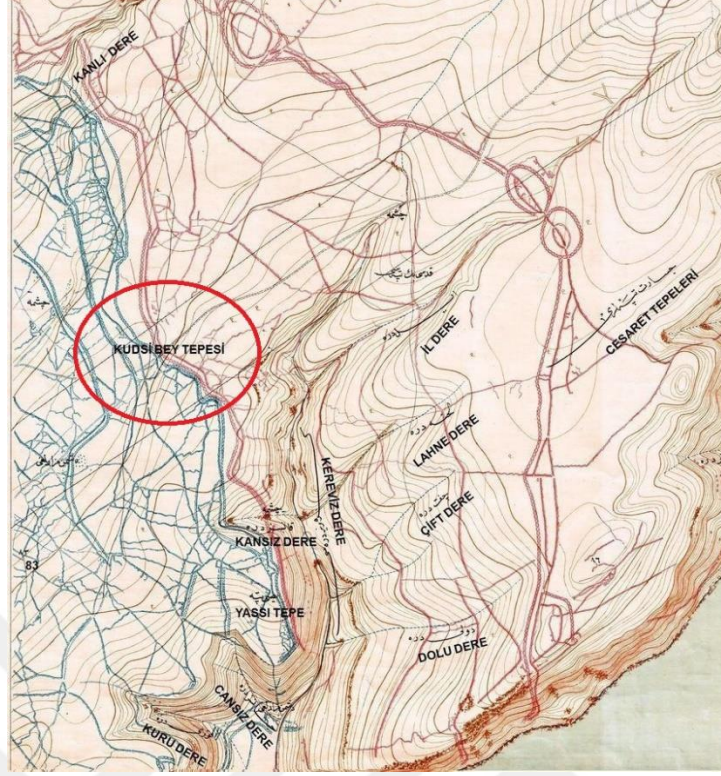


Foto-52: İngilizlerin “83 Rakımlı Tepe” adını verdiği Kudsi Bey Tepesi'nin yarımadaadaki konumu⁶⁰.

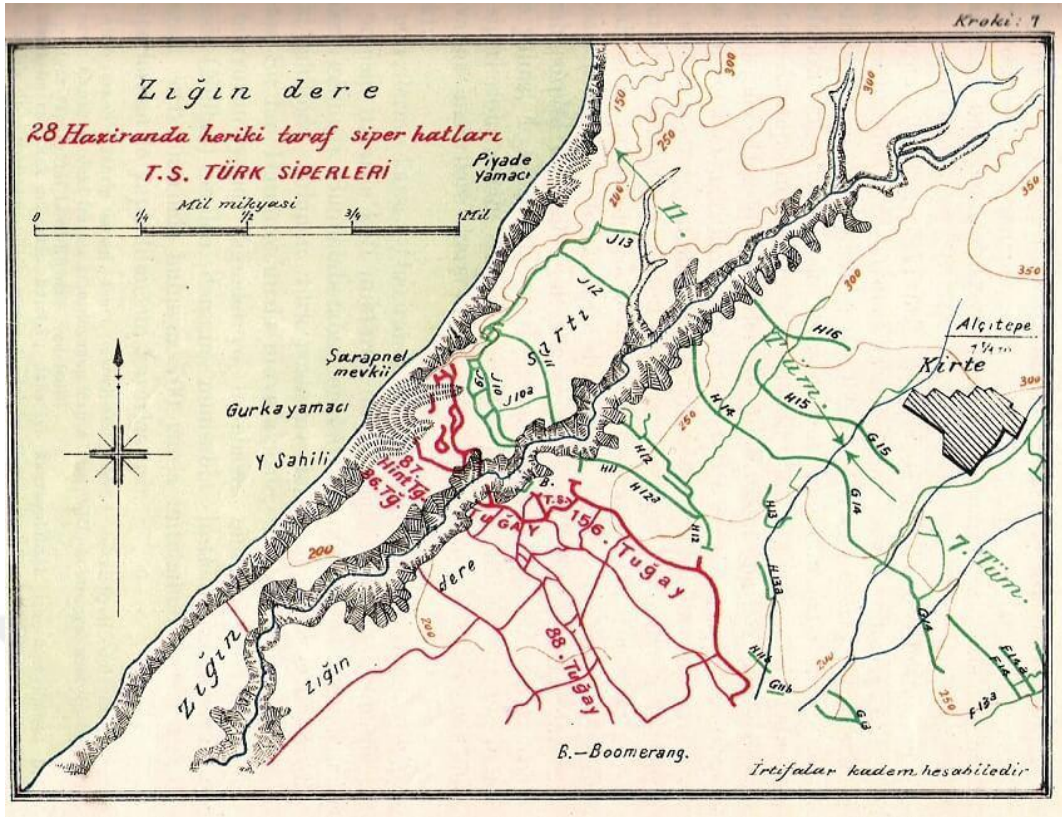
⁶⁰ Harita Google Earth aracılığı ile oluşturulmuştur.



Harita-18: Kudsi Bey Tepesi'nin topografik haritası⁶¹.

28 Haziran – 5 Temmuz arasında İtilaf güçleri Zığındere'ye bir taarruz başlatmıştır. Zığındere'nin her iki kıyısı bombardımana tutulmuş, İngilizler Zığındere'nin batısındaki sırtları güçlkle de olsa ele geçirebilmiş, sonrasında doğudaki kıyılara yönelmiştir. Türk ordusunun karşı taarruzları ile İngilizlerin Zığındere'nin doğusundaki mevzileri ele geçirilmiş ancak batıdaki sırtlar ele geçirilememiştir. Çetin çarpışmalar sonucunda her iki tarafta çok fazla kayıp vermiş ve ilerleme kat edememiştir. Zığındere vadisi çevresindeki sırtlar her iki ordunun hareket kabiliyetini sınırlandıran coğrafi unsurlardır (Harita-19). Zığındere bölgesi bu kadar arızalı bir topografyaya sahip olmasaydı bu çarpışmaların sonucu çok daha farklı olabilirdi (Yılmaz, 1999, s. 167-169).

⁶¹ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/> (Erişim tarihi: 19.06.2020).



Harita-19: Zığındere sırtlarında Türk ve İtilaf birliklerinin konumunu gösteren harita⁶².

6-7 Ağustos arasında İtilaf güçleri Anafartalar'a yerleşmek için Suvla Körfezi'ne çıkarma yapmıştır. Bu çıkarmada bazı dubalar, iskeleler ve araç gereçler sık ve engebeli olan deniz tabanına takılmıştır. Aynı zamanda güçlü kıyı akıntıları nedeniyle birlikler belirlenen noktaya çıkamamışlardır. Ayrılmak zorunda kalan birlikler birleşmek için bataklıkları geçerken de oldukça yıpranmıştır. Bu birliklerin buradaki ilk hedefi "10 Rakımlı Tepe" anlamına gelen "Hill-10" olarak adlandırdıkları Softa Tepe olmuştur.

Sofa tepe kuzeyinde Kireçtepe Sırtı, doğusunda Küçük Anafarta Ovası, güneyinde Tuzla Gölü, batısında Küçük Anafarta Limanı bulunmakta olup 10 metre yüksekliğinde ve limandan 700 metre içeridedir (Harita-20, Foto-53). Çıkarmada karşılaşılan zorluklar, arazinin zorlu yapısı ve buradaki 3 mangadan oluşan Türk birliklerinin zaman kazanmak için direnişi, İtilaf güçlerinin bu tepeyi ele geçirmesini oldukça geciktirmiştir. Her iki tarafta yakındaki birliklerinin tümünü Sofa Tepe'ye göndermiştir. İngilizlerin üç taburla 7 Ağustos 1915 sabahına kadar Softa Tepe'ye yaptığı taarruz, Türk askerlerinin başarılı savunması sonucu başarısız olmuştur (Yılmaz, 1999, s. 170-173). Şüphesiz bu başarıda Türk askerinin gösterdiği azim ve cesaretin yanında coğrafi faktörlerin de etkisi vardır (Foto-54).

⁶² www.canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/yucel-ozkorucu/327-zigindere-muharebeleri-1 (Erişim tarihi: 19.06.2020).

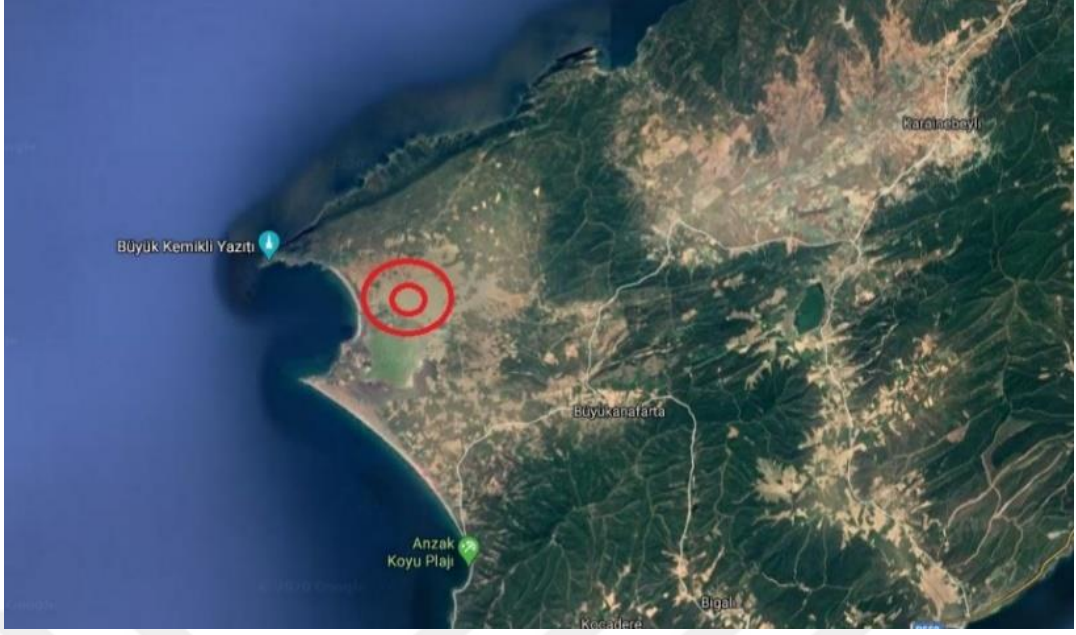


Foto-53: Softa Tepe'nin Gelibolu Yarımadası'ndaki konumu⁶³.



Harita-20: Softa Tepe'nin topografya haritası⁶⁴.

⁶³ Görsel Google Earth'ten alınmıştır.

⁶⁴ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/anafartalar/516-28-rakimli-tepe-hi-11-28> (Erişim tarihi: 18.06.2020).



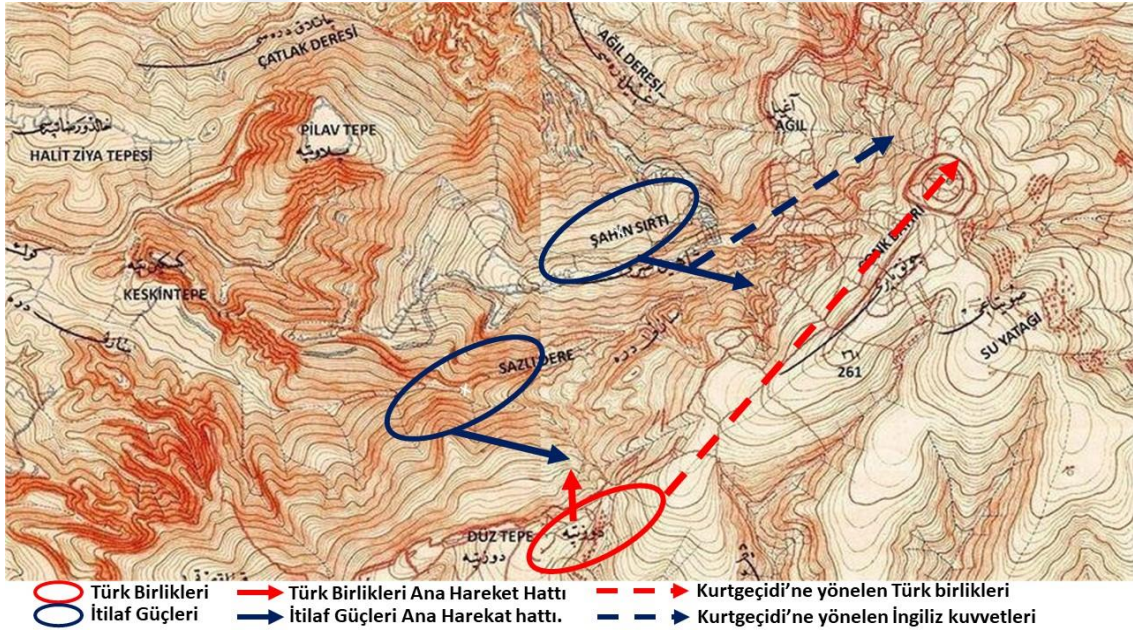
Foto-54: Softa Tepe'nin fotoğrafı. Geniş düz bir araziye hakim bir noktada bulunduğu görülmektedir⁶⁵.

Suvla çıkarması sırasında Limon Von Sanders, asıl çıkarmanın hala Saroz Körfezi'ne olacağını düşünmüş birlikleri de buna göre hazırlamıştır. Ancak Mustafa Kemal Kocaçimentepe ve Conkbayırı'nın savaşın gidişatı için ne kadar önemli olduğunu kavramış, İngiliz taarruzlarına karşı elindeki son ihtiyat birlikleri ile buraları tutmuştur (T.S.K.T., 1980, s. 390). Aslında Hamilton'un amacı Türklerin dikkatini Kanlısirt bölgesine çektikten sonra Sarıbayır sırtları (Conkbayırı – Kocaçimentepe hattı)'nı ele geçirmektir. Arazinin hakim tepeleri ele geçirilecek ve büyük bir alan kontrol altına alınacaktır. Bunun sonucunda Conkbayırı - Kocaçimen tepelerinin oluşturduğu bloğu ele geçiren İngiliz kuvvetleri, Arıburnu cephesindeki Türk savunmasına olanak vermeyecek; Çanakkale Boğazı'na ulaşarak, Akbaş Limanından Boğaz ağzına kadar uzanan bölgedeki gidiş gelişi kontrol eder duruma gelecektir (Oglander, 2005, s. 175). Oldukça titizlikle hazırlanmış bu strateji için 6 Ağustos tarihinde başlayan İngiliz taarruzunun ana hedefleri Halit Tepesi, Rıza Tepesi, Keskin Tepe, Pilav Tepe ve Yayla Tepe olmuştur. Çünkü bu tepeler geniş bir hareket hattının kontrolünü sağlamaktaydı. Ayrıca aynı sebepten bu tepelerin her birinde Türk ordusunun ileri karakolları bulunmaktaydı. Savaşın geleceği için bölgenin stratejik önemi çok büyük olduğundan, İngilizlerin 6 Ağustos 1915 tarihinde akşam üzeri Kanlısirt'a yaptığı taarruz üzerine Kuzey Grubu Komutanlığı buraları takviye etmeye başlamıştır. 26. Alay dışında 25. Ve 64. Alaylar Kanlısirt'a gönderilecekken bu emir daha sonra iptal edilmiş ve birlikler Conkbayırı'na doğrultusuna yönlendirilmiştir (Oglander, 2005, s. 173-174).

⁶⁵ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/anafartalar/246-softa-tepe-hill-10> (Erişim tarihi: 15.06.2020).

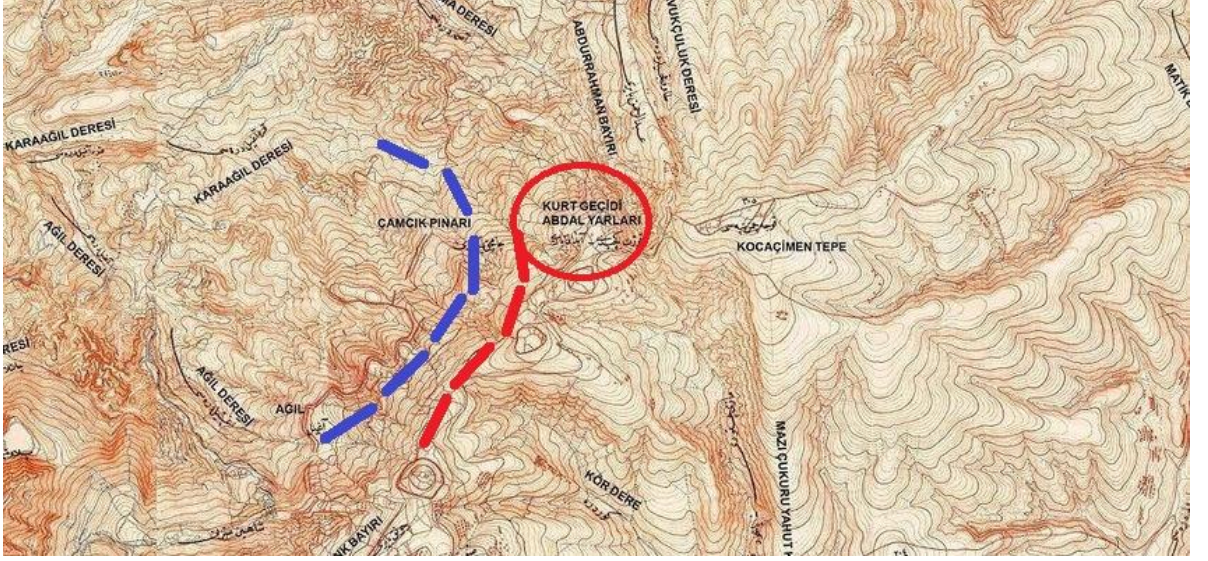
İngilizlere ait Hint tugayı Asmalidere sırtlarına ulaştığı sırada Kocaçimentepe-Conkbayırı hattı bomboştu. İngiliz birliklerinin Şahinsirt'ı ele geçirdiğini ve Conkbayırın'a yöneldiğini haber alan Mustafa Kemal, elindeki son iki ihtiyat birlikleri olan 14. Taburu Kocaçimentepe'ye, 72. Alayın iki bölüğünü Conkbayırı'na göndermiştir. Düztepe'de İngiliz ordusu ile karşılaşan Türk askerleri çetin bir mücadeleye tutuşmuştur. Mustafa Kemal buradaki birliklere ne pahasına olursa olsun Conkbayırı'nı tutmaları emrini vermiştir. Taburun iki bölüğü İngilizlerin yoğun tüfek ve topçu ateşlerine rağmen hızla ilerleyerek Kurtgeçidi'ni tutmayı başarmıştır (Genelkurmay, 2002, s. 349-376).

Harita-21, Harita-22 ve Foto-55 incelendiğinde Kocaçimentepe ve Conkbayırı sırtlarının, geniş bir alana ve yeryüzü şekillerinin imkan verdiği tüm geçitlere hakim bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Birliklerin yerleştirilme düzeni incelenirse, coğrafi şartlardan en iyi şekilde yararlanmak üzere kurulu olduğu görülmektedir. Tüm birlikler bulundukları bölgenin hakim tepelerine ve sırtlarına yerleştirilmiştir. Bu durumda savaşta büyük avantajlar sağlamıştır. Aynı zamanda buradaki sırtlar ve tepeler özellikle de Conkbayırı-Kocaçimentepe hattı çok büyük önem arz etmiştir. Eğer bu hat tutulamaz ise Gelibolu yarımadasının kuzey ile bağlantısını sağlayan kara kesiminin en dar yeri olan ve neredeyse tüm yarımada giden ulaşımı kontrol eden nokta kaybedilecekti. Sonrada kuzeydeki İngiliz birlikleri ile güneyde Arıburnu'ndaki Anzak birlikleri birleşecekti.



Harita-21: Conkbayırı- Kocaçimentepe hareketini gösteren topografik harita⁶⁶.

⁶⁶ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/ariburnu/90-conkbayiri> (Erişim tarihi: 21.06.2020).



Harita-22: Kurtgeçidi'nin arazideki konumunu ve önemini gösteren harita⁶⁷.

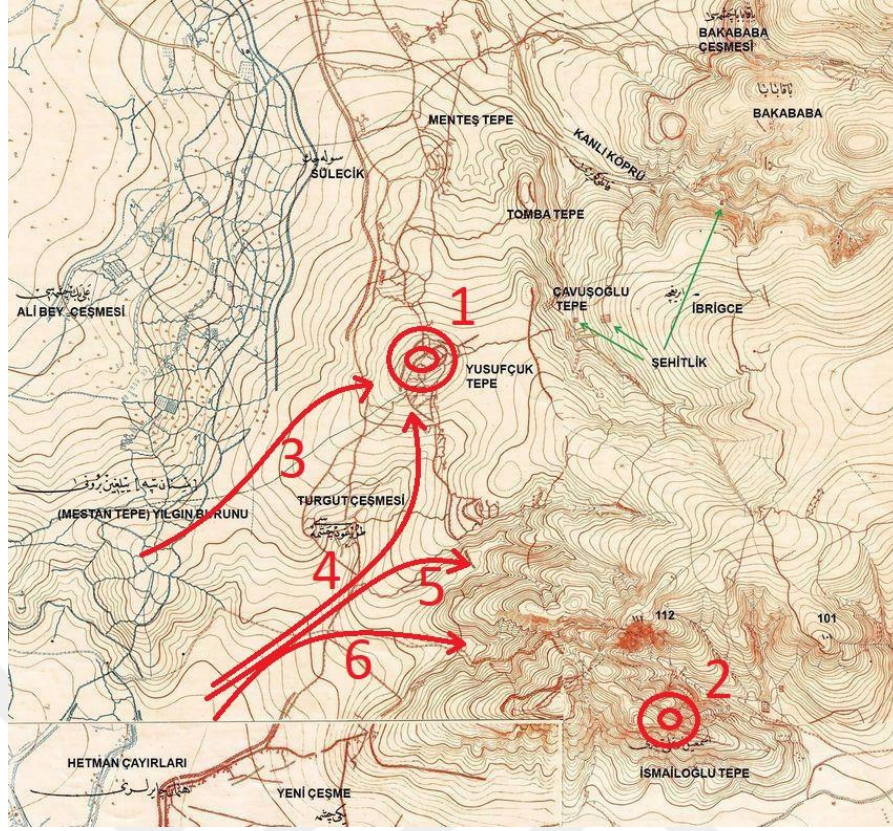


Foto-55: Kocaçimentepe ve Conkbayırı'nın günümüzde çekilmiş fotoğrafı. Fotoğraf bu iki mevzinin ne kadar geniş bir araziye hakim olduğunu açıkça göstermektedir⁶⁸.

21 Ağustos tarihinde İkinci Anafartalar muharebesi baş göstermiş. İngilizlerin bu seferki hedefi Yusufçuk Tepesi ile İsmailoğlu Tepesi olmuştur. Bu tepeyi ele geçirmek için de çok kanlı çarpışmalar olmuş, 6558 İngiliz askeri hayatını kaybettiği halde yalnızca Yusufçuk tepesinin batı yamaçlarının bir kısmı ele geçirilebilmiştir. Türk ordusunun daha önce bu tepenin önemli noktalarına konuşlanmış olması, burada meydana gelebilecek tehditleri ortadan kaldırmıştır. Bu muharebeden sonra İngiliz birlikleri Anzak birlikleri ile irtibat kurmak için Bombatepe'ye bir taarruz düzenlemiş ancak çok fazla kayıp vermelerine rağmen bir sonuç alamamışlardır (Genelkurmay, 2002, s. 451).

⁶⁷ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/ariburnu/241-koca-cimen-tepe> (Erişim tarihi: 22.06.2020).

⁶⁸ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/anafartalar/500-buyuk-anafarta-ovasi> (Erişim tarihi: 23.06.2020).



Harita-23: 1-Yusufoğlu Tepesi, 2-İsmaloğlu Tepe, 3 ve 4 İtilaf güçlerinin Yusufoğlu Tepe'ye hareketi. 5 ve 6 İtilaf güçlerinin İsmaloğlu Tepe'ye hareketi⁶⁹.

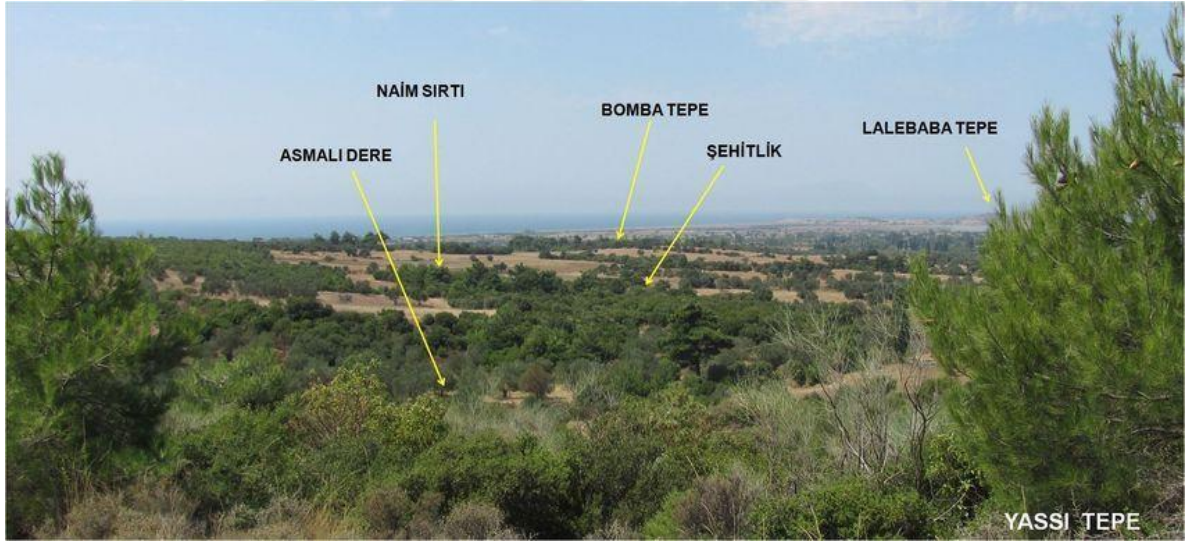


Foto-56: Bomba Tepe'nin Yassı Tepe'den çekilmiş fotoğrafı. Bu fotoğrafta da Bomba Tepe'nin geniş bir düzlüğün ortasında bulunduğu ve bu alanlara hakim bir konumda olduğu görülmektedir⁷⁰.

⁶⁹ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/anafartalar/214-yusufcuk-tepe-scimitar-hill> (Erişim tarihi: 21.06.2020).

⁷⁰ <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/anafartalar/218-bomba-tepe-hill-60> (Erişim tarihi: 20.06.2020).

Bombatepe'nin öneminden dolayı İngiliz saldırısından önce burası çok iyi bir şekilde takviye edilmiştir (Foto-56). Hem birlik sayısı bakımından hem de siperler ve tahkimatların sağlamlığından oldukça iyi koşullara sahiptir. Ancak İngiliz taarruzundan önce yapılan bombardıman özenle hazırlanmış Türk siperlerini yerle bir etmiştir. Buna rağmen tepenin zirve ve yamaçlarına konuşlanmış olan Türk ordusu İngilizleri başarılı bir şekilde geri püskürtmüştür. Bu muharebeden sonra İtilaf devletlerinin tahliyesine kadar olan sürede ciddi bir çarpışma olmamıştır (Genelkurmay, 2002, s. 457).

Görüldüğü üzere yeryüzü şekillerinin hem deniz hareketinde hem de kara hareketindeki etkileri büyüktür. Yeryüzü şekillerinin zaman zaman her iki tarafı engellediği ya da avantaj sağladığı olmuştur ancak büyük ölçüde İtilaf güçlerini engellediği veya yavaşlattığı, Türk ordusuna genellikle avantaj sağladığı söylenebilir. Savaşlarda uygulanan taktiklerin, saldırı planları ve savunma hatlarının da yeryüzü şekillerine göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum şüphesiz çatışmaların ve savaşın sonucunu etkilemiştir.

3.4.1.2. Hidrografik Özelliklerin Çanakkale Savaşı ile İlişkisi:

Çanakkale Boğazı'nda çok güçlü akıntılar vardır. Bu akıntılar antik çağlardan günümüze kadar gemilerin seyrini zorlaştıran bir faktör olmuştur. İlk ve Orta Çağ'da gemilerin ilerlemesini imkansız kılarken, modern dönemdeki büyük motorlu gemilerin de ilerlemesini ve sabit kalmasını zorlaştıran bir faktördür. Boğazın sürekli kontrol altında tutulması amacıyla yapılan kale ve tabyaların yapım aşamasında bu özellik göz önünde bulundurulmuş, bu savunma yapılarının konum ve pozisyonu buna göre belirlenmiştir. Boğazdaki bu akıntı Kilitbahir önlerinde çok güçlüdür, bu akıntı Nara burnuna kadar devam eder, bu nedenle Kilitbahir ve Nara kalelerinin yer seçiminde bu akıntılarının etkisi büyüktür (Raczynski, 1980, s. 93). Aynı şekilde Baron De Tott, buradaki tahkimatları inşa ederken gemi kaptanlarının bilgilerinden yararlanmış. 1889 yılı Admiralty istihbarat raporları Çanakkale Boğazı'nda sürekli bir yüzey akıntısı olduğunu ve mevsimine göre şiddetini arttırdığını yazmaktadır (Hatip, 2013, s. 18).

Boğazdaki şiddetli akıntı nedeniyle Arıburnu'na çıkacak Anzak birlikleri planladıkları noktadan 2 km kuzeydeki bir noktaya çıkmışlardır. Burada kumsalın dar olması ve kumsaldan sonra dik yamaçların varlığı, Türk ordusunda çıkarma yapılacak bir nokta olarak değerlendirilmemesine neden olmuş bu sebeple Anzak birlikleri ciddi bir direniş ile karşılaşmadan iç kesimlere doğru ilerleyebilmiştir (Bulut, Yazan, & Kahya, 1986, s. 156).

6-7 Ağustos tarihlerinde Anafartalar bölgesine yapılan çıkarma sırasında pek çok deniz aracı ve seyyar iskeleyi sabitlemek için kullanılacak büyük dubalar kullanılması planlanmıştır. Üç dubadan yalnızca biri kıyıya yanaşabilmiş, diğer ikisi kıyıdan 50 metre açıkta sığ bir alandaki

kayalara çarparak durmuştur. İngiliz ve Fransız askerleri çok zorlu koşullarında boğazlarına kadar sulara girerek zar zor karaya çıkmıştır. Bazı birlikler Arıburnu'nda olduğu gibi güçlü akıntının etkisiyle belirlenen noktanın kuzeyine çıkmış, güney ve kuzey şeklinde ikiye ayrılan birlikler daha sonra birleşmek üzere harekete geçmiştir. Hareket sırasında burada yer alan Tuzla gölünün, bataklık kısmına girmeleri, askerleri bitkin hale getirmiş ve hareketi oldukça geciktirmiştir. Aynı zamanda açıkta kalan dubaların kurtarılması da bir sonraki çıkarma kafilesinin gecikmesine neden olmuştur. Buradaki hidrografik unsurların Türk ordusuna savunma konusunda destek olduğu açıkça anlaşılabilir.

Gelibolu Yarımadası'nda her iki taraf için de su tedariki çok büyük bir sorun olmuştur. İtilaf güçleri dar bir kıyı şeridinde kaldıklarından içme suyunu donanma aracılığı ile adalardan temin etmek zorunda kalmıştır. Türk ordusu da su kaynakları konusunda sorunlar yaşamıştır. Pompalar, tulumbalar, kuyular ve su şebekesi yetersiz kalmıştır. Su dağıtım cihazları eskidir. Bazı kuyuların, su depolarının ve su dağıtım cihazlarının yenilenmesine ihtiyaç vardır. Bu nedenle Boğazlar Genel Komutanlığı'nın emri ile 3 adet su deposunun onarılması istenmiştir. Yine istihkam taburlarında bulunan kuyucu timlere su kuyuları kazdırılmış, su ihtiyacının fazla olduğu hastane, mutfak ve temizlik yerlerinde birden fazla kuyu kazılması emredilmiştir. Su sorunu ile ilgili tüm sorunlar devlet tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Yaz mevsiminde havaların ısınması nedeniyle su ihtiyacı artacağından bir miktar artezyen burgusu, ve ilk anda 10 adet daha sonra 20 adet toplamda 30 adet tulumba gönderilmesi istenmiştir. Bazı tümenler bulundukları yerde su kuyuları açmıştır. Güney Grubu da kendi çeşmesini inşa etmeye çalışmıştır. Bölgede su temini ile ilgili sorunların olduğu aşikardır (Borlat, 2018, s. 246-249). Su temini ile ilgili İbrahim Naci Bey'in ifadeleri şöyledir:

“Çok kere gördüm ki, yollarımız üzerindeki Rum köyleri, özellikle Maltepe Köyü ahâlisi başlarında, omuzlarında testilerle, güğümlerle su taşıyordu. Hele içlerinde bulunan bir kadın, kocası askerde olduğundan saatlerce kuyudan su çekmiş, neredeyse kolları kopmuş, yine de işine devam etmiştir.”

Münim Mustafa'nın ifadeleri de su sıkıntısına ve suyun temizliği ile ilgili bilgiler vermektedir:

“İçilecek sularımız hep kireçli, fena kokulu, acı, kuyu sularıydı. Tesadüfen bardağın içinde biraz su kalsa bir müddet sonra bardağın dibinde tebeşire benzer beyaz bir tortu görünürdü.”

(Borlat, 2018, s. 246-249).

Yarımadada her iki tarafta büyük su sıkıntısı çekmiştir. Ancak Osmanlı ordusunun su sıkıntısı kaynakların olmamasından değil alet ve ekipman yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Normal koşullarda hayati miktarda gerekli olan su, bölgedeki hidrografik özelliklere bağlı olarak, yeraltı suyundan karşılanabilirdi. İtilaf orduları ise kıyılardan iç kesimlere ilerleyinceye kadar suyu donanma aracılığıyla adalardan taşımak zorunda kalmıştır.

3.4.1.3. Mevsim Şartları ve Hava Durumunun Çanakkale Savaşı İle İlişkisi:

Hava koşullarının Çanakkale Savaş'ında oldukça önemli etkileri olmuştur. Bunların başında şiddetli rüzgar ve fırtınalar gelir. Coğrafi yapısı nedeniyle boğazda şiddetli rüzgarlar eser ve bunlar gemileri çok fazla etkilerler. Özellikle yelkenli gemiler döneminde yazın hiç durmadan esen kuzey rüzgarı, ticaret gemilerinin dört veya beş hafta hareketsiz beklemelerine neden olmaktadır. Güney rüzgarı da arada bir esiyordu ancak boğazdaki yüzey akıntısını aşabilmek için de bu rüzgarın çok güçlü olması gerekmektedir. Yine boğazın coğrafi yapısından dolayı Kumkale civarından başlayan güney rüzgarının hızı Nara önlerine geldiğinde azalmaktadır (Moltke, 1999, s. 54). Bu nedenle Gelibolu yarımadası çevresinde rüzgarlar büyük bir etkiye sahiptir.

İngiliz ve Fransız donanmalarının oluşturduğu “Birleşik Filo” çok büyük, güçlü ve gelişmiş zırha sahip gemilerden müteşekkildi. Bu donanmanın bir parçası olan Ark Royal gemisinin savaştaki en önemli görevi Türk savunma birimlerinin ve birliklerinin yerlerini havadan tespit etmektir. Ancak boğazdaki hava koşulları çoğu zaman bu geminin ve uçakların kullanımına imkan vermemiştir. Bunun sonucunda İtilaf Devletleri, savaşın en önemli unsurlarından biri olan istihbarat elde etmede sorunlar yaşamıştır (Yılmaz, 2019, s. 144-145).

23 Şubat 1914'te İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Şubat 1914'teki ilk bombardımanın çok başarılı geçtiği, hiçbir geminin isabet almadığı, rüzgar ve fırtınadan dolayı bombardımana ara verildiği, hava koşullarının uygun hale gelmesiyle bombardımanın kaldığı yerden devam edeceği bildirilmiştir (Atabey, 2010, s. 110). İlk bombardımanın yapıldığı 19 Şubat'tan itibaren havalar bozmuş, İtilaf devletleri keşif uçuşları başta olmak üzere bombardıman da dahil her türlü faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır. Hava koşullarının 25 Şubat'ta uygun hale gelmesi, Türk ordusuna çok önemli bir avantaj sağlamıştır. Altı günlük bu süre içerisinde Osmanlı Ordusu, ilk bombardımanda zarar gören tabyaları onarmış, hatta tabyalardaki tahkimatı güçlendirmiştir.

28 Şubat'tan itibaren boğazda şiddetli poyraz etkili olmuş, 18 Mart'a kadar herhangi bir girişim gerçekleştirilememiştir. 18 Mart'tan itibaren donanmanın faaliyetleri önemli derecede yavaşlamıştır. Gemiler çok yavaş bir şekilde ilerleyerek atışlarını tek tek tabyalar üzerine yoğunlaştırmıştır. Ancak bu faaliyetler sonucunda da herhangi bir başarı elde edilememiştir (Bayur, 1955, s. 64).

Amiral Carden, 2 Mart tarihinde Londra'ya bir telgraf çekmiş, hava koşullarının uygun olduğu takdirde Birleşik Filo'nun 14 gün sonra İstanbul'a ulaşacağını bildirmiştir. Bu telgraf İngiltere'de hareketin başarılı olacağına dair umutları güçlendirmiştir (Artuc, 1992, s. 72).

18 Mart'taki büyük yenilgiden sonra Amiral De Robeck' İngiltere'ye gönderdiği raporunda, kaybedilen gemilerin yerleri doldurulursa harekate kaldığı yerden devam edeceğini ve boğazın donanma ile geçilebileceğini, mayınları temizlemenin farklı yolları olabileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine İngiltere batan gemilerin yerine Queen ve Implacable gemilerini; Fransa da IV. Henry ve Jauréguiberry gemilerini göndermiştir. Bu sırada Amiral De Robeck, uzun menzilli gemiler ile Çanakkale Boğazı'nın periyodik aralıklarla bombardımana tutulmasını düşünmüş ancak 20 Mart'ta havanın kötüleşmesi nedeniyle hem bu bombardıman hem de mayın tarama çalışmaları olanaksız hale gelmiştir (Lorey, 1936, s. 92).

İtilaf donanması 19 Şubat'ta yaptığı saldırıyı hava koşullarından dolayı durdurmak zorunda kalmış, fırtınanın 25 Şubat'ta dinmesi ile bombardımanlarına tekrar başlamıştır.

26 Kasım 1915 tarihinde şiddetli lodos başlamış ardından saat 16:00 dolaylarında şiddetli sağanak, sel ve don olayları yaşanmıştır. Akşama doğru başlayan yağmurdan meydana gelen sel, arazideki siperleri, sığınakları ve geliş-gidiş hendeklerini suyla doldurmuştur. Azmak'ın iki yanında bulunan tüm siperler sular altında kalmış, sığınaklar yıkılmış, askerlerden bazıları sellerde boğulmuş veya çöken tahkimatların altında kalmıştır. Askerlerin bazıları da yüksek yerlere çıkmak zorunda kalmış, her iki taraf da bu olaydan nasibini almıştır. İlginç olan nokta bu olaylar sırasında tarafların savaşmayı unutarak, doğa ile mücadele etmeye başlamasıdır. Ek olarak pek çok eşya, silah, araç-gereç, sular ve kumlar altında kalmış, bir kısmını da seller alıp götürmüştür. 27 Kasım günü çok soğuk bir poyraz esmiştir. 27-28 Kasım 1915 gecesi de, şiddetli fırtınayla karışık kar yağmaya başlamıştır. Bu kar fırtınası 28 Kasım akşamına kadar aralıksız sürmüş, sıcaklık değeri de -10 dereceye kadar düşmüştür. Düşük sıcaklıklar 29 Kasım'a kadar sürmüş, bu durum bazı askerlerin hastalanmasına ve cephe gerisine taşınmasına neden olmuştur. Bu hava olaylarında Türk tarafının kayıpları şöyledir: Anafartalar grubundan 6., 9. 11. Ve 12. Tümenlerden 53 kişi boğulmuş, 248 kişi donmuş, 255 kişi kaybolmuş olup toplam zayıat 556'dır (T.S.K.T., 1980, s. 476).

Türk mevzilerine göre daha alçakta ve düz bir arazide bulunan İngiliz ordusu bu olaylarda çok daha büyük zarara uğramıştır. Yokuş aşağı hızlanan sel suları siperleri, hendekleri doldurmuş, bazı siperler yıkılmıştır. İskeleler, dalga kıranlar, küçük deniz araçlarının pek çoğu hasara uğramıştır. İngiliz İnceleme Komisyonu raporuna göre 280 İngiliz askeri donarak veya boğularak hayatın kaybetmiştir. 16.000 civarında asker de hastalanmıştır. Bu hava olayları nedeniyle 86. İngiliz tugayı tamamen saf dışı kalmıştır.

Şiddetli soğuklar, şiddetli yağışlar ve rüzgarlar ancak 30 Kasım'dan sonra azalmaya başlamış, bu noktadan sonra taraflar kaldıkları yerden harbe devam etmiştir.

Görüldüğü üzere iklim olayları ve hava durumu savaşta kayıplara neden olmakta hatta savaş durdurabilmektedir. Bu hava olayları savaşın her iki tarafını olumsuz etkilemiş olsa da en çok zarar gören İtilaf güçleri olmuştur. Aynı zamanda hava koşullarından dolayı bombardımanların ve havadan istihbarat çalışmalarının engellenmesi Türk ordusunun yararınadır ve kritik anlarda zaman kazandırmıştır.

Havanın sisli olması da taraflara zaman zaman avantaj ya da dezavantaj sağlamıştır. Sis orduların görüş imkanını önemli oranda azaltır. Keşif uçuşları yapılamaz, top ateşi genellikle etkisiz kalır, çatışmalar durur. Ancak sisten yararlanılabilecek anlar da vardır. Özellikle sis gizlilik içerisinde yürütülen kritik operasyonlarda önemli avantaj sağlar. Örneğin Nusret mayın gemisinin sisten nasıl yararlandığı, Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri adlı eserinde, *“Nusret Mayın gemisi bu günün sabahında ki sisli ortamdan yararlanarak Karanlık Liman'a (Erenköy Koyu'na) kadar gelerek buraya 25 tane mayın yerleştirmiştir”* şeklinde aktarılmıştır (Doğruöz, Yücetürk, & Gündoğdu, 2007, s. 81).

Mevsim şartları ve hava durumu kadar havanın aydınlık ya da karanlık olması da savaşlarda uygulanan stratejileri etkileyen bir durumdur. Gizlilik gerektiren kritik öneme sahip operasyonlar sağladığı avantajdan dolayı genellikle geceleri yapılmaktadır. Özellikle belli bir bölgede sabit duran yeri bilinen bir orduya, karanlıkta iyice yaklaşarak beklenmedik noktalardan saldırılabilir. Bu durumda saldırıya uğrayan ordunun kayıpları büyük olacaktır. Normal koşullarda taarruz şeklindeki saldırıların gündüz yapılması uygundur ancak Çanakkale Savaş'ından Türk ordusu genellikle gece taarruz yapmayı tercih etmiştir. Bunun en önemli sebebi düşmanın sahip olduğu etkili donanma ateşidir. Donanmanın ateş gücünden sakınmak için Türk ordusu genellikle gece karanlığında sessizce düşman ordusuna yaklaştıktan sonra taarruza geçmeyi tercih etmiştir (T.S.K.T., 1980, s. 247).

Yine Karanlık Liman'a Nusret mayın gemisi tarafından yerleştirilen mayınların gece karanlığında döküldüğü savaş kayıtlarında yer alır; *“Nusret mayın gemisi, elde kalan son 26 mayını Boğaz girişindeki Karanlık Koy'a döşedi. Daha evvel düşman tarafından taranarak mayından temizlenmiş olan ve temiz olduğu bildirilen bölgeye Nusret'in karanlıktan istifadeyle kıyıya paralel olarak döşediği bu 26 mayın, Çanakkale Deniz harbinin kaderini değiştirecektir”* (Kılınç, 2011, s. 42).

Çanakkale Savaş'ında gece karanlığından yararlanarak taktik geliştiren tek taraf Türk ordusu değildir. Buna Kumkale'de yapılan taarruz önemli bir örnektir. Kumkale'ye çıkıp belirli bir ilerleme kat eden Fransızlar Türk ordusunun gece baskınıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Burada tutunmanın zor olacağını anlayan Fransızlar tekrar gemilere binerek bölgeyi tahliye etmek zorunda kalmıştır. Fransız birlikleri de gece karanlığından yararlanarak tahliye işlemini tam bir sessizlik içerisinde hiç kayıp vermeden gerçekleştirmiştir. Görüldüğü üzere hava koşulları hem doğal olarak savaşın taraflarına avantaj ve dezavantaj sağlamış, hem de savaş taktiklerinde göz önünde bulundurulmuş önemli bir unsur olmuştur.

3.4.1.4. Bitki Örtüsünün Çanakkale Savaşı ile İlişkisi:

Çanakkale bölgesinde iklim koşullarından dolayı büyük boyutta ormanlara rastlanmamaktadır. Bölgede maki bitki örtüsü hakimdir. Bu nedenle buradaki savaşlarda gizlenmek biraz daha meşakkatli bir iştir.

Çok gür bir bitki örtüsü olmasa da taraflar buradaki kısa boylu çalılardan yararlanmayı bilmiştir. Örneğin; 28 Nisan 1915'te Zığındere-Eskihisar hattına yerleşen İtilaf Güçleri taarruz hazırlıklarını sürdürürken, 19. Alay yoğun donanma ateşine maruz kalmış Alibey çiftliği civarındaki sık ağaçlık ve çalılara yayılarak gizlenmiş, burada siper almışlardır. Yine boğazdaki sahra bataryaları ve hareketli toplar Türk ordusu tarafından çalılarla gizlenmiştir. Bu nedenle itilaf güçlerinin hava hareketlerinde bu topların yerleri düzgün bir şekilde tespit edilememiştir. Türk ordusu, düşman tarafından tespit edilmemesi amacıyla gece boğaz aydınlatmasında kullanılan ışıldakların ve keşif amacıyla kullanılan uçakların üzerlerini çalılarla örterek gizlemiştir. Bazı noktalarda uçakların iniş noktaları belirli ağaçlar dikilerek işaretlenmiş, uçak hangarları da ağaçların arasına gizlenmiştir (Karataş, 2017, s. 9-10). Fotoğraf-57'te ağaçlarla işaretlenmiş ve çalılarla gizlenmiş uçak hangarı görülmektedir.

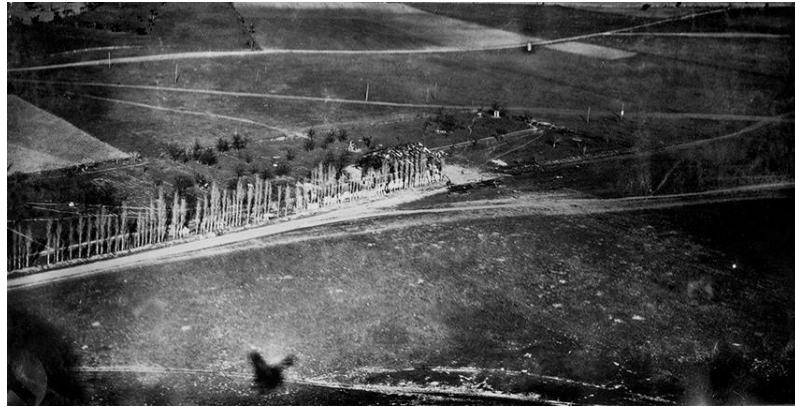


Foto-57: Fotoğrafta uçak pisti gizlilik nedeniyle ağaçlar kullanılarak işaretlenmiştir. Aynı zamanda fotoğrafın sağ köşesinde ağaçların bittiği noktada çalılarla kaplanan uçak hangarı zorlukla seçilebilmektedir (Yılmazer, 2019, s. 325).

Diğer yandan özellikle çıkarma hareketleri sırasında çalılıklara mevzilenen Türk keskin nişancıların tespit edilmesi oldukça zor olmuştur. Türk nişancıları itilaf birliklerine ağır kayıplar verdirmiştir.

Görüldüğü üzere kısıtlı da olsa Çanakkale Savaşı'nda bitki örtüsüne bağlı taktikler uygulanmış ve önemli yarar sağlanmıştır.

3.4.2. Beşeri Coğrafya Faktörlerinin Çanakkale Savaşı ile Arasındaki İlişki:

Fiziki faktörler kadar beşeri coğrafya faktörlerinin de savaşlar üzerinde önemli etkileri vardır. Her savaşta olduğu gibi Çanakkale Savaşı'nda da bunları açık şekilde gözlemlemek mümkündür. Şüphesiz bunların başında tarafların sahip olduğu ekonomik özellikler gelir. Ek olarak tarafların sahip olduğu nüfus kitlesi, ulaşım imkanları ile istihkamlar ve şehirler de Çanakkale Savaşı'nda önemli yere sahiptir.

3.4.2.1. Çanakkale Savaşı'nın Tarafların Sahip Olduğu Ekonomik Özellikler ile İlişkisi:

Çanakkale Savaşı'nın arifesinde Osmanlı Devleti'nin mali durumu çok iyi değildi. Devlet borç içerisindeydi ve gelir-giderler Düyun-ı Umumiye tarafından kontrol edilmekteydi. Avrupa'da sanayi devrimi ile modern üretim tekniklerine geçilmesi ve kapütülasyonlar nedeniyle Osmanlı ekonomisi daha zorlu bir sürece sürükleniyordu. Devlet yöneticileri batılı tarzda sanayileşme sürecini gerçekleştirmek için yoğun çaba gösterdi. 1827'de başlayan devlet öncülüğünde sanayi tesisi kurma faaliyetleri 19.yy'ın ikinci yarısında son buldu. Kurulan fabrikalar, Avrupa'daki fabrikalar ile rekabet edemedi (Susam, 2010, s. 28-29). Bu durumun sebeplerinden bazıları, kalifiye eleman eksikliği ve yöneticilerin bu konuda deneyimsiz olmalarıdır. Neticede kapitalizmin kuramları Osmanlı'daki sosyokültürel hayat ile pek uyumamaktadır. Bu duruma savaşlarda alınan mağlubiyetler sonucu savaş tazminatları, kaybedilen topraklar nedeniyle vergi gelirlerinin azalması da eklenince ekonomi oldukça zor durumda kalmıştır.

“Devlet bir taraftan masrafları kısma çalışıp bir taraftan da boş hazineye para temin etmeye gayret ederken, 1912'de Balkan Harbi çıktı. Trablusgarp Harbi, dahili isyanlar sebebiyle iktisadi ve içtimai buhranlar almış yürümüştü, Balkan Harbi, bu buhranları büsbütün kırbaçladı. Buhranlar, Balkan Harbi sebebiyle tahammül edilemez hale geldi. Halkın durumunu bilmiyoruz ama, mağlup olan ordumuzun hali perişandı”

(Cemalettin Efendi , 1918, s. 41).

Cemalettin Efendi'nin notlarında aktardığı üzere Osmanlı Devleti'nin ekonomisi bitik haldeydi. Donanma ve ordunun ihtiyaçları genellikle halkın katıldığı bağışlar ile sağlanmaktaydı. Ordu için yapılan bağış kampanyalarından bazıları şöyledir:

“Kahraman Mehmet Çavuş İçin” sloganı ile açılan bağış kampanyasına halkın her kesiminden insanlar katılım göstermiştir. Bunun sonucunda İstanbul'daki çeşitli zevattan 148,956 kuruş. Musul halkından 25.000 kuruş, Çankırı halkından ise 2.000 kuruş yardım toplanmış (Tercüman-ı Hakikat, 16-17 Mart 1915) Müdafaa-i Milliye, neşrettiği ilanlarla toplanan yardımlar neticesinde bir hediye-i nakdi olmak üzere 25 bin paket sigara sipariş edildiğini” kamu oyuna duyurmuştur.

(Sabah, 22 Mart 1915).

“Hilâl-i Ahmer Dersaadet (İstanbul) Hanımlar Merkezi ise “vatan yalnız silahla müdafaa olunmaz. Müdafaa'nın bir de manevi olan kısmı vardır. Harbe giden erkeklerin arkada bıraktıkları evlat ve iyale hüsn-i muamele ve biraz muavenet etmek ve harpte mecruh düşmüş gazileri tedavi eylemek, kadınlara terettüb eden vezaif-i vataniyenin en birincisidir. Hilâl-i Ahmer bütün İstanbul hanımlarını iş başına davet ediyor. Askere çamaşır yetiştirilmesi gerekiyor. Dikiş dikmek isteyenler her gün akşama kadar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne müracaat edebilirler”.

(Sabah, 22 Mart 1915).

Yaklaşan savaş nedeniyle Osmanlı Devleti'nin borç alması gerekmiştir ancak İngiltere, uluslararası alanda yükselen tansiyondan dolayı silahlanma başta olmak üzere olası bir savaşa karşı önlem almaya başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti, İngiltere'den borç alamamıştır.

Maliye Bakanı Cavit'in aracılığı ile uzun görüşmelerden sonra, 15 Nisan 1914'te, yani Dünya Savaşı'nın başlamasından iki buçuk ay önce, Fransa'dan 35 milyon Türk Lirası (730 Milyon Frank) tutarında bir borçlanma yapılmıştır. Ne var ki, bunun ancak birinci taksiti olan 300 milyon Frank alınabilmiştir. Savaşın başlaması ile geri kalan kısmın ödenmesi durdurulmuştur. Tabi ki, Fransa'dan yapılan borçlanma da büsbütün tavizsiz olmamıştır. Fransa'ya Anadolu ile Suriye'de yeni demiryolları imtiyazları ile Suriye'de Yafa, Hayfa ve Trablus limanlarının yapılması imtiyazları da verilmiştir (Kartal, 2011, s. 378).

Ekonomik sıkıntılardan dolayı ordu modernize edilememiş, modern bir ordunun kurulamaması savaşlarda ardı ardına alınan yenilgilerin en büyük nedeni olmuştur. Özellikle de donanmanın çok kötü durumda olduğunu söylemek gerekir. Bin bir güçlkle oluşturulmuş, alındığı döneme göre modern bir yapıya sahip donanma, giderlerin yüksek olmasından dolayı

Haliç'e çekilmiş ve burada çürümeye terk edilmiştir. Gemilere gerekli bakımlar yapılamamış, personel gerekli eğitimi alamamıştır. Bu dönemde modern gemiler satın almak için bağış kampanyaları yapılmıştır. Modern gemilerin alınması bir zorunluluktan çünkü Yunanistan da dahil pek çok ülke, bu dönemde donanmalarına modern gemiler satın almaktaydı. Osmanlı Devleti de kendini savunmak için modern gemilere sahip olması gerekmektedir. Bu yüzden çeşitli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Brezilya'nın İngiltere'den sipariş ettiği ama parasını ödeyemediği gemi için ihaleye girerek bu gemi satın alınmıştır. Daha sonra İngiltere'den iki adet son model iki gemi sipariş edilmiştir. Ancak halktan alınan vergiler ile bin bir zorlukla taksitleri ödenen bu gemilere İngiltere el koymuştur. Bu da Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır (Cengiz, 2018, s. 36).

Aynı durum kara ordularında ve Çanakkale'deki tahkimatlarda da kendini göstermiştir. Buradaki tabyalar ve toplar oldukça demode olduğundan modernize edilmesi gerekmektedir ancak yeterli kaynak yoktu. Yine de Almanların yardımıyla bir takım modernize çalışmaları başlatılmış ancak bunlar tamamlanmamıştır. Özellikle eski, kısa menzilli topların sökülüp yerine modern uzun menzilli topların yerleştirilmesiyle ilgili çalışma başlatılmış ancak zaman kısıtlı olduğundan bu plan tamamıyla gerçekleştirilememiştir (Cengiz, 2018, s. 54-55).

Uluslararası tansiyonun yükselmesi ve Avrupa kıtasını tamamıyla kaplayan büyük bir savaşın çıkması, Osmanlı Devleti'nin ne olursa olsun tedbir almasını, askeri alanda yeni yatırımlar yapmasını gerekli kılmıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu bilen Alman yetkilileri Osmanlı'ya savaşa girme karşılığında borç verebileceklerini bildirmiştir (Yılmaz, 1999, s. 39-40). Osmanlı'nın savaşa aniden, meclis kararı olmaksızın girmesinin nedenlerinden biri de bu olabilir.

“1913 ile 1914 arasında yürekler acısı olan iktisadi ve içtimai buhranlarımıza bir hal çaresi bulunduğuna inanmak saflık olur. 1914'te Almanya'nın “bizimle birleşirseniz size istediğiniz kadar para yardımı yaparız. Ordunuza silah, mühimmat, cephane, iaşe desteği sağlar ve masrafları da karşılıyoruz” demiştir. Almanya, Osmanlı'nın kendi yanında savaşa girmesi durumunda, her ay 500.000 lira vermeyi taahhüt ediyordu. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nde seferberlik ilan edilmiş, dört bir yandan toplanan paraların değeri yaklaşık 1.200.000 lira civarındaydı. Bazı devlet ileri gelenleri, onların yanında savaşa girmeyi şart koşacaklarından ve Türk ordusunu istedikleri gibi kullanacaklarından dolayı Almanya'dan borç almaya karşı çıkıyordu”

(Yılmaz, 1999, s. 40).

Öngörüldüğü gibi de olmuştur, Sadrazam Prens Said Halim Paşa, Berlin Sefirimiz Mahmut Paşa'ya yazıp Almanya'nın teklifini kabul etmesini bildirmiştir. Alman Hariciye Nazırı tarafından gönderilen paralar hemen sarf edilmiştir.

Sonrasında Alman hükümeti 31 Aralık 1915'te yapılan bir anlaşma ile %6 faizle, 5 milyon lira avans vermeyi, parayı harpten sonra taksitlerle ödemeyi kabul etmiştir. Ancak 500.000 liranın 250.000 lirasının, anlaşmayı imzaladıktan 10 gün sonra, kalanının ise Almanya yanında savaşa girdikten sonra gönderileceğini şart koşmuşlardır. Bu anlaşma taraflarca kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre 250.000 lira anlaşmadan 10 gün sonra, 750.000 lirası İngiltere ve Rusya'ya savaş ilan ettikten sonra, kalanı da savaşa girdikten bir ay sonra başlayarak her ay toplam 400.000 lira olarak ödenecekti (Bayur, 1991, s. 461-462). Bu ödeneğin dışında Almanya askeri anlamda da verebildiği her türlü desteği Osmanlı'ya vermiştir. Osmanlı'nın Savaştan önceki ekonomik durumu böyleydi, bu da Çanakkale başta olmak üzere, Osmanlı'nın giriştiği savaşları doğrudan etkilemiştir.

Çanakkale'de savaşan taraflar arasında büyük bir dengesizlik vardı. Bu nedenle Çanakkale Savaşı'nın bir "Asimetrik Savaş" olduğunu söylemek yanlış olmaz. Osmanlı Devleti'nin elindeki toplar hem oldukça eski hem de sayıca azdı. Aynı zamanda Osmanlı ordusu cephane de çok idareli kullanmak zorunda kalmıştır. İtilaf güçlerinde ise yüzlerce modern topla donatılmış gemiler vardı, cephane konusunda da elleri oldukça boldu (Habib, 2013, s. 255).

Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı olan ekonomik durumu savaşta da kendini göstermiştir. Tabyalardaki top mermileri, güller oldukça kısıtlıydı. Deniz muharebesi sırasında itilaf devletleri tabyaları top yağmuruna tutarken, Türk topçusu mermilerini idareli kullanmak zorunda kalmıştır. Mayınların sayısı da azdı, bu nedenle başka yerlerdeki mayınlar sökülerek buraya getirilmiş ve mümkün olduğunda mayın sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Yine gece karanlığında yapılan çarpışmalarda kullanılması zorunlu olan ışıldakların sayısı da çok azdı. Türk ordusunda sadece bir ışıldak müfrezesi bulunmaktaydı ve sahip olduğu 10 ışıldaktan 5'i bozuktu. Kara çarpışmaları sırasında da maalesef askerlerimiz kısıtlı cephane ve iaşe ile çok zor koşullarda savaşmak zorunda kalmış, iradenin sınırlarını zorlayarak büyük bir kahramanlık göstermiştir (Genelkurmay, 2002, s. 84).

Ordunun bu durumundan dolayı tüm imkanlar zorlanarak bir takım takviyeler yapılmıştır. Bu itibarla ilk olarak 4 torpido iki koruma gemisi ve bir uçak birliğinden oluşan hafif filo müstahkem mevki komutanlığı emrine verilmiştir (İlgar, 1975, s. 23). Başka cephelerdeki ve Haliç'te atıl bekleyen donanma gemilerinden bazı toplar sökülerek buraya gönderilmiştir. Girişi kapatacak bataryalarla merkez tabyaları arasındaki boşluğu kapatmak üzere 24 adet 15'lik obüs, 10 adet 21'lik havan ve 8 adet de 12'lik top gönderilmiştir (Akbay, 1991, s. 138-141).

Çanakkale'deki mevcut mayın hatları da takviye edilmiştir. Kasım 1914'te 191 müsademeli mayından ibaret olan 5 mayın hattı varken 13 Mart 1915 itibariyle mayın adedi 344'e, mayın hattı sayısı da 11'e yükseltilmiştir (Ergezer, 1962, s. 63).

Bu mayınlar da çok zor şartlar altında dört bir yandan toplanmıştır. Bazıları Balkan Savaşlarından kalma, bazıları Rusların İstanbul Boğazı önlerine attığı mayınlardan müteşekkildir. Türk denizcileri büyük tehlikeye rağmen bu mayınları sualtından çıkartarak Çanakkale’de kullanıma hazır hale getirmiştir. Boğazdaki savunma tahkimatları ve toplar da oldukça eskiydi ve modernize edilmesi gerekmekteydi (Artuc, 1992, s. 62). Ancak Osmanlı’nın gelirleri Düyûn-ı Umumiye tarafından denetlenmekteydi dolayısıyla büyük boyutlarda bir geliri yoktu. Ayrıca son yapılan Trablusgarp savaşı ile Balkan Savaşları, eldeki kısıtlı imkanları da tüketmiştir. Bu nedenle Çanakkale Savaş’ında Osmanlı savunması istenilen düzeyde geliştirilememiş yalnızca küçük önlemler alınabilmiştir. Osmanlı Devleti için dönemin gerektirdiği şekilde bir tahkimat oluşturmak imkansızdı.

Balkan Savaşları’nın sonrasında, Türkiye’ye gelen Alman araştırma komisyonu Çanakkale Boğaz savunmasını daha güçlü hale getirebilmek için kapsamlı 2 proje öne sürmüştür. Bunlardan biri son sistem 30,5 cm kalibrelik Alman toplarının boğaza yerleştirilmesi, ikincisi ise boğazın her iki tarafında bulunan eski ve kısa menzilli topların sökülerek boğazın dış kısmına yerleştirilmesi, bunların yerine de yeni topların getirilmesi şeklindedir (Yazman, 1938, s. 22-23). Bu plan hem parasızlıktan hem de yeterli zaman kalmadığından gerçekleştirilememiştir.

Kısaca özetlemek gerekirse Osmanlı Devleti kötü ekonomik durumundan dolayı temel önlemleri almakta bile zorlanmış. Genellikle başka yerlerde atıl kalmış, demode olmuş araç gereçler toplanarak Çanakkale’ye gönderilmiştir. Bunun yanında Almanların da büyük boyutlardaki ekipman ve teknoloji desteği göz ardı edilemez. Tüm bunlar Çanakkale Savaş’ında taraflar arasında cephane, mühimmat ve teknoloji bakımından büyük farkların ortaya çıkmasına sebep olmuş, bu fark Türk ordusunda birlik sayısı ve komutanların uyguladıkları taktiklerle kapatılabilmektedir. Büyük ve modern bir donanma tarafından sürekli yapılan bombardıman ve makineli tüfekler olmasaydı muhtemelen Türk ordusunun kayıpları çok daha az olurdu.

3.4.2.2. Çanakkale Savaşının Nüfus Özellikleri ile İlişkisi:

Savaşlarda insan gücü çok önemli bir faktördür. Sadece asker bakımından değil, orduya destek verecek diğer birimler (ulaşım, haberleşme, tercüme, eğitim, araştırma ve geliştirme v.b.) açısından da önemlidir. Öncelikle ülkelerin hakimiyeti altındaki nüfus miktarı ne kadar fazla ise o kadar hızlı ve büyük bir ordu toplayabilir. Aynı zamanda nüfusun miktarı kadar niteliği de önemlidir. Çünkü nitelikli bir nüfus ekonomik ve teknolojik anlamda orduyu desteklemektedir.

Çanakkale Savaş’ından önce taraflar savaştan önce ne kadar birlik toplayabilecekleri ile ilgili araştırma yapmışlardır. 10 Mart tarihinde Londra’da toplanan savaş konseyinde, deniz hareketinin başarıya ulaşması için 29. Tümenin yola çıkarılması kararlaştırılmıştır.

Yine bu toplantıda aktarılan bilgilere göre deniz hareketinin başarılı olması durumunda, 130 bin kişilik bir birlikle İstanbul'un işgal altına alınacağı, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin, Çanakkale'de 60 bin, İstanbul çevresinde 120 bin olmak üzere toplamda 180 bin kişilik bir kuvvet toplayabileceği hesaplanmıştır (Atabey, 2010, s. 146). Savaşa katılan ülkelerin nüfus ve asker sayıları ise aşağıda verilen gibidir (Eren, 1995, s. 15-16).

İttifak Devletleri'nin 1915'deki Nüfusları: Almanya 79.000.000, Avusturya- Macaristan 55.000.000, Türkiye 29.000.000, Bulgaristan 5.300.000, toplam sayı ise 168.300.000 idi. İtilaf Devletleri Nüfusuna gelince İngiltere 461.000.000, Rusya 181.000.000, ABD 111.000.000, Fransa 84.000.000, Japonya 78.000.000, İtalya 38.000.000, Belçika 16.000.000, Portekiz 15.000.000, Romanya 8.000.000, Sırbistan 5.000.000, Yunanistan 5.000.000, Karadağ 435.000, toplam sayı ise 1.002.435.000 idi (Eren, 1995, s. 16).

İttifak Devletleri'nin silah altına alınan asker sayısına bakacak olursak Almaya 11.000.000, Avusturya-Macaristan 7.800.000, Türkiye 2.900.000, Bulgaristan 1.200.000, toplamda ise 22.900.000 idi. İtilaf Devletlerinin silah altına alınan asker miktarı ele alındığında Rusya 12.000.000, İngiltere 8.900.000, Fransa 8.400.000, İtalya 5.600.000, ABD 4.750.000, Japonya 800.000, Sırbistan 750.000, Romanya 750.000, Belçika 300.000, Yunanistan 250.000, Portekiz 100.000, Karadağ 50.000, toplam mevcut ise 42.700.000'i bulmaktaydı (Eren, 1995, s. 16).

İtilaf ve İttifak devletlerinden toplam 65 milyon altı yüz bin asker savaşa katılmıştır. İtilaf devletlerinin toplam kaybı 22 milyonu geçmiştir. Buna karşın ittifak devletlerinin kaybı ise 15 milyon civarında olmuştur. Her iki gruptan da sivil halktan ölenlerin sayısı 10 milyonu geçmiştir. İki tarafın genel toplamı ise 38 milyon 481 zayıat ve 9 milyon 323 bin 300 ölüyü bulmuştur. Bu sayıya sivil halkın kayıpları dâhil değildir (Eren, 1995, s. 16).

Çanakkale'deki kara savaşlarında taarruzların ardı arkası kesilmemiştir. Bunun yanında İtilaf güçleri cephane, silah ve teknoloji bakımından üstün bir durumdaydı. Türk ordusu ise cephane ve silah sıkıntısı yaşamıştır. Her siper kolunda makineli tüfeği olan yoğun topçu desteğine sahip İtilaf askerlerine karşı Türk askerleri kısıtlı topçu desteği ile süngü hücumu yapmıştır. Bu nedenle İtilaf güçlerinin teknolojik üstünlüğünün meydana getirdiği açığın, asker sayısı ile kapatılması zorunlu bir hal almıştır. Bu sebeple Çanakkale Savaşı'nın sürekli olarak taze birlikler ile desteklenmesi gerekmiştir. Nüfusun büyük kısmının genç olması, seferberlik ilan edilmesi ve askere alma kanunlarında değişiklik yapılarak, askerlik yaşının 20'den 19'a indirilmesi ile gerekli olan asker toplanabilmiştir.

Balkan Savaşlarında Osmanlı ordusu çok yıpranmış, bu nedenle askeri yapıda değişiklikler zorunlu olmuş, askere alma kanununda değişikliğe gidilmiştir. 1914 yılı Mart ayı içerisinde 21 değil 20 yaşında olanların da silah altına alınması nedeniyle 1914 yılında terhis olan askerlerin yerine geçecek asker bulunmamaktaydı. Hatta temel faaliyetleri icraa edecek, süvari birliklerinde atlara bakacak asker bulmakta bile güçlük çekilmiştir. Buna son çare olarak 20 yaşına yeni girmiş yani 19 yaşının sonlarında olan gençlerin silah altına alınması kararı çıkarılmıştır (Erkin, 2010, s. 121).

Çanakkale savaşında toplam 211.000 Osmanlı yurttaşı hayatını kaybetmiştir. Kayıplar arasında ülkenin yetişmiş, okumuş, aydın kesimi de vardır. Tahmini rakamlara göre 100.000'den fazla öğretmen, doktor ve okur-yazar şehit olmuştur. Burada verilen kayıplar Çanakkale Savaş'ı sırasında ve savaştan sonraki süreçlerin tümünde kendini hissettirmiştir. Bu durum Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kurulduğu günden günümüze kadar geçen süreci de etkileyen bir faktördür. O kadar çok yetişmiş insanın kaybı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık bir asır geriden başlamasına neden olmuştur.

Hem Çanakkale Savaşı hem de kendinden önceki Balkan Savaşları ile kendinden sonraki Kurtuluş Savaşı, Anadolu'daki Türk nüfusunun önemli oranda azalmasına neden olmuş, bu durum 1927 yılında yapılan Cumhuriyetin ilk nüfus sayımında kendini göstermiştir. Özellikle dikkat edilirse Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfusun cinsiyet dağılımında bir dengesizlik olduğu görülür. Bu yıllarda kadınların toplam nüfus içerisindeki payı daha fazladır.

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak nüfus miktarı ve nüfus özelliklerinin, her savaşta olduğu gibi Çanakkale Savaş'ında da önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

3.4.2.3. Çanakkale Savaşı'nın Neden Olduğu Göç Hareketi:

Balkan Savaşları'nda olduğu gibi Çanakkale Savaş'ının başlamasıyla buradaki Osmanlı Tebaası, ülkenin diğer bölgelerine göç etmeye başlamıştır. Çanakkale zaten çok yoğun nüfuslu bir bölge olmamasından dolayı Balkan Savaşları'ndaki gibi büyük bir göç hareketine rastlanılmamıştır. Daha önce Balkan Savaşları'ndan sonra Trakya'ya gelip yerleşenler ile Anadolu yakasındaki köylerde yaşayan Müslüman tebaanın savaş alanından uzak iç kesimlere yerleştirilmesi ve bu göç hareketinin Dahiliye Nezareti'nce desteklenmesi kararı alınmıştır (Özdemir, 2007, s. 220).

Çanakkale Savaşı'nın I. Dünya Savaşı'nın bir cephesi olduğunu düşünülürse, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gayrimüslimleri kapsayan zorunlu göç kararları alınmıştır.

Bu kararların alınmasının en büyük sebebi gayrimüslim bazı kişiler veya toplulukların Osmanlı'nın aleyhinde bir tutum içerisinde olmalarıdır. Düşmana istihbarat sağlayanlar başta olmak üzere, güvenliğin zafiyete düşmesini fırsat bilen ve yerel halka zulüm yapan topluluklar ortaya çıkmıştır. Tarihi kaynaklar Çanakkale Savaşı sırasında kıyıda açılan bazı teknelerin İngiliz gemi veya denizaltılarına yaklaşarak temas kurduğunu daha sonra kıyıya geri döndüğünü aktarır. Aynı şekilde tarihi kayıtlarda savaş sırasında, bazı noktalarda Rum veya Ermeni olan kişilerin, gece sahilden itilaf donanmasına fenerle işaret verdiğine dair bilgiler yer alır (Özdemir, 2007, s. 60).

Tüm bu faaliyetler üzerine Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin savaş bölgelerinden uzaklaştırılması ve iç bölgelere gönderilmesi ile ilgili karar alınmıştır. Aynı zamanda gayrimüslim halkın yoğunlukta olduğu veya stratejik açıdan önemli olan noktalardaki jandarma birlikleri uyarılarak takviye edilmiştir. Casusluk olaylarının engellenememesi nedeniyle gayrimüslimlerin sınır dışına çıkarılmasını öngören tehcir konunu çıkarılmıştır (Özdemir, 2007, s. 59-63).

Kısaca Çanakkale Savaşı'nda bölgenin yoğun nüfuslu olmamasından dolayı büyük bir göç hareketi yaşanmamıştır. Belirli köy ve kasabalardan yerel halk İstanbul ve Anadolu'ya göç etmiştir. Bunun dışında casusluk faaliyetleri zorunlu göçü gerekli kılmıştır.

3.4.2.4. Yerleşmelerin ve Tahkimatların Çanakkale Savaşına Etkileri:

Çanakkale Boğazı, çok eski çağlardan beri önemli bir geçiş noktası olduğundan antik dönemden beri tahkimat edilmiştir. Boğazdaki ilk tahkimatlar M.Ö. 7'de inşa edilen Assos (Behramkale)'dur. Behramkale 300m yüksekliğinde, volkanik bir dağın eteklerine kurulduğundan Ege ve Edremit Körfezini içine alan çok geniş bir alanı kontrol altında tutmaktaydı. Fenikeliler ise Bozcaada'ya Tenedos Kalesi'ni inşa etmiştir. M.Ö 3000 yıllarında Truva tarafından da kale benzeri bir yapı inşa ettirilmiştir. İyon kolonileri tarafından Nara ve Akbaş tepelerine M.Ö. 3000'lerde Sestos ve Abidos kaleleri inşa edilmiştir. Antik dönemde bu bölgede yaşayan Traklar, Gelibolu Kalesi'ni inşa etmiştir. Karabiga Kalesi ise Çanakkale'nin Biga ilçesinin Balıklıçeşme bucağına bağlı Kemer köyünün 1 km. doğusundadır. Bunun dışında Gökçeada Kalesi, Enez Kalesi, Ceneviz Kalesi, Kilye Kalesi ile günümüze bazı küçük kalıntıları ulaşmış ismi bilinmeyen kaleler de inşa ettirilmiştir (Hatip, 2013, s. 25-38).

Çanakkale'nin ele geçirmesi ve buradan Rumeli'ye geçilmesinden sonra Osmanlı Devleti de boğazdaki savunma yapılarına önem vermiştir. İlk inşaat 1390 yılında başlamıştır. Yıldırım Bayezid bu sayede İstanbul'un kontrol altında tutulmasını amaçlamıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un güvenliği için Çanakkale Boğazı'nın güvenliğine büyük önem vermiş bunun için de Kilitbahir ile Kal'a-i Sultaniye'yi inşa ettirmiştir (Foto-58, Foto-59) (Tursun Bey, 1977, s. 67).

Köprülü Mehmet Paşa'nın görev yaptığı dönemde 1660 yılında Seddülbahir Kalesi'nin karşısına Kumkale inşa edilmiştir (Hatip, 2013, s. 49).



Foto-58: Kal'a-i Sultaniye'nin günümüzde çekilmiş bir fotoğrafı (Hatip, 2013, s. 39).



Foto-59: Kilitbahir Kalesi'nin günümüzde çekilmiş bir fotoğrafı (Hatip, 2013, s. 44).

Tarih boyunca stratejik önemi çok büyük herhangi bir noktayı az sayıdaki birlikle daha güçlü bir şekilde savunabilmek için kaleler inşa edilmiştir. Kalelerin inşa edildiği yerler genellikle dağlar arasındaki boğazlar, denize doğru uzanan bir burun, köprübaşı veya kıyıdan uzaktaki adalar olmaktadır. Bu yapıların arazinin coğrafi yapısından yararlanacak şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda içeridekilerin de acil bir durumda gizlice dışarıya çıkabileceği, uzun süre içeride savunma yapacaklara su ve yiyecek imkanı sağlayacak şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir (Pekin & Yılmaz, 2008, s. 212).

Çanakkale Boğazı'ndaki tüm kalelerin topografik şartlar göz önünde bulundurularak inşa edildiği söylenebilir. Deniz savaşları 18.yy'a kadar karaya yakın noktalarda gerçekleştiğinden ilk tahkimatlar boğazın giriş kısmında denizde gerçekleşecek savaşları desteklemek amacıyla kurulmuştur. Buna 17.yy'da yaşanan Venedik-Osmanlı savaşı örnek verilebilir. Ancak sonraki süreçlerde gemilerin ve silahların çok fazla gelişme göstermesiyle deniz savaşlarının mahiyeti değişmiştir. Aynı şekilde kale mimarisi yerini daha etkili olan tabya mimarisine bırakmıştır. Boğazın coğrafi yapısı gereği Seddülbahir ve Kumkale açıklarında deniz hareketi sırasında manevra yapabilecek yerler bulunmaktaydı, bu nedenle Kilitbahir ve Seddülbahir tabyaları buralara inşa edilmiştir. Bundan sonra inşa edilen tüm tahkimatların yerleri ve pozisyonları, coğrafi koşullar göz önünde bulundurularak, savunan tarafa avantaj sağlayacak şekilde çok iyi bir değerlendirme ile tespit edilmiştir (Hatip, 2013, s. 21).

Antik dönemlerden başlayan boğazdaki istihkam inşası Orta Çağ'da da devam etmiştir. Ancak 18.yy'a gelindiğinde hem yapı ve inşaat teknikleri hem de savaş araçları büyük değişim göstermiştir. Buna bağlı olarak tahkimatların da şekli ve yapısının değişmesi zorunlu olmuştur.

Buna bağlı olarak Vauban, yüksek duvarlara ve kulelere sahip kolay hedef olabilen kaleler yerine, yatay yapılı az yükseltiye sahip kalelerin yapılmasını ve top atışlarının da alçaktan yapılmasının daha iyi sonuç vereceği görüşünü ortaya atmıştır. Bu nedenle kaleler yerini tabyalar almaya başlamıştır. Deniz seviyesine yakın, yükseltisi az, toprak örtüsü ile kaplı tabyalara hem nişan almak hem de isabet ettirmek oldukça zor olmuştur. Buna karşılık tabyaların su yüzeyine yakın hizada top ateşi açabilmesi için alçakta lumbar ağızları yapımına önem verilmiştir (Eyice, 2001, s. 232-246).

Çanakkale Boğazı'ndaki istihkamların incelenmesi, modern ve etkili hale getirilmesi için geniş bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmanın başına Fransız Baron de Tott atanmıştır. Baron de Tott, Çanakkale'ye gelip yaptığı ilk incelemede savunma sisteminin herhangi bir saldırı karşısında işlevsiz kalacağını öngörmüştür. Buradaki kaleler denizden yaklaşık 10m yüksekteydi ve ilk top atışında yıkılabilirdi.

Topların yerleşim düzeni de kötüydü ve yapılan atışlarda güller boğazın methaline veya orta kesimlerine ulaşmıyordu, ayrıca toplarda bronzdan yapılma eski model toplar olduğundan ilk birkaç atıştan sonra kullanılamaz olacaktı (Tott, 1973, s. 272-274).

Çanakkale savunmasında önemli yer alan kale ve tabyaların konum ve pozisyonlarının belirlenmesinde coğrafi faktörlerin ne derecede göz önünde bulundurulduğu, Baron De Tott'un tahkimatların yer seçimi ve pozisyonunu belirlerken; boğaz akıntılarını dikkate alması, boğazın girişi ile orta kesimi arasında süreklilik arz edecek ve düşman gemilerini sürekli çapraz ateşe tutacak şekilde belirlemesinden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Baron De Tott Enez'e çıkarma yapılmasını önleyecek bir takım tedbirler de almıştır (Tott, 1973, s. 272-274).

Baron de Tott'un öncülüğünde yapılan çalışmalar boğaz savunmasını önemli oranda geliştirmişti ancak gerekli özen gösterilmediği ve bakım yapılmadığı için çok kısa sürede bunlar harap duruma gelmiştir. III. Selim boğazın tahkimatlarının yeniden elden geçirilmesini emretmiştir. Kısa sürede yoğun çalışmalarla tahkimatlar güçlendirilmiş, yeni tabyaların inşa edilmesi planlanmıştır. Öncelikle Maydos civarında Çamburnu'na bir tabya inşa edilmesi gerekmektedir çünkü boğazı geçerek İstanbul'a giren İngiliz donanması, burayı gözetleyip kollayan bir yapı olmadığını bildiğinden bu kesime yakın bir rota izlemiştir. Bu yüzden burada ateş gücü yüksek bir tabya inşa edilmesi gerekmektedir. Yapılması öngörülen tabyaların hemen hepsi 4 Nisan 1807 yılında tamamlanmıştır (Karaca, 2000, s. 311). Bigalı ve Çamburnu ve boğazın en dar yerinde bulunan Nara kaleleri bu dönemde inşa edilmiştir (Foto-60). III. Selim döneminde başlayan bu kalelerin inşası II. Mahmut'un devrinde tamamlanmıştır (Eren, 1990, s. 136).



Foto-60: Nara Kalesi'nin günümüzde çekilmiş fotoğrafı (Hatip, 2013, s. 99).

Bigalı Kalesi, Rumeli yakasında Eceabat ilçesine 5 km uzaklıkta, Biga deresinin doğusunda, İstanbul yolunun kuzeyinde, Bigalı köyüne 3km mesafede yer almaktadır. Düşman gemilerini boğazın girişinde karşılama şeklinde savunma planının yerine düşmanı boğazın içerisinde karşılama şeklinde bir savunma sistemi düşünüldüğünden bu kaleler inşa edilmiştir (Gövül, 1948, s. 13).

Çamburnu Kalesi, Eceabat yerleşim merkezinin 1,5km güneyinde sahile yakın bir kesimde yer alır ve Köse Kale'nin tam karşısındadır. İsmi arkasında yükselen yamacı kaplayan çam ormanından alır. Dikdörtgen bir yapı teşkil eder. Kale içerisinde denize bakan kesimde toprakların yerleştirildiği bir yükselti mevcuttur (Acioğlu, 2006, s. 57).

Köse Kale, Mecidiye tabyasının bulunduğu burnun 1,3km kuzeyinde bulunmaktadır. Boğazın buradaki genişliği 2,7km'dir. Tabyanın yapısı yarım ay şeklinde, taş duvarlı ve sağlam bir yapıdadır (Hatip, 2013, s. 104).

19.yy'da iyice gerginleşen uluslararası ilişkiler ve Osmanlı'nın zayıf durumundan dolayı Çanakkale Boğazı'na bir saldırı beklenmekteydi. Boğaz Nazırı Hasan Paşa, 18 Eylül 1798 tarihinde, boğazın hassas yerlerine özellikle Saroz Körfezi'ne tabyaların inşa edilmesi gerektiğini ve Enez, Aktabya, Şahin, Eski Hisarlık kalelerinin modernize edilmesinin zaruri olduğunu rapor etmiştir (Karaca, 2000, s. 65).

Bu dönemde İngiliz ve Fransızların Çanakkale'deki aktiviteleri de hız kazanmıştır. Başta turizm olmak üzere çeşitli amaçlarla boğaza gelen yabancılar, boğazın coğrafi yapısı, iklim özellikleri, hidrografik yapı ve hatta savunma yapıları ile ilgili bilgileri ülkelerine ulaştırdıkları tarihi metinlerde görülmektedir. Buna güzel bir örnek 1770-1918 yılları arasında boğazı inceleyen yabancılardan biri olan Joseph Morino'dur. Morino, İstanbul'a yolculuk adlı kitabında Çanakkale boğazı ve boğazdaki kalelerin durumunu detaylı şekilde anlatmış ve gerçeğe yakın bir biçimde çizmiştir (Moreno, 1790, s. 23-46).

Eugène Flandin de 1844'te yaptığı Çanakkale ve İzmir seyahati sonucunda tabya ve kalelerin birbirlerine benzer yapıda olduklarını söyleyerek sözlerini şu şekilde devam ettirir:

“Avrupa ve Asya kaleleri alçak bir aht üzerinde beyaz bir duvarcık, ağızları neredeyse su hizasındaki büyük çaplı toprak dizisi korur ve böylece gemileri su kesiminden tehdit ederler. Buna karşılık gemilerin direk ve halat takımları yerin önemine göre arkaya iki ya da üç sıra yükseltilmiş atışlardan sakınmak zorundadır”

(Flandin, 2010, s. 60).

Boğazın istihkam edilmesi Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde devam etmiştir. En yoğun çalışmalar II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemdeki çalışmalar da İngiliz istihbaratı tarafından yakından takip edilmiştir. Boğazdaki savunma sistemleri çok titiz bir şekilde büyük ölçekli haritalarda belirtilmiştir. Bu haritalarda demir atılabilecek yerler, kaleler, tabyalar, tespit edilebilen bataryalar, büyük topların yerleri, su kaynaklarının bulunduğu noktalar ve olası çıkarma yerleri gösterilmiştir

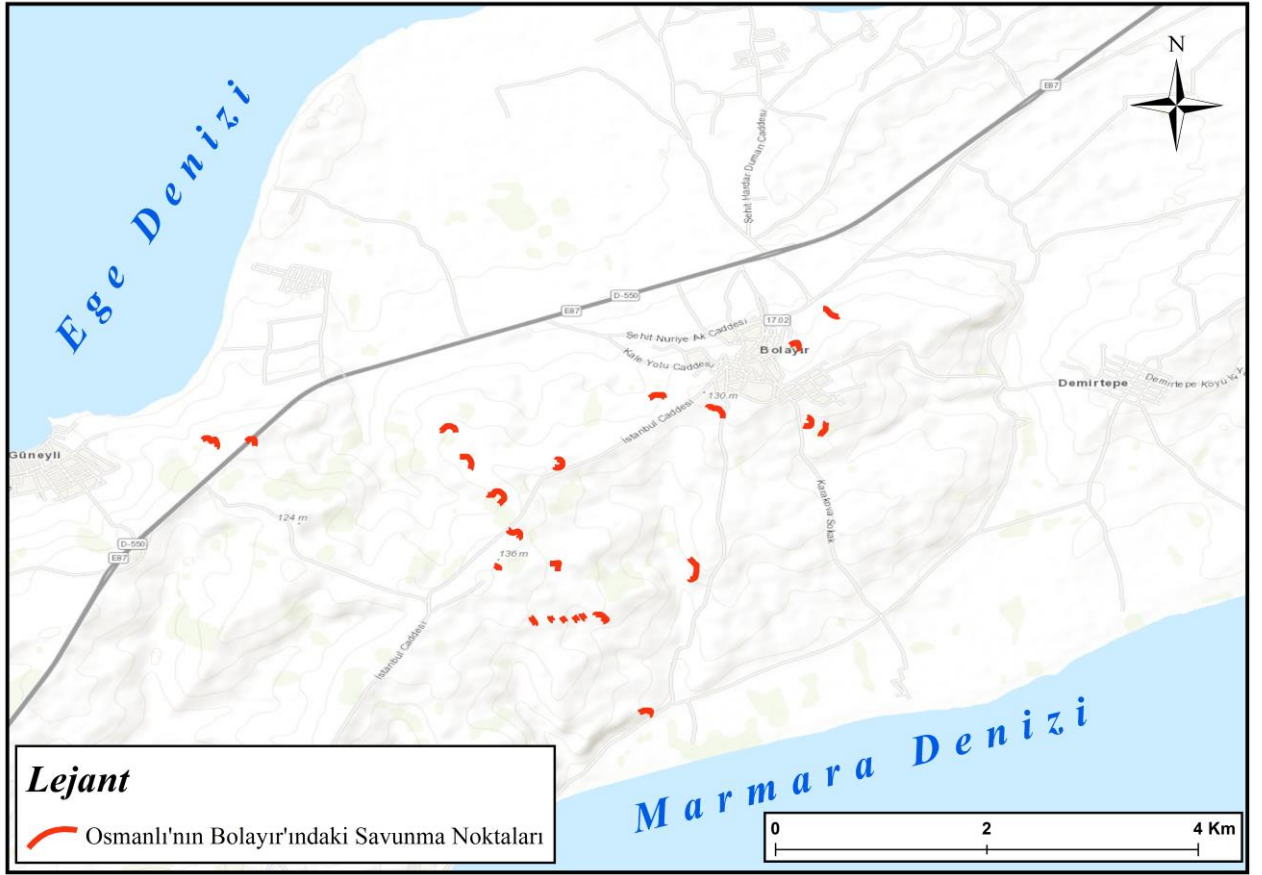
19.yy'da gemi teknolojisi çok gelişmiş, her türlü hava koşulunda süratle yol alabilen buharlı gemiler kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Donanması uluslararası alanda caydırıcı bir güç olmaktan uzaktır. Bu nedenle kara gücü merkezli bir savunma oluşturulmasına karar verilmiş ve yeni tahkimatların inşasına öncelik verilmiştir (Hatip, 2013, s. 23).

Özellikle Bolayır'da kurulan savunma hattı Çanakkale'nin en önemli iki savunma hattından biri olmuştur. Bolayır, Trakya ile Gelibolu yarımadası arasındaki güzergahın en dar noktasında yer almaktadır (Foto-61). Gelibolu yarımadasını Karadağ'ın kuzeydoğu yönünden gelecek bir işgalden korumaktadır (Harita-23). Bolayır Savunma Hattını oluşturmasının çok hayati olduğu değerlendirilerek 1877 de Bolayır tepelerde bir savunma hattı inşasına başlanmıştır.



Foto-61: Bolayır'da kurulan savunma hatlarının Gelibolu Yarımadası'ndaki konumu⁷¹.

⁷¹ Görsel Google Earth'ten alınmıştır.



Harita-24: 1889 yılında Bolayır'daki savunma hatları (Hatip, 2013, s. 130) (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Harita-24 incelendiğinde savunma hattının coğrafi koşullardan yararlanarak savunmayı kolaylaştıracak şekilde planlandığı görülür. Harita-30 Gelibolu yarımadası ile Marmara Kuzeyi'nin ve dolayısıyla Balkanlar tarafından gelen güzergahın en dar noktasında istihkam yapıldığını göstermektedir. Harita-31 ise istihkamların arazinin geçişe imkan verdiği doğal koridorlar ve arazinin büyük kısmı ile geçişleri kontrol altında tutan hakim tepeler üzerine kurulduğunu göstermektedir.

Ay Tabya, Bolayır'da denize yakın ve denizden 390ft yükseklikte bir tepeye kurulmuştur. Merkez Tabya, 550 fit yükseklikte inşa edilmiştir ve Gelibolu kıstağının tamamına hakimdir. Yıldız Tabya, 400 ft yükseklikteki bir tepede inşa edilmiştir (Hatip, 2013, s. 134).

İlk ve Orta Çağ'da yani yelkenli gemilerin kullanıldığı dönemlerde, rüzgarın gemiler üzerindeki etkisi çok daha fazlaydı. Bu nedenle bu dönemde rüzgardan dolayı sürekli sallanan gemilerden nişan almak ve atış yapmak oldukça zordu. Buna ek olarak kara kesiminde deniz savunmasında kullanılan toplar genellikle su yüzeyinden 5 ile 10 m arasında bir yükseklikteydi. Topun gemide ateşlendiği anda meydana gelen çok küçük miktardaki açı değişikliği, merminin gittiği güzergahı büyük oranda değiştirmektedir. Yani çıkış noktasındaki küçük bir açı mermi

ilerledikçe büyük farklılığın ortaya çıkmasına neden olur. Buna bir de geminin sürekli sallantıda olma durumunun eklendiğini düşünürsek, gemilerden yapılan atışlarda belirli bir hedefi isabet ettirmek oldukça zor hale gelmektedir. Bu nedenle bin bir güçlükle tabyalara düzgün bir şekilde nişan alınsa dahi diğer faktörlerden dolayı, merminin nişan alınan noktaya ulaşma şansı oldukça düşüktür. Bu nedenle gemideki toplardan ateşlenen bazı mermiler ya tabyaların üzerinden geçip gitmiş ya da tabyaların önünde denize düşmüştür. Ancak bombardıman şeklinde yapılan yayılım ateşlerinde tabyalara zarar verilebilmiştir. Buna karşılık karadaki bataryalar sabitti, daha iyi nişan alma ve daha düzgün atışlara imkan vermektedir. Moltke, notlarında; top ve cephane sayısı üstünlüğünün İtilaf donanmasında, uygun şartların ise Osmanlı topçusunda olduğunu ifade etmiştir (Moltke, 1999, s. 56). Moltke'nin buradaki ifadesi coğrafi koşullara uygun olarak inşa edilen tahkimatların ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle deniz seviyesine yakın, yatay ve toprak altında olacak şekilde inşa edilen tabyaların ne kadar etkili oldukları, Çanakkale Savaş'ında anlaşılmıştır (Foto-62, Foto-63).



Foto-62: Çanakkale Savaş'ından önce Ertuğrul Tabyası (Hatip, 2013, s. 148).

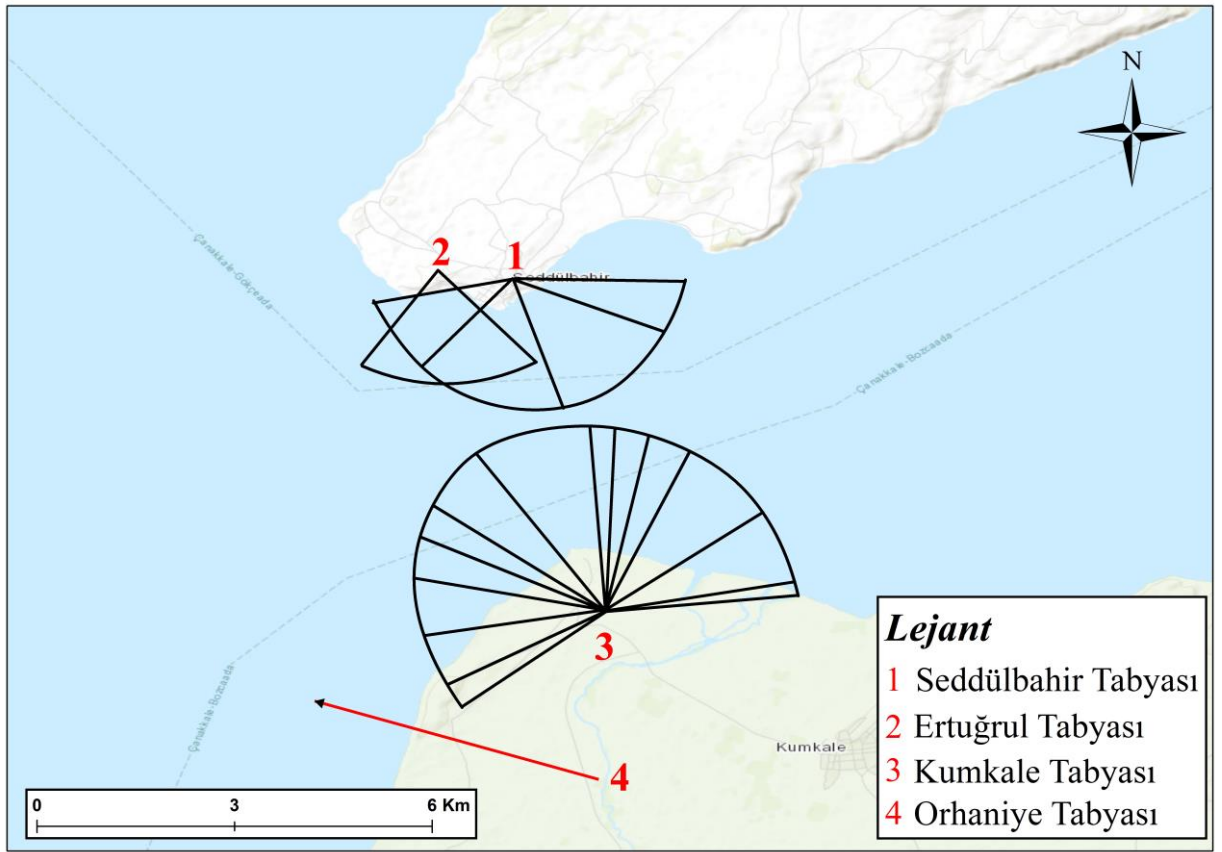


Foto-63: Ertuğrul Tabyası'nın 2020 yılında çekilmiş fotoğrafı.

19.yy'da inşa edilen tabyalar modern yöntemlerle ve gelişmiş mimari anlayışı kullanılarak coğrafi faktörlerden en iyi şekilde avantaj sağlayacak şekilde kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi tabyaların mümkün olduğunca deniz seviyesine yakın tutulmasıdır. Çünkü yüksek yapılar kolay hedeftir ve çok alçakta yer alan tabyalara top ateşi ile zarar vermek çok zordur. Çünkü deniz seviyesindeki bir gemiden ateşlenen top yukarı doğru bir yol izleyeceğinden ya tabyanın üzerinden geçip gitmiş ya tabyanın önünde denize düşmüş ya da tabyanın çevresindeki toprağa saplanmıştır. Bu tabyaların yönü boğazın methaline doğrudur ancak toplar dairesel bir ray üzerinde hızla hareket edip yön değiştirilebilmekteydi.

3.4.2.4.1. Giriş (Methal) Tabyaları:

Boğaz girişindeki dört tabya vardır. Bunlar Avrupa yakasında Seddülbahir ve Ertuğrul tabyaları; Anadolu yakasında ise Orhaniye ve Kumkale tabyalarıdır. Kumkale normalde bir kale iken daha sonra tabyaya dönüştürülmüş, Seddülbahir'in üzerine ise arazi özelliklerinden dolayı tabyalar inşa edilmiştir. Boğaza yaklaşan gemiler önce Orhaniye tabyası daha sonra da Kumkale tabyaları tarafından ateşe alınmıştır (Hatip, 2013, s. 149)(Harita-25).



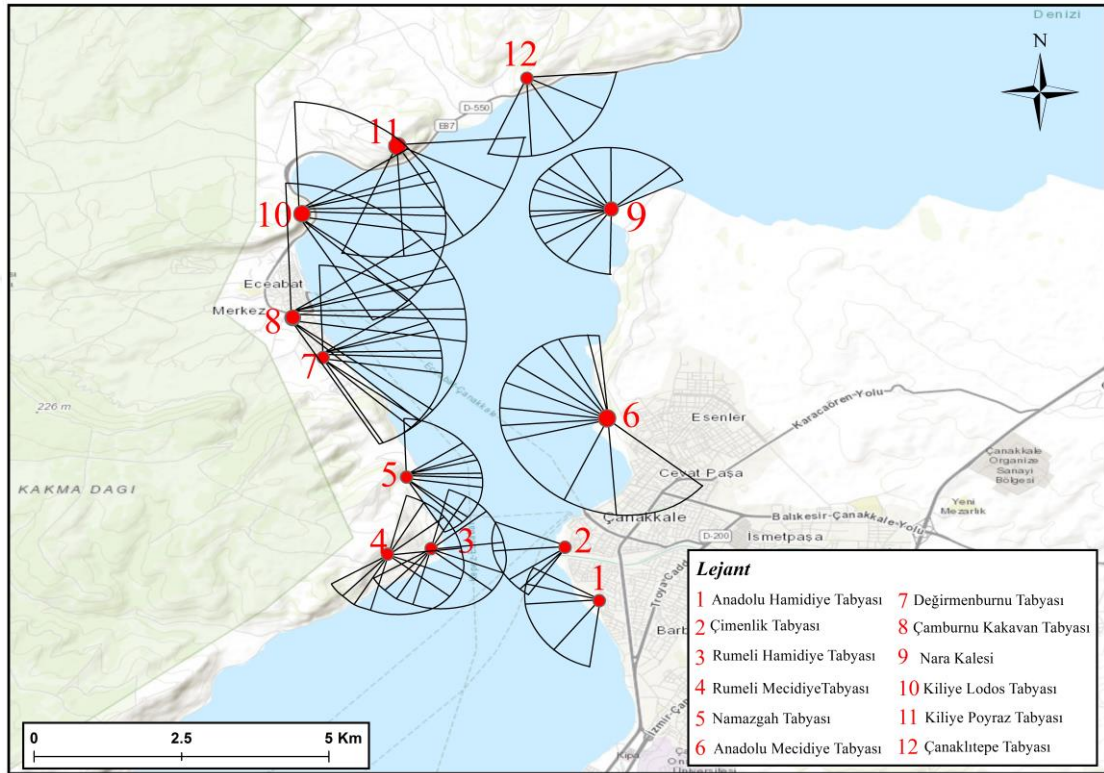
Harita-25: Boğazın giriş kısmındaki tabyalar ve bu tabyaların menzilinde olan alanlar (Hatip, 2013, s. 150) (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Ertuğrul ve Seddülbahir Tabyaları: Bu tabyalar, Seddülbahir köyü yakınlarındaki Gözcübaba Tepesi'nin güneye bakan yamacında inşa edilmiştir, Ertuğrul koyuna tamamen hakim bir mevkidedir. İki tabya birbirine çok yakındır. Ertuğrul tabyası Seddülbahir'den biraz daha yüksektir. Bu tabyalar denize doğru çıkıntı yapmış yüksek bir tepenin üzerine inşa edildiklerinden ve buna ek olarak Avrupa sahilinin Anadolu sahilinden yüksek olmasından dolayı diğer tabyalara göre çok daha güçlü savunma merkezleriydi (Tuncel, 1993, s. 199-203).

Kumkale Tabyası: aslında önceden bir kale olan bu istihkam 1887 yılında tabyaya dönüştürülmüştür. Denizden yüksekliği yaklaşık 11m'dir. Güneybatı yönünden boğaza yaklaşan gemiler ateş açılmadığı sürece bu tabyanın yerini teşhis edemezdi.

Orhaniye Tabyası: II. Abdülhamit tarafından yaptırılmış, Çanakkale il merkezine 38 km mesafededir. Orhaniye Tabyası'nın 2 km. yanında Kumkale Tabyaları bulunmaktadır. Tabyanın lokasyonu deniz seviyesinden 38 m yukarıdadır (Hatip, 2013, s. 158-159).

Kepez Burnundan başlayarak Nara'ya kadar uzanan tabyalar merkez tabyalarının Anadolu kesimini oluşturur. Teke mezrasından Bigalı Kaleye kadar uzanan tabyalar ise merkez tabyalarının Rumeli kesimini oluşturmaktadır. Bu tabyaların dört tanesi dışında hepsinin yönü boğaz girişidir (Harita-26).



Harita-26: Merkez Tabyaların konumu ve ateş menzilleri (Hatip, 2013, s. 162) (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Namazgah Tabyası: Kilitbahir Kalesi'nin hemen güneyinde yer alan bu tabya konum olarak stratejik önemi çok yüksek bir noktadadır. Modern toprakları ve rampaları vardır. Toprakların yükseklikleri ve açıları oldukça iyi hesaplanmıştır. Konumundan dolayı boğazdaki gemiler kolay kolay Namazgah tabyasını göremezken, tabya gemileri uzun süre ateş altında tutabilmektedir (Hatip, 2013, s. 163-164).

Rumeli Mecidiye Tabyası: Kilitbahir Köyü'nün 300m. güneyinde, Kilitbahir-Behramlı yolu üzerinde Goncatepe eteklerinde bulunmaktadır.

Hamidiye Tabyası: İnşaatına 1886 yılında başlamış, sahil hattına paralel olarak yapılmıştır. 1892 yılında boğaz savunmasının güçlendirilmesi amacıyla topçu birliği olarak düzenlenmiştir (Milli Savunma Bakanlığı, 1999, s. 207). Tabya çok önemli bir konumdadır. Sarısığlar körfezine tamamen hakimdir (Hatip, 2013, s. 169).

Anadolu Mecidiye Tabyası: Diğerlerine göre oldukça sağlam bir tabyadır. Alt kesimlerinde taştan yapılmış istinat şeklinde etekleri vardır. Bu nedenle deniz aşındırmasından korunur. Toprakta yığma sağlam duvarları vardır. Tüm Çanakkale Savunma sisteminde bütün tabyaların yerleri, savunan tarafa avantaj sağlayacak şekilde çok iyi bir değerlendirmeyle seçilmiştir (Hatip, 2006, s. 169-174).

Tabyaların büyük çoğunluğu boğazın dar geçiş yolu olan Anadolu sahilinde; Kepez'den-Nara'ya, Rumeli Sahilinde Kilitbahir'den Akbaş'a kadar konuşlandırılmıştır. Fatih'in kalelerinden sonra inşa edilen, Sultan III. Mustafa dönemindeki tabyalar, Mahmudiye kaleleri, 19. yy.'ın ikinci yarısındaki yeni tabyalar hep bu bölgede konuşlandırılmıştır. Yeni tahkimatların boğazın en dar yerine inşa edilmesi hareket kabiliyeti azalan düşman donanmasını yoğun ve etkili top ateşi altında tutmaya imkan vermektedir. Aynı zamanda tabya ve topların bazılarının güneyden kuzeye doğru bakacak şekilde yerleştirilmesi de boğazın her yerinin kontrol altında tutulmasını sağlamış, hiçbir kör nokta kalmamıştır. Tabyaların yer seçimi kadar yerden yükseklikleri de çok iyi hesaplanmıştır. II. Abdülhamid döneminde inşa edilen tabyaların yer atış sektörleri güneyden kuzeye olacak şekilde seçilmiştir. Deniz seviyesine yakın olması, hareket halinde veya dalgalardan dolayı sürekli yalpa yapan gemilerin topları tarafından hedef alınmasını zorlaştırmıştır. Yeryüzü şekilleri ve yükselti tahkimatları ile birleşince mükemmel bir savunma sistemi oluşturmuştur (Hatip, 2013, s. 21).

Görüldüğü üzere tabyaların inşasında boğazın coğrafi yapısı, yükselti, dağlık küteler ve tepeler, görüş açısı ve akıntılar gibi pek çok faktör göz önünde bulundurulmuştur. Bu faktörlere ek olarak, tabyaların modern mimari tarzı ile oldukça sağlam şekilde inşa edilmesi savunma gücünü oldukça arttırmıştır.

Aynı zamanda burada yer alan Tekirdağ, Şarköy, Keşan, Uzunköprü, Gelibolu, Biga gibi yerleşmeler Türk ordusu için çok önemli destek noktaları olmuştur. Gelibolu yarımadasında ekonomik faaliyetler tamamen tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Yarımada genelinde küçükbaş hayvancılık yaygındır. Özellikle Ezine, Keşan, Bayramiç, Biga hayvan yetiştirilen merkezlerin başında gelmekteydi. Bu merkezlerden hem et ve süt ihtiyacı hem de yük ve yolcu taşımacılığında kullanılmak üzere hayvan yetiştirilmekteydi. Menzil müfettişliklerinin koordinasyonu ile bu yerleşmelerden ordunun ihtiyaç duyduğu yiyecek, içecek, hayvan, giyim kuşam gibi her türlü destek sağlanmıştır. Aynı zamanda bu şehirler İstanbul'dan veya Anadolu'dan gelen yedek birlikler ve her türlü malzemenin güvenli bir şekilde Gelibolu'ya ulaştırılmasını sağlayan önemli noktalar olmuştur.

Görüldüğü üzere yerleşmelerin de savaşlar üzerinde önemli etkileri vardır. Bir ordunun kendisine ait yerleşmelere yakın olması önemli avantajlar sağlarken, yakınlarda bir yerleşmenin bulunmaması (İtilaf ordularında olduğu gibi) ya da yerleşmenin çok uzaklarda olması önemli bir eksikliktir.

Birinci Dünya Savaşı'nda ordunun ihtiyaç duyduğu her türlü malzemeyi hızlıca ulaştırmak için Menzil Genel Müfettişliği kurulmuştur. Menzil Müfettişliği'nin en önemli görevi intikal yollarının durumunu ve güvenliğini kontrol etmek, güzergah üzerinde düzeltilmesi gereken herhangi bir durum varsa düzeltmek ve cephede çarpışan ordulara gerekli olan iase, cephe, top, tüfek ve teçhizatı ulaştırmaktır. Edirne ve Kırklareli'nde 4. Menzil Komutanlığı; Çanakkale ve Mudanya'da 4. Menzil Nokta Komutanlığı; Uşak, Tekirdağ ve Lüleburgaz'da 3. Menzil Komutanlığı istasyonları kurulmuştur (Harita-27) (Borlat, 2018, s. 26).

Harita-27: 1915 yılı Çanakkale’deki Menzil Teşkilatı istasyon ve irtibat yolları (Genel Kurmay, 1985, s. 827)

Gelibolu yarımadasında denizyolu ile Anadolu kıyılarına, Ege'ye veya İstanbul'a ulaşım oldukça kolay ve hızlı bir şekilde sağlanmıştır. Çanakkale Savaşı'nda Türk ordusunun başarısı da büyük ölçüde İstanbul ile olan bağlantısının sürekliliğine bağlı olmuştur (Borlat, 2018, s. 99). Yedek birlikler, iaşe ve her türlü malzeme genellikle karayolu ve demiryolu ile sağlanmıştır. Bu ulaşım sistemleri de yeterince gelişmemiştir. Demiryolu belli bir noktaya kadar ulaşmaktaydı, karayolları ise genellikle şose yoldu. Kötü hava şartlarında yollarda ilerlemek oldukça zor bir hal almış, ancak yine de savaş boyunca ikmal faaliyetleri kesintisiz olarak sürdürülebilmektedir.

Çanakkale cephesine ikmal yapılabilecek üç yol vardı;

Bunlardan ilki denizyoludur; İstanbul limanından çıkan gemiler, çok fazla miktardaki yükü çok kısa sürede Gelibolu Yarımadası'na taşıyabilmekteydi. Üstelik yarımadanın boğaza bakan kesimindeki koy ve körfezler sayesinde gemilerdeki yükler, doğrudan cepheye çok yakın bir noktaya indirilebilmekteydi. Savaşın ilerleyen zamanlarında, denizaltı tehlikesinin artması nedeniyle, bu ulaşım türünün mümkün olduğunda kullanılmaması kararlaştırılmıştır. Ancak bazı elzem durumlarda denizyolunun kullanıldığı da olmuştur. Özellikle zamanlamanın önem kazandığı durumlarda, risk alınarak yapılan denizyolu taşımacılığı, genellikle gece karanlığında yapılmıştır (Borlat, 2018, s. 78).

İkinci güzergah; hem demiryolu hem de karayolunun kullanılmasını gerektirmekteydi. Bölgede demiryolu ağı gelişmemiş olduğundan İstanbul'dan trenle ancak Uzunköprü'ye kadar gelinebiliyordu. Uzunköprü'den sonra birliklerin karayolu ile cepheye ulaşması gerekmiştir. Motorlu taşıtların bulunmaması hayvan sayısının da yetersiz olmasından dolayı birlikler ve her türlü malzeme yaya olarak taşınmıştır. Profesyonel ve idmanlı birlikler Uzunköprü'den, cepheye uzanan yolu yaklaşık 7 günde yürüyebilmektedir. Bu süre havanın yağışlı olduğu dönemde yolun çamur haline gelmesinden dolayı uzayabilmekteydi (Harita-28) (Sanders, 2006, s. 98).

Üçüncü yol ise; Anadolu kıyısına gelinerek buradan denizyolu ile karşı kıyıya geçmektir. Bu yol çok fazla kullanılmamıştır çünkü ana ikmal noktası İstanbul ve çevresiydi (Genelkurmay, 2002, s. 241).

Çanakkale Savaşı'nda ne kadar çok kritik anlar yaşandığını düşünürsek, ikmal hatlarının sürekliliğinin ve ulaşım hızının ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Burada savaşlar açısından ulaşım faaliyetlerinin ve ulaşım sistemlerinin ne kadar önemli olduğu görülmektedir.



Harita-28: 1915 yılında Marmara Bölgesi'ndeki demiryolu ve denizyolu ulaşımı (Arslan M. , 2014, s. 109) (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Saros bölgesiyle Gelibolu Yarımadası'ndaki birlikler, ana ikmal yolu olarak İstanbul'dan Uzunköprü'ye demiryolunu, Uzunköprü-Keşan-Bolayır-Gelibolu-Galata-Bigalı Seddülbahir üzerinden de karayolunu kullanmıştır. İstanbul'dan veya Marmara Denizi kıyılarındaki iskelelerden yapılan sevkiyatlarda da Şarköy, Gelibolu, Galata, Ilgadere, Akbaş , Kilya, Maydos (Eceabat), Kilitbahir gibi liman ve iskeleler kullanılmıştır.

Şarköy'de bulunan menzil kolları, bu iskele ve istasyonlara getirilen ikmal maddelerini, birliklerin civarında bulunan ileri menzil depolarına ulaştırmaktaydı. Gerek menzil kollarının ve gerekse birlik kollarının görevlerinin rahatlıkla yapabilmeleri için, indirme bindirme yerlerinde amele taburları bulundurulmuştur. İnşaat taburları da bozulan yolların onarımını veya altyapı tesislerini yaparak yolları takviye etmiştir. Seddülbahir için ikmal noktası olarak Soğanlıdere hazır hale getirilmiş, Eceabat-Kilye hattında da dağıtım noktaları açılmıştır. Ancak buraların İtilaf donanması tarafından bombalanması, dağıtım noktasının Akbaş'a (Bigalı İskelesi) alınmasına neden olmuştur (Borlat, 2018, s. 97).

15 Nisan 1915 tarihinden itibaren, İstanbul ve İzmit'te toplanan askerlerin nakli için kullanılmaya başlanan vapurlardan, şirketi Hayriye'ye ait gemiler, Bandırma, Karabiga, Lapseki, Akbaş, Mürefte, Tekirdağ, Soğanlıdere ve İstanbul arasında çalıştırılmıştır (Yaman, 1999, s. 108-109). Seyrisefain dairesi ve Haliç şirketi gemileriyle el konulmuş hususi şirket gemileri, İstanbul-Çanakkale- İzmit-Sirkeci-Yeşilköy ve Sirkeci-Haydarpaşa nakliyatı ile Çanakkale Boğazı'nın iki yakası arasında nakliyatı gerçekleştirmiştir. Haliç şirketi 7 gemisini, Seyrisefain idaresi Karadeniz nakliyatı dışında kalan bütün gemilerini Çanakkale'deki nakliyat işlerine ayırmıştır (Atabey, 2015, s. 5). Taşıt gemilerinin emniyete alınması için ayrıca bir karakol hizmeti ve kıyılarda gözetleme istasyonları kurulmuştur. Marmara adasında Nisan ayının sonlarına doğru, Kalimi köyündeki Kodra tepesinde ilk gözetleme yeri kurulmuş, Çimenlik'te denizaltıların varlığını tespiti yarayan su altı dinleme aletleri yerleştirilmiştir. Haziran ayının sonlarında Nara geçidinde bir ağ engelinin kurulmasına karar verilmiş, denizaltılara karşı mayın engelleri oluşturulmuştur (Genelkurmay Harp Tarihi Bakanlığı, 1976, s. 272-274).

Vapurlarla yapılacak sevkiyatlarda ilk olarak asker, İstanbul Haydarpaşa'dan Üsküdar'a oradan da Sirkeci'ye gönderilmiştir. Torpidobotlar gözetiminde yapılan hazırlıkların ardından Sirkeci istasyonunda hazır bekletilen askerler trenlere bindirilip, İstanbul'dan hareket ettirilmiştir. İstanbul'dan trenlerle hareket ettirilen askerler, Yenikule, Kumkapı, Samatya, Yedikule, Zeytinburnu, Makriköy, Ayastefanos, Küçükçekmece, Yarımburgaz, Ispartakule, Hadımköy, Çatalca, Kabakça, Sinekli Çerkesköyü, Çorlu, Muratlı, Seyitler Çiftliği, Lüleburgaz, Alpullu, Mandıra, Babaeski, Pavlıköy istasyonlarından geçerek Uzunköprü istasyonuna ulaşır, burada ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yürüyerek Kavacık, Hamidiye, Karapınar, Haliç, Maltepe, Karaca, Ağıl, Keşan, Karayelli, Tekye, Muruhasan köylerinden geçerek Korudağ'a gelmiştir (Efendi Mustafa Şefik, 2013, s. 47-49). Korudağ'a gelen askeri birlikler eksikliklerini giderdikten sonra sıkı bir gece yürüyüşü ile açık bulunan Saroz Körfezi önünden geçip, Maydos ve Gelibolu istikametinde yol almıştır (Sinan, 2006, s. 29). Harita-29, Çanakkale cephesine birliklerin intikal yollarını göstermektedir.



Harita-29: Çanakkale Savaşı boyunca silah altına alınan askerlerin cepheye gönderildikleri güzergahlar (Genel Kurmay, 1985, s. 805) (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Erzak, tahıl ve canlı hayvanlar da, Karabiga, Bandırma ve Mudanya'ya getirilip, buradan denizyolu ile Çanakkale'ye sevk edilmiştir. Ayrıca, Balıkesir'e gelen çeşitli yol ve tren hattına ilaveten buradan Gönen-Bandırma-Biga-Çardak-Lapseki, Burgaz kıyısını izleyerek gelen bir yol olmasına rağmen, bu yolun bozuk olması ve onarımının harp sonuna kadar bitirilememesi, Uzunköprü'den Gelibolu'ya gelen yolun da bozuk ve kısmen kıyıyı takip etmesinden dolayı, İstanbul-Çanakkale denizyolu kullanılmıştır. Bu ulaşım faaliyetlerini durdurarak cephedeki Türk birliklerini zor durumda bırakmak için İngilizler Marmara Denizi'ne denizaltı göndermiştir.

Çanakkale cephesine Osmanlı Devleti'nin dört bir yanından birlik kaydırılmış, birliklerin savaş alanına intikali, ulaşım sistemlerinin yetersiz olmasından dolayı çok çeşitli ve dolambaçlı yollardan gerçekleştirilmiştir.

Örneğin;

“16. Tümen'in üç alayından biri olan 125. Alay Adana'da, 47. Alay Mersin'de, 48. Alay da Dört Yol'da bulunuyordu. 1914'ün Kasım ayında İstanbul'a gitmek üzere 16. Tümen yol hazırlığına başladı. Her kalkıştan önce 125. Alay, sonra 47. Alay, daha sonra da 48. Alay yola çıktı. Dört Yol'dan ayrılıp Tarsus'a yakın Gülek durağında trenden inildi ve Gülek Boğazı yürüyerek geçildi. Hidiv İbrahim Paşa'nın Osmanlı ordusunu beklemek için yaptırdığı gizli tabya olan Konalga'ya gelindi. Burada Tren katarı gelmediği için iki gece kalındı. Tren Ereğli'den geçerek Karaman'a geldi. Konya, Afyonkarahisar'dan sonra Haydarpaşa'ya gelindi. Aralık ayında 16. Tümen Bakırköy tren hattı üzerindeki boş cephaneliklere yerleşti. Şubat ayında Bakırköy'e gelindi. Ertesi gün Bakırköy'e döndü. 125. Alay 1 Nisan günü Gülcemal Vapuru ile 47. Alay da iki gün ara ile karadan Çanakkale'ye gitmişlerdi. 12 Nisan'da 2. Tabur tren katarına doldu. Çatalca istasyonunda inildi. Akşamüstü Uzunköprü'ye gelindi. Uzunköprü'den yürüyüşe geçen asker deve ile yavaş yürür, ama çok yol alırdı. Yolculuğun üçüncü gününde yorgunluk baş gösterdi. Ayağını sürenler, gerileyenler oldu. Çantalarındaki ağırlığı hafifletmek için yolun soluna sapılarak, renkli gömlekler, donlar, bayat ekmekler atıldı. Çantalarda iğne, iplik, çarık iğnesi, bez, kösele, meşin parçaları, örs, çekiç, kerpeten, kepiller çıkarıldı. Bir kırdaki konaklandı. Gelibolu'ya geldiğinde geceyi şehrin doğusundaki derin bir çukurun batı yamacındaki kuytu gibi kalkan kayaların altında geçirildi. Geçirilen bir günün ardından 63 numaralı şirket-i Hayriye vapuruna bölük doldu ve Akbaş'a gelindi. Çıkış iskelesi olmadığı için kıyı suları yürüyerek geçildi”

(Çöl, 2009, s. 25-35).

Çanakkale'ye birliklerin intikali bu şekilde çok çeşitli yollardan ve bir çok zorluk aşılarak sağlanmıştır. Ancak buna rağmen Menzil Müfettişlikleri ve lojistikten sorumlu kişilerin özverili çalışmaları nedeniyle cepheyi tehlikeye düşürecek boyutta bir aksaklık yaşanmamıştır.

İletişim; bilginin veya haberin bir yerden başka bir yere taşınması olarak tanımlandığından ulaşımın bir parçasıdır. Çanakkale Savaşı'nı en çok etkileyen faktörlerden biridir. Teknoloji konusunda İtilaf orduları ileri düzeyde olduğundan bu konuda herhangi bir sıkıntıları olmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde ulaşım altyapısı savaştan önce kısıtlıydı (Harita-30).



Harita-30: 1914-1915 yılları arasında Osmanlı Devleti’ndeki demiryolu ağı (Genel Kurmay, 1985, s. 797) (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Bu dönemde iletişim sistemleri çok fazla gelişme gösterdiğinden, girişilen savaşlarda modern iletişim sistemleri ve iletişimin sürekliliği büyük öneme sahip olmuştur. Antik dönemden başlayarak modern döneme kadar savaşlarda kullanılan haberleşme sistemlerine birinci bölümde değinilmiştir.

Çanakkale Savaşı’nda kullanılan iletişim yöntemleri çoğunlukla cephe içerisinde telefon hatları, merkez komutanlıklar ile İstanbul ve ülkenin diğer bölgeleri ile telgraf hatları ve posta teşkilatı ile orduda haberleşmeden görevli birlikler şeklindedir. İletişimin savaşlar açısından ne kadar önemli olduğu bilindiğinden Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları’ndan sonra tüm imkanları seferber ederek ülkenin iletişim altyapısını güçlendirmeye çalışmıştır. Ülke genelinde Çanakkale Savaşı’na kadar iletişim hatları gelişme gösterse de henüz yeterli düzeyde değildir. Çanakkale Boğazı’nın donanma ile zorlanması ve başarısız olunmasından sonra, İtilaf güçlerinin Gelibolu’da bir kara harekatı düzenleyeceği tahmin edildiğinden eksikliklerin hemen giderilmesi için harekete geçilmiştir. Hükümet ve Genelkurmay acil önlemleri almaya ve eksikleri tamamlamaya çalışırken, Posta ve Telgraf Nezareti de sahra telgraf merkezleri kurmaya başlamıştır (PTT Genel Müdürlüğü, 2007, s. 38).

1914 yılı Ağustos ayının ilk günlerinde orduda telgraf ve posta birlikleri kurulmuş, bu birliklerin izleyeceği güzergahlar ve kurulacak posta istasyonlarının bulunduğu noktalar tüm kolordu ve ordu komutanlıkları ile paylaşılmış, nasıl bir işleyişe sahip olacakları aktarılmıştır. Sadece orduya hizmet etmesi için kurulan Askeri Posta Merkezleri; mektup, havale, kıymetsiz koli hizmetlerini yerine getirmiştir. Bu posta merkezleri bulundukları bölgede yer alan diğer posta

merkezlerinden bağımsız çalışmıştır (Yurtoğlu, 2016). 28 Ağustos 1914 tarihinde Menzil Müfettişliği tarafından tüm komutanlıklara, tabur ve alaylara, askeri posta merkezleri ile posta birimlerinin hızlıca kurulması emredilmiştir (Canpolat, 2019, s. 4).

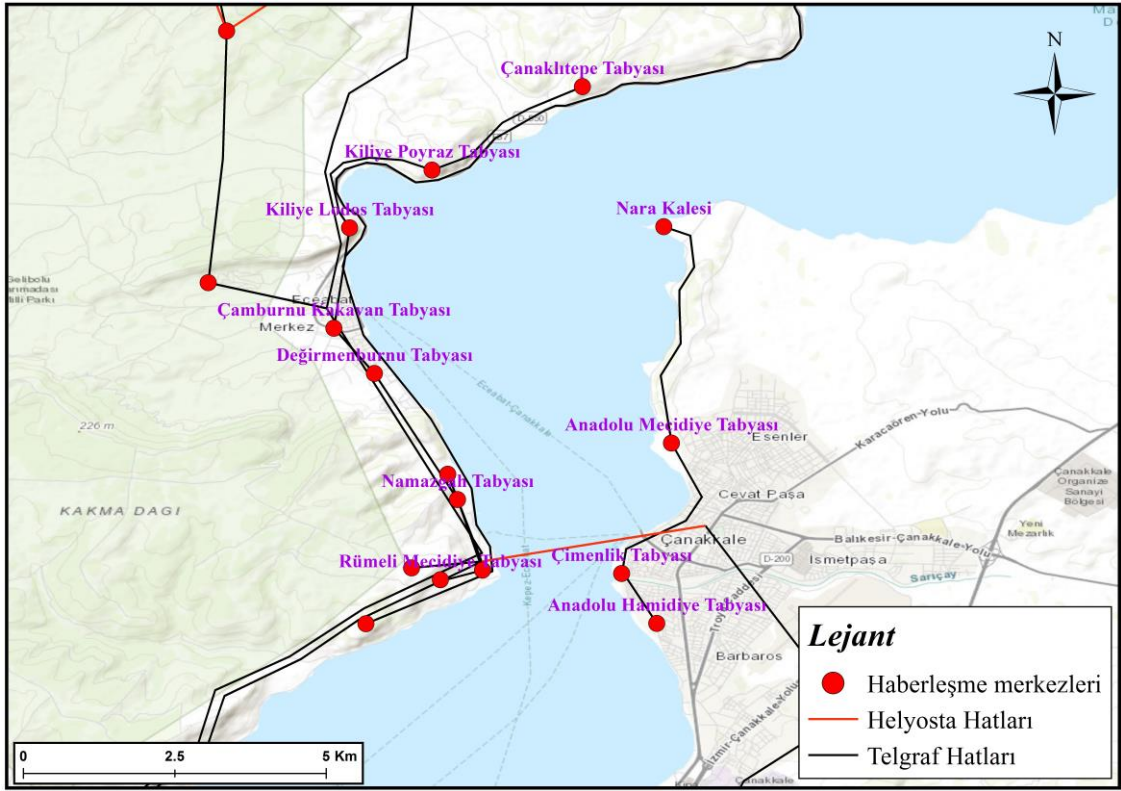
Genel Kurmayın emirleri üzerine Çanakkale'deki her ordu kendi bünyesinde 5 takımdan oluşan Telgraf bölüğü teşekkül etmiştir. Menzil Müfettişliği'ne bağlı Sahra postanesinde 1 yönetici memur, 2 idari memur, 2 tane de nakliye memuru görevlendirilmiştir. Ayrıca her bir memurun yanında bir de yardımcı verilmiştir. Posta merkezlerinde vasıta olarak bir otomobil, otomobil yoksa iki at arabası, araba yoksa beş adet mekkâre ve nakliye memuru başına bir muhafaza eri tahsis edilmiştir (Canpolat, 2019, s. 31).

İletişim sistemlerinin kuruluşu ve sorunsuz işlemesi için oldukça çaba sarf edilse de bazı durumlarda yetersiz kalmıştır. Örneğin Fransız birliklerinin Kumkale'den çekildikleri, karargaha çok geç iletilmiştir. Fransızlar gece sessizce filikalara binerek çekilmişler, üst subaylar bu durumu ancak öğleden sonra öğrenebilmiştir. Fransızların Kumkale'yi boşalttığı bilgisi Binbaşı Schierhaltz'e ancak 15.30 civarında iletilmiştir. Bu bilgi astlara da rapor şeklinde ancak 16.20'de bildirilmiştir. Hatta burada gerideki 15. Kolordu komutanlığı, Kumkale'deki uzun süren hareketsizlikten, filonun geri çekilmiş olmasından ve bazı erlerin Orhaniye dolaylarında serbestçe dolaşabilmesinden dolayı şüphelenmiş ve tek telefon bağlantısı olan 3. Tümen komutanını arayarak durumun kontrol edilmesini istemiştir. Durum kontrol edildikten sonra verilen rapor 16:30'da 15. Kolordu komutanlığına iletilmiştir (Erickson, 2015, s. 128).

Özverili çalışmalar sonucunda Çanakkale'deki iletişim sistemleri belirli ölçüde güçlendirilmiştir. Var olan iletişim hatları güçlendirilmiş yeni hatlar eklenmiştir. Savaş boyunca kullanılan hatlardan en önemlileri:

- İstanbul'dan gelen hat; Tekirdağ-Çerkezköy üzerinden sırayla Saray, Vize, Kırklareli, Edirne, Uzunköprü ve Keşan'a gelerek buradan Gelibolu Yarımadası'na giriş yapmaktadır. Gelibolu'dan çıkan beş hattın biri Kavak, Evreşe, Yeniköy ve Şarköy'e uzanmaktadır.
- İkinci hat; Bolayır, Yeniköy, Sütluçe, Tayfur köylerindeki çiftliklere dağılmaktadır.
- Bunlar dışında Tayfur'daki bir telefon hattı da Kumköy Çiftlik merkezine bağlanmaktadır.

Bu hatlar sırasıyla Ilgardere'deki çiftliğe, Bigalı'daki çiftliğe, Maydos Takım Merkezi ile Kilitbahir ve Seddülbahir'deki çiftliğe kadar uzanmaktadır (Harita-31) (Canpolat, 2019, s. 168) .



Harita-32: Seddülbahir, Ertuğrul, Gelibolu, Kumkale ve Çanakkale’den gelen hatlar ile İstanbul’dan gelen hatların bağlantılı olduğu merkez tabyalar arasındaki telgraf ve helyosta hatları (Canpolat, 2019, s. 169) (Harita belirtilen kaynaktaki verilere göre oluşturulmuştur).

Rumeli Mecidiye’den Değirmenburnu’na bir hat vardır. Kilitbahir’den beş hat direkt Çanakkale Telsiz ve Telgraf Merkezine bağlanmıştır. Çanakkale’den Kumkale ve Beşige’ye giden bir hat çekilmiştir. Kumkale’den Orhaniye’ye giden bir hat ise helyosta, projektöre ve gözetleme mevziine bağlanmıştır (Harita-33). Kumkale’den kışlaya ve Kale’ye bir hat bağlanmıştır. Çanakkale’den bir hat Erenköy üzerinden Sarıcaya ve Ezine bağlanmış, Erenköy’den çıkan üç hat obüse, Vilhelm Bey ve Numune taburuna dağıtılmıştır (Canpolat, 2019, s. 169).

Çanakkale’den Dardanos’a giden bir hat projektör ve top batarya mevzilerine dağıtılmıştır. Çanakkale’den çıkan bir hat Anadolu Hamidiye’ye, sekiz projektör ve bataryalara, son üç hat ise hastane, Nara ve kışlaya, yakın mesafedeki Kılavuz ve inzibata bağlanmıştır. Hacıpaşa Çiftliği’ndeki Karargâh-ı Umumîden yedi hat dağıtılmıştır. Bunlardan üçü kuzeye, biri Hamidiye yan gözetleme mevziine, üçü de topçu liva karargâhına bağlanmıştır (Canpolat, 2019, s. 169).

Boğazın savunmasında kullanılan toplar, modern toplara göre kısa menzilli ve adi ateşli toplardan oluşmaktaydı. Özellikle güç, menzil ve isabet oranı bakımından 1905'ten sonra yapılmış olan toplarla kıyaslanılamazdı. Yine de bu topların boğazın coğrafi yapısına uygun olarak yerleştirilmesi, düşman gemileri üzerinde önemli bir etki yaratmıştır (Yazman, 1938, s. 24).

Uluslararası kamuoyunda boğazlara yönelik tehditler artınca boğazın savunması için yeni teknoloji ile üretilmiş silah ve toplara hayati derecede ihtiyaç duyulmuştur. Padişah II. Abdülhamit, toplar başta olmak üzere boğazdaki savunma sistemlerinin modernizasyonu için harekete geçmiştir. Bu nedenle Paris'te katıldığı bir fuarda gördüğü Alman Krupp firmasına ait toplardan sipariş verilmiştir. 1885 yılının başlarında 600000 Sterlin'lik ilk ödemesi yapılmıştır. İlk topların teslimatı 1888 yılının mayıs ayında tamamlanmış ikinci nakliyat ise aralık ayında gerçekleştirilmiştir (Hatip, 2013, s. 138-140).

Topların yanında mayınlarda boğazın savunulması açısından çok önemliydi ve tahribat gücü yüksek deniz mayınları o dönemde yeni bir teknoloji sayılmaktaydı. Boğazdaki mayınlama işlemleri 1912 yılından sonra başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. En geniş kapsamlı mayın dökme faaliyetleri de Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde gerçekleştirilmiştir. Boğaza yerleştirilen mayınlar çok çeşitli türlerden oluşmaktaydı (Bilbaşar, 1972, s. 59). Mayınların çoğunu, Rusların İstanbul Boğazı'nın Karadeniz kesimine ve Trabzon açıklarına döktükleri mayınlar oluşturmuştur. Diğerleri İzmir açıklarında yakalanan Fransız mayınları ile Balkan Savaşı'ndan kalan Bulgar mayınlarından oluşmaktaydı. Bunlar büyük tehlike göze alınarak Osmanlı denizcileri tarafından, ıgırıp taraması ile bulundukları yerlerden çıkartılarak Çanakkale'ye gönderilmiştir (Foto-64, Foto-65) (Artuc, 1992, s. 62).



Foto-64: Çanakkale savunmasında kullanılan Rus yapımı yüzer mayın (Hatip, Bahriye Şehri Kala-i Sultaniye, 2006, s. 234).



Foto-65: Çanakkale savunmasında kullanılan Karbonit tipi mayın (Hatip, Bahriye Şehri Kala-i Sultaniye, 2006, s. 223).

Dönemin en teknolojik araçlarından biri olan uçaklar da Çanakkale Savaşı'nda kullanılmıştır. İtilaf güçlerinin Ark Royal uçak gemisini boğaza yönelik harekatta kullanıldığını daha önceki bölümlerde ifade etmiştik. İtilaf devletleri hava balonları ve uçakları her fırsatta keşif amacıyla kullanmıştır. Ancak çoğu zaman hava koşulları buna imkan vermemiştir.

İtilaf donanması 10-12 kadar uçak ve birkaç balona sahipti. Uçaklardan birkaç tanesi teknik sorunlar yüzünden düşmüştür. İtilaf donanması hava gücünün karşılaştığı en büyük problemlerden biri gerekli olan yedek parçanın, yakıtın ve cephanenin temin edilmesi olmuştur. Bunun yanında uçaklar için hangar, pilotlar için de kalacak yer sorunu ortaya çıkmıştır. Osmanlı Hava gücü ise bu konuda biraz daha şanslıydı. Geniş ve ormanlar arasında çalılarla gizlenmiş geniş hangarlarda her türlü bakım onarım çalışması yapılabilmektedir.

O dönemlerde henüz uçaklara yönelik savunma silahları olmadığından toprakların ve sahra bataryalarının namluları havaya yönelecek şekilde konumlandırılarak savunma yapmaya çalışılmıştır.

Uçak icat edildikten sonra savaş meydanlarındaki ilk kullanımını İtalyanlar, Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı gerçekleştirmiştir. Bunun savaşta ne kadar büyük bir avantaj sağladığını gören Osmanlı ordusu, kısa süre sonra yetiştirilmek üzere Fransa'ya pilot adayları göndermiştir. Fransa'da oldukça iyi bir eğitim alan Türk pilotlarının eğitimleri savaş nedeniyle yarıda kesilmiştir. Daha sonra Yeşiköy Uçak İstasyon Komutanlığı'nda, Alman Serno'nun öncülüğünde Türk pilotların eğitimine devam edilmiştir.

5 Eylül 1914'te Çanakkale'de havadan keşif ve gözetleme faaliyetleri başlatılmıştır. 1914 yılının ekim ayında 3 Alman uçağı Çanakkale'ye varmıştır (Foto-66). Uçaklar boğazın savunma sistemine dahil edilmiş, pilotlar da eğitimlerini tamamlamak üzere Almanya'ya gönderilmiştir (Langensiepen, 1995, s. 56). Çanakkale Savaşı'nda uçaklar arazinin yapısını, düşmanın arazideki yayılışını ve savunma hatlarını, zayıf noktaları veya arazi koşullarının uygun olduğu noktaları tespit etmek amacıyla kullanılmıştır.



Foto-66: Çanakkale Boğazı'nda deniz yolu ile cepheye gelen bir uçağın limandaki nakliye anı (Yılmazer, 2019, s. Ek-59).

BULGULAR

Çalışmamızın ilk aşamasında belirlenen ana problem olan savaşlar ile coğrafi faktörler arasındaki ilişki incelenmiş, tarihten pek çok örnek verilmiştir.

-Din, bağımsızlık, ekonomik çıkarlar ve pek çok farklı nedene bağlı olarak gerçekleştirilen savaşlar üzerinde, coğrafi faktörlerin nasıl bir etkisi vardır?

Yeryüzünde gerçekleştirilen tüm savaşlar belirli bir alanın hakimiyetini ele geçirmek için yapılır. Genel olarak savaşların ana nedeni verimli yeraltı veya yerüstü kaynaklarını ele geçirmektir. Özgürlük, bağımsızlık, din ve prestij için yapılan savaşlar da yine belirli bir coğrafi mekanın hakimiyetini ele geçirmek için yapılır. Bir halkın başlattığı bağımsızlık savaşının nedeni kenti topraklarının kontrolünü elde etme isteğidir. Dini savaşlar da belirli bir mekan üzerinde dini yaymak ve nüfus gücünü arttırmak için yapılır. Nedeni ne olursa olsun savaşlar belirli bir coğrafi mekanda gerçekleşir ve savaşın galibini belirleyen şey de söz konusu coğrafi mekanın kimin kontrolüne geçtiğidir.

-Savaşların yeryüzündeki mekânsal dağılışı üzerinde coğrafi faktörlerin etkisi nedir?

Savaşların yeryüzüne yayılışı belirli coğrafi unsurlara bağlıdır. Bunlar tarihin ilk dönemlerinde verimli tarım toprakları ve önemli ticaret noktalarıyken günümüzde yeraltı kaynaklarının zengin olduğu alanlardır. Ancak sadece ekonomik düşünmemek gerekir. Örneğin 1776 yılında Amerika’da fitili ateşlenen bağımsızlık düşüncesi 1789’da Fransa’da kendini göstermiş, daha sonra Orta Avrupa ve Balkanlar’ı etkisi altına almasıyla geniş bir alana yayılmıştır. Buna bağlı olarak 18.yy’da bağımsızlık savaşları bağımsızlık düşüncesi ile birlikte çok geniş alanlara yayılmıştır. Bağımsızlık savaşları bir halkın üzerinde hak iddia ettiği alanın kontrolünü tamamen elde etmek ve o alanda özgürce yaşayabilmek için verdikleri mücadeledir. Kısaca bağımsızlık savaşları, söz konusu mekanın toplum üzerinde oluşturduğu maneviyata dayanır. Bu da coğrafi mekanın bir özelliğidir.

Bunun yanında yeryüzündeki bazı noktalarda, jeostratejik öneminden dolayı savaşlar ortaya çıkmıştır. Bunun en güzel örnekleri Soğuk Savaş döneminde meydana gelen Kore ve Vietnam savaşlarıdır. Bu savaşlar, bu ülkelerin oldukça stratejik noktalar olmalarından dolayı gerçekleşmiştir. Diğer bir örnek ise Türk Boğazlarıdır. Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu topraklar ve boğazların jeopolitik önemi I. Dünya Savaş’ına girmesini adeta zorunlu kılmıştır. Bu savaşın her iki tarafı için Osmanlı Devleti’nin önemi çok büyüktür. Almanya, Osmanlı Devleti

sayesinde İngiltere'nin sömürgelerini ve bu sömürgelere giden yollar ile Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirecek, Rusya'yı hem batı hem güneyden kuşatacak aynı zamanda Karadeniz'e kıyısı olan tüm ülkeleri kontrol altında tutabilecek, İtilaf devletlerinin müttefikleri olan Rusya ile bağlantısı kesilecekti. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin ısrarla tarafsız kalmasını istemiştir.

Bunu nedenleri şöyle sıralanabilir:

1-Osmanlı Devleti İttifak grubu yanında savaşa girmesiyle İngiltere'nin en önemli stratejik noktalarının (Ortadoğu, Mısır, Süveyş Kanalı, Doğu Hindistan Ticaret Yolu) tehdit altına girecek olmasıdır.

2- Çanakkale ve İstanbul boğazı kapatılacağından İtilaf devletlerinin Rusya ile bağlantısının kesilmesi.

3-Rusya'nın Osmanlı Devleti tarafından güneyden kuşatılabilecek olması.

4-İtilaf güçlerinin kendi aralarındaki gizli anlaşmalar ile Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmaları.

5-Savaşın daha geniş alanlara yayılacak uzaması.

Bu nedenlerden dolayı İngiltere, Osmanlı Devleti'nin savaş dışı kalmasını istemiş ancak Osmanlı Devleti için bu mümkün olmamıştır. Almanya'nın yoğun ısrarlarından sonra İttifak grubunda savaşa dahil olan Osmanlı Devleti pek çok cephede savaşımıştır. Özellikle Çanakkale Cephesi, büyük öneme sahip olmuştur. Eğer Çanakkale Boğazı geçilebilseydi, Rusya'ya yardım gönderilecek, İstanbul ele geçirilince Osmanlı Savaş dışı kalacak ve savaş kısa sürede sona erecek, İtilaf devletlerinin savaş meydanlarındaki yükü büyük oranda hafifleyecekti. Birkaç nedene daha bağlı olarak Çanakkale Cephesi açılmıştır.

- Geçmişten günümüze savaşların ortaya çıkış sebeplerinde meydana gelen farklılaşma ile önemi değişen jeostratik kaynaklar ve jeostratejik noktalar arasında bir bağlantı var mıdır?

Geçmişte verimli toprakları, önemli ticaret noktalarını ele geçirmek, hakimiyet alanını genişletmek veya dünya hakimiyeti için yapılan savaşlar günümüzde yeraltı kaynakları bakımından zengin olan bölgelere odaklanmıştır. Günümüzde yeraltı kaynaklarının zengin olduğu noktaların aynı zamanda sıcak çatışma bölgeleri olduğunu görülmektedir.

- Fiziki ve beşeri coğrafya faktörlerinin savaş alanının ve zamanının belirlenmesinde bir etkisi var mıdır?

Öncelikle fiziki coğrafya özellikleri savaşın nerede gerçekleşeceğini belirler. Bu durum eski çağlarda yapılan savaşlarda daha belirgindir. Genellikle büyük orduların meydan muharebesi, mücadeleleri, geniş ve düz alanlarda, ovalarda veya platolarda gerçekleşmiştir. Günümüzde taktiksel savaş yöntemlerinin ön plana çıkması bu kuralı değiştirmiştir. Günümüzde stratejik önemine bağlı olarak savaş havada, denizde, şehirde veya ormanlık sahalarda hemen her yerde kendini gösterebilir.

İklim ve hava durumunun savaşın yer ve zamanının seçimine etkisi açısından düşünecek olursak, Osmanlı Devleti'nde sefere çıkmak için bahar veya yaz mevsiminin beklenmesi iyi bir örnektir. İlk ve Orta Çağ'da büyük ordular kışın savaşmaktan kaçınmıştır. Mevsimlerin savaşın zamanı üzerinde bir etkisi vardır. Yine havanın karanlık veya aydınlık olması da saldırıya geçilecek anın ya da savaşın gerçekleşeceği zamanın belirlenmesinde etkilidir.

I. Dünya Savaşı'nın çıkmaza girmesi, Batı Avrupa'da savaşın kilit bir hal alması, Rusya'nın Almanya karşısında giderek tükenmesi, Çanakkale Boğazı'nda bir cephe açılmasını zorunlu kılmıştır. Ancak birlik kaydırmak diğer cepheleri zaafiyete uğratacağından önce yalnızca donanma gücü ile geçilmesi denenmiş, başarısız olunmasından sonra kara hareketi gerçekleştirilmiştir. İtilaf güçlerinin bu girişimi tam da Osmanlı Ordusu'nun Kanal Cephesi ve Kafkaslarda ilerlemeye başlayacağı döneme denk getirilmiştir.

-Yeryüzü şekilleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Antoine Henri Jomini'ye göre dağlık ülkelere düzenlenen hareketler düz arazilere sahip ülkelere düzenlenen hareketlere göre kat kat zordur. Başarılı bir harekattan sonra bu ülkelerde bir toprak parçası ele geçirilse bile buralarda tutunmakta oldukça zordur. Ayrıca dağları aşarak iç kesimlere giren ordunun çevresinin sarılma tehlikesi de vardır. Bu durumda büyük bir felaket yaşanabilir. Yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu ülkelerde dağlar arasındaki geçitler savunan tarafa avantaj sağlar. Üstelik buralarda tahkimatlar da varsa saldıran tarafın işi oldukça zorlaşır.

Bu çalışma tarihte önemli ve zorlu zaferler elde etmiş komutanların savaş taktiklerini arazideki coğrafi unsurlarından yararlanacak şekilde oluşturduğunu ortaya koymuştur. Mustafa Kemal'in; Trablusgarp Savaşı'nda, Çanakkale Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda arazi yapısından yararlanacak şekilde oluşturduğu taktikler savaşın sonucunu etkileyen faktörlerden biridir. Dünya tarihinden bazı örneklerini verdiğimiz üzere yeryüzü şekilleri bir savaşta göz önünde bulundurulacak faktörlerin başında gelmektedir. Savaş taktiklerinin yeryüzü şekillerinden

yarar sağlanacak şekilde oluşturulması büyük öneme haizdir. Hannibal Barca, İber Yarımadası'ndan harekete geçtikten sonra karşılaştığı tüm savaşları uyguladığı coğrafi stratejiler ile kazanmıştır. Targus nehri savaşı ve Alpleri geçerek Roma ordusunu beklenmedik bir yerde karşılaması, Sparta Kralı Leonidas'ın Pers ordusunu ateş geçitlerinde karşılaması, Fatih Sultan Mehmet'in gemileri karadan yürüterek Haliç'e indirmesi ve Akçahisar kalesini uzun süre fethedememesi ancak daha sonra uyguladığı karşı taktiklerle zafer elde etmesi. Yavuz Sultan Selim'in, Mısır seferinde Sina çölünü geçtiği sırada, Memlûk komutanları bu çölün çıkış noktası olduğundan Osmanlı Ordusu'nun Ridaniye'de dinleneceğini düşünmüş, yorgun olan Osmanlı ordusuna saldırmak için en iyi noktanın burası olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple Ridaniye yakınlarında mükemmel bir savunma hattı oluşturmuş, ancak Yavuz Sultan Selim'in yaptığı manevra sayesinde Osmanlı ordusu, Memlûk ordusunun oluşturduğu savunma hattını çevrelemiştir. Napolyon'un üzerine gelen düşman ordusunu, ikiye bölmelerini gerektirecek Massena civarında karşılayarak iki orduyu tek tek yenmesi, Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşı'nda Kocaçimentepe-Conkbayırı hattının önemini kavrayarak emir almadan buralara savunma birlikleri göndermesi ve önemli hakim sırtlar ile tepeleri tutarak savaşın gidişatını etkilemesi yeryüzü şekillerinin savaşlardaki önemini ortaya koymaktadır.

Çanakkale Savaşı'nda Gelibolu yarımadasının yeryüzü şekillerinin, itilaf güçlerini engelleyici bir unsur olduğu açıktır. Kıyıları jeomorfolojik yapısı çıkarma yapmaya elverişli alanları kısıtlarken çıkarma sırasında da itilaf güçlerinin ilerlemesini engellemiştir. Pek çok çıkarma noktasında İtilaf askerleri kıpırdamadan sıkışmış kalmış, yalnızca Türk ordusunun oldukça engebeli olmasından dolayı boş bıraktığı yerlerde ilerleme kaydedebilmiştir.

-İklim özellikleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

İklim özellikleri de savaş taktiklerini etkilemektedir. İklim özellikleri bir orduda kullanılan ekipmanlar ile silahların türünü tayin eder. İklimle bağlı olarak orduların savaş yöntemlerinde de farklılaşmalar görülür. Amazondaki yerli kabileler ile Orta Asya'daki Türk savaşçılarının kullandıkları araçlar ve ekipmanlar ile savaş yöntemleri birbirinden farklıdır.

Hava koşulları da taraflardan birini engelleyebilir veya destekleyebilir. Örneğin Çanakkale Savaşı'nda İtilaf güçleri hava koşullarının uygun olmamasından dolayı bazı çıkarma hareketlerini, bombardımanları ertelemek zorunda kalmış ve hava araçlarının kullanılamadığı zamanlar olmuştur. Bu durum Osmanlı ordusuna hazırlık yapması için fırsat vermiştir.

Hava koşulları da savaş taktiklerinde kendine yer bulmaktadır. Her şeyden önce İlk ve Orta Çağ'da ordular sefere çıkmak için bahar ve yaz aylarını beklemiştir. Genel olarak soğuk, yağışlı ve kapalı havalarda askerlerin savaş motivasyonları düşer. Ekipmanlar ıslanır, hareket

etmek zorlaşır, sisli havalarda görüş oldukça azalır. Bu gibi hava koşullarında hava desteği, bombardıman, topçu desteği sağlamak da imkansız hale gelir. Bazı ordular bu durumdan istifade edebilir. Havanın gece veya aydınlık olmasının da çeşitli avantajlar sağladığı bilinmektedir.

Çanakkale Savaş'ında Osmanlı ordusu düşman ordusunun sahip olduğu donanma gücü ve ağır topçu desteğine karşılık taarruzlarını gece düzenlemeyi tercih etmiştir. Yine baskın şeklindeki saldırılar da genellikle gece karanlığından yararlanarak gerçekleştirilir.

-Bitki örtüsü ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Sık bitki örtüsü veya yoğun ormanlık alanın bulunduğu yerlerde ise büyük orduların hareket kabiliyeti düşer, hızı azalır, görüş alanı daralır ve menzilli silahlar etkisini yitirir. Çanakkale Savaşı'nda mayın hatlarını koruyan kıyı bataryaları ve sahra bataryaları çalılar arasında saklandığından, itilaf güçlerinin sahip olduğu uçaklar tarafından tespit edilememiştir.

Sık bitki örtüsünün ve gür ormanlık alanlar da savaş taktiklerinde yer alır. Özellikle kendisinden daha güçlü ordulara karşı savaşmak isteyen küçük gruplar ormanlarda savaşmayı tercih edebilirler. Ormanlarda savaşmak küçük gruplara avantaj sağlarken, disiplinli, ağır zırhlı büyük ordulara büyük bir dezavantaj sağlar. Örneğin, M.S.1 yy'da Roma ordusu ile Germen kabileleri arasında yaşanan Varus Savaşı, büyük ve disiplinli Roma ordusunun ormanlık alanlarda ne kadar zor durumda kaldığının, buna karşılık Germen savaşçılara ne kadar avantaj sağladığının açık göstergesidir. Vietnam Savaşı'nda Vietkonglular, ABD güçlerine karşı, Küba devrimi sırasında gerillalar düşmanlarına karşı ormanları kullanmışlar ve savaşı kazanmışlardır.

Gür bir bitki örtüsü olmamasına rağmen Çanakkale Savaşı'nda tarafların funda ve çalılardan yararlandığı durumlar olmuştur. Özellikle hava keşiflerine yakalanmamak, saklanmak veya tuzak kurmak için çalılar kullanılmıştır.

-Hidrografik özellikler ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Hidrografik unsurların savaşlar üzerindeki etkisi de oldukça fazladır. Bir okyanus veya bir denizin varlığı bir ülkenin doğal savunucuları olabilir. Bu yüzden pek çok savaşa girmesine karşılık ABD, kendi topraklarına Pearl Harbor baskını dışında savaş görmemiştir.

Çanakkale Savaşı'nda hidrografik özelliklerden kıyı akıntıları ve yeraltı suyu kaynakları İtilaf güçlerini zorlamış, planlarının bozulmasına neden olmuştur. İtilaf güçleri belirledikleri noktalardan farklı yerlerde karaya çıkmış kuvvetleri daha savaş başlamadan bölünmüştür. Yine Saroz Körfezi çıkarmasında sulak arazilerin itilaf askerlerini yavaşlattığını ve zor durumda kaldıkları olmuştur.

Bunun yanında askeri taktik açısından klasik yöntemlerden biri savunma hatlarını nehir kenarlarına inşa etmektir. Hannibal Barca ve Kelt ordusu bunu uygulamıştır. Çünkü bir ordunun en savunmasız olduğu an suyun içerisinde olduğu andır. Bu yüzden Çanakkale Savaşı'nda Türk komutanların planladığı ilk savunma düzeni de düşmanı kıyılarda karşılamaya yönelikti. Ancak Limon Von Sanders, bu savunma düzeninin bombardıman gücü çok yüksek olan düşman donanması karşısında kayıpları arttıracaklarını düşünerek bombardımanın etkisinden uzakta birliklerin hızlı bir şekilde cephelere intikal edebileceği noktalarda toplamıştır. Ayrıca bir ordu açısından su kaynağına yakınlık oldukça önemli bir avantajdır.

Çanakkale Boğazı'nın çevresinde güçlü akıntıların olması, gemilerin hareket etmesini, sabit kalmasını ve düzgün ateş edinilebilmesini zorlaştırmıştır. Yine akıntılardan dolayı birliklerin yanlış noktalara çıkarma yaparak ordunun birlikleri arasındaki irtibatın kopması hidrografik özellikler ile ilgilidir. İçme ve kullanma suyunun varlığı da önemli bir etken olmuştur. Osmanlı Ordusu'nda su için özel birlikler oluşturulmuştur.

-Ekonomik faaliyetler ve ekonomik özellikler ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Savaş demek büyük harcama demektir. Savaşlar ile ekonomik özellikler arasında oldukça sıkı bir ilişki vardır. Ordunun ihtiyacı olan her türlü unsurun tedarik edilmesi, ordunun bir yerden bir yere hareket ettirilmesi ve stratejik noktalarda konuşlandırılması büyük miktarda maddi kaynak gerektirir. Savaş için güçlü ekonomi gerekir, savaşı destekleyecek ekonomi de çalışan, üreten, nitelikli nüfus kitleleriyle mümkündür. Bunun yanında günümüzde bir ordunun ana güç kaynağını sahip olduğu teknoloji oluşturur. Teknoloji ile donatılmış bir ordu da ancak sağlam bir ekonomi ile mümkündür. Dünya genelindeki askeri harcamalar incelendiğinde en fazla harcama yapan ülkelerin aynı zamanda en faal ve en güçlü ordulara sahip oldukları açıkça görülmektedir.

Çanakkale savaşında taraflar arasında ekonomik bakımdan büyük farklılıklar bulunmaktaydı. Çalışmanın önceki kısımlarında değinildiği gibi, savaşla ilgili tarihi belgeler Osmanlı Ordusu'nun ciddi anlamda cephane ve iaşe sıkıntısı çektiğini göstermektedir. Ancak buna rağmen savaşı kazanması, dünya tarihine kazınmış sayılı örneklerden birini oluşturmaktadır.

-Nüfus özellikleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Sun Tzu'ya göre bir ülkenin gücünün kaynağı sahip olduğu nüfustur ve savaşta gerektiğinde bu nüfus kitlesini harekete geçirmek gerekir. İyi yönetilirse bu sayede savaş kazanılabilir. Milli mücadele döneminde Türk Kurtuluş savaşı önce küçük direniş gruplarıyla başlamış, sonra Kuvay-i Milliye'ye dönüşmüş daha sonra bir araya gelerek Milli orduyu

oluşturmuş ve iyi bir liderlikle savaşı kazanmıştır. Günümüzde nüfusun miktarından çok niteliği önemlidir. Çünkü yetişmiş insan gücü ülkenin kalkınmasına katkı sağlar, böylece ülke hem ekonomik hem askeri anlamda güçlü olur. Türkiye’de son 20 yılda yapılan savunma sanayisi atılımları, İHA, SİA, yeni helikopter ve tank modelleri yetişmiş insan gücünün ortaya koyduğu başarılarıdır.

Diğer yandan İlk ve Orta Çağ’daki savaş yöntemlerinin uygulandığı dönemlerde bir ordunun sahip olduğu güç ülkesinin sahip olduğu nüfus miktarına sıkıca bağlıdır. Bilinçli bireylerden oluşan Milli duygulara sahip kalabalık bir ülkeyi zapt etmek oldukça zordur. Bu tür ülkelerin silahlı kuvvetleri ana muharebede yenilseler bile iyi bir teşkilatlanma ile durumu tersine çevirebilir. Kurtuluş Savaşı’nda Kuvay-i Milliye ve II. Dünya Savaşı’nda Fransız sivillerin oluşturduğu “La Resistance”ın büyük başarılar elde ederek ülkelerini güçlü şekilde savunmaları buna güzel bir örnektir.

Çanakkale Savaşı’ı sırasında seferberlik ilan edilmesiyle ülkenin her köşesinden gönüllü olarak cepheye gidenler olmuştur. Askere yazılarak cepheye gidenlerin yaş aralığı bir hayli geniştir. Çanakkale Savaşı’nda çok sayıda okumuş, aydın Osmanlı ferdi şehit olmuş, bu durum ülkenin yetişmiş insan gücüne ağır bir darbe vurmuştur. Balkan Savaşları, Kafkas Cephesi, Kanal cephesi, Suriye-Filistin, Irak, Hicaz-Yemen cepheleri ve son olarak Çanakkale Cephesi, Osmanlı Devleti’nde nüfusun önemli oranda azalmasına neden olmuştur.

-Göç olgusu ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Göç hareketleri de savaşları hem tetikleyebilir hem savaşın sonucu olarak ortaya çıkabilir. 375 yılında gerçekleştirilen Kavimler Göçü, Avrupa Kıtası’nda pek çok savaşa ve çatışmaya denilen olmuştur. Diğer yandan savaşlar sonucunda göç hareketi ortaya çıkabilir. Hayatlarının tehlikeye düşmesinden dolayı insanlar kitleler halinde daha güvenli olduğunu düşündükleri yerlere göç ederler. Balkan Savaşları, Körfez Savaşı, İran-Irak savaşı, Suriye İç Savaşı nedeniyle büyük göç hareketleri olmuştur. Aynı zamanda savaş sonucunda toprakların el değiştirmesi sonucunda iki ülke arasında anlaşmalı olarak mübadele denilen göç türü uygulanabilir. Son olarak savaş nedeniyle önemli oranda beyin göçü de yaşanmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında çok sayıdaki Alman bilim insanı güvenli olan ülkelere göç etmiştir. Hatta bunun için bilim insanları ile söz konusu ülkedeki yetkililer arasında irtibat kuracak cemiyetler oluşturulmuştur.

Çanakkale Savaşı sırasında Gelibolu yarımadası ve Kumkale dolaylarında nüfus yoğunluğu fazla değildi. Bu açıdan büyük oranlarda göç hareketi olmamıştır. Ancak yine de savaşın başlamasıyla savaş alanları içerisinde veya yakınlarında olan yerleşmeler, köyler, kasabalar boşaltılarak, buradaki insanlar Anadolu’nun iç kesimlerine gönderilmiştir.

-Ulaşım sistemleri ve özellikleri ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Ordunun iyi bir şekilde savaşması için savaş lojistiğinin iyi olması gerekir bu da iyi ve gelişmiş ulaşım sistemleriyle mümkündür. Çanakkale Savaşı'nda ulaşımında bir takım zorluklar yaşanmış, erlerin, levazım malzemelerinin, iaşenin cepheye sevkinde bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Bu durum üzerinde Osmanlı Devleti'nin ulaşım altyapısının zayıf olması oldukça etkilidir.

Ulaşımın kolay sağlanabilmesi, yol ağlarının varlığı da savaşlardaki taktikleri etkileyebilir. Savaşlardaki stratejik noktalar yol ağlarına göre belirlenir ve önemli ulaşım yollarını kontrol altında tutmak, buraların güvenliğini sağlamak savaşın gidişatında anahtar rol üstlenebilir. Bazen bu yolları kesmek, düşman ordusunun ikmal hatlarını koparma şeklinde stratejiler de uygulanabilir. Çanakkale Savaş'ında Ian Hamilton'un planı, Gelibolu yarımadasının en dar yeri olan Alçıtepe'yi ele geçirerek, kuzeyden güneye ulaşan ikmal yolunu kontrol altına almak ve güneydeki Türk birliklerini teslim etmeye zorlamaktır. Bu nedenle bu noktaya yakın yerlerde Anzak birlikleri karaya çıkartıldı. Ancak bunu öngören Mustafa Kemal önlem olarak önemli tepeleri ve güzergahları tutmuştur. Özellikle Kurt Geçidi'ni tutmaları savaşın kaderini değiştiren olaylardandır.

Çanakkale Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ndeki ulaşım sistemleri yeterli değildir. Anadolu'nun dört bir yanından gelen askerler İstanbul'a geldikten sonra, buradan demiryolu vasıtası ile Uzunköprü'ye, oradan da Gelibolu'ya 7-8 günlük bir yürüyüşle ulaşabilmekteydi. Yollar toprak yol ya da şose yollardan oluşmaktaydı. İstanbul'da ve Balıkesir'de toplanan birliklerin cepheye gönderilmesinde denizyolu da kullanılmış ancak ilerleyen zamanlarda denizaltı tehlikesinin ortaya çıkmasıyla bu yoldan vazgeçilmiştir. Ordunun her türlü ihtiyacını sağlamak ve sorunsuz bir şekilde lojistiği yürütmek için ordu içerisinde "Menzil Müfettişlikleri" kurulmuştur.

Aynı zamanda haberleşme ağları da geliştirilmiş, telgraf ve helyosta merkezleri kurulmuş, tüm cephenin haberleşmesi sağlanmıştır.

-Beşeri yapılar ve yerleşmeler ile savaşlar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Kaleler, tabyalar, şehirler uygun konumda olduklarında savunma açısından anahtar rol oynarlar. Çoğu savaşta da bu tahkimatları ele geçirme isteği ilk hedefler olarak ortaya çıkar. Bu yapılar savunan tarafa büyük avantaj sağlayan noktalar haline gelebilir.

Aynı zamanda önemli bir ikmal noktası ve gözetleme yeri olarak kullanılabilirler. Diğer yandan şehrsel yerleşmeler tıpkı ormanlar gibi savaşmanın zor olduğu yerlerdir.

Şehirlerde risk çok yüksektir, düzeni ve güvenliğini sağlamak oldukça zordur. Dar sokaklar, çok sayıda iç içe geçmiş binalar ölümcül tuzaklar haline getirilebilir. Tanklar ve zırhlı araçların görüş alanları daralır manevra kabiliyetleri kısıtlanır, hava araçları da rahat iniş yapacakları yer bulmakta zorlanır.

Her şeyden önce şehirler büyük nüfus kitlelerinin barındığı yerlerdir, Cenevre sözleşmesi gereği sivil halkın bulunduğu yerlerde silah kullanmak savaş suçudur. Bu nedenle çalışmada da örneğini verdiğimiz gibi hava saldırısından, bombardımandan korunmak için bazı komutanların savunmalarını şehirlerde yaptığı olmuştur.

Çanakkale’de antik dönemlerden başlayarak 20.yy’a kadar uzanan yapılaşma, coğrafi faktörlere uygun olarak inşa edildiklerinden oldukça etkili olmuştur. Pozisyon ve konumları gereği boğazın her noktasını çok güçlü bir şekilde savunan tabyalar, itilaf güçleri tarafından bombardımanla susturulmak istenmiş başarısız olduklarında da bu tahkimatları karadan ele geçirmeyi denemişlerdir.

-Savaşlar coğrafi mekan üzerinde ne gibi değişikliklere neden olur?

Savaşlar sonucunda hem doğal ortam hem beşeri ortam üzerinde bir takım değişiklikler meydana gelir. Özellikle geniş araziler üzerinde kazılan siperler ve düşen bombaların oluşturduğu değişiklikler buna örnektir. Savaşın yeryüzü şekillerinde meydana getirdiği değişim Foto-2 ve Foto-3’te açıkça fark edilebilir. Orman ve bitki örtüsü üzerinde meydana getirdiği değişim de Foto-1 de gözlemlenebilir.

Savaşlar beşeri sistemler üzerinde de değişiklik meydana getirir. Şehirler yıkıma uğrar, ulaşım hatları tahrip olur. Foto-4 ve Foto-5’te savaşların şehirler üzerinde meydana getirdiği değişim açık şekilde görülür. Aynı zamanda savaşlar sonucunda büyük göç hareketleri yaşanır. Bunun sonucunda kültürel coğrafi görünümde ve toplumsal yapıda değişim meydana gelir.

Çanakkale Savaş’ında kazılan siperler, bombalama sonucu ortaya çıkan çukurlar günümüzde de gözlemlenebilmektedir.

-Savaşlarda kullanılan teknolojiler ile coğrafi faktörler arasında nasıl bir ilişki vardır?

Savaşlardaki coğrafi engelleri aşmak için teknolojik araçların kullanıldığı durumlar olmuştur. Özellikle ilk ortaya çıktıkları dönemde askeri uçaklar hava gözlemleri ile arazi yapısını, düşman ordusunun arazi üzerindeki yayılışını ve ordunun zayıf noktalarını tespit etmek için kullanılmıştır.

Bazı savaşlarda coğrafi zorlukları aşmak için çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Örneğin mayınlar Çanakkale Boğazı'nın jeomorfolojik yapısının sağladığı avantajlar ile birleşince oldukça iyi bir savunma sağlamıştır. Almanya'dan tedarik edilen dev projektörler boğazın gece boyunca denetlenmesini sağlamıştır. İtilaf güçleri ise balon ve uçakları gözlem yapmak amacıyla kullanmışlardır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma bütünlükçü bir bakış açısı ile incelenirse, savaş ile coğrafi faktörler arasında ne kadar sıkı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Coğrafi unsurlar bir savaşın çıkış nedenidir. Ne için olursa olsun savaşlar belirli bir mekanın hakimiyetini ele geçirmek için yapılır. Çünkü savaşın kazananını belirleyen şey de mekanın kimin kontrolüne geçtiğidir.

Jeopolitik açıdan önem arz eden yerler savaşların da odak noktasıdır. Yeryüzündeki savaşlar, herhangi bir yerin jeopolitik öneminin artması veya azalmasına bağlı olarak dağılışı gösterir. Günümüzde enerji varlığından dolayı savaşların odak noktası Orta Doğu'dur. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nın jeopolitik önemi çok büyüktü. Bu durum İtilaf Devletleri'nin burada bir cephe açmasına neden olmuştur.

Coğrafi faktörler savaşın gerçekleşeceği mekânı ve zamanı da etkilemektedir. Örneğin İlk ve Orta Çağ'da savaşlar, meydan muharebeleri şeklinde gerçekleşirdi bu nedenle iki düşman ordu genellikle düzlüklerde; ovalarda veya platolarda karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde hava koşullarının da savaşın zamanının belirlenmesinde önemli etkisi vardır. Osmanlı Devleti genelde sefere çıkmak için ilkbahar ve yaz mevsimini beklemiştir.

Dağlar, geçitler, nehirler, bataklıklar deniz ve okyanuslar bir ülkenin doğal savunma hatlarını oluşturur. Coğrafi unsurlardan yarar sağlayacak stratejileri geliştirmek savaşın sonucunu etkiler. MÖ 480 yılında Spartalılar, kendilerinden sayı bakımından kat kat üstün olan Pers ordusuna coğrafi koşullardan yararlanarak beklenmedik kayıplar yaşatmıştır. Hannibal Barca'nın Pön Savaşları'nda Alpleri geçmesi, Napolyon'un Koalisyon Savaşları'nda savunmasını Hannover'da yapmak yerine, düşman ordusunun ikiye bölünmesini gerekli kılan Massena kavşağında yapması. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinde gemileri karadan yürüterek şehrin zayıf noktasına saldırması. Yavuz Sultan Selim'in Sina Çölü'nü geçmesi ve bu çölden çıkarken Memlük ordusunun beklediği yerden değil de daha güneyden çıkarak Memlük ordusuna beklediği yerden saldırması. Mustafa Kemal Çanakkale Savaşı'nda emir almadığı halde Kocaçimentepe-Conkbayırı hattını tutması bunun örnekleridir. Bu çalışmada yer verilen, dünya tarihine ismini yazdırmış liderlerin hepsi, savaştıkları alanın coğrafi yapısını çok iyi analiz etmiş, buna göre taktik oluşturmuş ve zafer kazanmışlardır. Bu yüzden denilebilir ki; coğrafi bilgi, ülke kurtarır ve ülke kurdurtur. Bu sayede pek çok açıdan düşmanına göre dezavantajlı olan bir ordunun zafer kazanması mümkündür. Çanakkale Savaşı'nda her iki tarafın da hedef noktaları hakim sırtlar ile tepeler olmuştur.

Bir yerin iklim özellikleri savaşlar üzerinde önemli etkiye sahiptir. Günümüzde askerlerin kullandığı teçhizatlar da savaşacakları bölgenin iklim özelliklerine göre belirlenir. Zırhlı araçlar, helikopterler ve uçaklar da iklim özellikleri ve hava koşullarından etkilenir. Uygun olmayan hava koşullarında hava araçları işlevsiz kalır. I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas Harekatı'nda iklim koşullarının ortaya çıkartacağı etkinin göz ardı edilmesi ve askerlerin ekipmanlarının soğuk hava koşullarına uygun olmaması pek çok askerimizin donarak şehit olmasına neden olmuştur.

Hava koşullarının uygun olmadığı durumlarda hareketler durdurulur. Güneşli ve kuru havalarda ordunun savaş motivasyonu daha yüksek olur. Yağmurlu ve fırtınalı havalar askerlerin savaşmasını zorlaştırır, sisli havalar ise görüşü azaltır, hareketlerin durdurulmasına neden olur. Çanakkale Savaşı'nda İtilaf Donanması 19 Şubat 1914'te başlattığı bombardımanı hava koşullarından dolayı durdurmuş, 25 Şubat'a kadar tekrar saldırı mümkün olmamış, bu durum Türk ordusuna zaman kazandırmıştır. Hava koşullarının çok değişken ve genelde fırtınalı olması nedeniyle, İtilaf Donanması Ark Royal uçak gemisinden çok fazla yararlanamamıştır. Ancak bu tür hava koşullarından yarar sağlandığı durumlarda vardır. Nusret mayın gemisi sisten yararlanarak Karanlık Liman'a mayınlar döşemiş, bu mayınlar çok İtilaf Donanması'na ağır kayıplar verdirmiştir.

Bitki örtüsünün türü, gür veya seyrek oluşu da savaşlarda uygulanan taktikleri etkileyebilir. Gür bitki örtüsü iyi kullanıldığı taktirde mükemmel bir gizlilik sağlar. Bu yüzden düşmanına göre pek çok açıdan dezavantajlı durumda olan ordular veya küçük direniş grupları mücadelelerini ormanlık alanlarda sürdürmeyi tercih etmektedir. Germen kabileler Romalılara karşı Varus Savaşı'nda, Vietnamlılar Amerikalılara karşı verdikleri savaşta ormanlardan etkili şekilde yararlanmışlardır. MS 1.yy'daki Varus Savaşı'nda, küçük Germen kabileleri kendilerinden her açıdan büyük üstünlüğü bulunan Roma ordusunu ormanların içine çekerek neredeyse yok etmiştir.

İlk ve Orta Çağ'da iklim ve bitki örtüsü özellikleri orduların kullandığı teçhizatı, savaş yöntemlerini hatta binek hayvanlarının türünü tayin eder. Bozkırlarda at, çöllerde deve, ormanlık alanlarda filler savaşlarda binek hayvanı olarak kullanılmıştır. Orta Asya bozkırlarında filleri beslemek oldukça zordur, ormanlık alanlarda gerçekleşen savaşlarda atların sağladığı hız avantajı ortadan kalkmaktadır. Çöl ortamında ise develer en iyi seçenektir. Yine Amazon'daki kabileler ile Orta Asya'da yaşamış Türk boylarının kullandıkları savaş yöntemleri birbirinden farklılık göstermiştir. Savaşlar bozkırlarda geniş ve düz arazilerde meydan muharebeleri şeklinde gerçekleşirken, Amazon gibi sık bitki örtüsünün bulunduğu ormanlık alanlarda taktiksel ve tuzak kurmaya yöneliktir.

Hidrografik özelliklerin savaşlar ile arasındaki ilişkilerde ilk dikkat çeken özellik bazı ülkelerin deniz ve okyanuslar ile doğal olarak izole edilmiş olmasıdır. Bu ülkeler tarih boyunca nadiren başka toplulukların istilasına uğramış ve yine nadiren kendi topraklarında savaşı görmüştür. Örneğin A.B.D. her iki dünya savaşına da girmiş ancak Pearl Harbor baskını dışında kendi topraklarında savaş görmemiştir. Napolyon savaşları döneminde ve II. Dünya Savaş'ında neredeyse bütün Avrupa kıtası işgale uğramışken, İngiltere işgale uğramamıştır. Denizleri ve okyanusları aşmak için gerçekleştirilen çıkarma hareketleri, yeryüzündeki en zor hareketlerden biridir. Çok fazla maddi kaynak, emek ve zaman harcamadan gerçekleştirilemez. Aynı zamanda çok sayıda asker kaybetmek de kaçınılmazdır. Bu hareketler sırasında kıyı akıntıları da hareketleri etkileyebilmektedir. Çanakkale Savaş'ında İtilaf güçleri bazı yerlerde, akıntılar nedeniyle yanlış noktalara çıkarma yapmışlardır. Nehirler doğal bir savunma unsuru olarak görülür çünkü köprü olmadığı sürece geçmek oldukça zor ve zahmetlidir. Hannibal Barca'nın, Tagus ve Rhone nehirlerinden yararlanarak uyguladığı taktikler ona zaferi getirmiştir. Nehirler Doğal savunma yapıları oldukları gibi çok önemli ikmal hatları olarak da kullanılabilir. Aynı zamanda ordunun en önemli temel ihtiyacı olan su sürekli olarak sağlanmış olur.

Ekonomik özellikler ve ekonomik faaliyetler savaşın ordunun gücünü tayin eder çünkü ekonomi ne kadar iyi ise ordunun ihtiyaçları o kadar iyi karşılanabilir ve teknolojik açıdan üstünlük sağlanabilir. Savaşta kullanılan her silah, atılan her mermi ödenmesi gereken para anlamına gelir. Bu nedenle savaşa giren ülkenin ekonomisinin savaşı destekleyebilecek güçte olması gerekir. Aynı zamanda ekonomik çıkarlar bir savaşta ana hedefleri belirleyebilir. Çünkü genel olarak bir ülkeyi işgale giden bir ordu, temel ihtiyaçlarını bulunduğu bölgeden karşılar. Çanakkale Savaş'ında Osmanlı Devleti'nin ekonomik koşulları oldukça kısıtlıydı. Osmanlı Ordusu her mermiyi her topu idareli kullanmak zorunda kalmıştır.

İlk ve Orta Çağ'da nüfus miktarı savaşlar açısından çok önemli bir unsur olmuştur. Çünkü bu dönemlerde bir ülke ne kadar çok nüfusa sahipse o kadar büyük ordu toplayabilmektedir. Bir ordunun sahip olduğu güç ise barındırdığı asker sayısı ile ölçülmektedir. Bu görüşü destekleyen en önemli olgu ilk nüfus sayımlarının askere gidecekleri belirlemek için yapılmış olmasıdır. Günümüzde orduların gücü barındırdığı asker sayısından çok sahip olduğu teknoloji ile ölçülür. Ancak burada da nüfusun önemli bir etkisi vardır. Ülkenin sahip olduğu nüfusun niteliği ne kadar yüksek ise nüfus o oranda üretken olur, bu sayede hem ekonomik hem teknolojik anlamda ordunun gelişimine katkıda bulunur. Savaşlar sonucunda önemli miktarda nüfus kaybedilebilir. Özellikle nitelikli nüfus kitlesinin kaybedilmesi ülkeleri büyük sıkıntıya sokar, ülkenin gelişimini sekteye uğratır. Çanakkale Savaş'ında toplam 211.000 Osmanlı yurttaşı hayatını kaybetmiştir. Tahminlere göre bu rakamın yaklaşık 100.000'i öğretmen, doktor gibi okumuş aydın insanlardan oluşmaktaydı. Bu durum olumsuz etkileri savaştan sonra hissedilmiştir.

Savaşlar ile göç arasında da sıkı bir ilişki vardır. 375 yılındaki Kavimler Göçü, Avrupa Kıta'sında pek çok savaşı tetiklemiştir. Yine savaşlar sonucunda göçler de meydana gelmektedir. Günümüzde bunun en yakın örneği Suriye'de iç savaş çıktıktan sonra milyonlarca Suriyeli mültecinin, Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelere göç etmesidir. Çanakkale Savaş'ında yoğun bir göç olmasa da Gelibolu Yarımadası'ndaki bazı köy ve kasabalar boşaltılmış, buradaki halk Dahiliye Nezareti gözetiminde Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskan ettirilmiştir.

Ulaşım sistemleri ve haberleşme de savaşlar açısından çok önemlidir. Bir ordunun başarısı lojistik desteğin kesintisiz sürmesine bağlıdır. Lojistikte sorun yaşanırsa diğer tüm alanlarda aksamalar meydana gelir. Ulaşım sistemlerinin niceliği ve niteliği oldukça önemli bir faktördür. Çanakkale Savaş'ında ordunun ihtiyaç duyduğu lojistik desteği kesintisiz sağlamak için Uşak, Tekirdağ, Lüleburgaz'da 3. Menzil Komutanlığı; Edirne ve Kırklareli'nde 4. Menzil Komutanlığı, Çanakkale ve Mudanya'da 4. Menzil Nokta Komutanlığı kurulmuştur. Bölgedeki demiryolu ve karayolu sistemleri yeterli değildir. Demiryolu Uzunköprü'ye kadar uzanmakta, bu noktadan sonra askerler yaya, malzemeler de at arabalarıyla taşınmaktaydı. Denizyolu ulaşımı en iyi seçenektir ancak denizaltı tehlikesinden dolayı çok fazla kullanılmamıştır.

Savaşlar ile beşeri yapılar olan kaleler, surlar, tabyalar ve şehirler arasında sıkı bir ilişki vardır. Kaleler, tabyalar geniş bir alanı kontrol altında tutarlar ve önemli bir ikmal noktası ya da savunma noktası olarak kullanılabilirler. Bu yapıların yeryüzü şekillerinden avantaj sağlayacak şekilde yapılmaları ve arazi üzerinde konumlanmaları etkilerini attırmaktadır. Çanakkale Boğazı'nda ilk tahkimatlar MÖ 7.yy'da başlamış, Osmanlı tarihinde ilk kale 1390 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından yaptırılmıştır. Fatih Sultan Mehmet, Köprülü Mehmet Paşa ,III. Selim, II. Mahmut, dönemlerinde yeni tahkimatlar eklenmiş 17.yy'da hem savaş gemilerinin gelişme göstermesi hem de kale mimarisinin yerini tabya mimarisinin alması nedeniyle tabya inşasına başlanmıştır. Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde de yeni tabyalar boğaz savunmasına eklenmiştir. Çanakkale Savaş'ında tüm kale ve tabyaların yerleri coğrafi koşullardan avantaj sağlayacak şekilde belirlenmiştir. Hatta boğazdaki yüzey akıntıları bile hesaba katılmıştır.

Şehirler veya diğer yerleşmeler savaşlarda çok iyi bir savunma noktası, iyi bir hareket merkezi yada bir ikmal merkezi haline gelmektedir. Bu nedenle şehirler ve yerleşmeler savaşlardaki ana hedefler haline gelebilir. Şehirlerde çok sayıda bina, cadde ve sokakların bulunması savaşı çok zor bir hale getirir. Şehirlerde ordunun özellikle de mekanize birliklerin hareket kabiliyetleri kısıtlanır, hava saldırısı sivillerin varlığından dolayı imkansız hale gelir, inecek alan bulmak zor olduğundan havadan ikmal zorlaşır. Şehirlerde güvenliği sağlamak oldukça zordur. Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başlayan

işgallere karşı İzmir’de ve Hatay’da ilk direniş emareleri görülmüştür. II. Dünya Savaş’ında Fransız direniş grubu La Resistance, Paris sokaklarını Alman ordularına dar etmiştir.

Çanakkale Savaş’ında Gelibolu Yarımadası’nda çok fazla yerleşme yoktur. Yerleşmeler genellikle köy ve kasabalardan oluşmaktadır. Bu yerleşmelerdeki nüfus miktarları da yüksek değildir. Kilitbahir, Çanakkale, Kumkale ve Kirte yerleşmeleri çok önemli hareket ve haberleşme merkezleri haline gelmiş, İtilaf güçlerinin hedeflerinden bazıları da bu yerleşmeler olmuştur.

Coğrafyanın savaşlar ile olan ilişkisi, coğrafyanın ekonomi, tarım, nüfus ve göç gibi olgularla olan ilişkisi kadar kuvvetlidir. Bu ilişkinin incelenmesi, ortaya konulması gerekir. İster geçmiş dönemlerde ister günümüzde olsun coğrafi unsurları, iyi bir şekilde analiz etmek savaştaki en önemli unsurlardan biridir. Dünya tarihindeki en çarpıcı zaferler zorlu koşullara karşı kazanılan zaferlerdir. Bu savaşlar incelenecek olursa; asker sayısı, teknoloji, mühimmat, cephane, istihbarat bakımından düşmanına göre dezavantajlı konumda olan komutanların, uyguladıkları coğrafi stratejiler sayesinde zafer kazandıkları görülebilir.

Coğrafya ile savaşlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, Yves Lacoste’nin dediği gibi “coğrafya ne işe yarar” sorusuna en güzel cevaplardan birini verir. Çünkü bu çalışmalar soncunda coğrafi bilginin, bir ulusun var oluş mücadelesinde etkin bir rol oynadığı ortaya çıkar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi tıpkı inşaat mühendisliğinin uygulama alanının şantiyeler olması gibi coğrafyanın uygulama alanlarından biri de savaş meydanlarıdır.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde coğrafi unsurların Çanakkale Savaş’ındaki rolleri detaylı olarak incelenmiştir. Çanakkale Boğazı’nın sahip olduğu jeopolitik özellikler bu cephenin açılmasına neden olmuştur. Coğrafi faktörlerin, savaşın çıkış nedeni üzerinde oynadığı rollere ek olarak savaşta uygulanan taktikler üzerinde de önemli rolleri vardır. Ortaya çıkan bulgular ve örnekler gerçekten dikkate değerdir. Şüphesiz bu savaşta bize destek olan unsurlar arasında coğrafi özellikler de vardır. Özellikle yeryüzü şekilleri, yüzey akıntıları, hava durumu gibi fiziki faktörlerin düşman kuvvetleri için ne kadar önemli bir engelleyici olduğunu çalışmamızda ortaya koyduk. Bunun yanında bilinçli bir şekilde komutanların taktiklerini coğrafi unsurları göz önünde bulundurarak, onlardan yarar sağlayacak şekilde oluşturmaları da önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar.

Çalışmamız coğrafya ile savaşlar arasındaki çok yönlü ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Umarız ilerleyen zamanlarda bu konuda çalışma yapacak kişilere bir ilham kaynağı olur ve coğrafyanın savaşlar ile arasında ne kadar sıkı bir ilişki olduğu, coğrafi bilginin bir savaşın sonucu açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan çalışmaların sayısı artar.

KAYNAKÇA

- Abisel, M. A. (1945). *Boğazlar Meselesi*. Ankara: Çankaya Matbaası.
- Acioğlu, Y. (2006). Çanakkale Boğazı'ndaki Kaleler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 57.
- Afyoncu, E. (2018). *Bir Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed* (1. b.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Afyoncu, E. (2019, Ocak 06). Osmanlı Ordusu Binlerce Kilometrelik Sefer Yapardı. *Sabah Gazetesi*.
- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Akbay, C. (1991). *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*. Ankara: Genel Kurmay Yayınevi.
- Akengin, H. (2015). *Siyasi Coğrafya, Mekan ve İnsan Yönetimi*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Apuhan, R. Ş. (2009). *Çanakkale 1915*. İstanbul: TİMAŞ.
- Arnold, J. R. (2005). *Marengo & Hohenlinden*. Barnsley. South Yorkshire: UK: Pen & Sword.
- Arslan, H. (2001). *16.yy'da Osmanlı Toplumunda Nüfus Hareketleri - Yönetim, Nüfus, Göçler, İskanlar ve Sürgünler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslan, H. (2019). Göçmen Girişimci ve Vasıflı İş Gücünün Değerlendirilmesi ile Üretim ve İstihdam Oluşturulması: Suriyeli Göçmenler Örneği. *International Social Innovation Congress* (s. 377-378). İstanbul: YTÜ.
- Arslan, M. (2014). *Çanakkale Muharebeleri Esnasında Osmanlı Devleti'nde Asker Alma Hizmeti ve Askerlik Şubeleri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Artuc, İ. (1992). *1915 Çanakkale Savaşı*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Atabey, F. (2010). *Çanakkale Savaşları'nın Deniz Cephesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Atabey, F. (2015). *İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Stratejisi*. Çanakkale: Çanakkale Valiliği Yayınları.
- Babinger, F. (2003). *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Babüroğlu, N. (2016). *Çanakkale Muharebelerinde Osmanlı ve Alman Komutanlarının Askeri Planları ve Alınan Sonuçlar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Bayur, Y. (1955). *Türk İnkılâbı Tarihi (Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki Ve Sonuçları)* (Cilt III). Ankara: TTK Basımevi.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk Siyasi Tarihi*. Ankara: TTK.
- BBC, R. (2018, Mart 18). *BBC Türkiye*. BBC Türkiye: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> adresinden alındı

- Bilbaşar, K. (1972). *Çanakkale 1915*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- biography.com. (2017, Nisan 27). *www.biography.com*. Biography:
<https://www.biography.com/political-figure/alexander-the-great#:~:text=In%20343%20B.C.%2C%20King%20Philip,%2C%20drama%2C%20science%20and%20politics>. adresinden alındı
- Bordewich, F. M. (2005). The ambush that changed history. *Smithsonian Magazine*, s. 74-81.
- Borlat, B. (2018). *ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE İKMAL FAALİYETLERİ (1914-1916)*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bull, S. (2004). *Encyclopedia of Military Technology and Innovation*. Westport: ABC-CLIO.
- Bulut, A., Yazan, N., & Kahya, R. (1986). *Türk'ün Şeref Destanı Çanakkale Savaşları*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Burns, R. W. (2004). *Communications: An International History of the Formative Years*. Londra: Institution of Electrical Engineers.
- Canpolat, E. (2019). *Çanakkale Muharebelerinde Haberleşme Faaliyetleri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Carpenter, H. C. (1929). An Ancient Spearhead. *Nature*, 123-124.
- Cemalettin Efendi . (1918). *Hâtırat-ı Siyâsiye*. İstanbul: Hovağimyan Matbaası.
- Cengiz, G. (2018). *Birinci Dünya Savaş'ında Çanakkale Savaşları'nın Yeri ve Önemi*. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Ceylan, M. A. (2016). Coğrafi Perspektiften Myriokefalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 69-94.
- Collingwood, R. (2001). *The Principles of History: And Other Writings in Philosophy of History*. Oxford: Oxford Up.
- Cremer, J., & Przytulla, H. (1991). *Exil Türkei. Deutschsprachige Emigranten in der Türkei 1933–1945 2. erw. Aufl. Lipp*. Münih: Zweisprachig deutsch-türkisch.
- Crouch, D. P. (2004). *Geology and Settlement: Greco-Roman Patterns*. New York: Oxford University Press.
- Crowdy, T. (2007). *French Resistance Fighter: France's Secret Army*. Oxford: OSPREY.
- Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(41), 123-154.
- Çöl, E. (2009). *Çanakkale-Sina Savaşları*. Ankara: Nöbetçi Yayınevi.
- Danişmend, İ. H. (1955). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (Cilt IV)*. Ankara: TTK.

- Danyal, B. (1951). Süveyş Kanalı'nın Önemi. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3.
- Davies, B., & Kitchen, K. (2011). *Ramesside Inscriptions: Translated & annotated. Translations*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Doğanay, R. (1993). Çanakkale Zaferinin Türk ve Dünya Tarihi Açısından Sonuçları. *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 363-364.
- Doğruöz, V., Yücetürk, E., & Gündoğdu, R. (2007). *Telsiz Telgraf İhtiyat Zâbiti Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dumrul, C., & Dumrul, Y. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*(23), 160-161.
- Efendi Mustafa Şefik. (2013). *Çanakkale, Kafkas, Gazze ve Sina Cephelerinde Yaşadıklarım*. İzmir: Şehitkale Yayıncılık.
- Eren, R. (1990). *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*. Çanakkale: Çanakkale Seramik Fabrikaları A.Ş.
- Eren, R. (1995). *Çanakkale Savaşlarının Mana ve Ehemmiyetinin Muhtasar Bir Değerlendirilmesi*. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi.
- Ergezer, K. (1962, Mart). 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı'nın 47. Yıldönümü. *Eski Muharipler Dergisi*, s. 63.
- Erickson, E. J. (2015). *Gelibolu Osmanlı Harekâtı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erkin, B. (2010). *Hâtırat 1876-1958*. Ankara: TTK.
- Eyice, S. (2001). *Kale* (Cilt XIV). İstanbul: İslam Ansiklopedisi.
- Flandin, E. (2010). *İstanbul (L'orient) 19. Yüzyıl*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Frisancho, A., & Baker, P. (1970). *Altitude and growth: A study of the patterns of physical growth of a high altitude Peruvian Quechua population*. Pennsylvania: American Journal of Physical Anthropology.
- Gabriel, R. A. (2002). *The Great Armies of Antiquity*. Westport: Conn Praeger.
- Genç, M. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken.
- Genelkurmay. (2002). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi* (Cilt V). Ankara: Genelkurmay. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Genelkurmay Harp Tarihi Bakanlığı. (1976). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Deniz Harekâtı* (Cilt VIII). Ankara: Harp Tarihi Yayınları.

- Gövöl, F. (1948). *Savaş Gemileri Tarihçesi ve Bunların Terakkiisine Yardım Eden Teknik ve Taktik Sebepler*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Habib, İ. (2013). *Tuna'dan Batıya*. İstanbul: ÖTÜKEN NEŞRİYAT.
- Halsall, G. (2007). *Barbarian migrations and the Roman West*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamilton, I. (1999). *Gelibolu Hatıraları 1915*. Örgün Yayınları: Örgün Yayınevi.
- Hatip, S. (2006). *Bahriye Şehri Kala-i Sultaniye*. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- Hatip, S. (2013). *Çanakkale Boğazı (Bahr-i Sefid Boğazı) Savunma Sistemi 1770-1918*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Hauben, M. (1997). *The Vision of Interactive Computing And the Future*. New York.
- Hearnshaw, F. J. (1923). *The European Revolution and After 1848-1854*. Cambridge: The Cambridge.
- History. (2019, Temmuz 02). www.history.com: <https://www.history.com/topics/american-revolution/declaration-of-independence> adresinden alındı
- Hógáin, D. Ó. (2003). *The Celts: A History*. Suffolk: Boydell Press.
- Hoyos, D. (2003). *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean*. London: Routledge.
- Hunter, F. R. (2008). *Egypt under Muhammad 'Ali's Successors*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İlgar, İ. (1975). *Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları*. İstanbul: Baha Matbaası.
- İnalcık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayınları.
- İşbilir, Ö. (2002). Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmalı: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği. (G. Eren, Dü.) *Türkler Ansiklopedisi*, X, 156.
- Jomini, A. H. (2013). *Savaş Sanatı Prensipler, Ana Hatlar*. Doruk Yayınları.
- Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Cilt I)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kara Kuvvetleri Yönergesi. (2003)., I, s. 9.
- Karaca, A. (2000). Şanlı Zafere Giden Yol için Asırlarca Süren Bir Emek Çanakkale'nin Tahkimi (1655-1915). 85. Yılında Atatürk ve Çanakkale Savaşları Sempozyumu (s. 311). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi.
- Karal, E. Z. (tarih yok). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK.

- Karataş, M. (2017). *27. Alay Harp Ceridesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kasalak, K. (2009). Kuva-yı Milliye'nin Askeri Açından Etüdü. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1001.
- Keleş, E. (2008). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*(23), 149-194.
- Kılıç, M. (2018, Nisan 5). Hannibal'ın Savaş Taktiklerine Genel Bir Bakış. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27-29.
- Kılınç, E. (2011). *Çanakkale Savaşları Günlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kocabaş, S. (1991). *İstanbul ve Boğazlar Üzerine I. Napolyon, I. Aleksandr Pazarlığı*. İstanbul: Türk Dünyası Tarih Dergisi.
- Kurat, A. N. (1970). *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurat, A. N. (1993). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurtaran, U. (2012). Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik. *Turkish Studies*, 2282.
- Lancel, S. (1999). *Hannibal*. New Jersey, ABD: Wiley.
- Langensiepen, E. (1995). *The Ottoman Steam Navy 1828-1923*. (A. Güler yüz, Çev.) London: Naval Inst.
- Lauzanne, S. (1990). *Balkan Acıları Hastanının Başucunda Kurk Gün*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Lazenby, J. (1993). *The Defence of Greece 490–479 BC*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Livy. (tarih yok). *History of Rome Book-21*.
- Livy. (M.Ö 1). *History of Rome* (Cilt 21).
- Lorey, H. (1936). *Türk Sularında Deniz Hareketleri* (Cilt I.). (H. S. Tekirdağlı, Çev.) İstanbul: Deniz Matbaası.
- Mayatepek, O. (2015). *Dedem Enver Paşa* (1. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Milli Savunma Bakanlığı. (1999). *Çanakkale 1915*. Ankara: MSB Yayınları.
- Moltke, H. K. (1999). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Moorehead, A. (1956). *Gallipoli*. London: Bantam.
- Moreno, J. (1790). *VIAGE Á CONSTANTINOPLA, EN EL AÑO DE 1784: ESCRITO DE ORDEN SUPERIOR*. Madrid.
- Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*. (M. T. Akad, Çev.) İstanbul: İstanbul Kitap.

- O'Callaghan, J. F. (2003). *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Oglander, A. (2005). *Büyük Harbin Tarihi: Çanakkale* (1. b., Cilt I). İstanbul: Arma Yayınevi.
- Özcan, A. (1998). *Hindistan*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, B. (1990). *Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)*. Erzurum: Erzurum Üniversitesi.
- Özdemir, M. (2007). *I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ülkesinde Yaşanan Göç Hareketi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özdemir, M. (2007). *I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ülkesinde Yaşanan Göç Hareketleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Pekin, F., & Yılmaz, H. (2008). *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Kale*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Peters, J., & Deshong, H. (1995). *Out of Area or Out of Reach? European Military Support for Operations in Southwest Asia*. Santa Monica: RAND.
- Petrusi, A. (2004). *İstanbul'un Fethi Çağdaşların Tanıklığı*. (M. Şakiroğlu, Çev.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Prevas, J. (1998). *Hannibal Crosses The Alps*. Cambridge.
- PTT Genel Müdürlüğü. (2007). *İstiklal Harbimizde PTT*. Ankara: PTT.
- Raczynski, E. (1980). *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*. İstanbul: Tercüman.
- Rossabi, M. (2014). *From Yuan to Modern China and Mongolia*. Leiden: Brill.
- Sabah Gazetesi*. (2014, Nisan 14). [www.sabah.com.tr:
https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/04/14/suriye-operasyonunun-maliyeti-dudak-ucuklatti#:~:text=Askeri%20uzmanlara%20g%C3%B6re%20operasyonun%20yakla%C5%9F%C4%B1k%20maliyeti%20240%20milyon%20dolar%20seviyelerinde.&text=Bu%20sabaha%20kar%C5%9F%C4%B1%20ABD%20adresinden%20alındı](https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/04/14/suriye-operasyonunun-maliyeti-dudak-ucuklatti#:~:text=Askeri%20uzmanlara%20g%C3%B6re%20operasyonun%20yakla%C5%9F%C4%B1k%20maliyeti%20240%20milyon%20dolar%20seviyelerinde.&text=Bu%20sabaha%20kar%C5%9F%C4%B1%20ABD%20adresinden%20alındı)
- (tarih yok). *Sabah*, 22 Mart 1915.
- Sanders, L. V. (2006). *Türkiye'de 5 Sene*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Sedat, M. (2007). *Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Deniz Savaşı'nda Türk Zaferi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Selçuk, D. (2016). *Osmanlı Devleti'nin 1660-1661 (Hicri 1070-1071) Tarihli Sefer Bütçesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Siculus, D. (M.Ö. 60). *Book 20*.
- Sinan, M. (2006). *Harp Hatırlarım Çanakkale-Irak-Kafkas Cephesi*. Ankara: Vadi Yayınları.

- SIPRI Fact Sheet. (2020). *Trends in World Military Expenditure*. Stokholm: SIPRI.
- Spilsbury, J. (2010). *Great military disasters: from bannockburn to stalingrad*. Londra: Quercus.
- Summer, I. (2012). *The French Army 1939–45*. Oxford: Osprey Publishing.
- Susam, E. (2010). *Osmanlı'da Sanayileşme Hareketleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Şimşir, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, N. B. (2014). *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-*. Ankara: Terazi Yayınları.
- T.S.K.T. (1980). *I.Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi* (Cilt II). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- (tarih yok). *Tercüman-ı Hakikat, 16-17 Mart 1915*.
- The SAS 1983-2014*. (tarih yok).
- The Washington Post. (2003, Nisan 5). Key Marine Commander Is Removed; No Explanation Given for Decision. *Key Marine Commander Is Removed; No Explanation Given for Decision*. Washington.
- Tott, B. d. (1973). *18. Yüzyılda Türkler*. İstanbul: Tercüman.
- Tuncel, M. (1993). *Çanakkale Boğazı* (Cilt VIII). İstanbul: İslam Ansiklopedisi.
- Tuncoku, M. (2002). *Çanakkale 1915 Buzdağının Altı*. Ankara: TTK Basımevi.
- Tursun Bey. (1977). *Tarih-i Ebü'l-Feth*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2015). *Beşeri Coğrafya-İnsan,Kültür,Mekan*. İstanbul: Çantay.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Twile Timeline Word War 2*. (2020, Mart 12). twile.com: <https://twile.com/timeline/worldwar2> adresinden alındı
- Tzu, S. (M.Ö. 500). *Savaş Sanatı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- UNHCR. (2020). *Syrian Refugees Report*. UNHCR.
- warfarehistorynetwork*. (2020, Mart 22). warfarehistorynetwork.com: <https://warfarehistorynetwork.com/2017/05/19/taking-hill-400-army-rangers-vs-fallschirmjagers/#addcomments> adresinden alındı
- Weatherford, J. (2004). *Genghis Khan and the Making of the Modern World*. New York: Three Rivers.
- Westing, A. H. (2013). *Pioneer on the Environmental Impact of War*. New Haven: Yale University.

- Wolfram, H. (2001). *Die Goten: Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*. Münih: C.H. Beck.
- www.brookings.edu. (2020, Ağustos). *Tracking Reconstruction and Security In Post-Saddam Iraq*. brookings: <https://www.brookings.edu/iraq-index/> adresinden alındı
- www.worldatlas.com. (2018, Haziran 18). worldatlas: <https://www.worldatlas.com/articles/countries-in-europe-with-the-longest-coastline.html> adresinden alındı
- Yaman, Ş. (1999). *Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi* (Cilt II). İstanbul: Türkiye Denizcilik İşletmeleri Kültür Yayını.
- Yazman, M. Ş. (1938). *Türk Çanakkale*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Yergin, D. (1991). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*. New York: Simon & Schuster.
- Yılmaz, C. (1999). *Çanakkale Savaşları ve Türk Ordusu*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yılmaz, C. (1999). *Çanakkale Savaşları ve Türk Ordusu*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yilmazer, İ. B. (2019). *Çanakkale Cephesi'nde Osmanlı ve İtilaf Devletleri Hava Güçlerinin Görsel Verilerle Desteklenmiş Nispi Güç Analizi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Yurdoğlu, İ. (1947). 18 Mart Çanakkale Zaferi. *Demokrasi Gazetesi*, s. 4.
- Yurtoğlu, N. (2016). Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Milli Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye'de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 47-104.